

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

Gelişim Psikolojisi

Bu kitabın, basım, yayım ve saķş hakları Atatürk Üniversitesi'ne aīdır. Bireysel öğrenme yaklaşımıyla hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır. Atatürk Üniversitesi'nin izni alınmaksızın kitabın tamamı veya bir kısmı mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright ©2020

The copyrights, publications and sales rights of this book belong to Atatürk University. All rights reserved of this book prepared with an individual learning approach. No part of this book may be reproduced, printed, or distributed in any form or by any means, technical, electronic, photocopying, magnetic recording, or otherwise, without the permission of Atatürk University.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ

Gelişim Psikolojisi

ISBN: 978-605-7638-65-6

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI

ERZURUM, 2020

İÇİNDEKİLER

1. Psikoloji ve Bilim	4
Öğr. Gör. Sümeyye Ulaş	
2. Gelişim Psikolojisinde Temel Kavramlar	25
Doç. Dr. ADNAN TAŞGIN	
3. Fiziksel ve Psikomotor Gelişim	46
Öğr. Gör. Sümeyye Ulaş	
4. Bilişsel Gelişim	67
Doç. Dr. Bünyamin Ateş	
5. Dil Gelişimi	92
Doç. Dr. Bünyamin Ateş	
6. Duygusal Gelişim	113
Dr. Öğr. Üyesi İSMAİL AY	
7. Kişilik Gelişimi	137
Doç. Dr. ADNAN TAŞGIN	
8. Sosyal Gelişim	158
Öğr. Gör. Sümeyye Ulaş	
9. Ahlak Gelişimi	180
Dr. Öğr. Üyesi CEYHUN OZAN	
10. Cinsel Gelişim	200
Dr. Öğr. Üyesi İSMAİL AY	
11. Gelişimde Bireysel Farklar	223
Dr. Öğr. Üyesi CEYHUN OZAN	
12. Aile ve Çocuk Gelişimi İlişkisi	244
Dr. Öğr. Üyesi FATİH VEYİS	
13. Özel Gereksinimli Çocuklar	263
Öğr. Gör. Sümeyye Ulaş	
14. Çocuk ve Ergenlerde Ruhsal Bozukluklar	283
Doç. Dr. Bünyamin Ateş	

Editör

Doç. Dr. İSMAİL SEÇER

PSİKOLOJİ VE BİLİM

İÇİNDEKİLER

- Psikoloji Nedir?
- Psikolojinin Amacı Nedir?
- Temel Psikoloji Akımları Nelerdir?
- Psikolojinin Çalışma Alanları Nelerdir?

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Psikolojinin tarihsel süreç içerisinde bir bilim dalı hâline gelme sürecini kavrayabilecek,
 - Psikolojinin ve amaçlarının ne olduğunu anlayabilecek,
 - Temel psikoloji akımlarını ve savundukları süreçlerini öğrenebilecek,
 - Psikolojinin çalışma alanları hakkında bilgi sahibi olabileceksiniz.

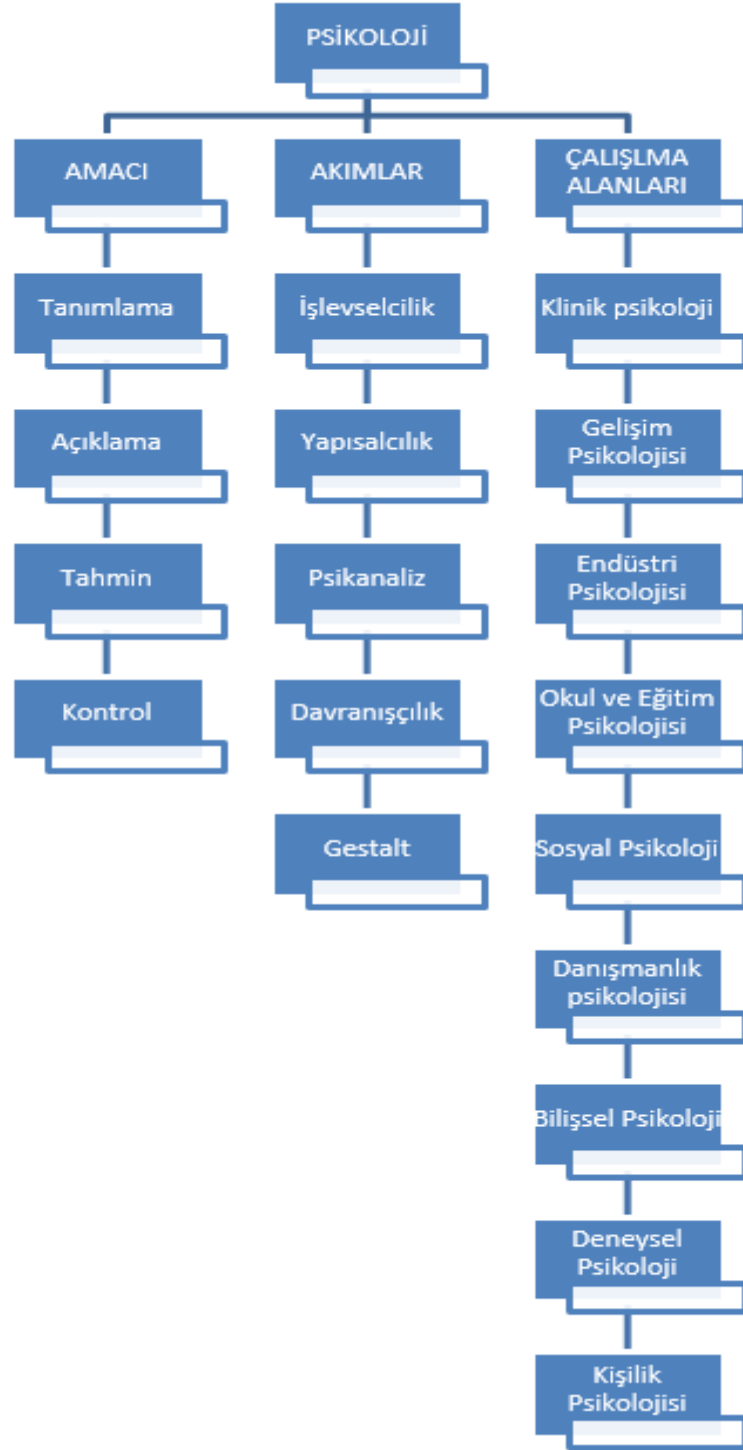

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

Öğr. Gör.
Sümeyye ULAŞ

ÜNİTE 1

GİRİŞ

İnsanoğlunun her dönemde cevap aradığı temel soru hiç şüphesiz “Neden” sorusudur. Bu soru, dönemde bu soruyu sorarak etrafında olup bitenleri anlamaya, gözlemlediklerini anlaşılır kılmaya ve buna uygun tepkiler ortaya koymaya çalışmıştır. Bu çaba geçmişin hiçbir aşamasında bitmediği gibi gelecekte de bitmeyecek ve artarak devam edecektir. Çünkü merak duygusu insanın sahip olduğu nitelikler arasında önemli bir yer tutmaktadır ve daha da önemlisi merak etme sürecinin sonu da bulunmamaktadır. Her merak yeni bilgilere ve yeni bilinmeyenlere kapı aralamaktadır ve insanoğlu sürekli olarak arayan, inceleyen ve sorgulayan bir formda kalmaktadır.

Psikoloji dâhil olmak üzere çok sayıda bilim dalı günümüzde hayatı ve olup bitenleri anlama ve açıklama çabası içerisinde. Tarihsel süreç içerisinde önce felsefi yollarla açıklanmaya çalışılan bu durum zamanla daha sistematik yolların kullanılmaya başlanmasıyla birlikte bilimsel bir rotaya doğru ilerlemiş ve böylece öznel yargı ve değerlendirmeler yerini daha nesnel ve genel geçer bir bilgi birikimine bırakmıştır. Psikolojinin bir bilim olarak ortaya çıkması da tam olarak bu şekilde gerçekleşmiştir. İnsan davranışına ilişkin sorular ve açıklamalar insanlık tarihi kadar eski olmasına karşın bu sorulara sistematik olarak cevap verme arayışı çok eski bir tarihe gitmemektedir. Bin sekiz yüzlü yılların sonu ancak bu sürecin sistematik bir hâl almasını mümkün kılabilmıştır.

Psikolojinin yöntemi olmasa da soruları insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir.

İnsanlık tarihi boyunca hayatı ve doğayı anlama çabası genellikle sınırlı bilgi, deneyim ve tecrübeye dayalı olarak sürdürüldüğü için öznel yargı ve değerlendirmelerden soyutlanması mümkün olamamıştır. Felsefi bir nitelik taşıyan bu açıklama süreci test edilebilirlikten uzak bir niteliğe sahiptir ve açıklamayı yapan filozof bunu ispatlama arayışı ya da yükümlülüğüne de girmemiştir.

İnsan davranışını ve nedenlerini sistematik gözlemler aracılığıyla açıklamaya çalışmak ve bu gözlemlerin sonuçlarını test edilebilir şekilde raporlaştırarak tüm insanlığın dikkatine sunmak psikolojinin bir bilim dalı olarak ilanı anlamına gelmektedir.

Bu süreç tam olarak 19. yüzyılın sonlarına denk gelmektedir ve kökleri Alman bilim adamı W. Wundt tarafından yapılan çalışmalara dayanmaktadır.

Wilhelm Wundt Leipzig Üniversitesinde kurmuş olduğu ilk laboratuvar ile insan davranışına ilişkin olarak sistematik gözlemler gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda özellikle duyum, algı, dikkat, tepki ve çağrışım gibi konular üzerinde bilimsel süreçler yürütmüştür. Wundt yapmış olduğu bu çalışmalar ile aynı zamanda psikolojinin kurucusu olarak kabul edilmektedir.

- Psikolojinin bir bilim dalı haline gelmesine ortam hazırlayan ünlü deneyleri ve bu deneylerde uygulanan süreçleri araştırarak uygulanan yöntemin felsefi süreçlerden farkını değerlendirerek bilimsel yönetime ilişkin farkındalık oluşturabilirsiniz.

PSİKOLOJİ NEDİR?

Psikolojiyi tanımlayan birçok ifade olmasına karşın, en genel tanımlama Gerrig ve diğ. (2012) tarafından “*davranışın ve zihinsel süreçlerin bilimsel olarak incelemesi*” şeklinde yapılan tanımlama olduğu söylenebilir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere psikoloji insan davranışlarının arka planında yer alan zihinsel süreçlere odaklanan ve bilimsel yöntemi kullanan bir yaklaşımdır. Başka tanımlamalarda psikoloji için “*insan ve hayvan davranışlarını bilimsel yolla inceleyen bilim dalı*” tanımlaması da yapılmaktadır. Ancak hayvan davranışlarının psikolojide inceleme konusu olması tamamen etik problemler ve duyarlıklar nedeni ile olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlar üzerinde gerçekleştirilmesi mümkün olmayan birçok deney ve uygulama önce hayvanlar üzerinde test edilmekte ve insan fizyolojik ve psikolojik sağlığına zararının olmadığı ispatlandığında insan davranışına uyarlanabilmektedir. Bu açıklamadan hareketle hayvan davranışlarının incelenmesinin asıl amacının insan davranışına ilişkin önemli veriler toplamak olduğu söylenebilir.

Psikolojinin tanımından da anlaşılacağı üzere üç ana kavram ön plana çıkmaktadır. Bunlar; davranış, zihinsel süreçler ve bilimsel yöntemdir.

Davranış, psikolojinin üzerinde durduğu ana kavramdır ve davranış organizmanın çeşitli uyaranlar karşısında ortaya koymuş olduğu görünen ve açık olan eylemlerin ve tepkilerin tamamını içermektedir. Doğrudan gözlemlenebilen ve gözlemlenemeyen yanları bulunan davranış psikolojinin ana inceleme konusudur. İnsanın yapıp ettiği her şeyi ifade etmek için kullanılan davranış, doğuştan getirilen, geçici ve öğrenilmiş olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Doğuştan getirilen davranışlar refleksler ve içgüdüler gibi herhangi bir öğrenmeye gerek olmaksızın kendiliğinden ortaya çıkan ve belli işlevleri yerine getiren davranışlardır. Geçici davranışlar ise çeşitli nedenlerle ortaya çıkan ve o neden ortadan kalktığında ortadan kaybolan davranışları ifade etmektedir. Örneğin; alkol ve uyuşturucu aldıktan sonra ortaya çıkan davranışlar ve ateşli hastalıklar esnasında ortaya çıkan davranışlar geçici nitelik taşır ve bu durum ortadan kalktığında yani alkol vücuttan atıldığında söz konusu davranışlarında kaybolduğu davranışlar geçici davranışlardır. Öğrenilmiş davranışlar ise tamamen bilinçli bir şekilde organizmanın kendi yaşantıları sonucunda ortaya çıkan ve tekrar ve pekiştirmeler ile belli bir süre kalıcılık gösteren davranışları ifade etmektedir.

Davranış, zihinsel süreçler ve bilimsel yöntem psikoloji tanımlamaların da yer alan temel kavramlardır.

Örnek

- Yürümek, düşünmek, koşmak, konuşmak, rüya görmek, uyumak vb. tüm süreçler davranış olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda yürümek, konuşmak doğrudan gözlenen davranışlara, düşünmek ve rüya görmek ise doğrudan gözlenemeyen davranışlara örnektir.

Zihinsel süreçler ise, genel olarak düşünme, algılama, hissetme, yorumlama, karar verme, rüya, unutma, bellek, hatırlama, hayal etme, güdülenme vb. birçok süreci içermektedir ve bu süreçler esasen insan davranışının altında yatan ana unsurları oluşturmaktadırlar. Günümüzde tıp alanında özellikle beyin görüntüleme yöntemlerinde gözlenen gelişmelere bağlı olarak zihinsel süreçlerin gözlemlenebilir nitelikte ele alınabilmesinin de giderek daha fazla mümkün olabileceği fikri kabul görmektedir. Bilimsel yöntem ise, nesnel bir şekilde sistematik gözlemler yapmaya ve ispatlanabilir-tekrarlanabilir bilgiye ulaşmak için kullanılan temel inceleme yöntemi olarak tanımlanmaktadır ve bilimin özünü oluşturmaktadır.

PSİKOLOJİNİN AMACI NEDİR?

Günümüzde psikolojinin üç temel sürece hizmet ettiği söylenebilir. Bunlar;

- İnsanlığın karşı karşıya kaldığı problemlere çözüm üretmek: İnsan davranışlarında ortaya çıkan çeşitli anormallikleri ve bu anormalliklerin bireyin günlük yaşam, aile ve iş yaşamı gibi süreçleri üzerindeki etkilerini belirlemek ve bu yönde çalışmalar yaparak ortadan kaldırmaya çabalamak psikolojinin önemli amaçlarından biridir.
- İhtiyaçların karşılanmasına yönelik yollar veya yeni teknik ve olanaklar geliştirmek: İnsanların var olan veya gelişen çeşitli ihtiyaçlarına yönelik olarak etkili ve kullanışlı çözümler üretmek psikolojinin önemli bir diğer amacıdır.
- Psikolojinin bir diğer amacı ise İnsanların merak duygusunu tatmin edecek olanaklar sağlamak olarak gösterilebilir: Psikolojinin de diğer bilim dalları gibi aslında ortaya çıkmasını sağlayan ana unsur budur ve insanoğlunun merak duygusunu tatmin etmeye yönelik çabaları desteklemek ve bu duyguyu yaratıcılığa yönlendirecek bilgi birikimini oluşturmak ve ona yönlendirmek psikolojinin önemli bir işlevidir.

Yukarıda sıralanan bu hususlar bugün psikolojinin üstlendiği ana misyonu ortaya koymaktadır ve bu yönüyle insanlık için her yaşı kapsayacak şekilde önemli bir yükümlülüğü yerine getirdiği söylenebilir. *Günümüzde psikoloji doğum öncesi dönemden yaşlılık dönemine kadar geniş bir gelişim alanında insan yaşamı için bilimsel bilgi üretmeye ve bunu pratik yaşama transfer etmeye çalışmaktadır.* Bununla birlikte Psikolojinin amacına ilişkin olarak farklı sınıflamalarda

bulunmaktadır. Bu sınıflamalar arasında özellikle Gerrig ve diğ. (2012) tarafından ileri sürülen görüş önemlidir. Buna göre psikolojinin amacı;

- Davranışı tanımlamaktır.
- Davranışın ne olduğunu açıklamaktır.
- Davranışı tahmin edebilmektir.
- Davranışı kontrol edebilmektir.

Psikolojinin amacı insan davranışını tanımlamak, açıklamak, tahmin etmek ve kontrol edebilmektir.

Davranışı tanımlamak: Psikolojinin öncelikli konusu davranışın tanımlanmasıdır. Çünkü tanımlanma diğer üç basamağının da şekillenmesini sağlamaktadır. Bu amaçla davranış küçük birimler olarak ele alınır ve sistematik olarak incelenir. Örneğin, çocuklarda zorbalık içerikli davranışın ne olduğu, hangi tür davranışların bu kapsamda değerlendirilebileceği ve hangi tür davranışların zorbalık olarak ele alınamayacağı gibi hususlar davranışın tanımlanması şeklinde ele alınabilir. Başka bir örnek olarak da psikolojik problemleri olan bir kişi için şikâyetlerinin alınarak hangi tür rahatsızlığa işaret ettiğinin tanımlanması bu kategori de ele alınmaktadır.

Davranışı açıklamak: Bu aşamada tanımlama aşamasında elde edilen davranışın içsel ve dışsal belirleyicileri ortaya konulur. Ayrıca davranışın nedensel olarak açıklandığı ve belirleyicilerinin analiz edildiği bir aşamadır. Bu açıklama süreci yapılan sistematik gözlemler ve ilgili alan yazın doğrultusunda yine bilimsel sürece ve mantığa uygun şekilde yapılmaktadır.

Örnek

- Bir depresyon hastasının ortaya koymuş olduğu belirtilerin analiz edilerek ailesel, mesleki ya da kalıtsal etmenlerle ilişkisinin belirlenmesine yönelik süreç psikolojide davranışın açıklanmasıdır.

Davranışı Tahmin Etmek: Psikolojinin bir bilim olarak en önemli işlevlerinden birini gelecekte ki olası davranışın tahmin edilmesi oluşturmaktadır. Bu süreç bireyin geçmiş ve şimdiki davranışları ile içinde bulunduğu koşulların analizi sonucunda gelecekte olası olumlu veya olumsuz davranışların kestirilmesine dayanmaktadır. Örneğin; bir çocukta yapılan ölçümlerde zekâ açısından üst düzey bir takım beceriler tespit edilmişse eğer uygun eğitim ile ilerleyen yıllarda hangi tür becerileri üstün olarak yapabileceği veya bir çocukta anti-sosyal eğilimler gelişmişse uygun müdahalelerde bulunulmaması durumunda ileri de suça bulaşma riski gibi hususlar psikolojinin kestirimde bulunma çabaları arasındadır.

Davranışın Kontrol Edilmesi: Bu aşama önceki üç aşamanın tamamlayıcısıdır. İleri de ortaya çıkması muhtemel davranış olumlu veya olumsuz fark etmez tahmin edildiğinde onu belirlemeye, etkilemeye ve şekillendirmeye yönelik uygulamaları içermektedir. Örneğin; davranım bozukluğu olarak bilinen ve müdahale edilmediğinde 18 yaşından sonra antisosyal kişilik bozukluğuna dönüşen bir

psikolojik problem çocuklar arasında yaygın olarak görülebilmektedir. Bu durum da küçük yaşlarda uygun müdahaleler bu davranışın ilerleyen yıllarda ortaya çıkması muhtemel istenmeyen sonuçlarına yönelik bir kontrol tutumu olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak psikoloji, bir zihinsel süreçler bilimidir ve davranışı ortaya çıkaran, çeşitlendiren ve şekillendiren etmenleri bilimsel yollar ile açıklamaya çalışan bilim dalıdır. Psikoloji davranışın ne olduğunu tanımlamaya, davranışı ortaya çıkaran faktörleri yani nedenlerini açıklamaya, ileride gerçekleşmesi muhtemel durumları ve tepki biçimlerini tahmin etmeye çalışan ve bu tepkileri kontrol etmeye yönelik her türlü çalışma alanını kapsayan sistematik bir bilgi üretme ve işleme alanıdır.

Bireysel Etkinlik

- Psikoloji bilimi ile hangi tür insan davranışlarının incelenebileceğini ve bunlara yönelik olarak kontrol amaçlı uygulamaların hangi yollarla gerçekleştirilebileceği üzerine bu alanın uzmanları ile görüşmeler yaparak bu yönede farkındalığınızı artırabilirsiniz.

Yapısalcılık ve işlevselcilik psikolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışındaki ana akımlardır.

TEMEL PSİKOLOJİ AKIMLARI NELERDİR?

Tarihsel süreç içerisinde psikoloji çok farklı akımların gelişim gösterdiği bir alan haline gelmiştir. Her biri davranışı farklı boyutları ile ele alan bu yaklaşımlar psikolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir. Günümüzde de farklı akımlar ortaya çıkmakla birlikte genel kabul görmüş olan kuramlar aşağıda özetlenmiştir.

Yapısalcılık

Psikolojinin kurucusu olarak kabul edilen Wundt'un yetiştirdiği bir öğrencisi olan Titchener tarafından ortaya konulmuş olan bir akımdır. Titchener, kimyadan esinlenerek zihni ve bilinci kendisini oluşturan elementlere ayırma çabası içine girmiş ve her bir deneyimin kendi içinde duygulara ve duyumlara bölünebileceğini iddia etmiştir. *Titchener psikolojinin ana inceleme konusunun zihnin ve bilincin yapısını incelemek olduğunu öne sürmüştür.* Bunun içinde deneyimler ve yaşantılara odaklanılması gerekmektedir. Titchener zihin ve bilinç arasında da belli bir ayrım ortaya koymuş ve bilinci, belli bir zamanda varolan yaşantılarımızın ve deneyimlerimizin tamamı olarak zihni ise ömrümüz boyunca biriken yaşantılarımızın toplamı olarak tanımlamıştır.

Bilinci oluşturan bu yapıları anlamak ve analiz etmek için ise içebakış yöntemini kullanmıştır. İçebakış yöntemi, kişinin kendi algı, düşünce ve duygularını gözlemlemesi ve bunları kayda geçirmesi olarak tanımlanmaktadır.

İşlevselcilik

Zihnin yapısını değil de doğasını ve işlevlerini anlamanın psikolojinin temel konusu olması gerektiğini ileri süren bir yaklaşımdır. Bu noktada yapısalcılara bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Spencer'in öncülük ettiği bu akım, evrim teorisinden önemli oranda etkilenmiştir. William James ise Darwin'den etkilenecek insan zihninin evrim geçirdiğini ve her geçen gün farklı bir işlev ortaya koyduğunu öne sürmüştür. Spencer davranışı "Organizmanın yaşayabilmek için çevresine uyum sağlamakta ihtiyaç duyduğu şeylerin evrimsel bir göstergesi" şeklinde bir tanım yapmış ve bu yönüyle davranışın aslında zihnin ve bilincin bir işlevi olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bakımdan insanı etrafına uyum sağlama çabası içerisinde olan bir canlı ve zihnide bu işlevi yerine getirmekle yükümlü bir mekanizma olarak görmüştür.

Davranışçılık

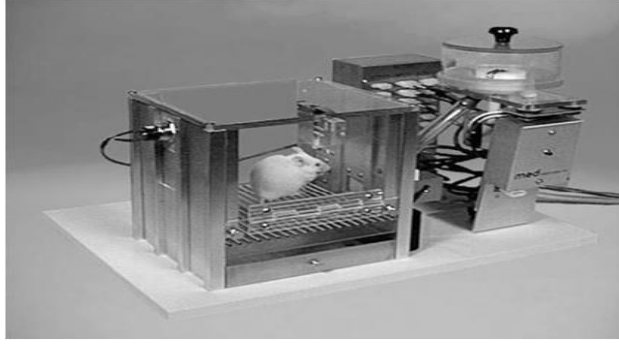
Yapısalcılık ve işlevselciliğin psikolojinin bir bilim dalı olarak gelişmesine önemli düzeyde katkısı olmasına karşın 20. Yüzyılın hemen başında ortaya çıkan Davranışçılık akımı psikolojinin bilim kimliği kazanmasında asıl rolü üstlenmişlerdir. *Öncülüğünü Watson ve Pavlov'un yapmış olduğu davranışçılık akımı, bilinç ve zihin gibi soyut kavramların psikolojinin inceleme konusu olamayacağını ileri sürerek yalnızca ölçülebilir ve gözlemlenebilir süreçlere odaklanmak gerektiğini ileri sürmüşlerdir.*

Watson temel bilimler olan fizik ve kimya gibi psikolojinin de gözlemlenebilir ve ölçülebilir süreçler ile ilgilenmesinin bilimin bir gereği olduğunu savunmuştur. Davranışçı ekolün psikolojiye kazandırdığı üç önemli kavram bulunmaktadır. Bunlar, klasik koşullanma, edimsel koşullanma ve sosyal öğrenmedir. Davranışçı kuramcılar uyarıcılar ile tepkilerimiz arasında bir bağ kurulduğunu ve bağın öğrenme ürünü olduğunu ve oluşan sürece koşullanma denildiğini savunmuşlardır. Pavlov'un ünlü klasik koşullanması, Skinner'in Edimsel koşullanması ve Bandura'nın sosyal öğrenme teorisi Bu anlamda örnek gösterilebilir.

Skinner'in edimsel koşullanma sürecinde geliştirip deneylerini gerçekleştirdiği ve kendi adıyla anılan Skinner kutusu Şekil 1.1'de verilmiştir. Şekil 1.1'de verilen düzenekte bir farenin kendi tepkileri ile kutudan çıkmasını veya yeme ulaşmasını sağlayacak olan bir pedala basmasını ve sonrasında bu tepkiyi öğrenerek her yeme ulaşmak istediğinde bu davranışı tekrarlamasını içeren süreci incelediği araştırması insan davranışının sonuçları tarafından şekillendirildiği yönünde ki iddiasını önemli oranda güçlendirmiştir.

Davranışçılık, insan davranışının sadece gözlemlenebilir ve ölçülebilir yanına odaklanmamız gerektiğini ileri sürmüştür.

Şekil 1.1. Skinner Kutusu ve Edimsel Koşullanma Deneyi

Bunula birlikte davranışçı kuramcılar 19. yüzyılın başlarında özellikle ABD’de çok uzun yıllar popüler yaklaşım biçimi olarak görülmesine karşın yine bu yüzyılın sonlarına doğru insan davranışını açıklamada yetersiz kaldıkları gözlemlendikleri için popülerliklerini yitirmişler ve hümanistik ve bilişsel kuramcılar karşısında önemli bir alan kaybetmişlerdir.

Günümüzde özellikle bilişsel psikoloji kuramları ile çok yakından ilişkili kuram hâline gelmiştir. Hatta terapi kuramları bağlamında Bilişsel Davranışçı terapiler şeklinde yeni ve ortak bir akımında ortaya çıktığı ve şekillendiği söylenebilir.

Psikanaliz

20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve Sigmund Freud tarafından ortaya atılan Psikanaliz, psikolojiye bakış açısını kökten değiştiren ve psikolojinin çalışma alanlarına ilişkin bakış açısını ve vizyonunu genişleten ve birçok psikoloji akımının da ortaya çıkmasına zemin hazırlayan kişilik ve psikoterapi kuramı olarak görülebilir.

Bilinçdışı olarak bilinen ünlü kavramı alan yazına kazandırmış olan Freud, insan davranışlarının sadece bilinçli farkındalığa dayanmadığını aynı zamanda bilinçdışı süreçlerinde davranış üzerinde belirgin bir etkisinin olabileceğini ileri sürmüştür. Bu bakımdan erken çocukluk yıllarından itibaren istenmeyen ve yasaklanan kimi istek ve arzuların bilinçdışı denilen bir alanda toplandığını ve farkındalığın dışına itildiğini ileri sürmektedir.

Bilinçdışı süreçler psikanaliz kuramının temel inceleme konusunu oluşturmaktadır.

Bireysel Etkinlik

- Psikolojinin önemli ve tartışmalı konuları olan bilinç, bilinçaltı ve bilinçdışı vb. kavramları araştırarak farklı kuramların bu kavramlara yaklaşım biçimleri arasındaki benzeşen ve farklılaşan yanları belirleyebilirsiniz. Bu süreç psikolojinin temel kavramlarına ilişkin farkındalığınızı artıracaktır.

Bilinçdışıdaki bu süreçler zamanla çeşitli komplekslere dönüşmekte ve bilinçli davranışlar üzerinde baskı oluşturmaktadırlar. Ağırıklı olarak bir terapi kuramı olan Psikanaliz insanlarda psikolojik rahatsızlıkların önemli oranda yaşamın ilk yedi yılında geçirilen yaşantılar ve bu yaşantılardan bilinçdışına itilen süreçlerle ilgili olduğunu ve iyileşme için bu alanın bilinçli farkındalığa çıkarılmasını ve yeniden yapılandırılması gerektiğini ileri sürmüştür.

Ayrıca yaşamın ilk yedi yılının bireyin kişilik gelişiminin sağlanması bakımından kritik bir öneme sahip olduğu ve kişiliğin bu dönem içerisinde önemli oranda yapılandığını savunmaktadırlar.

Gestalt Psikolojisi

Kelime anlamı olarak “bütün, form ve konfigürasyon” gibi anlamlar içeren Wolfrang Köhler, Karl Koffka ve Max Wertheimer’in öncülük ettiği gestalt akımı, *bir bütünün kendisini oluşturan parçaların toplamından daha farklı ve daha fazla anlamı olduğunu ileri süren ve Almanya’da ortaya çıkan bir yaklaşımdır.* Temelde algı ve algılama süreçleri üzerine odaklanmışlardır. Bu bakımdan psikolojide algı yasaları olarak bilinen kavramları ortaya atan kuramcılar olarak bilinirler.

Tablo 1.1. Temel Psikoloji Akımlarının karşılaştırılması

Akımlar	Özellikler
Yapısalcılık	Bilinci, kendisini oluşturan elementlere ayırma çabası içine girmiş olan ve her bir deneyimin kendi içinde duygulara ve duyumlara bölünebileceğini kanıtlamaya çalışmış olan akımdır.
İşlevselcilik	Evrin teorisiinden de etkileneerek insan zihninin geçirmiş olduğu evrimsel süreci ve buna bağlı olarak ortaya koymuş olduğu kompleks işlevleri anlamaya çalışan akımdır.
Davranışçılık	Psikolojinin zihin ve bilinç gibi soyut ve ölçülemeyen süreçler yerine bilimsel metot ile ölçülebilir ve gözlenebilir süreçleri çalışma konusu haline getirmeyi ve insan davranışlarının tamamen koşullanmalar yoluyla ortaya çıktığını savunan akımdır.
Psikanaliz	Bilinçdışı olarak bilinen kavramı literatüre kazandırarak insan davranışının belirleyicisinin yalnızca farkında olunan süreçler olmadığını aynı zamanda baskılanan ve farkında olunmayan bilinçaltı süreçlerinde davranışı şekillendirdiğini savunan akımdır.
Gestalt	Algı ve bilişsel süreçler üzerine özellikle odaklanan ve bütünün kendisini oluşturan parçalardan daha fazla anlam taşıdığını ileri süren akımdır. Algı yasaları olarak bilinen temel ilkelerin birçoğunu ortaya koymuş ve bu süreçte algı, hatırlama ve problem çözme vb. kavramlar üzerine odaklanmışlardır.

Seçer (2018).

Günümüzde algı yasaları olarak bilinen kavramlar genel olarak Gestalt akımının ortaya attığı görüşlerdir.

PSİKOLOJİNİN ÇALIŞMA ALANLARI NELERDİR?

Psikoloji her geçen gün yaşam süreçlerinin değişimi ve gelişimine bağlı olarak ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar ve problemler doğrultusunda şekillenmekte ve alt alanlara ayrılmaktadır. Bu bağlamda psikolojinin günümüzde çok sayıda çalışma alanı bulunmaktadır ve bunların en yaygın olanları aşağıda özetlenmiştir.

Klinik psikoloji, psikolojik rahatsızlıkların tedavisine odaklanan bir yaklaşımdır.

Klinik Psikoloji

Psikolojinin psikiyatri ile iç içe geçmiş olan alanıdır. *Ağırlıklı olarak insanlarda gözlemlenen psikolojik ve duygusal problemlerin neden ve çözümüne odaklanmaktadır.* Nitekim depresyon, anksiyete ve anksiyete bozuklukları, evlilik sorunları, madde kullanımı, psikolojik bozukluklar gibi birçok sorun üzerinde klinik psikologlar çalışma yürütmektedirler.

Klinik psikologlar çoğu zaman psikiyatrik bir müdahalenin gerekli olduğu ve farmakolojik tedavilerin başlandığı hastalara psikolojik destek ve tedavi sağlama işlevini de yerine getirmektedirler. Bu bağlamda özellikle hastanelerde ve özel kliniklerde çalışma alanı bulunan bir psikoloji alanıdır. Klinik psikoloji psikiyatri ile çok yakın bir çalışma alanı içinde olmasından dolayı farmakoloji dediğimiz ilaç uygulama ve geliştirme süreçleri ile de yakından ilişkili bir psikoloji alanıdır.

Bireysel Etkinlik

- Size en yakın bir hastaneyi ziyaret ederek görev yapan bir klinik psikolog ile görüşebilir ve hangi tür vakalar ile ilgilendiklerini ve uyguladıkları tedavi süreçleri hakkında bilgi talep etmeniz bu yöndeki farkındalığınıza katkı sağlayabilir.

Endüstri Psikolojisi

Belli bir işe ve mesleğe en uygun kişinin seçilmesi aşamasından, bireyin işe uyumunun sağlanarak en üst düzeyde verimin sağlanmasına ve günümüz teknolojilerinin gelişimine bağlı olarak insanlar ile makineler arasındaki iletişimin ve uyumun güçlendirilmesine yönelik alanlarda çalışmalar yürüten bir psikoloji alanıdır. *Endüstri psikolojisi, bu yönüyle çalışanlarda iş doyumunun artırılmasına ve böylece iş veriminin yükseltilmesine katkı sağlama işlevi bulunan bir psikoloji alanıdır.*

Bilişsel Psikoloji

Psikolojinin çalışma alanlarının oldukça genişlemiş olmasına karşın psikolojinin ilk ortaya çıktığı dönemdeki temel çalışma alanı olan *bilinç, zihin, zekâ, bellek, öğrenme, unutma, hatırlama, algılama, dikkat vb. konular* hala çok geniş ve önemli bir çalışma alanını oluşturmaktadır.

Çağdaş eğitim sistemlerinde okul ve eğitim psikolojisi süreçleri rehberlik servisleri ve psikolojik danışma servisi adıyla okula yansımaktadır.

Psikolojinin ilk araştırma konusu olan bu nitelikler günümüzde beyin görüntüleme tekniklerinin gelişimi ve sinir sistemine ilişkin sağlanan ilerlemeler ile birlikte daha geniş bir perspektiften anlaşılmaya çalışılmaktadır. İnsanlarda öğrenmenin nasıl gerçekleştiği, bunların hangi algısal süreçler ile ilişkili olduğu, dikkat ve benzeri etmenlerin zihinsel süreçler üzerinde ki rolünün ne şekilde ortaya çıktığı, unutma ve hatırlama işlemlerinin hangi sinirsel ve zihinsel aktiviteler ile ortaya çıktığı gibi hususlar bilişsel psikolojinin cevap aradığı temel konular olarak düşünülebilir.

Okul ve Eğitim Psikolojisi

Çocukların okula uyumlarından, öğretmen niteliklerine ve eğitim öğretim süreçlerinden müfredat içeriklerine kadar çok geniş bir alanda hizmet yürütmektedirler. *Okul çatısı altında çocukların öğrenme özelliklerini ve gelişim özelliklerini eğitim öğretim süreçlerini şekillendirirken kullanmayı, öğretim programlarını ve ortamlarını çocukların gelişim ve öğrenme özelliklerine göre tasarlamayı ve etkili öğretmen niteliklerini ortaya çıkarmayı ve geliştirmeyi içeren birçok çalışmayı odak noktasına almaktadır.*

Sosyal psikoloji

Psikolojinin bu alanı sosyoloji ile iç içedir ve yakın çalışma alanlarına sahiptir. Günümüzde psikoloji; insan davranışlarını ve zihinsel süreçlerini inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanırken Sosyoloji; grupları, kültürel etmenleri ve toplumsal süreçleri ele almayı ve anlamayı içeren bir bilim dalı olarak görülmektedir.

Sosyal psikoloji ise toplum içerisindeki birey davranışını inceleyen bir psikoloji alanıdır. Yani bireyin toplumla etkileşim kurduğu noktada davranışlarında ortaya çıkan etkiyi ele alan bir alandır ve şiddet, yardım etme, sosyalleşme, sosyal biliş ve tutumlar gibi çok geniş bir çalışma alanına sahiptir.

Örnek

- İnsanlar neden yardım eder veya etmez, tutumlarımız nasıl şekillenir, tutum davranış ilişkisini belirleyen etmenler nelerdir, propaganda süreci, etkili iletişim ve ikna süreçleri sosyal psikolojinin popüler çalışma konularıdır.

Danışmanlık Psikolojisi

Klinik psikolojiye yakın bir niteliğe sahip olmakla birlikte hasta tanısı almış olan bireylerden ziyade uyum problemi yaşayan veya karar verme zorluğu ile karşı karşıya olan bireylere ihtiyaç duydukları psikolojik desteği sağlama işlevini yerine getirmeye dönük bir psikoloji alanıdır.

Günümüzde eğitimden, endüstriye ve aile danışmanlığına kadar çok geniş bir alanda gelişim ve faaliyet göstermekte olan bir psikoloji alanıdır. *Günümüzde özellikle okullarda sunulan psikolojik hizmetler önemli oranda danışmanlık*

Danışmanlık psikolojisi Türkiye’de Psikolojik Danışmanlık şeklinde kavramsallaştırılmıştır.

psikolojisine girmektedir. Buna ek olarak aile danışmanlığı ve iş ve meslek danışmanlığı gibi alanlarda sunulan psikolojik destek hizmetleri de danışmanlık psikolojisinin çalışma alanları içerisinde yer almaktadır.

Özellikle aile danışmanlığı son yıllarda çok hızlı bir gelişme gösteren çalışma alanıdır. Çünkü evliliklerin oldukça kısa sürede sonlanması ve boşanma sürecini tetikleyen etmenlerin çeşitlenmesi insanları bu yönde psikolojik destek kaynaklarına daha fazla yönlendirmiştir. Bu bakımdan en hızlı gelişen psikoloji alanı olduğunu söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır.

Örnek

- Günümüzde okullarda kurulmuş olan rehberlik servisleri ve bu servislerde görev yapan psikolojik danışmanlar danışmanlık psikolojisinin önemli bir örneğini oluşturmaktadır.

Kişilik Psikolojisi

Bireyin diğerlerinden ayrışmasını sağlayan bu özelliklerin gelişim süreçlerini ve nelerden etkilendiğini belirlemeye yönelik çalışmaları içermektedir. *Bu kapsamda günümüzde bireylerin kendilerine özgü kişilik yapısı geliştirmelerinde kalıtsal faktörlerin, hormonal faktörlerin ve sosyal çevrenin etkisinin ne olduğu ve hangi dönemde kişilik gelişimini etkiledikleri sorusu kişilik psikolojisinin önemli sorunsalları arasındadır.* Kişilik gelişimini açıklamaya çalışan birçok kuram bulunmasına karşın özellikle Freud tarafından ortaya konulmuş olan Psikoseksüel gelişim kuramı ve Erikson tarafından ortaya konulmuş olan Psikososyal gelişim kuramı insanlarda kişilik gelişimini ele alan ve güncelliğini koruyan ana kuramlar olarak gösterilmektedir. Psikoseksüel gelişim kuramı insanlarda kişilik gelişimini daha çok biyolojik etmenler ile ilişkilendirirken, psikososyal gelişim kuramı yaşantıların ve çevresel unsurların kişilik gelişiminde ana belirleyiciler olduğu öne sürülmektedir. Bu yönüyle kişilik psikolojisi, insanlarda kişiliğin oluşumu ve gelişimini sağlayan biyolojik ve çevresel etmenleri kapsamlı bir şekilde ele alan psikoloji alanı olarak gösterilebilir.

DeneySEL Psikoloji

Psikolojinin ilk gelişen ve bilim dalına dönüşmesine de katkı sağlayan ana alanıdır. DeneySEL psikoloji, insan davranışın altında yatan temel ilkeleri bulmaya ve anlamaya yönelik çalışmaları kapsamaktadır. *Çoğunlukla duyum, algı, öğrenme, bellek, itaat, sosyal davranış ve kısmen de olsa kişilik ve davranış bozuklukları deneySEL psikolojinin çalışma alanlarına girmektedir.*

Bununla birlikte insan davranışını deneySEL ortamda incelemenin insanlardaki bilinç benzeri nitelikler nedeniyle incelenmesinin zorluğu ve ayrıca etik problemlerin bulunması gibi etmenler deneySEL psikolojinin gelişimini sınırlandıran ana etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte psikolojide çok bilinen deneySEL uygulamalar arasında Asch tarafından gerçekleştirilen Uyma

DeneySEL psikoloji, insan üzerine çalışmanın etik problemleri ile yüz yüze kalması nedeniyle sınırlı bir alan olarak kalmıştır.

deneyi, Zimbardo tarafından gerçekleştirilen Hapishane deneyi, Sherif tarafından yapılan Grup Normu deneyi ve Milgram tarafından yapılan İtaat deneyi oldukça bilinen ve çıktıları da bir o kadar önemli olan deneylerdir.

Bu yönde özellikle hayvanlar ile yapılan deneylerde psikolojinin gelişimine katkı sağlamıştır ve bu deneylerin bazıları oldukça popülerdir. Bunlar arasında Şekil 1.2’de verilen ve Harlov tarafından maymunlarda bağlanma sürecini ele alan deney oldukça bilinen ve sonuçları önemsenen bir deneydir. Söz konusu deneyde yavru maymunların kukla anne maymuna bağlanma süreçleri incelenmiş ve bağlanma kuramının temelini oluşturan oldukça önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Şekil 1.2. Harry Harlov ve Maymunlarla Bağlanma Deneyi

Gelişim Psikolojisi

İnsan gelişiminin tüm aşamalarını, döllenmeden başlayarak ölüme kadar geçen sürede ele alan ve temel gelişim süreçlerini ve ilkelerini belirlemeyi ve gelişimi etkileyen faktörleri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir alandır. Gelişim psikolojisinin oldukça geniş bir çalışma alanına sahip olduğu söylenebilir.

İnsanlarda fiziksel gelişimden, ahlak gelişimine, bilişsel gelişimden dil gelişimine, sosyal gelişimden cinsel gelişime kadar birçok alanı kapsamaktadır ve bu alanlara ilişkin süreçleri belirlemeye yönelik çalışmaları kapsamaktadır.

Fizyolojik Psikoloji

İnsanın anatomik yapısı üzerine odaklanan ve bu amaçla beyin yapısı ve işlevlerini açıklamaya çalışan, sinir sistemi ve davranış arasındaki ilişkileri belirlemeye odaklanan bir alandır. *Psikoloji üzerine ilk çalışmaların fizyolojik psikoloji ile başladığı söylenebilir.* Bu bağlamda özellikle ünlü fizyolog olan ve klasik koşullanma deneyleri ile psikolojiye ciddi katkıları bulunan Pavlov’un esasen araştırmalarının konusu fizyoloji olmasına karşın bu yönde yaptığı çalışmalar psikolojiye de önemli katkılar sağlamış ve davranışçılık gibi akımların ana iddialarını şekillendirmiştir.

Sonuç olarak yukarıda psikolojinin gelişimine ilişkin olarak verilen bilgilerden hareketle psikolojinin tarihsel süreç içerisinde felsefeden koparak yeni bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasının Wundt tarafından Leipzig Üniversitesinde yapılan bilinç deneyleri ile gerçekleştiği ve bunu sonrasında yapısalcilik ve

Fizyoloji araştırmaları, psikolojinin bilim hâline gelmesinde önemli bir işlev görmüştür.

işlevselcilik olarak bilinen akımları önemli oranda şekillendirdiği söylenebilir. Davranışçı kuramcılarında bilimsel metodu psikolojiye tam olarak uyarlama çabalarının bu süreçte ciddi düzeyde katkısı olduğu söylenebilir.

Günümüzde psikoloji kuruluş noktasının çok ötesinde bir yer edinmiştir kendisine ve eğitimden sağlığa, endüstriden toplumsal süreçlere kadar birçok alanda çok geniş bir şekilde faaliyet gösteren kapsamlı ve kendine özgü çalışma esasları ve teknikleri olan bir bilim dalı hâline gelmiştir.

Özet

•PSİKOLOJİ VE BİLİM

•Psikoloji insanoğlunun tarih boyunca merak ettiği ve cevap aradığı birçok sorunun 19. yüzyıl gelişmeleri birlikte sistematik gözlemler ve ölçümler ile ilişkilendirilmesine bağlı olarak bilim dalı haline gelmiş ve felsefi bir süreç olmaktan çıkmıştır. Böylece insan davranışına ilişkin açıklamalar öznel yargı ve değerlendirmelerden bağımsız bir şekilde yapılabilir hale gelmiş ve daha genel geçer bilgiye ulaşma imkanı doğmuştur. Bu süreç tam olarak 19. yüzyılın sonlarına denk gelmektedir ve kökleri Alman bilim adamı W. Wundt tarafından yapılan çalışmalara dayanmaktadır. Wilhelm Wundt Leipzig Üniversitesinde kurmuş olduğu ilk laboratuvar ile insan davranışına ilişkin olarak sistematik gözlemler gerçekleştirmiş ve psikolojinin bilim dalı haline gelmesine ciddi katkılar sağlamıştır. Bu yönüyle psikolojinin kurucusu olarak bilinir.

•**Psikoloji Nedir:** Psikoloji “davranışın ve zihinsel süreçlerin bilimsel olarak incelemesi” şeklinde tanımlanmaktadır. Psikolojinin tanımından da anlaşılacağı üzere üç ana kavram ön plana çıkmaktadır. Bunlar; davranış, zihinsel süreçler ve bilimsel yöntemdir. Davranış, davranış organizmanın çeşitli uyaranlar karşısında ortaya koymuş olduğumuz görünen ve açık olan eylemlerimizin ve tepkilerimizin tamamını içermektedir. Zihinsel süreçler ise, genel olarak düşünme, algılama, hissetme, yorumlama, karar verme, rüya, unutma, bellek, hatırlama, hayal etme, güdülenme vb. birçok süreci içermektedir. Bilimsel yöntem ise, nesnel bir şekilde sistematik gözlemler yapmaya ve ispatlanabilir-tekrarlanabilir bilgiye ulaşmak için kullanılan temel inceleme yöntemidir.

•**Psikolojinin Amacı Nedir:** Psikoloji diğer bilim dallarının olduğu gibi öncelikle üç amaca hizmet etmektedir. Bunlar 1. İnsanlığın karşıya kaldığı problemlere çözüm üretmek, 2. İhtiyaçların karşılanmasına yönelik yollar veya yeni teknik ve olanaklar geliştirmek ve 3. İnsanların merak duygusunu tatmin edecek olanaklar sağlamak tır. Buna ek olarak psikolojinin kendi içerisinde de dört ana amaca hizmet ettiği söylenebilir. Bunlar; 1. Davranışın ne olduğunun tanımlanması, 2. Davranışın nedenlerinin açıklanması, 3. Davranışın tahmin edilmesi, 4. Davranışın kontrol altına alınmasıdır.

•**Temel Psikoloji Akımları:** Bir bilim dalı haline geldiği gündern bu yana psikolojide çok sayıda akım ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bunların bilinenleri ise yapısalcılık, işlevselcilik, davranışçılık, psikanaliz ve geştalt yaklaşımıdır.

•Psikolojinin Çalışma Alanları:

•Günümüzde psikolojinin çalışma alanları oldukça çeşitlenmiştir. Bunlar arasında Klinik psikoloji, psikiyatri ile iç içe olan ve psikolojik rahatsızlıkların tanı ve tedavisine odaklanan psikoloji alanıdır. Endüstri psikolojisi, bireyin iş ortamına yerleşmesinden, iş uyumu ve verimliliğine veya makineleşme sürecinin insan üzerindeki etkilerine odaklanan bir yaklaşımdır. Bilişsel psikoloji, bilinç, zihin, zekâ, bellek, öğrenme, unutma, hatırlama, algılama, dikkat vb. konular da deneysel ve teorik çalışmalar yürüten psikoloji alanıdır. Okul ve eğitim psikolojisi, çocukların okula uyumlarından, öğretmen niteliklerine ve eğitim öğretim süreçlerinden müfredat içeriklerine kadar çok geniş bir alanda hizmet yürütmektedirler. Okullarda rehberlik servislerinin yerine getirdiği işlev özellikle bu alana girmektedir.

Özet (devamı)

•Sosyal psikoloji, psikoloji ve sosyolojiyi bir araya getiren ve bireyin sosyal ortamlarda diğerleri ile etkileşime girmesine bağlı olarak ortaya koyduğu tepkileri ve bu tepkilerdeki değişimi inceleyen psikoloji alanıdır. Danışmanlık psikolojisi, hasta tanısı almış olan bireylerden ziyade uyum problemi yaşayan veya karar verme zorluğu ile karşı karşıya olan bireylere ihtiyaç duydukları psikolojik desteği sağlama işlevini yerine getirmeye dönük bir psikoloji alanıdır. Günümüzde eğitimden, endüstriye ve aile danışmanlığına kadar çok geniş bir alanda gelişim ve faaliyet göstermekte olan bir psikoloji alanıdır. Kişilik psikolojisi, bireylerin kendilerine özgü kişilik yapısı geliştirmelerinde kalıtsal faktörlerin, hormonal faktörlerin ve sosyal çevrenin etkisinin ne olduğu ve hangi dönemde kişilik gelişimini etkilediklerine odaklanan ve kişilik değişimi ve gelişimini ele alan bir psikoloji alanıdır. DeneySEL psikoloji, insan davranışın altında yatan temel ilkeleri bulmaya ve anlamaya yönelik çalışmaları kapsamaktadır. Çoğunlukla duyum, algı, öğrenme, bellek, itaat, sosyal davranış ve kısmen de olsa kişilik ve davranış bozuklukları deneySEL psikolojinin çalışma alanlarına girmektedir. Gelişim psikolojisi, İnsan gelişiminin tüm aşamalarını, döllenmeden başlayarak ölüme kadar geçen sürede ele alan ve temel gelişim süreçlerini ve ilkelerini belirlemeyi ve gelişimi etkileyen faktörleri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir alandır. Fizyolojik psikolojisi ise, insanın anatomik yapısı üzerine odaklanan ve bu amaçla beyin yapısı ve işlevlerini açıklamaya çalışan, sinir sistemi ve davranış arasındaki ilişkileri belirlemeye odaklanan bir alandır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Psikolojinin yalnızca ölçülebilir ve gözlemlenebilir davranışlar üzerine odaklanması gerektiğini savunan yaklaşım aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Psikanaliz
 - b) Davranışçılık
 - c) İşlevselcilik
 - d) Yapısalcılık
 - e) Gestalt
2. Leipzig Üniversitesinde kurmuş olduğu laboratuvarında bilinç üzerine başlatmış olduğu çalışmalar ile psikolojinin bilim olarak doğuşunu sağlayan bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Sigmund Freud
 - b) John Watson
 - c) William James
 - d) Wilhelm Wundt
 - e) İvan Pavlov
3. Yapısalcılık akımının bilincin yapısını çözümlemek için kullandığı en önemli teknik aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Serbest çağrışım
 - b) Dinleme
 - c) İçebakış
 - d) Sorgulama
 - e) İçeyönelim
4. Psikolojinin bir bilim dalı olarak ana amaçları arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
 - a) Tanımlamak
 - b) Açıklamak
 - c) Tahmin etmek
 - d) Kontrol etmek
 - e) Bastırmak

5. Psikanaliz kuramının kurucusu olarak kabul edilen ve psikolojinin çok geniş bir alanda çalışma alanı bulmasını sağlayan bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Sigmund Freud
 - b) John Watson
 - c) William James
 - d) Wilhelm Wundt
 - e) İvan Pavlov
6. Temel bilimlerden biri olan Kimya alanında maddeyi elementlerine ayırma girişimini psikolojiye uyarlayarak her bir deneyimin kendi içinde duygulara ve duyumlara bölünebileceğini iddia eden akım aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Yapısalcılık
 - b) Gestalt
 - c) Davranışçılık
 - d) İşlevselcilik
 - e) Bilişsel yaklaşım
7. Darwin'in evrim görüşünden etkilenecek insan zihninin evrim geçirdiğini ve bu evrime bağlı olarak zihnin her geçen gün daha kompleks ve karmaşık bir yapı ve işlev ortaya koyduğunu ve bu nedenle psikolojinin zihnin işlevlerine odaklanması gerektiğini savunan bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Sigmund Freud
 - b) John Watson
 - c) William James
 - d) Wilhelm Wundt
 - e) İvan Pavlov
8. Bilinç, bellek, zihin, algı vb. kavramların ölçülebilir ve gözlemlenebilir nitelik taşımadıkları için psikolojinin inceleme alanına girmediğini ileri süren bilim adamı ve yaklaşım aşağıdakilerden hangisinde doğru verilmiştir?
 - a) Wilhelm Wundt-Yapısalcılık
 - b) John Watson-Davranışçılık
 - c) William James-İşlevselcilik
 - d) John Watson-Psikanaliz
 - e) Sigmund Freud-Gestalt

9. Psikiyatrik olarak hasta tanısı almış olan bireylere yönelik olarak psikolojinin ilkelerini uygulayarak tedavi süreçlerini gerçekleştiren psikoloji alanı aşağıdakilerden hangisidir?
- a) Klinik psikoloji
 - b) Danışmanlık psikolojisi
 - c) Endüstri psikolojisi
 - d) Sosyal psikoloji
 - e) Bilişsel psikoloji
10. İnsan davranışının yalnızca bilinçli etmenlerin değil aynı zamanda farkında olunmayan bilinçdışı etmenlerinde etkisinde kaldığını ve psikolojinin bu bilinçdışı etmenlere odaklanması gerektiğini savunan bilim adamı ve yaklaşım aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?
- a) John Watson-Davranışçılık
 - b) Sigmund Freud-Psikanaliz
 - c) İvan Pavlov -Gestalt
 - d) Wilhelm Wundt-Yapısalcılık
 - e) William James-İşlevselcilik

Cevap Anahtarı

1.b, 2.d, 3.c, 4.e, 5.a, 6.a, 7.c, 8.b, 9.a

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Austin, v. L. & sciarra, d. T. (2012). *Çocuk ve ergenlerde duygusal ve davranışsal bozukluklar*. Ankara: Nobel akademik yayıncılık
- Benson, N.& Ginsburg, J. (2012). *The psychology book: Big Ideas simply explained*
- Ciccarelli, S. & White, N.J.(2017). *Psychology: An exploration*. Harlov: Pearson
- Geçtan, E. (2012). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Metis Yayıncılık
- Gerrig, R.J., Zimbardo, P., Svartdal, F., Brennan, T., Donaldson, R. & Archer, T. (2012). *Psychology and life*. Harlov: Pearson
- Kring, A.M., Johnson, S.L., Davison, G. & Neale, J. (2013). *Abnormal psychology*: New Jersey: Wiley
- Mert, A. (2017). Öğrenmenin kuramsal temelleri ve öğrenme ortamları içinde Eğitim Psikolojisi (Ed. Arı, A.). Konya: Eğitim Yayınevi
- Schultz, D. P.& Schultz, S. E. (2007). *Modern psikoloji tarihi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Seçer, İ. (2018) Psikolojinin doğası içinde Terzi Ş. (Edt) Psikolojiye giriş. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Smith, E. S., Atkinson, R.L. & Hilgard, E. R. (2003). *Atkinson & Hilgard's introduction to psychology*. Australia ; Belmont, CA : Wadworth/Thomson Learning

GELİŞİM PSİKOLOJİSİNDE TEMEL KAVRAMLAR

İÇİNDEKİLER

- Gelişim
- Gelişime Farklı Bakış Açıları
- Gelişimle İlgili Temel Kavramlar
- Gelişimin Temel İlkeleri
- Gelişimi Etkileyen Etmenler
- Gelişim Dönemleri

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Gelişim kavramını açıklayabilecek,
 - Gelişime farklı bakış açılarını kavrayabilecek,
 - Gelişimle ilgili temel kavramı kavrayabilecek,
 - Gelişimi etkileyen faktörleri açıklayabilecek,
 - Gelişim dönemlerini kavrayabileceksiniz.

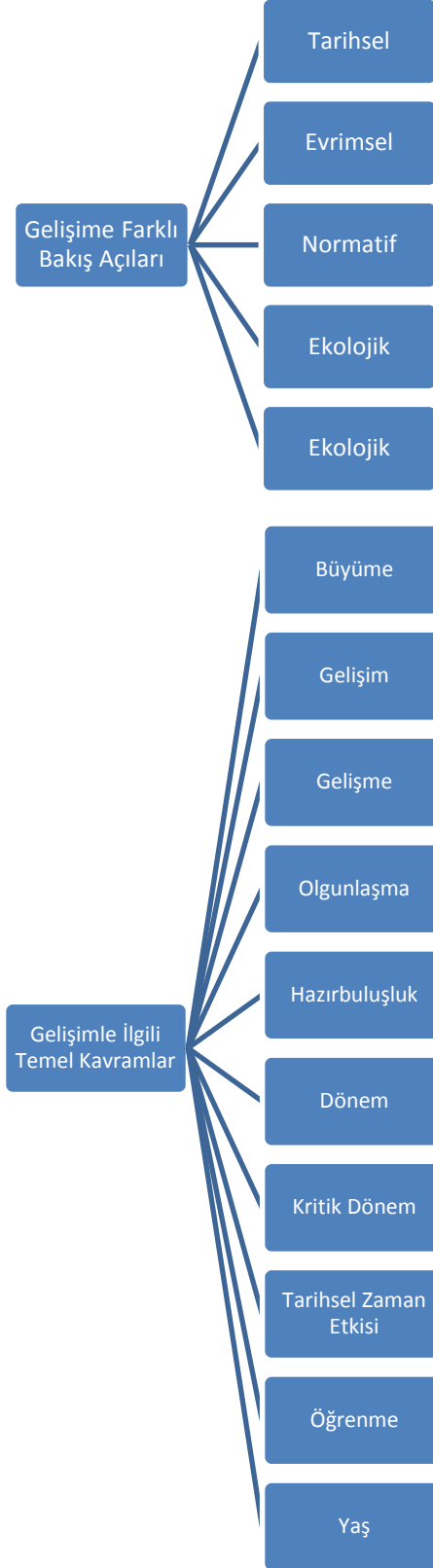

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

Doç. Dr.
Adnan TAŞGIN

ÜNİTE 2

GİRİŞ

Yeni doğan bir çocuğun elini tuttuğunuzda bu çocuğun 1 yaşındaki, 7 yaşındaki, 18 yaşındaki, 45 yaşındaki ve 75 yaşındaki hâlini hayal edebilir misiniz? Bu çocuk ilgili yaşlarda nasıl bir insan olabilir? Bu sorulara verilebilecek cevaplar farklılık gösterebilir. Bunun nedeni de genel ve özel yargılarınızdan dolayıdır. Bu çocuğun büyük ihtimalle 7 yaşında okula başladığını ve okuma yazma öğrendiğini hayal ettiniz. Yetişkin çağında ise bir meslek sahibi olarak hayal ettiniz. Tahminlerinizin birçoğu kalıtım ve çevreyle ilgili özelliklere de dayanacaktır. Örneğin; bu çocuğun anne ve babası yetenekli bir sporcuysa çocuğunda yetenekli bir sporcu olabileceği tahmininde bulunursunuz. Eğer etkili öğrenmeyi sağlayabilecek bir öğrenme çevresinde yetişmiş ise çocuğun başarılı olabileceğini de tahmin edebilirsiniz. Tahminler genellikle gelişimde kalıtım ve çevre etkileşimine yönelik olacaktır.

Gelişim psikolojisi döllemeden başlayıp bütün yaşam boyunca devam eden psikolojik ve fiziksel işlevlerde meydana gelen değişimleri açıklamaya çalışan bir psikoloji alanıdır. Bu alanda çalışan gelişim psikologlarının görevi organizmanın zaman içinde neden ve nasıl değiştiğini keşfetmek, gelişimle ilgili özellikleri açıklamaktır. Araştırmacılar bireylerdeki farklı yeteneklerin ve işlevlerin ilk ne zaman ortaya çıktığı dönemleri incelerler. Bu yeteneklerin nasıl değiştiğini gözlerler. Temel önerme, insan doğasının tüm yönlerinin bütün yaşam boyunca gelişip değiştiğidir.

İnsan gelişimi çok yönlü ve karmaşık bir süreçtir. Bu süreç içerisinde birey çeşitli gelişimsel dönemlerden geçer. Gelişim psikolojisi, bireylerin yaşamları boyunca geçirdikleri değişimleri betimleme, açıklama ve bireyler arasındaki değişim, benzerlik ve farklılıkları inceler.

GELİŞİM

Gelişimin, bir insanın tüm yaşamı boyunca devam etmektedir. İnsan gelişiminde yaşam boyu bakış açısının merkezini de bu görüş, inanış oluşturmaktadır. Yaşam boyu bakış açısı, gelişimi çok boyutlu, yaşam boyu, çok yönlü, çok disiplinli, esnek ve bağlamsal olarak görmektedir. Ayrıca yaşam boyu bakış açısı; büyüme, sürdürme ve kaybın düzenlenmesini de içeren bir süreçtir. Gelişimle ilgili özellikler aşağıda açıklanmıştır.

Gelişim yaşam boyudur. Yaşam boyu bakış açısına göre, gelişim son noktası ilk yetişkinlik değildir. Ayrıca hiçbir yaş dönemi de gelişim açısından baskın değildir. Bu bakış açısına göre gelişim yaşam boyu devam eden bir süreçtir.

Gelişim çok boyutludur. Bir insanın yaşı ne olursa olsun, bedeni, zihni, duyguları ve ilişkileri değişmekte ve birbirini etkilemektedir. Gelişim sosyo-duygusal, biyolojik ve bilişsel boyutlardan oluşur. Bir boyutun içinde bile birçok bileşen vardır. Örneğin; dikkat, bellek, soyut düşünme, bilgi işleme hızı ve sosyal zekâ, bilişsel boyutun sadece birkaç bileşenidir.

Gelişim psikolojisi, büyümenin ve zaman içinde davranışta oluşan değişimin altında yatan süreçlerin incelenmesidir.

Gelişim çok yönlüdür. İnsan yaşamı boyunca bazı boyutlar veya bir boyutun bileşenleri genişler ve diğerleri küçülür. Örneğin; bir dil, gelişimin erken döneminde kazanılırsa farklı ikinci veya üçüncü dilleri kazanma kapasitesi gelişimin sonraki dönemlerinde, özellikle de ilk çocukluktan sonra azalır.

Gelişim esnektir. Gelişim psikologları, gelişimin farklı noktalarında insanların farklı açılardan ne kadar esnek olduklarını araştırmakta ve tartışmaktadırlar. Esneklik ise değişme kapasitesi anlamına gelir. Örneğin; siz yetmişli ve seksenli yaşınızdayken zihinsel becerilerinizi hâlâ geliştirebilir misiniz? Veya bu zihinsel beceriler siz otuzlu yaşlarınızdayken sabitlenip sonraki zihinsel gelişim imkânsız hâle gelebilir mi?

Gelişim dinamik bir olgudur.

Gelişim bilimi çok disiplinlidir. Antropologlar, psikologlar, sinir bilimciler, sosyologlar ve tıp araştırmacılarının hepsi yaşam boyu gelişimin sırlarını açığa çıkarmaya çalışır. Tüm dünya genelinde yaşla birlikte zekâ ve sosyal ilişkiler aynı şekilde mi değişir? Aileler ve okullar zekânın gelişimini nasıl etkiler? Bunlar disiplinleri kesiştiren araştırma sorularına bazı örneklerdir.

Gelişim bağlamsaldır. Tüm gelişim bir bağlam ya da ortam içinde yer alır. Bağlam olarak aileleri, okulları, akran gruplarını, şehirleri, mahalleleri, üniversite laboratuvarlarını, ülkeleri ve benzer ortamları sayabiliriz.

Gelişim büyüme, sürdürme ya da kaybın düzenlenmesini içerir. Yaşamı yönetme, insan gelişiminin üç ana hedefi olan büyüme, sürdürme ve kaybın düzenlenmesi arasındaki yarışma ve çatışmayı içerir. Bireyler orta ve ileri yetişkinliğe doğru yaş aldıkça, kapasiteyi sürdürme ve kapasitedeki kayıplara göre kendini düzenleme, büyümenin yerini alır.

Gelişim biyolojik, kültür ve bireyin ortak ürünüdür. Gelişim birlikte işleyen biyolojik, kültürel ve bireysel faktörlerin ortak yapımıdır. Örneğin; beyin kültürü şekillendirir. Fakat beyin aynı zamanda kültürle ve kişinin sahip olduğu veya yaşadığı deneyimlerle şekillenir.

Gelişim söz konusu olduğunda gelişimsel değişimleri yorumlamak için üç önemli konu vardır. Bunlar;

- Gelişim sürekli bir açılım mı yoksa süreksiz aşamalar mıdır?
- Bir model gelişimin tüm yönlerini belirleyebilir mi, yoksa farklı yönler temelde birbirinden farklı modeller mi gerektirmektedir?
- Kalıtım ve çevrenin gelişimin seyrini belirlemedeki göreceli önemi nedir?

Gelişimde Süreklilik ve Süreksizlik

En temel konu gelişimin sürekliliğiyle ilgilidir. Gelişimin en belirgin özelliklerinden biri yaşam süresince birçok değişimin gerçekleşiyor olmasıdır. Örneğin; 3 yaşındaki muhakeme becerileri 20 yaşındakilerden önemli ölçüde farklıdır. Hangi noktada bu farklar aynı becerinin artmış olmasındansa (nicel değişim) yeni bir beceriyi (nitel değişim) temsil ederler? Başka bir deyişle, gelişimde belirgin hatları olan farklı evreler mi vardır yoksa gelişim az ya da çok sürekli bir süreç midir? Örneğin; 10 yaşındaki bir çocuk dili 4 yaşındakinden daha karmaşık bir biçimde kullanabilir. Bu 10 yaşındakinin dili farklı süreçlendirdiği

anlamına mı gelir yoksa yalnızca 6 yıllık alıştırmanın etkilerini mi temsil etmektedir?

Sonuçları çarpıcı derecede farklı olsa da süreklilik ve süreksizlik kavramlarını pratikte değerlendirmek zordur. Bir anlamda, gelişimin sürekli olduğu açıktır. Örneğin fiziksel büyüme sürekli bir süreçtir ve yürümek ya da konuşmak gibi birçok beceri yalnızca derece derece kazanılır.

Gelişimde Modellerin Genelliği –Özgünlüğü

İkinci konu gelişim kuramlarının genelliğiyle ilgilidir. Bilimdeki bir temel prensip basitlik kavramıdır. Bu her iki kuramında aynı sonuçları açıklayabildiği varsayıldığında daha basit olan kuramın karmaşık olana tercih edilmesidir. Aynı biçimde, genel olarak uygulanabilen tek bir kuramın birkaç tane sınırlı kurama tercih edilmesidir. İdeal olarak, gelişimin tüm yönlerini betimleyen genel bir modele sahip olmak isteriz. Hâlihazırda, bu ulaşılamaz görünmektedir.

Gelişimde Kalıtım ve Çevrenin Etkisi

Gelişim psikologları yıllardır gelişimde kalıtım ve çevrenin etkilerini anlamaya çalışmaktadırlar. Gelişim konusundaki çağdaş görüşlerin çoğu, çocuk gelişiminde hem biyolojik hem de çevresel faktörlerin etkili olduğu düşüncesine ağırlık verir. Bununla birlikte bu etkenlerin gelişim üzerindeki etkisiyle ilgili çeşitli anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Biyolojik temellerin çocuk gelişimindeki rolü üzerinde çalışan ilk araştırmacılar, gelişimin olgunlaşmanın zorunlu bir sonucu olduğunu ileri sürmektedirler. Olgunlaşma, gelişimi yönettiği varsayılan biyolojik süreci tanımlamak üzere kullanılmış bir kavramdır. Bu görüşteki kuramcılar, gelişimin büyük oranda kalıtsal olarak önceden belirlendiğine inanmaktadırlar. Çocuk gelişiminde biyolojik etkenlerin etkili olduğu görüşüne karşılık Watson gibi davranışçı kuramcılar, katı bir şekilde gelişimde çevrenin etkili olduğunu vurgulamışlardır. Gelişimin bazı yönleri kalıttan, bazı yönleri de çevreden etkilenmektedir. Gelişimin birçok yönü ise, her ikisinde de etkilenmektedir.

Gelişimsel özellikler, yeteneklerin ortaya çıkması ve gelişmesi için uygun çevresel koşullarla desteklenmelidir.

GELİŞİME FARKLI BAKIŞ AÇILARI

Tarihsel Bakış Açıları

Orta Çağ'da çocukluk yetişkinlikten ayrılarak farklı bir gelişim dönemi olarak kabul edilmiyordu. Sosyal çevrelere bağımlı yaşadıkları bebeklik yıllarından sonra çocuklar, küçük yetişkinler olarak algılanıyor ve yetişkinler gibi davranmaları bekleniyordu. Örneğin; yetişkinler gibi giyiniyor, yetişkinler gibi yaşıyor, yetişkinler gibi çalışıyorlardı. Söz konusu dönemlerde toplum için çocuklar yük olarak görülüyordu.

Evrimsel Bakış Açısı

Evrimsel bakış açısını geliştiren *Darwin*'dir. Darwin'e göre insan türünün milyonlarca yıl boyunca tabii seçilim süreciyle evrimden geçerek bugünkü hâline geldiğini belirtir. Darwin'in tabii seçilim ilkesine göre yeryüzünde yaşayan bazı türlerin çevrelere uyum sağlayabilme yetenekleri vardır ve bu yetenek sayesinde

hayatta kalarak varlıklarını sürdürmeleri mümkün olmuştur. Tabii seçim ilkesinin altında insan türünün daha ilkel türlerden evrim yoluyla ortaya çıktığı görüşü vardır. Darwin, pek çok türün embriyolarının gelişimlerinin birbirine benzemesinden dolayı canlıların ortak atalardan türemiş olduğunu iddia eder. Bu iddia hâlâ günümüzde tartışılmaktadır.

Normatik Yaklaşımlar

G. Stanley Hall, herkes için geçerli kuralları, standartları belirleyerek gelişimi anlamaya çalışmıştır. Hall, çocukların farklı dönemlerdeki gelişimlerini incelemiş, bunlarla ilgili kayıtlar tutarak belirli standartlar tespit etmeye çalışmıştır. Bu çalışmaları daha sonra gelen normatif çalışmalara da öncü olmuştur. *Arnold Gessell* biyolojik odaklı bir kuram oluşturmıştır. Gessell gelişimsel temellerin olgunlaşmaya bağlı olduğunu, olgunlaşmanın ise genler tarafından yönlendirildiğini ileri sürmüştür. Bu iddia ile de gelişimde hiçbir şeyin olgunlaşmanın önüne geçemeyeceği belirtilmiştir. Bireysel farklılıkları belirleyen de genlerdir. Yine *Robert Havighurst* da bir normatif kuramcıdır.

Ekolojik Yaklaşım

Bronfenbrenner tarafından geliştirilmiş olan ekolojik sistem yaklaşımı, gelişim üzerinde çevresel faktörlerin etkisinin ön plana alıp bu doğrultuda yapılan kapsamlı açıklamalara dayanır. Bu yaklaşıma göre birey gelişim sürecinde iç içe geçmiş çeşitli sistemlerin ortasında yer alır ve bu sistemlerin hem bireyle, hem de birbiriyle olan etkileşimi gelişim üzerinde önemli etkiye sahiptir. Bireyin merkezinde yer aldığı bu sistemler içten dışa doğru mikro sistem, mezo sistem, ekzo sistem, makro sistem ve krono sistemdir. Bireyi çevreleyen ilk katman olan mikro sistem bireyin yakın çevresindeki faaliyet ve etkileşimlerden oluşur. İkinci katman olan mezo sistem ise okul, ev, arkadaş grupları gibi mikro sistemler arasındaki bağlantıları kapsar. Ekzo sistem ise bireyin doğrudan içinde yer almadığı halde gelişimini etkileyen sistemleri ifade eder. Makro sistem, bireyin yaşadığı toplumdaki kültürel değerleri ve ideolojileri ifade eder. Krono sistem ise uzun bir zaman süreci içinde dış çevrede meydana gelen savaş, kıtlık gibi değişimleri ifade eder.

GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Büyüme

Organizmada boy, kilo ve hacim olarak meydana gelen artışlarıdır. Büyüme niceliksel bir değişimdir.

Büyüme, vücut kitlesinde artış anlamına gelmektedir. Büyüme olumlu yönde bir değişim olmak zorundadır. Bir çocuğun boyunun uzaması büyüme örnek verilebilir. Ancak bir kişinin zayıflamak için spor yapması ve kilo vermesi büyüme olarak değerlendirilemez.

Büyümenin en hızlı olduğu dönemler sırasıyla: doğum öncesi dönem, 0-1 yaş dönemi ve ergenlik dönemidir.

Büyüme, vücuttaki niceliksel değişimlerdir.

Örnek

- Bebeğin boyunun doğumda 45 cm olması, 7. yada ise 65 cm olması.
- 5 yaşındaki bir çocuğun 25 kg ağırlığında olması.
- Bebeğin baş çevresinin 30 cm'den belli bir süre sonra 35 cm'e ulaşması.

Gelişim

Öğrenme, yaşantı ve olgunlaşma sonucunda bireyde görülen düzenli ve sürekli değişikliklere gelişim denilmektedir. Bu üç özelliğin-öğrenme, yaşantı ve olgunlaşmanın- etkileşimi sonucunda gelişim gerçekleşir.

Gelişme

Gelişim süreci sonunda ortaya çıkan ürünler gelişme olarak nitelendirilebilir.

Örnek

- Kişilik gelişimi bir gelişim süreci iken, bu sürecin sonunda ortaya çıkan başarılı kimlik statüsüne sahip olma bir gelişimdir.
- Dil gelişimi bir gelişim sürecini temsil ederken, bu gelişim sürecinin sonunda ise dil bilgisi kurallarına uygun olarak konuşma davranışını sergilemekte gelişmeyi temsil eder.

Olgunlaşma

Vücut organlarının ve sistemlerinin kendilerinden beklenen işlevleri yerine getirebilecek düzeye gelmesi için geçirdiği biyolojik değişimdir. Bu değişimde öğrenme etkili değildir. Örneğin; bir çocuğun bisiklet sürebilmesi için bacak kaslarının yeterli olgunluğa erişmesi.

Örneğin; okul öncesi dönemdeki üç yaşındaki bir çocuktan geometrik şekillerin kesimiyle ilgili bir etkinlik yapması istendiğinde, çocuk başarısız olacaktır. Çünkü çocuğun küçük parmak kasları, etkinlikteki geometrik şekilleri kesebilmek için gerekli olgunluğa erişmemiştir. Olgunlaşmanın gerçekleşmesi için öğrenmeye ihtiyaç yoktur.

Örnek

- Çocuğun kalem tutabilecek şekilde ince motor kas becerilerinin gelişmesi.
- Soyut düşünmenin 10-12 yaş civarında kazanılabilmesi
- Tuvalet kontrolü sağlayan kasların olgunlaşması

Olgunlaşma; öğrenme için temel koşuldur.

Hazırbulunuşluk

Hazırbulunuşluk için ön bilgi ve olgunlaşmanın olması yeterli değildir. Güdünün de olması gerekir.

Bir öğrenme etkinliğine başlarken bireyin taşıdığı tüm özelliklerdir. Bir öğrencinin öğrenmeye hazır olduğunu gösterecek en önemli belirtiler olgunlaşma, ön bilgi ve motivasyon olsa da öğrencinin yaşı, sağlık durumu, zekası, tutumları, ilgileri vb. pek çok faktör de hazırbulunuşluğun göstergeleridir. Hazırbulunuşluk öğrenme için tüm faktörlerin sağlanması anlamına gelir. Bu nedenle bir öğrenme olduktan sonra yeni öğrenme durumu içine hazırbulunuşluk aranmaktadır.

Hazırbulunuşluk için olgunlaşma ön koşuldur ancak yeterli değildir.

Öğrenme için, hazırbulunuşlukla birlikte deneyim ve modele ihtiyaç vardır.

Örnek

- Örneğin, yüzme için gerekli kas gelişimimiz tamamlanmış olsa dahi yüzmeyi deneyimleyebileceğimiz bir ortama ve yüzebilen bir modele ihtiyaç duyarız.
- Çarpma işlemini öğrenmeden önce toplama işleminin öğrenilmiş olması.

Dönem

Dönem kavramı, belirli yaşlarda ayırt edici özellikleri olan aşamaları açıklamak amacıyla kullanılır. Belirli zaman dilimleri içerisinde belirli özellikler ön plana çıkar. Bazı özelliklerin ön planda yer aldığı bu gelişim aşamasına dönem denir. Dönemlerin sahip olduğu özellikler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Her dönem ait olduğu döneme ilişkin genel nitelikleri ve sorunları kapsar.
- Dönemler değişmez bir sıra içinde birbirini izler.
- Gelişim dönemleri farklı özelliklerine karşın tüm kültürler için evrenseldir.

Kritik Dönem

Kritik dönem, belli davranışların, belli dönemlerde kazanılması gerektiğine dair bir kavramdır. İnsan hayatında bazı uyarıcıların en güçlü etkiye sahip olduğu zaman dilimleri bulunmaktadır. Bu zaman dilimlerindeki bir takım fizyolojik, psikolojik ve kültürel olaylar gelecek dönemlerdeki gelişim aşamaları üzerinde çok etkilidir.

İnsan gelişiminde, belli gelişim alanları için kritik dönemler vardır. Bunun anlamı, belli gelişim alanının görevlerini gerçekleştirebilmesi için, belli bir yaşta uygun örneklerin, uygun çevresel ortamın ve modellerin bulunması gerekir. Çünkü öğrenme, önem kazanır. Örneğin; bireyde “temel güven duygusunun gelişimi için 0-1 yaş arası, dil gelişimi için 2,5-6 yaş arası, cinsel kimliğin benimsenmesi ve rollerinin öğrenilebilmesi için 6-10 yaş arası kritik önem taşır.

Tarihsel Zaman Etkisi

Bir tarihsel zaman diliminin teknolojik, kültürel, ekonomik, siyasi vb. özellikleri itibariyle o dönemin kuşaklarının gelişimleri üzerinde anlamlı etkisinin olduğu durumu ifade eder.

Örnek

- Savaş bölgesinde büyüyen çocukların sokakta oynayamamasında dolayı sosyal becerilerinin ve fiziksel koordinasyonlarının bu olumsuz koşullardan etkilenmesi.
- 17 Ağustos 1999 depreminin yaşandığı dönemde ülkemizdeki pek çok küçük çocuğun deprem, depremden korunma ve ilk yardım konularında yaşlarından beklenenin üzerinde konuşmalar yapması.
- Domuz gribinin yaygın olduğu yıllarda insanların birbirleriyle etkileşimlerinde değişimlerin yaşanması.

Öğrenme

Öğrenme bir yaşantı sonucunda zihinsel simge veya bağlantılardaki uzun süreli değişiklik olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda üç unsura dikkat çekilmektedir. Birincisi, öğrenme uzun süreli bir değişikliktir. İkincisi öğrenme zihinsel simgeler veya bağlantılar içerir. Üçüncüsü ise öğrenme fizyolojik olgunlaşma, yorgunluk, alkol veya uyuşturucu kullanımı, demans ya da zihinsel bir hastalık başlangıcından ziyade bir tecrübe sonucunda meydana gelen bir değişikliktir.

Öğrenme; bilgi, beceri, strateji, tutum, inanç ve davranışların kazanımı ve değiştirilmesini kapsar. İnsanlar, dilbilimsel, bilişsel ve sosyal becerileri birçok farklı şekillerde öğrenebilirler. Örneğin; basit olarak çocuklar “2+2=?”yi çözmeyi, baba kelimesindeki b harfini, ayakkabı bağcıklarını bağlamayı ve diğer çocuklarla oynamayı öğrenirler. Daha üst düzeyde, öğrenciler dört işlem gerektiren karmaşık problemleri çözmeyi, proje ödevi hazırlamayı, bir enstrüman çalabilmeyi ve bir grupta iş birliği ile çalışabilmeyi öğrenirler.

Öğrenmenin temel koşulu olgunlaşmadır. Olgunlaşma bir yeterlilik durumudur. Hazırbulunuşluk ise bütün koşulların sağlanmasıdır. Öğrenme ise ön bilgilere bağlı olarak bir davranışı sergilemektir.

Örnek

- Fransızca konuşmayı öğrenmek
- Araba sürmeyi öğrenmek
- İnce motor kas becerileri gelişen bir çocuğun, çatal bıçak kullanarak yemek yemesi
- Matematikte iki bilinmeyenli denklemlerin çözümünün öğrenilmesi

Öğrenmenin temel koşulu olgunlaşmadır.

Yaş

Yaş sadece takvim yaşı olarak değil, aynı zamanda biyolojik yaş, psikolojik yaş ve sosyal yaş olarak da kavramsallaştırılmaktadır.

Biyolojik yaş, kişinin biyolojik sağlığının yaşıdır. Biyolojik yaşı belirlemek, kişinin hayati organlarının işlev görme kapasitelerini bilmeyi gerektirir. Bir kişinin bu tür kapasitesi kendisiyle kıyaslanabilir yaşta olan diğerlerininkinden daha iyi veya daha kötü olabilir. Kişinin biyolojik yaşı ne kadar küçükse, kronolojik yaşı önemli olmaksızın daha uzun yaşayacağı beklenir.

Psikolojik yaş ise aynı kronolojik yaştaki diğer bireylere kıyasla bir bireyin uyum sağlama kapasitesi olarak ifade edilebilir. Bu nedenle öğrenmeyi sürdüren yaşlı kişiler, öğrenmeye devam etmeyen akranlarına göre daha esnek, daha motivasyonu yüksek ve olumlu kişilik yapısına sahip oldukları ve ayrıca duygularını kontrol edebildikleri ve sağlıklı düşünebildikleri için daha uyumlu davranışlar gösterirler.

Sosyal yaş bir kişinin yaşıyla bağlantılı olan sosyal rolleri ve beklentileri ifade eder. “Anne” rolünü o role eşlik eden davranışları düşünün. 3 yaşında çocuğu olan bir kadının davranışlarını kestirmek, 20 ya da 30 yaşında olduğunu bilmekten çok daha önemli olabilir.

Çocuklar yetişkinlerin minyatürü değildir. Farklı biçimde düşünmekte ve dünyayı farklı biçimde algılamaktadırlar. Etkin öğretimin temel koşulu öğrencilerin nasıl düşündüğü ve dünyayı nasıl algıladıklarının anlaşılmasıdır. Etkin öğretim stratejileri öğrencilerin yaşlarını ve gelişim düzeylerini hesaba katmalıdır. Üçüncü sınıfa devam eden zeki bir öğrenci her türde matematiği öğrenebilir gibi görünse de aslında algoritma için gerekli soyut düşünmeyi gerçekleştirebilecek bilişsel olgunluğa sahip olmayabilir.

Gelişim Görevleri

Bireyin her gelişim döneminde ve normal gelişim sürecinde kendisinden kazanması gereken belirli beceriler, gerçekleştirmesi beklenen belli davranışlar ve özellikler vardır. Gelişim görevleri olarak nitelendirilen bu davranış, beceri ve özellikleri **Havighurst** değişik dönemlerde sınıflamıştır. Havighurst’a göre gelişim görevi “bireyin yaşamında belirli bir dönemde başarılması bireyin mutluluğuna ve sonraki görevleri başarmasına rehberlik eden, başarılabilmesi bireyde mutsuzluğa, toplumca onaylanmamaya ve sonraki görevlerde güçlük çekmeye neden olan bir görevidir”.

GELİŞİMİN TEMEL İLKELERİ

Gelişimin evrensel nitelik taşıyan temel ilkeleri aşağıda açıklanmıştır.

- **Gelişim, kalıtım ve çevre etkileşiminin ortak bir ürünüdür.**

Cinsiyet, saç ve göz rengi, vücut tipi gibi fiziksel özellikler kalıtım yoluyla getirilirken; zekâ ve kişilik gibi özellikler hem kalıtımın hem de çevrenin ortak etkisiyle şekillenir. Çevre faktörü kalıtımla getirilen özelliklerin gelişimini

Yaş sadece takvim yaşı olarak değil, aynı zamanda biyolojik yaş, psikolojik yaş ve sosyal yaş olarak da kavramsallaştırılır.

Gelişim, kalıtım ve çevre etkileşiminin ortak bir ürünüdür.

hızlandırırken, kalıtsal olarak sınırları belirlenmiş bir özelliğin çevre faktörü ile üstün hale getirilmesi mümkün değildir.

Örnek

- Ailesi müzisyen olan bir bireyin piyano çalmada yetenekli olması kalıtımla ilgilidir. Ancak bu yeteneğin geliştirilmesi çevre etkileşimini gerektirir.

- *Büyüme ve gelişme baştan ayağa ve içten dışa doğru gerçekleşir.*

Bir bebeğin baş gelişimi doğum öncesi dönemden itibaren bedenin diğer kesimlerine göre daha hızlıdır. Örneğin bebekler, önce başlarını dik tutmayı, başını sağa sola çevirmeyi, yatar durumdayken göğsünü de yukarı doğru kaldırmayı, destekli ve desteksiz oturabilmeyi, daha sonra emeklemeyi, en sonunda da yürümeyi başarabilirler. Benzer şekilde doğum öncesi dönemde önce iç organlar gelişir, sonra vücudun uzantıları, kollar ve bacaklar gelişir.

Örnek

- Anne karnındaki bir bebeğin gelişiminde önce iç organlar sonra dış organlar gelişir.

- *Gelişim genelden özele doğru olur.*

Döllenmeden itibaren anne karnında bebek, genel olarak insan görünümüne benzemeye başlar. Sonra alt sistemler, daha sonra da alt sistemlerin ayrıntıları gelişir. Örneğin çocuk doğduğunda genel görünümüyle ağız, gözü, çenesi, kolu ve eli vardır. Zamanla ağız, göz, çene, kol ve el işlevlerini yapabilir duruma gelir. Çocuk, ağız ve çene kasları gelişince daha iyi emer, göz daha iyi görür, kol ve el bazı psikomotor hareketlerde bulunabilir.

Örnek

- 2 yaşındaki bir çocuğun yerde duran bir nesneyi önce tüm vücuduyla almaya çalışması, ilerleyen yaşlarında ise ince motor kas becerilerinin gelişmesi ile birlikte ellerini ve parmaklarını kullanarak alması

- *Gelişim süreklidir ve belirli aşamalarda gerçekleşir.*

Gelişim süreklidir ve aşamalar hâlinde sürekli ileriye doğru belirli bir birikimle gerçekleşir. Gelişim psikologları, gelişimi birikimli, sürekli bir süreç olarak açıklarlar. Çünkü öğrenme dereceli bir süreçtir. Olgunlaşmanın gelişimde daha egemen olduğu görüşünü savunanlar ise, gelişimi birbirinden ayrı aşamalarla açıklamaya çalışırlar. Gelişimin sürekliliği her yaşta aynı hızda olmaz. Örneğin;

yaşamın ilk yıllarında ve ergenlik döneminde fiziksel gelişim daha hızlıdır. Gelişimde her aşama kendinden önceki aşamadan destek alırken bir sonraki aşamaya da hazırlık görevi görür.

- *Gelişim değişik alanlarda nöbetleşe devam eder.*

Bazı gelişim alanlarında hızlanma gözlenirken diğer alanlarda duraklama olabilir. Yani, bazı gelişim dönemlerinde gelişim alanlarından bazıları ön plana çıkabilir. Örneğin; bilişsel gelişimin hızlandığı 3-4 yaş civarında çocuklarda geçici olarak normal konuşma bozuklukları açığa çıkabilir. Çünkü bu dönemde bilişsel süreçler hızlı bir şekilde işlemektedir. Ya da yeni yürümeye başlayan bebeklerde konuşma çabaları kısa bir süreliğine arka planda kalabilmektedir.

- *Gelişim dönemler halinde oluşur.*

Belli bir zaman diliminde bireyler benzer gelişim özellikleri gösterdiklerinden gelişim, dönemler halinde incelenir. Gelişim dönemleri, bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak sıralanabilir. Bu dönemler birbiri ardına ve birbirine temel oluşturacak şekilde düzenli olarak ilerler.

- *Gelişimde bireysel farklılıklar vardır.*

Her bireyin gelişim süreci kendine özgüdür. İnsanların, aynı anne ve babadan doğan kardeşlerin bile, kalıtımla sahip oldukları özellikler değişiktir. Bunun yanında, her bireyin içinde yaşadığı çevrenin özellikleri de ayrılık gösterir. Bunun sonucunda bireylerin gelişim biçimleri de değişik olur. Örneğin; kimi çocuk 9 aylıkken kimisi de 15 aylıkken yürüyebilir.

- *Gelişimde kritik dönemler bulunmaktadır.*

Organizmanın bazı davranışları öğrenebilmesi için duyarlı olduğu belirli zaman aralıkları bulunmaktadır. Bu zaman aralıkları o davranışın öğrenilmesi için en hazır, en uygun ve en hassas olduğu dönemi ifade etmektedir.

Kritik dönem, belli türden davranışların kazanılması için en elverişli zaman dilimini kapsamaktadır.

Örnek

- Dil gelişimi için bebeklik ve ilk bebeklik dönemleri kritik dönemlerdir.
- İlkokul dönemi okuma-yazma becerilerinin kazanılması için kritik dönemdir.

GELİŞİMİ ETKİLEYEN ETMENLER

Kalıtım

Bireye anne ve babasından gelen genler yoluyla geçen özellikler kalıtımı ifade etmektedir. Babadan gelen sperm ile anneden gelen yumurtanın birleşmesi ile insanın ilk hücresi oluşur. Bu birleşme sırasında sperm ve yumurtada 23'er kromozom bulunur. Anne ve babadan gelen genlerin birleşmesi sonucu zigot

Down sendromunda kromozom sayısı 47'dir.

oluşur. Genler bir araya gelerek DNA ve RNA'yı meydana getirir. DNA milyonlarca genden oluşan yapılardır. Genetik şifreler, hücreyi yönetmektedir.

Zigot 46 kromozomdan oluşur. 46 kromozomun 44 tanesi vücutla ilgili görevlerden sorumludur. Bunlara otozom adı verilir. Kalan iki tanesi ise cinsiyeti belirlemektedir. Bunlara ise gonozom adı verilir.

Genotip, vücuttaki genlerin tamamına verilen addır. Örneğin; XX ve XY birer genotiptir.

Fenotip ise genlerin etkisinin dışa yansımasıdır. Yani dış görünüştür. Örneğin; erkek ya da kadın olmak, sarı saçlı olmak gibi.

Dominant gen, baskın gen anlamına gelir. Etkisini her durumda gösterebilen gendir.

Resesif gen, çekinik gen anlamına gelir. Etkisini ancak dominant genin olmaması durumunda gösterebilen genlerdir.

Kalıtımla geçen özelliklerden bazıları aşağıda sıralanmıştır. Bunlar;

- Cinsiyet
- Göz rengi
- Kan grubu
- Ten rengi
- Saç rengi
- Mizaç özellikleri
- Dil öğrenme kapasitesi
- Boy uzunluğunun üst sınırı
- Zekânın üst sınırı
- Kimi hastalıklara yatkınlık

Çevre

Kalıtım dışında bireyi etkileyen faktörlerin temelinde çevre yatmaktadır. Kalıtım sınırları içindeki süreçleri etkiler. Çevresel faktörler üç dönem hâlinde ele alınır. Bunlar;

- **Doğum öncesi**
- **Doğum sırası ve**
- **Doğum sonrasıdır.**

Gelişimi etkileyen çevresel faktörler Tablo 2.1.'de yer almaktadır.

Tablo 2.1. Gelişimi Etkileyen Faktörler

Doğum Öncesi Gelişimi Etkileyen Faktörler	Doğum Sırasında Gelişimi Etkileyen Faktörler	Doğum Sonrasında Gelişimi Etkileyen Faktörler
• Annenin beslenmesi • Annenin kullandığı ilaçlar	• Fetüsün oksijensiz kalması	• Anne-baba tutumları • Bireyin ailedeki doğum sırası

Çocuğun olumlu çevresel koşullarda yetişmesi, kalıtsal olarak getirdiği özelliklerin en üst düzeyde gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır.

• Annenin herhangi bir stres ya da herhangi bir travmaya maruz kalması • Hamilelikte sigara, alkol ya da uyuşturucu kullanımı • Annenin geçirdiği hastalıklar • Annenin duygu durumu	• Düşürülme gibi çeşitli travmalara maruz kalması • Kordon dolanması • Enfeksiyona yol açabilecek kötü çevre koşulları • Vakum ve Forseps ve uygulamaları	• Sosyo-ekonomik gelir düzeyi • Kültür • Beslenme, geçirilen hastalıklar, yaşanan kazalar, iklimler
---	--	---

GELİŞİM DÖNEMLERİ

Biyolojik, bilişsel ve sosyo-duygusal süreçlerin karşılıklı etkileşimiyle insanın yaşam dönemleri ortaya çıkar. Gelişim dönemi bir kişinin yaşamında belirli özelliklerle tanımlanan bir zaman dilimine işaret eder. Gelişim genellikle dönem kavramıyla birlikte kullanılmaktadır. En çok yapılan sınıflamaya göre gelişim dönemleri, bebeklik, ilk çocukluk, orta ve son çocukluk, ergenlik, genç yetişkinlik, orta yetişkinlik ve yaşlılıktır. Bu dönemlere ilişkin açıklamalar aşağıda verilmiştir.

Bebeklik doğumdan 18 ile 24 aya kadar olan dönemdir. Bu dönem yetişkinlere uç düzeyde bağımlılık dönemidir. Dil gelişimi, sembolik düşünce, duyu devinim koordinasyonu ve sosyal öğrenme gibi pek çok aktivitenin başladığı dönemdir.

İlk çocukluk bebeklikten 5 yaşına kadar sürer. Bu dönemde çocuklar daha yeterli hâle gelir, okula hazır olma becerileri gelişir ve akranlarıyla çok zaman geçirirler. Birinci sınıf ilk çocukluğun bitişinin işaretidir.

Orta ve Son çocukluk, 6 ile 11 yaş arası dönemdir. Çocuklar okuma, yazma ve matematikte temel becerileri geliştirirler; başarı, merkezi bir tema hâline gelir ve kendini kontrol artar. Bu dönemde, çocuklar ailelerinin dışında daha geniş sosyal dünyayla daha çok etkileşim hâlinde dirler.

Ergenlik çocukluktan yetişkinliğe geçişi kapsar. 10-12 yaşlarında başlar, 18-21 yaşlarında sona erer. Ergenlik boyun uzamasını, kilo almayı ve cinsel işlevlerdeki gelişimi içeren hızlı fiziksel değişimlerle başlamaktadır. Ergenler yoğun bir şekilde bağımsız olma ve kimlik arayışındadırlar. Düşünceleri daha soyut, mantıklı ve ideal olmaktadır.

İlk yetişkinlik, 20'li yaşların başında başlayan ve 30'lu yaşların sonuna kadara devam eden dönemdir. Kişisel ve ekonomik bağımsızlık kazanma, kariyer geliştirme ve pek çok kişi için eş seçme, biriyle yakın ilişki içinde yaşamayı öğrenme, bir aile oluşturma ve çocuklara bakma zamanıdır.

Orta yetişkinlik, yaklaşık 40 yaşında başlayan ve 60 yaşına kadar devam eden zaman dilimini kapsayan gelişim dönemidir. Kişisel ve sosyal sorumluluk ve katılımı genişletme, yetkin ve olgun bireyler olmaları için sonraki kuşağa yardım etme ve bir meslekte doyuma ulaşma ve sürdürebilme zamanıdır.

Ergenlik dönemi, kimlik bunalımı açısından kritik bir dönemdir.

İleri yetişkinlik, 60'lı veya 70'li yaşlarda başlayıp ölüme kadar süren gelişim dönemidir. Hayatı gözden geçirme, emeklilik ve azalan güç ve bozulan sağlık nedeniyle beliren yeni sosyal rollere uyum sağlama zamanıdır.

Bireysel Etkinlik

- Gelişimde çevre mi yoksa kalıtım mı daha etkilidir? Tartışınız.
- Çocukların birbirleri ile karşılaştırmaları gelişimde hangi ilke ile çelişmektedir? Açıklayınız.
- Akraba evliliklerinin gelişim üzerinde ne tür olumsuz etkileri olduğunu tartışınız.

Özet

- İnsan gelişimi çok yönlü ve karmaşık bir süreçtir. Bu süreç içerisinde birey çeşitli gelişimsel dönemlerden geçer. Gelişim psikolojisi, bireylerin yaşam boyunca geçirdiği değişimlerin betimlenmesi ve açıklanmasıyla aynı zamanda bireyler arasındaki değişim, benzerlik ve farklılıklarıyla uğraşır.
- Gelişimle ilgili özellikler şu şekilde sıralanabilir: “Gelişim yaşam boyudur. Gelişim çok boyutludur. Gelişim çok yönlüdür. Gelişim esnekliklidir. Gelişim bilimi çok disiplinlidir. Gelişim bağlamsaldır. Gelişim büyüme, sürdürme ya da kaybın düzenlenmesini içerir. Gelişim biyolojik, kültür ve bireyin ortak ürünüdür.
- Büyüme: Bedenin boy ve ağırlık yönünden artışı, organların belli bir düzeye gelinceye kadar geçirdikleri biçim, hacim, ağırlıkla ilgili değişimlerdir. Büyüme niceliksel bir değişimdir.
- Gelişim: Öğrenme, yaşantı ve olgunlaşma sonucunda bireyde görülen düzenli ve sürekli değişikliklere gelişim denir. Bu üç etkenin etkileşimi sonucunda gelişim gerçekleşir.
- Gelişme: Gelişim süreci sonunda ortaya çıkan ürünler gelişme olarak nitelendirilebilir.
- Olgunlaşma: Vücut organlarının ve sistemlerinin kendilerinden beklenen işlevleri yerine getirebilecek düzeye gelmesi için geçirdiği biyolojik değişimdir. Bu değişimde öğrenme etkili değildir. Örneğin; bir çocuğun bisiklet sürebilmesi için bacak kaslarının yeterli olgunluğa erişmesi.
- Hazırbulunuşluk: Bir öğrenme etkinliğine başlarken bireyin taşıdığı tüm özelliklerdir. Bir öğrencinin öğrenmeye hazır olduğunu gösterecek en önemli belirtiler olgunlaşma, ön bilgi ve motivasyon olsa da öğrencinin yaşı, sağlık durumu, zekası, tutumları, ilgileri vb. pek çok faktör de hazırbulunuşluğun göstergeleridir.
- Dönem: Gelişim psikolojisinde dönem kavramı belirli yaşlarda ayırıcı özellikleri olan aşamaları anlatmak amacıyla kullanılır. Belirli zaman dilimleri içinde belirli özellikler öne çıkar. Bazı özelliklerin öne çıktığı bu gelişim aşamasına dönem denir.
- Kritik Dönem: Kritik dönem, belli davranışların, belli dönemlerde kazanılması gerektiğine dair bir kavramdır. İnsan hayatında bazı uyarıcıların en güçlü etkiye sahip olduğu zaman dilimleri vardır. Bu dilimlerde bir takım psikolojik, fizyolojik ve kültürel olaylar gelecekteki gelişim üzerinde çok etkilidir.
- Tarihsel Zaman Etkisi: Bir tarihsel zaman diliminin teknolojik, kültürel, ekonomik, siyasi vb. özellikleri itibarıyla o dönemin kuşaklarının gelişimleri üzerinde anlamlı etkisinin olduğu durumu ifade eder.
- Öğrenme: Öğrenme bir yaşantı sonucunda zihinsel simge veya bağlantılardaki uzun süreli değişiklik olarak tanımlanmaktadır.
- Yaş: Yaş sadece takvim yaşı olarak değil, aynı zamanda biyolojik yaş, psikolojik yaş ve sosyal yaş olarak da kavramsallaştırılmaktadır. *Biyolojik yaş*, kişinin biyolojik sağlığının yaşıdır. Biyolojik yaşı belirlemek, kişinin hayati organlarının işlev görme kapasitelerini bilmeyi gerektirir. *Psikolojik yaş* ise aynı kronolojik yaştaki diğer bireylere kıyasla bir bireyin uyum sağlama kapasitesidir. *Sosyal yaş* bir kişinin yaşıyla bağlantılı olan sosyal rolleri ve beklentileri ifade eder.

Özet (devamı)

- Gelişimin Temel İlkeleri: (1) Gelişim, kalıtım ve çevre etkileşiminin ortak bir ürünüdür. (2) Büyüme ve gelişme baştan ayağa ve içten dışa doğru gerçekleşir. (3) Gelişim genelden özele doğru olur. (4) Gelişim süreklidir ve belirli aşamalarda gerçekleşir. (5) Gelişim değişik alanlarda nöbetleşe devam eder. (6) Gelişim dönemler halinde oluşur. (7) Gelişimde bireysel farklılıklar vardır. (8) Gelişimde kritik dönemler vardır.
- Gelişim Dönemleri: Biyolojik, bilişsel ve sosyo-duygusal süreçlerin karşılıklı etkileşimiyle insanın yaşam dönemleri ortaya çıkar. Gelişim dönemi bir kişinin yaşamında belirli özelliklerle tanımlanan bir zaman dilimine işaret eder. Gelişim genellikle dönem kavramıyla birlikte kullanılmaktadır. En çok yapılan sınıflamaya göre gelişim dönemleri, bebeklik, ilk çocukluk, orta ve son çocukluk, ergenlik, genç yetişkinlik, orta yetişkinlik ve yaşlılıktır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. “Yaşınız ne olursa olsun, bedeniniz, zihniniz, duygularınız ve ilişkileriniz değişmekte ve birbirini etkilemektedir. Gelişim biyolojik, bilişsel ve sosyo-duygusal boyutlardan oluşur. Bir boyutun içinde bile birçok bileşen vardır.” Açıklaması yapılan gelişim özelliği aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Gelişim yaşam boyudur.
 - b) Gelişim çok boyutludur.
 - c) Gelişim esnektir.
 - d) Gelişim bağlamsaldır.
 - e) Gelişim biyolojik, kültür ve bireyin ortak ürünüdür.
2. İnsan türünün milyonlarca yıl boyunca tabii seçim süreciyle evrimden geçerek bugünkü hâline ulaştığını belirten gelişime aşağıdakilerden hangisi bakış açısı sunar?
 - a) Normatif yaklaşımlar
 - b) Ekolojik yaklaşım
 - c) Evrimsel yaklaşım
 - d) Tarihsel yaklaşım
 - e) Davranışçı yaklaşım
3. 5 yaşındaki bir çocuğun 25 kg ağırlığında olması gelişimle ilgili aşağıdaki kavramlardan hangisine örnektir?
 - a) Büyüme
 - b) Hazırbulunuşluk
 - c) Tarihsel Zaman Etkisi
 - d) Olgunlaşma
 - e) Kritik Dönem
4. 1,5 yaşındaki bir bebeğin parmak kasları yeterince gelişmediği için kalem tutamaması gelişimle ilgili aşağıdaki kavramlardan hangisine ulaşılamadığının göstergesidir?
 - a) Büyüme
 - b) Öğrenme
 - c) Tarihsel zaman etkisi
 - d) Olgunlaşma
 - e) Yaş

5. Temel güven duygusunun gelişimi için 0-1 yaş arası, dil gelişimi için 2,5-6 yaş arası, cinsel kimliğin benimsenmesi ve rollerinin öğrenilebilmesi için 6-10 yaş arası gelişimde önemli dönemleri temsil etmektedir. Verilen örnekler aşağıdaki gelişimle ilgili kavramlardan hangisi ile açıklanır?
 - a) Tarihsel zaman etkisi
 - b) Öğrenme
 - c) Kritik dönem
 - d) Olgunlaşma
 - e) Hazırbulunuşluk

6. 17 Ağustos 1999 depreminin yaşandığı dönemde ülkemizdeki pek çok küçük çocuğun deprem, depremden korunma ve ilk yardım konularında yaşlarından beklenenin üzerinde konuşmalar yapması gelişimle ilgili aşağıdaki kavramlardan hangisi ile açıklanabilir?
 - a) Büyüme
 - b) Hazırbulunuşluk
 - c) Kritik dönem
 - d) Tarihsel zaman etkisi
 - e) Olgunlaşma

7. Bir bebeğin baş gelişimi doğum öncesi dönemden itibaren bedenin diğer kesimlerine göre daha hızlıdır. Örneğin bebekler; önce başlarını dik tutmayı, başını sağa sola çevirmeyi, yatar durumdayken göğsünü de yukarı doğru kaldırmayı, destekli ve desteksiz oturabilmeyi, daha sonra emeklemeyi, en sonunda da yürümeyi başarabilirler. Benzer şekilde doğum öncesi dönemde önce iç organlar gelişir, sonra vücudun uzantıları, kollar ve bacaklar gelişir. Açıklaması yapılan gelişim ilkesi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Gelişim, kalıtım ve çevre etkileşiminin ortak bir ürünüdür.
 - b) Gelişim genelden özele doğrudur.
 - c) Gelişim sürekli ve belirli aşamalarda gerçekleşir.
 - d) Gelişim dönemler hâlinde oluşur.
 - e) Gelişim baştan ayağa, içten dışa doğrudur.

8. Organizmanın bazı davranışları öğrenebilmesi için duyarlı olduğu belli zaman aralıkları vardır. Bu zaman aralıkları o davranışın öğrenilmesi için en hazır, en uygun ve en hassas olduğu dönemi ifade etmektedir. Açıklaması yapılan gelişim ilkesi aşağıdakilerden hangisidir?
- a) Gelişimde kritik dönemler vardır.
 - b) Gelişimde bireysel farklılıklar vardır.
 - c) Gelişim dönemler hâlinde oluşur.
 - d) Gelişim değişik alanlarda nöbetleşe devam eder.
 - e) Gelişim sürekli ve belirli aşamalarda gerçekleşir.
9. Kalıtımla bireylere aktarılan özellikler arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
- a) Cinsiyet
 - b) Saç rengi
 - c) Kan grubu
 - d) Dil öğrenme kapasitesi
 - e) Kültür
10. Doğum öncesi gelişimi etkileyen faktörler arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
- a) Annenin beslenmesi
 - b) Kordon dolanması
 - c) Hamilelikte alkol, sigara vb. madde kullanımı
 - d) Annenin duygu durumu
 - e) Annenin geçirdiği hastalıklar

Cevap Anahtarı

1.b, 2.c, 3.a, 4.d, 5.c, 6.d, 7.e, 8.a, 9.e, 10.b

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akbağ, M. (2007). Gelişim psikolojisi konularına giriş: Kavramlar, ilkeler, dönemler. M. E. Deniz (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (ss. 27-55). Ankara: Maya Akademi.
- Aydın, A. (2008). *Eğitim psikolojisi* (9. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Aydoğan, D. (2015). Gelişimle ilgili temel kavramlar. Ş. Işık (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (3. baskı, ss. 25-45). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Dönmezer, İ. (2010). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Hermes Ofset.
- Erden, M., & Akman, Y. (2005). *Gelişim ve öğrenme* (14. baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Eylen Özyurt, B. (2009). Gelişim konularına genel bakış. A. Kaya (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (3. baskı, ss. 1-28). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Gerrig, R. J., & Zimbardo, P. G. (2018). *Psikolojiye giriş: Psikoloji ve yaşam*. (A. A. Özdoğan, çev. ed., G. Sart, çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Glassman, M. E., & Hadad, M. (2018). *Psikolojide yaklaşımlar*. (H. Kaynak, çev. ed.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Santrock, J. W. (2016). *Yaşam boyu gelişim: Gelişim psikolojisi* (G. Yüksel, çev. ed.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Santrock, J. W. (2018). *Eğitim psikolojisi* (D. M. Siyez, çev. ed.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Selçuk, Z. (2009). *Eğitim psikolojisi* (17. baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Senemoğlu, N. (2009). *Kuramdan uygulamaya gelişim öğrenme ve öğretim* (Geliştirilmiş 14. baskı). Ankara: Anı Yayınları.
- Slavin, R. E. (2013). *Eğitim psikolojisi* (G. Yüksel, çev. ed.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Ünver, G. (2007). Gelişimle ilgili temel kavramlar, gelişimin temel ilkeleri ve gelişimi etkileyen etmenler. A. Ulusoy (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (ss. 29-45). Ankara: Anı Yayınları.
- Weiten, W., Hammer, E., Y., & Dunn, D. S. (2016). *Psikoloji ve çağdaş yaşam: İnsan uyumu* (E. İkiz, çev. ed.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Wolfolk Hoy, A. (2015). *Eğitim psikolojisi* (D. Özen, çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yazgan İnanç, B., Bilgin, M., & Kılıç Atıcı, M. (2017). *Gelişim psikolojisi* (12. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Yılmaz, M. T. (2008). Bireyin gelişmesi. İ. Yıldırım (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (ss. 17-42). Ankara: Anı Yayınları.

FİZİKSEL VE PSİKOMOTOR GELİŞİM

İÇİNDEKİLER

- Fiziksel ve Psikomotor Gelişim
- Fiziksel Gelişim Dönemleri
- Fiziksel Gelişimde Bireysel Farklılıklar ve Önemi
- Fiziksel Gelişimi Etkileyen Faktörler
- Fiziksel Gelişimin Diğer Gelişim Alanları ile İlişkisi
- Fiziksel Gelişimi Takip Etme

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Fiziksel gelişim süreçleri öğrenebilecek,
 - Bedensel ve psikomotor gelişim aşamalarını ve doğum öncesi-sonrası dönemde bu yönde meydana gelen değişimleri anlayabilecek,
 - Fiziksel gelişimi etkileyen faktörleri öğrenebilecek,
 - Fiziksel gelişimde meydana gelen anormallikler bağlamında ortaya çıkan rahatsızlıklar ve bunların ölçütlerini belirlemek hakkında bilgi sahibi olabileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ Öğr. Gör. Sümeyye ULAŞ

ÜNİTE 3

GİRİŞ

Gelişim, döllenme ile başlayarak ölüme kadar devam eden bir süreçtir. Gelişimin birçok alanı bulunmasına karşın gelişim denilince akla ilk gelen alan; büyüme, olgunlaşma, öğrenme ve yaşantı sonucu bireyde gözlenen nitelik ve nicelik yönünden değişiklikleri ifade eden fiziksel gelişim alanıdır. *Fiziksel gelişim alanı, özellikle niceliksel olarak değişimlerin en fazla yaşandığı gelişim alanı olarak karşımıza çıkmakta ve diğer tüm gelişim alanlarının temelini oluşturmaktadır.* Başka bir deyişle diğer gelişim alanlarının sağlıklı bir şekilde gelişim göstermeleri fiziksel gelişime önemli oranda bağlıdır. Örneğin; dil gelişimi önemli oranda fiziksel gelişim sonucunda ağız, çene vb. organların gelişimi ile mümkündür. Dolayısıyla dilin zihinsel yanı sıra önemli olmakla birlikte fiziksel alan gelişmeden zihinsel alanın gelişimi yetersiz kalmaktadır. Yine bilişsel olarak hazır olursa bile fiziksel olarak belli bir gelişim ve olgunlaşma düzeyine gelmemiş organlar dil gelişimini sınırlandırabilir. Bu nedenle fiziksel gelişim diğer gelişim alanları için önemli bir ön koşul niteliği taşımaktadır.

Fiziksel gelişim alanı, bedensel gelişim ve devimsel gelişim olmak üzere iki alt gelişim alanına ayrılmaktadır. Bedensel gelişim ağırlıklı olarak, beden oranı ve görünümde meydana gelen niceliksel değişimleri ifade ederken devimsel gelişim, beden ve sinir sistemindeki gelişmelerin sonucu olarak organizmada istemli hareketlerde gözlenen niteliksel ilerlemeler olarak tanımlanabilir. İskelet sistemi, kemikler vb. gelişimi bedensel gelişimi ifade ederken, bütün istemli-istemli hareketlerin gerçekleştirilmesine olanak sağlayan kas gelişimi de psikomotor gelişim olarak bilinmektedir. Psiko-motor gelişim alanı devimsel gelişim olarak da anılmaktadır ve kaba motor beceriler ve ince motor becerilerin gelişimi büyük oranda kaslarda meydana gelen gelişmelerle ortaya çıkmaktadır.

Fiziksel gelişim döllenme ile birlikte başlayarak bütün bir yaşam boyu devam eden ve belli dönemlerde oldukça hızlı ve belli dönemlerde de oldukça yavaş ilerleyen sürekli bir gelişim alanıdır. Diğer gelişim alanlarında olduğu gibi fiziksel gelişimde de bireysel farklılıklar önemli bir yer tutmakta ve birçok etmenin etkisine açık bir gelişim alanıdır. Bu etmenler arasında hormonal ve kalıtsal faktörler ve beslenme, iklim, çevre koşulları vb. gösterilebilir. Fiziksel gelişim süreci esasen doğum öncesi ve doğum sonrası gelişim olmak üzere de iki ana gelişim evresine ayrılmaktadır. Doğum öncesi evre, fiziksel gelişimin şüphesiz en hızlı olduğu ve vücut organlarının şekilsel ve işlevsel olarak belli bir düzeye geldiği evredir. Doğum sonrası dönem ise doğum öncesi faktörlere ek olarak çevresel faktörlerin de devreye girdiği ve gelişimin diğer alanlarını da şekillendirdiği bir evredir.

Fiziksel gelişim sürecinde bireysel farklılıklar önemli oranda görülse de bu süreç genel olarak ortak yaşlarla ifade edilmektedir. Bu anlamda fiziksel gelişim; doğum öncesi dönem, bebeklik dönemi, ilk çocukluk dönemi, ikinci çocukluk dönemi ve ergenlik dönemi olarak beş farklı başlık altında incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

Fiziksel gelişim, diğer tüm gelişim alanları için bir ortam yaratmaktadır. Bu nedenle en önemli gelişim alanı olarak kabul edilebilir.

Bireysel Etkinlik

- Bir bireyin yaşamını doğumdan ölüme kadar geçirdiği evreler açısından inceleyerek hangi yaş aralıklarında ne tür fiziksel ve psikomotor değişimlerin ortaya çıktığını ve bunların hangilerinin insanlar arasında ortak süreçlere işaret ettiğini araştırabilirsiniz. Bu süreç sizin fiziksel gelişimi her yaş kademesinde daha iyi anlamlandırmanıza yardımcı olacaktır.

FİZİKSEL VE PSİKOMOTOR GELİŞİM

Fiziksel ve psikomotor gelişim genel olarak bedensel ve devimsel gelişim olmak üzere iki kategoride ele alınmaktadır. Bu nedenle bu metin üzerinde de ilgili alan yazın doğrultusunda iki ana kategori şeklinde ele alıp açıklanmaya çalışılmıştır.

Bedensel Gelişim

Bedenin büyüme ve olgunlaşmasının yanında devimsel özellik kazanmasını da içerdiğinden dolayı fiziksel gelişimi bu iki alt başlık altında incelemek konunun daha iyi açıklık kazanmasını sağlayacaktır. *Gelişim, yaşam boyu devam eden ve olumlu yönde gerçekleşen nicelik ve niteliksel değişimler olarak tanımlanmaktadır.* Bu gelişim sürecinde birey kalıtım ile getirmiş olduğu nitelikleri çevrenin etkisiyle geliştirmekte ve belli bir noktaya taşımaktadır. Bu süreçte bütün gelişim alanları birbirinden hem etkilenmekte hem de birbirlerini tamamlamaktadırlar. Bireyin sağlıklı bir uyum geliştirmesi bütün gelişim alanlarının sağlıklı bir ilerleme göstermesine bağlıdır. Fiziksel gelişim, diğer gelişim alanlarından etkilenmekle birlikte tüm gelişim alanlarını önemli oranda etkileyen bir gelişim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bedensel gelişim, diğer bütün gelişim alanlarının temelinde yer alan bir gelişim alanıdır ve bütün gelişim alanlarının bir ön koşuludur. Bedensel gelişim yalnızca beden organlarının boy, kilo ve hacim olarak artışını değil, aynı zamanda bu vücut organlarının kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilecek duruma gelmelerini de kapsamaktadır. Bedensel gelişim denilince akla gelen öncelikli kavramlar arasında boy, kilo, iskelet, kas, sinir sistemi, iç salgı bezleri ve sindirim sistemi gibi yapılar gelmektedir. Bu yapılardan öne çıkan bazıları şu şekilde ele alınabilir;

Boy ve kilo

Boy ve kiloda gözlenen değişimler fiziksel gelişim açısından önemli bir göstergedir. Boy ve kiloda belli dönemlerde oldukça hızlı değişimler söz konusu iken belli bazı dönemlerde oldukça yavaş bir değişim gözlenmektedir. Doğum öncesi dönem, yaşamın ilk bir buçuk yılı ve ergenlik dönemi hem boy hem de kilo olarak oldukça hızlı değişimlerin yaşandığı dönemlerdir. Ayrıca cinsiyet açısından da boy ve kilo bakımından belirgin farklılıklar olabilmektedir. Erinlik yıllarının başına kadar erkekler boy ve kilo olarak kızlara göre ileride olmasına karşın

Fiziksel gelişim yalnızca beden organlarının boy, kilo ve hacim olarak artışını değil, aynı zamanda bu vücut organlarının kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilecek duruma gelmelerini de kapsamaktadır.

eriniğe yaklaşık olarak iki yıl önce giren kızlar bu dönemde belirgin bir farklılık gösterebilmektedir. Ergenliğin sonlarına doğru ise durum erkeklerin lehine değişmektedir ve erkekler kızlardan ortalama on santimetre daha uzun ve on kilogram daha ağır olabilmektedirler. Boy ve kiloda görülen bireysel farklılıklar, kalıtsal etkenlere, beslenmeye, yeme alışkanlıklarına ve bireyin genel sağlık durumuna bağlı olabilir.

Kaslar

İnce ve kaba motor becerilerin gelişimi önemli oranda kas gelişimine bağlıdır. Kız ve erkek çocuklarının kas gelişimleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kızların ince motor becerilerdeki gelişimi erkeklere oranla daha ileridedir ve bu durum ergenlik yıllarının sonlarına kadar sürebilmektedir. Yaşamın ilk yıllarında kaba motor kaslar gelişme gösterirken yaşı ilerlemesine bağlı olarak ince kaslarda gelişme görülmektedir.

Kaslar istemli ve istemsiz kaslar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır: İstemli kaslar, istenilen zamanda istenilen hareketleri sağlayan kaslardır ve bireyin denetiminde olan kaslardır. İstemsiz kaslar ise bireyin kontrolü altında olmadan çalışan kaslardır. Bu kaslara örnek olarak kalbin çalışmasını ve vücuda kan pompalamasını sağlayan kaslar gösterilebilir. Kaslar genel olarak organların işlevde bulunmasını sağlamak, iskelet sisteminin hareketlerini yerine getirmesini sağlamak ve vücudun ihtiyaç duyacağı enerjiyi barındırmak gibi işlevler görmektedir.

Kemik ve dişler

Kemikler, vücudu oluşturan ana mekanizmalar olan iskelet sisteminin temel parçalarıdır. Kemikler özellikle doğum öncesi dönem başta olmak üzere yaşamın özellikle ilk altı yılında ve ergenlik döneminde oldukça hızlı bir gelişim göstermektedirler. Kemiklerin büyümesi ile vücudun salgıladığı hormonlar arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ergenlik döneminin sonlarına doğru kemiklerin gelişimi önemli oranda tamamlanmıştır ve vücut önemli oranda şeklini almıştır. Sonraki yıllarda hızında belirgin bir azalma olmakla birlikte büyüme süreci devam etmektedir.

Dişlerin gelişimi de kemiklerin gelişimi ile yakından ilişkilidir. Dişlerin gelişimi doğum öncesi dönemde başlamakta ve yaklaşık olarak üç yaş civarında büyük bir kısmı ağızda yerini almaktadır. Genel olarak ilk dişler 5-10. ayda çıkmaktadır. Bazı bebekler daha doğuştan bir veya iki tane diş ile dünyaya gelebilmektedirler. Bu süreci belirleyen etmenler genelde kalıtsal faktörler ve beslenme biçimleri olarak gösterilmektedir.

İç salgı bezleri

Fiziksel gelişimin iki boyutu olan bedensel ve devimsel gelişim önemli oranda iç salgı bezlerinin salgılanmasına bağlı olarak gelişim göstermektedir. *Bu iç salgı bezleri arasında özellikle hipofiz bezi, tiroid bezi, paratiroid bezi, böbreküstü bezleri, pankreas bezi ve cinsel bezler gösterilebilir.* Hipofiz bezi özellikle diğer tüm iç salgı bezlerinin faaliyetlerini dengelemesi bakımından önemlidir. Tiroid bezi bedendeki metabolizma faaliyetlerinin yürütülmesi bakımından önem taşıyor ve bu

Fiziksel gelişim, iç salgı bezlerinin sağlıklı olarak çalışmasına bağlıdır. İç salgı bezleri aynı zamanda fiziksel anormalliklerin de kaynağıdır.

bezin salgılanmasında yaşanan anormallikler bedensel ve devimsel anlamda bazı olumsuzluklara sebep olabilmektedir.

Paratiroid bezleri ise bedenin etkinliği için gerekli olan kalsiyum ve fosfor dengesinin sağlanması bakımından önemlidir. Kemiklerin gelişimi, kasların düzenli çalışması gibi birçok işlevin yerine getirilmesine olanak sağlamaktadır ve bu iç salgı bezindeki anormallikler kemiklerin biçiminde bozulmalar, hareket koordinasyonsuzlukları ve kas ağrıları gibi birtakım gelişim sorunlarına sebep olabilir. Böbreküstü bezleri ise özellikle adrenalin salgısının üretilmesinden ve vücuttaki su ve tuz dengesinin sağlanarak organizmanın elektrolit yapısını dengelemekle sorumludur.

Bireysel Etkinlik

- İç salgı bezleri ile gelişimsel anormallikler arasındaki ilişkileri araştırarak olası müdahale seçenekleri ve tedavi süreçleri hakkında bilgi toplayabilirsiniz. Bu süreç sizin gelişimsel anormallikler üzerinde biyolojik faktörlerin etkisini daha iyi anlamanızı sağlayacaktır.

İç salgı bezindeki anormallikler karbonhidrat, yağ ve protein metabolizmalarının sağlıklı işlemlerini bozabilmekte ayrıca duygusal çöküntü ve aşırı coşkululuk gibi yoğun psikolojik sonuçlar doğurabilmektedir. Pankreas bezi ise insülin salgılanması noktasında ön plana çıkan ve herhangi bir anormallik durumunda sindirimde birtakım anormalliklerin yaşanmasına sebep olabilen bir iç salgı bezidir. Cinsel salgı bezleri ise özellikle ergenlik döneminden sonra salgılanmaya başlayan ve cinsel gelişimin ve cinsel kimliğin edinilmesinde önemli birtakım işlevlere sahiptirler. Cinsel salgı bezlerinde yaşanan anormallikler özellikle cinsel kimliğin oluşmasında ve üreme süreçlerinde belirgin birtakım sonuçlar doğurabilmektedir.

Psikomotor Gelişim

Psiko-motor ve hareket anlamlarına da gelen devimsel gelişim bedenin denetim altına alınması yoluyla amaca uygun fonksiyonel hâle getirilmesi olarak tanımlanabilir. Bedenin söz konusu anlamda fonksiyonel olarak kullanılabilmesi gelişimin büyüme, olgunlaşma ve hazırbulunuşluk gibi birçok ön koşulunun yerine getirilmesine bağlıdır. Bedeni oluşturan bütün sistemlerin bu fonksiyonel kullanımda pay sahibi olduğu göz önünde bulundurularak bir koordinasyonun ön koşul olduğu söylenebilir.

Devimsel gelişimin temeli reflekslere dayanmaktadır. Birey dünyaya ilk geldiğinde refleksler dışında herhangi bir harekete sahip değildir. Ancak gelişme, olgunlaşma ve hazırbulunuşluluğun bir sonucu olarak amaca yönelik eylemler için beden kontrol altına alınmaya başlamaktadır. Bu anlamda bir bireyin devimsel anlamda bir amaca yönelik olarak vücudunda ilk kontrol altına aldığı organların eller olduğu söylenebilir. Ellerin kontrol altına alınmasını sırasıyla diğer organlar

Psiko-motor gelişimin ilk örneği refleksler olmasına karşın yaşın ilerlemesine bağlı olarak istemli hareketlere doğru gelişim göstermektedir.

izlemektedir. Bununla birlikte devimsel gelişim önemli oranda bedensel gelişime bağlıdır ve bedensel gelişimin yolunda olması devimsel gelişme içinde gerekli olan zemini hazırlar.

Devimsel gelişim kaba motor beceriler ve ince motor beceriler olmak üzere iki alt kategoride ele alınabilir. Kaba motor beceriler, yürüme, koşma, yuvarlanma, eğilme vb. vücudun bir bütün olarak hareketlerini kapsamaktadır. Yeni doğan bir bebek için kaba motor beceriler oldukça yetersiz düzeydedir, ancak özellikle altıncı aydan sonra kaba motor becerilerde ilerleme gözlenmekte ve bebek elleri ve ayaklarını koordineli bir şekilde kullanarak emeklemeye yönelik tepkilerde bulunmaya başlamaktadır. Bu tepkiler kaba motor becerilerin gelişimi için ilk örneklerdir. Yine başın dik tutulması, destekli ve desteksiz oturulması gibi tepkilerde ilk gelişen kaba motor beceriler arasında gösterilebilir.

İnce motor beceriler ise özellikle üç ay civarında olgunlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan ve çocuğun vücut organlarını amaçlı olarak kullanmasına yönelik tepkileri içermektedir. İnce motor kasların gelişimi ile bilişsel gelişimin özellikle sinir sistemindeki gelişim arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır ve el göz koordinasyonu bu gelişim için önemli bir ön koşul görevi taşımaktadır. Parmakların bir nesneye ulaşmak ya da o nesneyi tutmak amacıyla kullanılması ve bir nesnenin alınıp ağza götürülmesi gibi tepkiler ince motor becerilerin gelişimine örnek olarak gösterilebilir.

FİZİKSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ

Doğum Öncesi Dönemde Bedensel ve Devimsel Gelişim

Doğum öncesi gelişim önemli oranda kalıtım ve çevrenin etkisi altındadır. Bununla birlikte doğum öncesi dönemde annenin fiziksel ve duygusal durumu da çocuğun fiziksel gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra hem döl yatağının iç çevresinden hem de dışarıdan gelen etkiler de yine çocuğun gelişimini etkilemektedir. Doğum öncesi dönemde annenin aldığı ilaçlar, beslenme durumu, içki, sigara gibi alışkanlıkları, psikolojik durumu, kan uyuşmazlığı ve diğer bazı sebepler doğum öncesi fiziksel gelişimi etkiler.

Gelişim süreci içinde, döllenme ile başlayıp anne karnında geçen ve doğum öncesi dönem olarak adlandırılan bu dönem, pek çok yanılla insan yaşamının en önemli aşamalarından biridir. Bu dönemde fiziksel anlamda hızlı bir gelişme görülmektedir. Doğum öncesi dönem çok karmaşık biyolojik süreçlerle karakterizedir. Doğum öncesi gelişim dönemi, üç ana bölümden oluşur. Bunlar zigot, embriyo ve fetüs evreleridir.

Zigot evresi: Döllenme babadan gelen spermin, annenin yumurtasını döllenmesiyle gerçekleşir. Bu olay sonucu zigot adı verilen döllenmiş yumurta oluşur. Zigot mitosis adı verilen hücre bölünmesi ile çoğalır. 14 gün kadar süren süreç yumurtanın olduğu dönemdir. Zigot döneminde fallop kanallarında döllenmiş yumurta uterusu hareket etmeye başlar ve 14 gün içerisinde yerleşme işlemini tamamlar. Zigot oluşumundan sonraki ilk iki haftalık sürece ise dölüt denir.

Fetüs evresi bir çocuğun doğum sonrası yaşama tam olarak hazır hale geldiği uzun bir gelişim evresidir.

Embriyo evresi: Üçüncü hafta ile sekizinci hafta arasındaki sürece de *embriyo* denir. Gelişimin, döllenme sonrası evrelerinden ilkidir. 2-8 haftalar arasında içerir. Bu evrede bebeğin kalbi atmaya, beyni çalışmaya, vücudun temel yapıları oluşmaya başlar. Yaklaşık 50 gün sonra embriyo tümüyle insan şekline dönüşür. Bu dönemde plesanta oluşmaya, kalp atmaya, gözler, kalp damarları ve sinir sistemi gelişmeye; kollar, bacaklar, gonadlar oluşmaya başlar. Bu evrede hücreler farklılaşarak beden organlarını meydana getiren tabakalar oluştururlar:

- **Ektoderm (dış tabaka):** Duyu organları, deri.
- **Mezoderm (orta tabaka):** Dolaşım sistemleri, iç salgı bezleri, kaslar, iskelet.
- **Endoderm (iç tabaka):** Akciğer, karaciğer, solunum sistemi gibi fizyolojik organlar.

Fetüs evresi: 8. haftadan doğuma kadar süren evredir. Bu evrede bebeğin gelişimi devam eder. Bu dönemde bebeğin cinsel organlarının görünümü tamamlanır, kol ve bacaklar hareket etmeye, dolaşım sistemi çalışmaya, deri ve saçları gelişmeye, iskelet yapısı güçlenmeye ve uyarıcıya tepki vermeye başlar. Artık bebeğin kalp atışı duyulabilir, bebek kilo alır, emme hareketleri yapabilir, gözleri açılır. 28 haftayı dolduran bebek boşaltım sistemi olgunlaştığı için erken doğsa da yaşayabilir. 38. haftada ise artık bebek doğum için hazırdır ve dış dünyada yaşamını rahatlıkla sürdürebilir.

Bebeklik Döneminde Bedensel ve Devimsel Gelişim

Bebeklik dönemi doğumdan başlayarak yaklaşık olarak iki yaş civarına kadar geçen dönemi kapsamaktadır. *Bebeğin ilk 28 günlük sürecine yeni doğan denir.* Bebekler bu süreçte sadece ışığı ve gürültüyü ayırt edebilirler. Çevrelerine karşı ilgisizdirler ve başlarını dik tutamazlar. Bebeklik dönemi doğum sonrası dönemde fiziksel gelişimin en hızlı olduğu dönemdir. *Bebeklik döneminde genel olarak baş vücudun diğer organlarına göre daha büyüktür; ancak ilerleyen aylarda dengelemeye doğru gitmektedir.* Yeni doğan bir bebek ortalama olarak 3 ile 3,6 kg'a kadar bir kiloya ve elli santim civarında boya sahip olabilir. Erkek bebeklerin boy ve kilo olarak kızlara göre daha iyi değerlere sahip olduğu bilinmektedir.

İkinci çocukluk dönemine kadar erkek çocukların bu üstünlüğü devam etmekle birlikte kız çocuklarının erinliğe erken girmesiyle kızların lehine bu durum değişebilmekte ancak ergenliğin ortalarında denge sağlanmaktadır. 36 aylık erkek çocuklarının %95'i 91-104 cm uzunluğunda, 12-17 kg ağırlığında olurken yine 36 aylık kız çocuklarının % 95'i 90-102 cm boyunda, 11-16 kg ağırlığında olur. Bebeğin doğumdaki boyu ile ilerde yetişkinlik çağında ulaşacağı boy arasında bir bağlantı vardır. 0-2 yaş arasında bebeklerin göstermiş oldukları gelişim süreçleri genel olarak şu şekilde özetlenebilir.

- **0-6 ayda;** birçok refleks davranış sergiler, nesnelere ulaşır, kollarının desteği ile başını kaldırabilir, biberonu tutabilir.
- **6-12 ayda;** çok az refleks davranış sergiler.
- **12-18 ayda;** yürümeye başlar, merdivenlerden emekleyerek çıkabilir.

- **18-24 ayda;** koşmaya başlar, koltuğa tırmanabilir, basit yapbozları tamamlar, bağırsakların denetimini kazanır.
- **30 ay;** parmak uçlarıyla tebeşir tutar, zıplar, bardağı kendisi tutabilir.

İlk Çocukluk Döneminde Bedensel ve Devimsel Gelişim

Üç altı yaş arasındaki dönemi kapsayan bu gelişim alanı bir önceki döneme kıyasla daha yavaş seyreden bir fiziksel gelişim sürecine sahip olmakla birlikte hâlâ hızlı bir gelişme süreci yaşanmaktadır. Bu dönemde çocuk fiziksel olarak önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Artık yürüyebilmekte, koşabilmekte, ellerini kullanarak bilinçli eylemler yapabilmekte ve dönemin sonuna doğru koşup zıplayabilmektedir. Çocuğun bacak ve kolları hem uzamakta hem de kas gelişimi olarak ilerleme göstermektedir. Kas gelişimine bağlı olarak el-göz koordinasyonunda önemli bir ilerleme gözlenebilmektedir. Bu dönem boyunca çocukların fiziksel gelişimleri önceki döneme kıyasla yavaşlamış olmasına karşın hala oldukça hızlıdır ve boyları yıllık ortalama 6,5 cm ve kiloları da ortalama 2-3 kg kadar artış göstermektedir.

Bebeklik dönemine göre yavaşlamış olmasına karşın ilk çocukluk dönemi fiziksel gelişimin hızlı olduğu bir evredir.

Bebeklik döneminde göze çarpan bir durum olan baş çevresi büyüklüğü sorunu önemli oranda ortadan kalkmış ve çocuğun genel görünümü dengeli bir konuma kavuşmuştur. Bu dönemde sinir sistemi gelişimini önemli bir noktaya taşımaktadır ve bu gelişime bağlı olarak ince motor kaslarda önemli ilerlemeler gözlenir. Bu yaş civarında ki çocuklar ince motor becerilerde henüz yeterli olmamakla birlikte kaba motor kaslarda önemli ilerlemeler göstermektedirler. Özellikle dört yaş civarında ince motor kaslar ve becerilerde önemli bir ilerleme söz konusu olabilmektedir. Çocuklar bu dönemde gözlenen fiziksel gelişim örüntülerine bağlı olarak bağımsız hareket edebilme becerisi gösterebilmektedirler.

İkinci Çocukluk Döneminde Bedensel ve Devimsel Gelişim

Genel olarak yedi ile on bir yaş aralığını kapsayan bu gelişim döneminde fiziksel gelişim önceki yıllara göre önemli oranda yavaşlamıştır; ancak devam etmektedir. Bu dönemde iskelet sisteminde meydana gelen gelişmeler ön plana çıkmaktadır ve motor becerilerde önemli oranda iyileşmeler gözlenir. Bu dönem içerisinde çocuğun sinir sistemi artık gelişimini tamamlamıştır ve buna bağlı olarak özellikle ince motor kaslarda önemli gelişmeler gözlenebilir. Bu dönem içerisinde boy uzaması yavaşlamakla birlikte yıllık ortalama 5,5 cm'dir. 10 yaşındaki bir çocuğun boyu yaklaşık 1.40 cm'dir. Ağırlıkta boy uzaması gibi yavaş ilerlemektedir. Yedi yaşındaki bir çocuğun ortalama ağırlığı 24 kg'dır. 7-8 yaşlarındaki çocukların sindirim, solunum, sinir, iskelet, boşaltım gibi sistemleri gelişimini sürdürür.

Sinir sistemi ikinci çocukluk dönemi içerisinde gelişimini önemli oranda tamamlamaktadır. Kalp ve solunum sistemi gelişimini önemli oranda tamamlamakta ve çocuğun bu organları bir yetişkininki gibi işlev görmeye başlamaktadır. Akciğerlerin ve diğer solunum organlarının gelişmesi, bu çocukların bedensel etkinliklerini giderek daha çok kolaylaştırır. 6-12 yaş dönemindeki gelişme de iç salgı bezlerinin önemli bir yeri vardır. 2-6 yaş döneminde timüs,

hipofiz ve troid bezleri oldukça etken konumdadır. 7-12 yaşlar arasında bel, kol, bacak kemikleri ağır işleri yapmaya henüz hazır değildir. Bu nedenle bu çocukların yapacağı ağır bir yük kaldırmak gibi davranışlarda bulunmaları kemik yapısında ve iskelet sisteminde belirgin ve ciddi bir bozulmaya sebep olabilir.

Bu dönem çocuğun hem kaba motor becerilerini hem de ince motor becerilerini kullanabileceği ve geliştirebileceği çok sayıda olanak içermektedir.

Çocuğun okul ortamında bulunması ve sosyal çevresinin genişlemesine bağlı olarak tepkileri de çeşitlenmekte ve gelişme göstermektedir. Bu gelişim sürecine bağlı olarak bu dönem içerisinde çocuğun sahip olduğu yeteneklerin önemli bir kısmı gün yüzüne çıkmaktadır.

Ergenlik Döneminde Bedensel ve Devimsel Gelişim

Yaklaşık olarak on iki ile on sekiz yaş aralığını kapsayan bu dönem bedensel ve devimsel olarak oldukça hızlı ve gelişme ve değişimlerin yaşandığı bir dönemdir.

Ergenlik dönemi, erinlik ile başlayıp yetişkinliğe kadar süren ve çocukluk ile yetişkinlik arasında bir geçiş dönemini oluşturmaktadır. Ergenlik döneminin başlangıç yaşı cinsiyet ve yetişilen iklim koşullarına göre değişme göstermekle birlikte kızlarda genel olarak dokuz veya on yaş civarında erkeklerde ise on ila on bir yaş civarında başlamakta ve on sekiz yaşına kadar sürebilmektedir.

Ergenlik bireyin cinsel olarak olgunlaştığı ve cinsel kimliğin kazanıldığı bir gelişim evresidir. Doğal olarak bu dönem içerisinde bireylerde önemli düzeyde fiziksel değişimler görülmektedir. Bu anlamda ilk göze çarpan değişim kol ve bacaklarda gözlenen büyüme olarak gösterilebilir. Bunu kiloda gözlenen artış ve ses tonunda meydana gelen kalınlaşma takip etmektedir. Kızlar bu döneme yaklaşık olarak iki yıl daha önce girdikleri için başlangıçta boy ve kilo olarak yaşlıları olan erkeklerle göre belirgin bir üstünlükleri söz konusudur. Ancak, ergenlik döneminin ortalarına doğru erkekler boy ve kilo bakımından kızlara yetişmekte hatta dönemin sonlarına doğru belirgin bir farkta olabilmektedir. Bu bağlamda ergenlik döneminin sonları özellikle boy uzaması bakımından yolun sonu olarak görülebilir ancak kilo bakımından gelişim yetişkinlik döneminde de devam edebilmektedir.

Ergenlik dönemi, devimsel gelişim açısından da oldukça hareketli bir dönemdir. Bu dönem içerisinde birey devimsel olarak en üst düzeyde becerilerini kullanmaya başlamaktadır. Bu durum ince motor kaslarında gelişimini tamamladığı şeklinde değerlendirilebilir. Bununla birlikte ergenliğin ilk yıllarında ince ve kaba motor becerilerde bir azalmada söz konusu olabilmektedir. Bu azalmanın sebebi el, kol ve bacakları oluşturan kemiklerde hızlı bir büyümeye kaslardaki gelişimin aynı hızda eşlik edememesi olarak gösterilebilir. Dönemin ortalarına doğru kemik ve kas gelişimi birbirini tamamlar nitelik kazandıktan sonra ince ve kaba motor hareketlerde yeniden bir ivme ortaya çıkmakta ve giderek en üst düzeyde bu tepkiler ortaya konulmaya başlanmaktadır.

Ergenlik dönemi fiziksel gelişimin yanında cinsel kimliğin gelişim gösterdiği bir gelişim alanıdır.

FİZİKSEL GELİŞİMDE BİREYSEL FARKLILIKLAR VE ÖNEMİ

Bireyin tüm gelişim alanlarında olduğu gibi fiziksel gelişim alanında da bireyler arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Hatta bireysel farklılıkların en belirgin olduğu gelişim alanı bedensel gelişim alanı olarak gösterilebilir. Diğer gelişim alanlarında olduğu gibi fiziksel gelişimde kalıtım, hormonlar, beslenme, iklim koşulları gibi birçok etmenin etkisi altındadır ve bu süreçler bireyler arasında ortaya çıkan farklılıkların kaynağını oluşturmaktadır.

Gelişim süreci içerisinde bütün çocuklar aynı gelişim yolunu izlemelerine rağmen hepsinin bedensel ve devimsel gelişmeleri birbirinden önemli oranda farklılık göstermektedir. Özellikle kaba motor ve ince motor becerilerde gözlenen farklılıklar bireyin bedensel gelişimine ek olarak sinir ve zihinsel gelişimde gözlenen gelişim ile paralellik göstermektedir. *Yaşamın ilk yıllarında bütün çocuklarda fiziksel gelişim diğer gelişim alanları gibi çok hızlıdır.* Yaşın ilerlemesine bağlı olarak belirgin değişimler olabilmektedir. Bedensel gelişim ve devimsel gelişim kalıtsal, hormonal ve çevresel faktörlerin etkisiyle önemli farklılıklar göstermesine karşın cinsiyet faktörü de önemli bir farklılık kaynağıdır. Doğumdan itibaren kız ve erkek çocuğunun gösterdiği fiziksel gelişim süreçleri farklılık göstermektedir. Bu farkın en belirgin olduğu dönem ise ergenlik dönemidir. Ergenlik dönemine kız çocukları yaklaşık olarak iki yıl önce başlamakta ve bu durum boy ve kilo olarak erkeklere göre daha hızlı bir gelişim göstermelerini sağlamaktadır.

Sonuç olarak gelişimi etkileyen tüm süreçlerin etkisiyle bireyin bedensel ve devimsel gelişiminde önemli farklılıklar gözlenebilmektedir. Bu süreçlerin önemli bir kısmı normal karşılanabilir ancak kalıtsal ve hormonal bozuklukların etkisi ile ortaya çıkabilen birtakım durumlar bireysel farklılık olarak ele alınmamalıdır. Örneğin; hormonal bozulmaya bağlı olarak aşırı boy uzaması veya cücelik gibi birtakım gelişim sorunları farklılık olarak değil, bir rahatsızlık olarak görülmeli ve tedavi süreçleri uygulamaya koyulmalıdır.

FİZİKSEL GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bireyin gelişimi doğum öncesi ve doğum sonrası dönemde birçok etmenin karşılıklı etkileşimi ile şekillenmektedir. Gelişimi etkileyen bu faktörler kalıtsal etmenler, hormonlar, beslenme biçimi, hastalıklar, kazalar ve travmalar, sosyoekonomik yapı, psikolojik rahatsızlıklar ve zaman faktörü olarak gösterilmektedir.

Kalıtım; Fiziksel gelişim üzerinde en belirgin etkiye sahip olan değişkendir.

Ebeveynlerin taşıdığı fiziksel özelliklerin önemli bir kısmı genler yoluyla çocuğa aktarılmakta ve çocuğun fiziksel gelişimi ile anne babanın fiziksel özellikleri arasında yakın bir ilişki bulunabilmektedir. Ebeveynlerin sahip olduğu genetik özelliklerin çocuğa aktarılmasının tek yolu kromozom denilen ve insanın genetik kodlarını taşıyan kalıtsal yapılardır. Sağlıklı insanlarda 23 çift kromozom bulunmaktadır. Kromozomlar genetik yapıda yerine getirdikleri işlevlere göre adlandırılmaktadır. *Bedensel özelliklerin kodlarını taşıyan kromozomlar yirmi iktir.*

Kalıtsal faktörler, fiziksel gelişim üzerinde etkisi olan niteliklerin belirleyicisidir.

çiftten oluşmaktadır ve bunlara otozom denilmektedir. Diğer kromozomlar ise bireyin sahip olacağı cinsiyete ilişkin kodları içermektedir ve bunlara *gonozom* denilmektedir. *Bireyin anne babadan aktarılan ve çevresel etmenlerden bağımsız olan tüm kalıtsal özelliklerine genotip adı verilmektedir. Genotip ile çevre faktörü bir araya geldiğinde ise fenotip adı verilen yapı ortaya çıkmaktadır.* Bireyin kalıtsal yapısında dış etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan değişimlere ise mutasyon adı verilmektedir ve mutasyon geçiren canlılarda önemli farklılaşmalar görülebilir.

Örnek

- Bireyin göstereceği gelişimsel özellikler kromozom anormallikleri ile yakından ilişkilidir. Kromozom anormallikleri down sendromu olarak tanımlanan yaygın bir rahatsızlığa sebep olabilmektedir.

Kalıtsal özellikler, doğuştan getirilen ve bireyin gelişimini doğrudan etkilemesine karşın çevresel koşullar kalıtsal niteliklerin gelişim üzerindeki etkisini şekillendirebilmektedir.

Çevre; Çevre faktörü kalıtsal etmenlerden sonra gelişim üzerinde en fazla etkiye sahip olan diğer değişkendir. *Çevre faktörü iklim koşulları, beslenme ve sosyoekonomik özellikler, ilaçlar ve kimyasal maddeler, iklim koşulları, alkol ve uyuşturucu kullanımı, enfeksiyonlar, annenin sahip olduğu kronik rahatsızlıklar, annenin yaşı, travmalar ve kazalar gibi değişkenleri içermektedir.* İklim koşullarının insan gelişimi üzerinde belirgin bir etkisi olduğu bilinmektedir. Özellikle sıcak ve soğuk iklimlerde yetişen bireylerde bu anlamda belirgin farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Ekvatorial bölgelerde yetişen bireylerde kutup bölgelerine yakın yerlerde yetişen bireylere göre daha hızlı bir fiziksel gelişme görülmekte ve buna bağlı olarak ergenlik dönemi daha erken yaşlarda başlayabilmektedir. Ayrıca yine bu bölgelerde yetişen bireylerin kas gelişimlerinde de belirgin farklılıklar gözlemlenebilmektedir.

Doğum sonrası dönemde beslenme ve çevresel koşullar fiziksel gelişimin ana belirleyicisidir.

Doğum sonrası dönemde özellikle beslenme faktörü fiziksel gelişim için önemli bir etmendir ve fiziksel gelişimi tüm yönleri ile etkileyebilmektedir. Bununla birlikte beslenme sadece fiziksel gelişimi değil, aynı zamanda beyin gelişimi, bilişsel gelişim, metabolizmalar, hormonlar ve genler üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Beslenmenin fiziksel gelişim dışında olası olumsuz etkileri arasında bilişsel ve ruhsal gelişim sorunları, okul başarısı, toplumsal yaşantı, bağışıklık, önemli hastalıklar ve yaşlılık sorunları gösterilebilir. Bu nedenle, beslenme sadece kalori hesabı, diyet ve kilo artışı değildir. Gelişimin tüm yönlerini doğrudan ve önemli oranda etkileyebilme gücüne sahip olan önemli bir faktördür.

Çevresel faktörler, bireyin yaşamında fiziksel gelişim süreçlerini önemli oranda etkileyen ve önemli oranda da kalıtsal niteliklere bağlı olarak değişim gösteren bir etmendir. Uygun kalıtsal özellikler ve bu özellikleri tamamlayan çevresel koşullar sağlıklı bir fiziksel gelişim için ideal bir ortam yaratmaktadır.

Gelişimi etkileyen bir diğer etmen olarak ise hormonal faktörler gösterilebilir. Özellikle hipofiz ve tiroit bezlerinden salgılanan hormonlar fiziksel gelişim üzerinde belirgin bir etki yaratmaktadır. Özellikle bedensel gelişim büyük oranda hipofiz bezinin normal salgılanmasına bağlıdır. İç salgı bezleri ve hormonlarda gözlenen anormallikler bedensel gelişimde ortaya çıkan birçok olumsuzlukta kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle gelişim dönemleri içerisinde ergenlik döneminin sonlarına kadar geçen evrede hormonal dengesizliklere karşı dikkatli olunması ve gerektiğinde hormonal dengenin sağlanması için tedavi süreçlerinin uygulanmasının fiziksel gelişim için büyük önemi vardır.

Zaman faktörü de gelişim süreçlerini şekillendiren önemli bir etmen olarak ele alınabilir. Gelişimde kritik dönemler vardır ilkesine bağlı olarak bireyin gelişim sürecinin belli aşamaları fiziksel gelişim açısından büyük önem taşımaktadır. Fiziksel gelişimin yaklaşık olarak 18 yaş civarında önemli oranda şekillendiği göz önünde bulundurulduğunda, doğum öncesi dönemden başlayarak bu yaş dönemine kadar geçen süre içerisinde önemli kritik evrelerin olduğu ve fiziksel gelişimin sağlıklı olabilmesi için bu evrelerin sağlıklı geçirilmesi önem arz etmektedir.

FİZİKSEL GELİŞİMİN DİĞER GELİŞİM ALANLARIYLA İLİŞKİSİ

Fiziksel gelişim diğer gelişim alanlarının hepsine öncülük eden, hepsinden önce başlayan ve aynı zamanda hepsine zemin hazırlayan bir gelişim alanı olması nedeniyle diğer tüm gelişim alanlarını doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda fiziksel gelişim diğer gelişim alanlarından önemli oranda etkilenmektedir. Bu anlamda fiziksel gelişim diğer gelişim alanlarının daha sağlıklı bir seyir izlemesi noktasında önemli bir konuma sahiptir. Fiziksel olarak gelişimsel sorunlar yaşayan bir çocuğun psiko-motor becerilerde yaşayacağı yetersizlikler onun arkadaşlarına uyum sağlamada sıkıntı yaşamasına ve sosyal becerilerinin bu durumdan etkilenmesine sebep olabilir. Yukarıda da açıklandığı gibi bireyin devimsel becerilerinin gelişiminde sinirlerde ve kaslarda meydana gelen gelişim önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlamda sinir sisteminde meydana gelecek olası bir sorun veya gecikmenin kaba ve ince motor kaslarda yaşın gerektirdiği becerilerin ortaya konulamamasına sebep olması kaçınılmazdır. Yine zihin gelişimi ile bedensel ve özellikle de devimsel beceriler arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Zihinsel olarak yaşlıtlarına göre hızlı bir gelişme gösteren çocukların özellikle ince motor kaslara dayalı devimsel becerilerinde önemli düzeyde farklılıklar gözlenebilmektedir.

Sonuç olarak fiziksel gelişim, diğer gelişim alanlarının gelişimi için bir zemin yaratmaktadır ve onları doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda diğer gelişim alanlarının da fiziksel gelişimi doğrudan veya dolaylı olarak etkileme potansiyeli bulunmaktadır.

FİZİKSEL GELİŞİMİ TAKİP ETME

Fiziksel gelişim; kalıtsal, çevresel ve hormonal faktörlerin uygun etkileşimi durumunda normal bir gelişim göstermekte ve belli kritik evreler sağlıklı olarak atlatıldığında ergenlik yıllarının sonlarına doğru önemli bir noktaya ulaşmaktadır. Buna karşın genetik, hormonal ve çevresel bazı olumsuzluklara bağlı olarak fiziksel gelişimde bazı istenmeyen sonuçlarla karşılaşmak mümkündür.

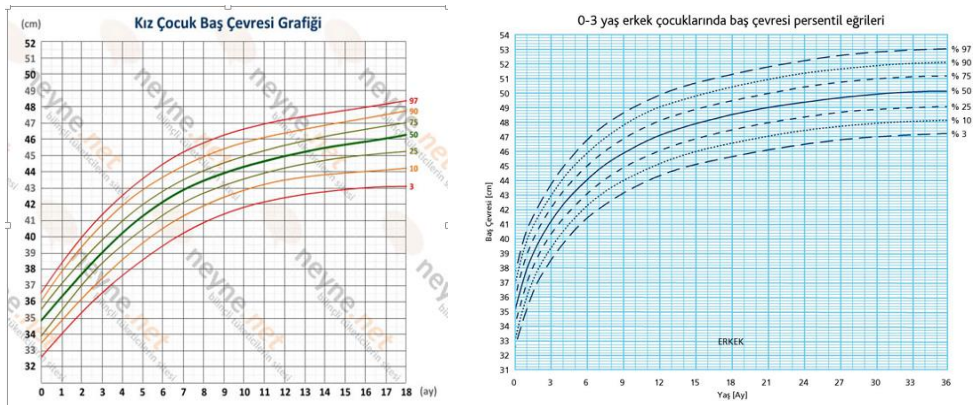

Makrosefali ve mikrosefali baş çevresi büyüklüğü ile ilişkili fiziksel bozukluklardır.

Fiziksel gelişimde gözlenen olumsuzluklardan ilki olarak makrosefali gösterilebilir. Makrosefali, çocuklarda baş çevresi büyüklüğü ile ilgili bir olumsuzluktur. Yeni doğan bir bebekte gelişimin baştan aşağı gerçekleşmesi ilkesine bağlı olarak baş çevresi vücudun geri kalanına göre belirgin bir şekilde daha büyüktür. Ancak ilerleyen aylarda baş çevresi büyüklüğü vücutla dengeli hâle gelmektedir.

Gelişimsel bir anormalliğin olması durumunda baş çevresi doğumdan sonra hızlı bir şekilde büyümeye devam etmekte ve makrosefali olarak tanımlanan rahatsızlık ortaya çıkmaktadır. *Bu durumun tam tersi olması halinde ise mikrosefali olarak tanımlanan ve baş çevresini olması gerekenden daha küçük olması olarak tanımlanan rahatsızlık ortaya çıkmaktadır.* Makrosefali ve mikrosefali çocuklar için oldukça ciddi bir gelişim bozukluğuna işaret etmektedir ve geç kalınmış müdahalelerde istenmeyen sonuçlar ile karşılaşılabilir. Bu nedenle doğumdan itibaren bebeklerde baş çevresi ölçümlerinin yapılması ve düzenli kayıtların tutularak karşılaştırılması önem arz etmektedir.

Aşağıda sağlık bakanlığınca yayınlanmış olan ve 0-3 yaş aralığındaki kız ve erkek çocuklara ilişkin baş çevresi persentil eğrileri Şekil 3.1’de görülmektedir.

Şekil 3.1. 0-3 Yaş Aralığındaki Kız Ve Erkek Çocuklara İlişkin Baş Çevresi Persentil Eğrileri

Yukarıda verilen tablolar Türkiye’de sağlık bakanlığı tarafından belirlenmiş olan baş çevresi persentil eğrileridir. Bu değerler incelenerek üç yaşına kadar kız ve erkek çocuklarda baş çevresi ortalama büyüklük değerleri incelenebilir. Verilen eğrilerin dışına çıkan bir baş çevresi büyüklüğü olması durumunda gelişimde bir sapmanın olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Fiziksel gelişimde ortaya çıkan bir diğer anormallik olarak kilo ve boy noktasında yaşanan sapmalar gösterilebilir. Bedensel gelişim, önemli oranda

bireyin kilo olarak göstereceği değişimleri içermektedir. Ancak, obezite ve anoreksiya nervroza gibi bazı gelişim sorunları bedensel gelişimde sapmalar olduğuna işaret edebilmektedir. Çocukları bekleyen önemli tehlikeler arasında çağımızda giderek yaygın bir sorun hâline gelmekte olan *obezite* gösterilebilir.

Obezite, bireyin boy ve kilo bakımından belirlenmiş olan değerlerin oldukça üzerinde bir kiloya sahip olma ve vücudun aşırı düzeyde yağ hücresi oluşturması olarak tanımlanabilecek bir rahatsızlıktır. Obezitenin oluşumunda kalıtsal ve hormonal faktörler önemli rol oynamakla birlikte beslenme biçimleri ağırlıklı etmen olarak görülmektedir.

Bu bağlamda kilo olarak normal kabul edilen değerlerin üzerinde bir kiloya sahip olan kişilerin çocuklarında şişman olmayanlara göre obezite görülmesi riski 2-3 kat daha fazladır. Bu durum anne ve babanın her ikisinin şişman olması durumunda dört kata kadar çıkabilmektedir. Ayrıca, anne babadan bağımsız olarak bebeklik ve çocukluk döneminde aşırı kilolu olanların yaklaşık yarısında erişkin dönemde de obezite veya aşırı kilolu olma riski bulunmaktadır.

Çocuklarda kilo ile ilgili bir diğer sorun olarak ise anoreksiya nervroza gösterilebilir. Ağırlıklı olarak ergenlik döneminde kendini göstermesine karşın giderek başlangıç olarak erinlik dönemine doğru gittiğini gösteren sonuçlar bulunmaktadır. *Anoreksiya nervroza manken hastalığı olarak da bilinen ve ideal ölçülerde olma isteğiyle yeme davranışının olabildiğince azaltılmasını ve kilo almaktan aşırı korkulduğu için yeme içmeden ya olabildiğince uzak durulmasını ya da yeme davranışından sonra kendini çıkarmaya zorlama, kilo verdirici ilaçlar kullanma veya aşırı spor yapma gibi birtakım eylemlerin sonucudur.* Anoreksiya nervrozada bireyin kendini algılama ve değerlendirme biçimi önemli oranda bozulmuştur ve birey olması gereken kilonun altında olmasına karşın kendisini hâlâ aşırı kilolu olarak görmekte ve bu nedenle aşırı diyet programını uygulamayı sürdürmektedir.

Bireysel Etkinlik

- Beslenme alışkanlıklarının ortaya çıkmasında çevresel faktörlerin rolü üzerinde ilgili alan yazını inceleyerek bu tür rahatsızlıkların temelini oluşturan faktörleri ve bu tür rahatsızlıkların tedavi süreçlerini araştırabilirsiniz. Bu tür bir inceleme sizin günümüzün yaygın bir sorunu olan beslenme bozukluklarına ilişkin farkındalığınızı artırabilir.

Fiziksel gelişimde karşılaşılan bir diğer sorun alanı ise boy ile ilgili gelişim anormallikleridir. Fiziksel gelişimde boy uzaması önemli oranda hipofiz iç salgı bezinin normal salgılanmasına bağlıdır. *Ancak çeşitli nedenlerle hipofiz bezinin gerektiği düzeyde salgılanamaması durumunda cücelik ve aşırı boy uzaması olarak tanımlanan gelişim anormalliği ortaya çıkmaktadır.* Cücelik önemli oranda hipofiz bezinin yetersiz salgılanmasından kaynaklanmaktadır.

Jigantizm olarak da tanımlanan aşırı boy uzunluğu ise yine bir gelişim anormalliği olup hipofiz bezinin gereğinden çok fazla düzeyde salgılanması

Anoreksiya nervroza ve Obezite günümüzde beslenme alışkanlıklarına bağlı olarak ortaya çıkan fiziksel gelişim sorunlarıdır.

Ergenlik dönemi fiziksel gelişim anormalliklerinin belirlendiği bir dönem olması nedeniyle müdahale süreçleri için gereken tanılamayı kolaylaştıran bir evredir.

durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu gibi durumlarda boy iki ila iki buçuk metreye kadar ulaşabilmektedir. Jigantizm'de görme bozuklukları, cinsel yetersizlik, şekerli diyabet (diabetes insipidus) gibi başka belirtiler de ortaya çıkabilmektedir. Bu bozukluk özellikle erinlik yıllarının başlaması ile kendini göstermektedir ve yaşlılarının çok ilerisinde yıllık bir boy uzaması gösterirler. Bu nedenle erinlik dönemi bu bozukluğun belirlenmesi için kritik bir evredir ve erken tanılanarak tedavi süreçlerinin uygulanması gelişimsel anormalliğin önlenmesi noktasında önemli bir etmen olabilir.

Bireysel Etkinlik

- Türkiye'de ve Dünya'da fiziksel gelişim süreçlerinde ki anormalliklere bağlı olarak ortaya çıktığı düşünülen yeni rahatsızlıkların neler olabileceği ve bunlara yönelik olarak ne tür tedavi süreçlerinin geliştirildiği üzerine araştırmalar yapabilirsiniz. Bu süreç sizin fiziksel gelişim hakkındaki bilgi birikiminizin genişlemesine ve bu yöndeki farkındalığınızın artmasına yardımcı olacaktır.

Özet

•FİZİKSEL VE PSİKOMOTOR GELİŞİM

•Gelişim, döllenme ile başlayarak ölüme kadar devam eden bir süreçtir. Gelişimin birçok alanı bulunmasına karşın gelişim denilince akla ilk gelen alan büyüme, olgunlaşma, öğrenme ve yaşantı sonucu bireyde gözlenen nitelik ve nicelik yönünden değişiklikleri ifade eden fiziksel gelişim alanıdır. Fiziksel gelişim, özellikle niceliksel olarak değişimlerin en fazla yaşandığı gelişim alanı olarak karşımıza çıkmakta ve diğer tüm gelişim alanlarının temelini oluşturmaktadır. Fiziksel gelişim alanı, bedensel gelişim ve devimsel gelişim olmak üzere iki alt gelişim alanına ayrılmaktadır. Bedensel gelişim ağırlıklı olarak, beden oranı ve görünümde meydana gelen niceliksel değişimleri ifade ederken devimsel gelişim, beden ve sinir sistemindeki gelişmelerin sonucu olarak organizmada istemli hareketlerde gözlenen niteliksel ilerlemeler olarak tanımlanabilir.

•Fiziksel Gelişim

•Bedensel gelişim yalnızca beden organlarının boy, kilo ve hacim olarak artışını değil, aynı zamanda bu vücut organlarının kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilecek duruma gelmelerini de kapsamaktadır. Bedensel gelişim denilince akla gelen öncelikli kavramlar arasında boy, kilo, iskelet, kas, sinir sistemi, iç salgı bezleri ve sindirim sistemi gibi yapılar gelmektedir.

•Psikomotor Gelişim

•Psiko-motor ve hareket anlamlarına da gelen devimsel gelişim bedenin denetim altına alınması yoluyla amaca uygun fonksiyonel hâle getirilmesi olarak tanımlanabilir. Bedenin söz konusu anlamda fonksiyonel olarak kullanılabilmesi gelişimin büyüme, olgunlaşma ve hazırbulunuşluk gibi birçok ön koşulunun yerine getirilmesine bağlıdır. Devimsel gelişimin temeli reflekslere dayanmaktadır ve birey zamanla hareketlerini bilişsel olarak kontrol altına almaya başlamaktadır.

•FİZİKSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ

•**Doğum Öncesi Dönemde Bedensel ve Devimsel Gelişim:** Doğum öncesi gelişim önemli oranda kalıtım ve çevrenin etkisi altındadır. Bununla birlikte doğum öncesi dönemde annenin fiziksel ve duygusal durumu da çocuğun fiziksel gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Doğum öncesi gelişim dönemi kendi içerisinde zigot evresi, embriyo evresi ve fetüs evresi olmak üzere üç ana evreye ayrılmaktadır. Bütün vücut organlarının gelişimini tamamlaması ve fonksiyonellik kazanması fetüs evresinde gerçekleşmektedir.

•**Bebeklik Döneminde Bedensel ve Devimsel Gelişim:** Bebeklik dönemi doğumdan başlayarak yaklaşık olarak iki yaş civarına kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Bebeklik dönemi doğum sonrası dönemde fiziksel gelişimin en hızlı olduğu dönemdir. Bebeklik döneminde genel olarak baş vücudun diğer organlarına göre daha büyüktür; ancak ilerleyen aylarda dengelemeye doğru gitmektedir.

•**İlk Çocukluk Döneminde Bedensel ve Devimsel Gelişim:** Üç altı yaş arasındaki dönemi kapsayan bu gelişim alanı bir önceki döneme kıyasla daha yavaş seyreden bir fiziksel gelişim sürecine sahip olmakla birlikte hâlâ hızlı bir gelişme süreci yaşanmaktadır. Bu dönemde çocuk yürüyebilmekte, koşabilmekte, ellerini kullanarak bilinçli eylemler yapabilmekte ve dönemin sonuna doğru koşup zıplayabilmektedir.

Özet (devamı)

•İkinci Çocukluk Döneminde Bedensel ve Devimsel Gelişim

•Genel olarak yedi ile on bir yaş aralığını kapsayan bu gelişim döneminde fiziksel gelişim önceki yıllara göre önemli oranda yavaşlamıştır; ancak devam etmektedir. Bu dönemde iskelet sisteminde meydana gelen gelişmeler ön plana çıkmaktadır ve motor becerilerde önemli oranda iyileşmeler gözlenir. Bu dönem içerisinde çocuğun sinir sistemi artık gelişimini tamamlamıştır.

•**Ergenlik Döneminde Bedensel ve Devimsel Gelişim:** Yaklaşık olarak on iki ile on sekiz yaş aralığını kapsayan bu dönem fiziksel ve devimsel olarak oldukça hızlı ve gelişme ve değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Ergenlik bireyin cinsel olarak olgunlaştığı ve cinsel kimliğin kazanıldığı bir gelişim evresidir. Ergenlik dönemi, devimsel gelişim açısından da oldukça hareketli bir dönemdir. Bu dönem içerisinde birey devimsel olarak en üst düzeyde becerilerini kullanmaya başlamaktadır. Bu durum ince motor kaslarında gelişimini tamamladığı şeklinde değerlendirilebilir.

•**Fiziksel Gelişimde Bireysel Farklılıklar ve Önemi:** Bireyin tüm gelişim alanlarında olduğu gibi fiziksel gelişim alanında da bireyler arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Diğer gelişim alanlarında olduğu gibi fiziksel gelişimde kalıtım, hormonlar, beslenme, iklim koşulları gibi birçok etmenin etkisi altındadır ve bu süreçler bireyler arasında ortaya çıkan farklılıkların kaynağını oluşturmaktadır.

•**Fiziksel Gelişimi Etkileyen Faktörler:** Bireyin gelişimi doğum öncesi ve doğum sonrası dönemde birçok etmenin karşılıklı etkileşimi ile şekillenmektedir. Gelişimi etkileyen bu faktörler kalıtsal etmenler, hormonlar, beslenme biçimi, hastalıklar, kazalar ve travmalar, sosyoekonomik yapı, psikolojik rahatsızlıklar ve zaman faktörü olarak gösterilmektedir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Gelişimle ilgili olarak aşağıda verilen ifadelerden hangisi doğru değildir?
 - a) Gelişim döllenme ile başlar ve ölüme kadar devam eder.
 - b) Gelişimin en hızlı olduğu evre doğum öncesi dönemdir.
 - c) Fiziksel gelişim bedensel ve devimsel olarak iki alana ayrılır.
 - d) Fiziksel gelişim sürecinde bireysel farklılıklar söz konusudur.
 - e) Fiziksel gelişim yalnızca devimsel gelişim için bir zemin oluşturur.
2. Çocuklarda fiziksel gelişime bağlı olarak şekillenen dişlerin ilk olarak ortaya çıktığı aylar aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?
 - a) 5-10 ay arası
 - b) 3-6 ay arası
 - c) 8-12 ay arası
 - d) 12-18 ay arası
 - e) 18-24 ay arası
3. Fiziksel gelişimi belirgin şekilde etkileyen iç salgı bezleri arasında aşağıdakilerden hangisi gösterilemez?
 - a) Troid bezi
 - b) Guatr bezi
 - c) Paratiroid bezi
 - d) Hipofiz bezi
 - e) Pankreas bezi
4. Adrenalin salgısı yoluyla vücutta su ve tuz dengesinin sağlayan iç salgı bezi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Pankreas bezi
 - b) Troid bezi
 - c) Paratiroid bezi
 - d) Böbrek üstü bezi
 - e) Hipofiz bezi
5. İç salgı bezlerinde meydana gelebilecek olan bir anormalliğin sonuçları arasında aşağıdakilerden hangisi gösterilemez?
 - a) Karbonhidrat dengesi bozulabilir.
 - b) Yağ dengesi bozulabilir.
 - c) Protein dengesi bozulabilir.
 - d) Duygusal çöküntü oluşabilir.
 - e) Saç dökülmesi gözlemlenebilir.

6. Bedenin kontrol altına alınarak fonksiyonel hâle getirilmesini ifade eden gelişim alanı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Bedensel gelişim
 - b) Vücut gelişimi
 - c) Fiziksel gelişimi
 - d) Devimsel gelişim
 - e) Kas gelişimi
7. Anne rahminde üç ile sekizinci aylar arasında geçen dönemi kapsayan evre aşağıdaki kavramlardan hangisi ile ifade edilmektedir?
 - a) Embriyo evresi
 - b) Yenidoğan evresi
 - c) Zigot evresi
 - d) Dölüt evresi
 - e) Fetüs evresi
8. Doğum öncesi dönemde sekizinci hafta ile doğuma kadar geçen süreyi kapsayan ve bebeğin yaşamsal süreçlere hazır hale geldiği gelişim evresi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Zigot evresi
 - b) Embriyo evresi
 - c) Fetüs evresi
 - d) Dölüt evresi
 - e) Yenidoğan evresi
9. Fiziksel gelişim sürecinde yeni doğmuş bir bebeğin ilk yirmi sekiz günlük evresine verilen isim aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Bebeklik
 - b) İlk çocukluk
 - c) Yenidoğan
 - d) İkinci çocukluk
 - e) Fetüs
10. Fiziksel gelişimde önemli bir problem durumu olan baş çevresi büyüklüğü sorununun ortadan kalktığı gelişim evresi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Bebeklik
 - b) İlk çocukluk
 - c) İkinci çocukluk
 - d) Erinlik
 - e) Ergenlik

Cevap Anahtarı

1.e, 2.a, 3.b, 4.d, 5.e, 6.d, 7.a, 8.c, 9.c, 10.b

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Alver, B. (2013). Gelişim psikolojisi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları
- Burklow, K.A., Phelps, A. N., Schultz, J. R., McConnell, K., Rudolph, C. (1998). Classifying complex pediatric feeding disorders. *Journal of Pediatric Gastroenterology & Nutrition*; 27(2):143-147.
- Dacey, J.S. & Travers, J.F. (1996). Human development: Across the life span. New York: McGraw Hill Publishing
- Değer, M. (2010). Fiziksel gelişim içinde (Ed. Yıldırım, İ.) Eğitim Psikolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık
- Erkan, S. (2009). Fiziksel gelişim içinde (Ed. Özbay, Y., ve Erkan, S.) Eğitim Psikolojisi. Ankara: PegemAkademi Yayıncılık
- Fabes, R., ve Martin, C.L.(2003). Exploring child development. Boston: Pearson Education.
- Feldman, R.S. (2003). Development across the life span. USA: Practice Hall
- Gerrig, R.J. & Zimbardo, P.G.(2012). Psikoloji ve yaşam. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Temel, F. ve Aksoy, A.B. (2012). Ergen ve gelişimi: Yetişkinliğe ilk adım. Ankara: Nobel Yayınları.
- Papalia, D.E., Wendkos,-Olds, S., Duskin-Feldman, R., Gross, D. (2003). Human development. New York: McGraw Hill Publishing
- Rommel, N., DeMeyer, A.M., Feenstra, L., Veereman-Wauters, G. (2003). The complexity of feeding problems in infants and young children presenting to a tertiary care institution. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition*; 37(1):75-84.
- Siyez, M.D. (2011). Fiziksel gelişim içinde (Ed. Kaya, A.) Eğitim Psikolojisi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Santrock, J.W. (2003). Psychology. New York: McGraw Hill Publishing
- Sprinthall, N.A & Sprinthall, R.C. (1990). Educational Psychology: A developmental approach. New York: McGraw Hill Publishing
- Senemoğlu, N. (1997). Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya. Ankara: Spot Matbaacılık

BİLİŞSEL GELİŞİM

- Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı
 - Temel Kavramlar
 - Bilişsel Gelişimi Etkileyen Faktörler
 - Bilişsel Gelişim Dönemleri
- Vygotsky'nin Sosyal-Bilişsel Gelişim Kuramı
- Bruner'in Bilişsel Gelişim Kuramı

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

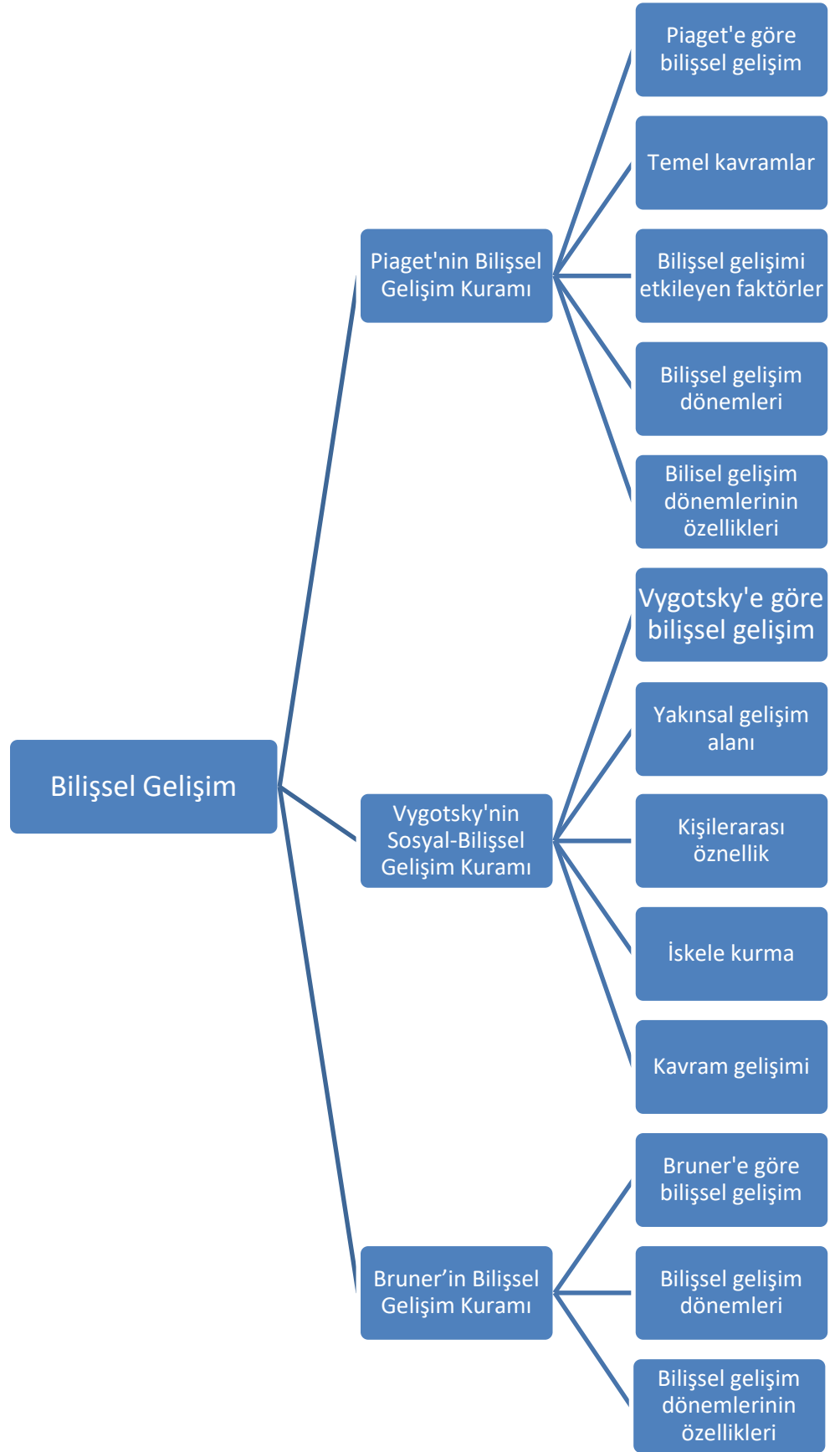
**Doç. Dr. Bünyamin
ATEŞ**

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Biliş kavramını ve Piaget'nin bilişsel gelişim kuramını öğrenebilecek,
 - Bilişsel gelişimi etkileyen faktörleri ile Vygotsky'nin sosyal-bilişsel gelişim kuramını kavrayabilecek,
 - Bruner'in bilişsel gelişim kuramını öğrenebileceksiniz.

ÜNİTE

4

GİRİŞ

Biliş; bireylerin dünyayı anlama, anlamlandırma ve öğrenmelerini içeren zihinsel faaliyetler anlamına gelmekte olup bellek, algılama, anlamlandırma, değerlendirme, karşılaştırma, yorumlama, dikkat, analiz, sentez gibi zihinsel süreç ve eylemlerdir. Tek bir kavramla ifade edildiğinde ise; biliş, düşünme ile eş anlamlı bir kavramdır. Bilişsel gelişim ise bebeklikten yetişkinliğe kadar bireylerin dünyayı anlama ve anlamlandırma ve öğrenme süreçlerindeki değişimi ifade eder. İnsan gelişiminin temel inceleme alanlarından biri de bilişsel gelişimdir. Bilişsel gelişim konusunda en önemli kuramcı Jean Piaget'dir.

Biliş, bireylerin dünyayı anlama, anlamlandırma ve öğrenmelerini içeren zihinsel faaliyetler anlamına gelmekte ve düşünme ile eş anlamlı bir kavramdır.

Jean Piaget, 1896 yılında İsviçre'de doğdu. Piaget, bilişsel gelişim kuramını, 1925 yılından itibaren Laurent, Lucienne ve Jacqueline adlarındaki kendi üç çocuğunu gözlemleyerek oluşturmuştur. Piaget, çocuklarla çalışırken "gözden geçirilmiş klinik yöntem" adını verdiği yarı yapılandırılmış bir araştırma yöntemini geliştirmiştir. Ancak daha sonraları kendi çocuklarını gözlemlemenin yeterince objektif olmayacağı ve elde edilen sonuçlarında güvenilirliği bakımından eleştirilse de kuram alanda diğer kuramlardan daha fazla bilinen ve öne çıkan bir kuramdır.

Piaget'e göre; bilişsel gelişim beynin ve sinir sisteminin olgunlaşması ve bireyin çevreye uyum sağlaması sonucunda gerçekleşir. Ona göre; çocuklar yetişkinler gibi düşünemezler ancak çocuklar yetişkinlere göre daha ilkel düşünen küçük yetişkinlerde değillerdir. Onların kendi dünyalarında kendilerine özgü düşünme örüntüleri vardır.

Bilişsel gelişim konusunda Piaget'nin kuramı kadar öne çıkmamakla birlikte diğer iki kuram Vygotsky'nin sosyal-bilişsel gelişim ve Bruner'in bilişsel gelişim kuramlarıdır. Bu bölümde ilk olarak Piaget'nin, daha sonra Vygotsky ve Bruner'in bilişsel gelişim kuramları hakkında bilgi verilmiştir.

PIAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Piaget, çalışmalarında aynı yaş grubundaki çocukların karşılaştıkları problemleri benzer şekilde çözdükleri ve başarısız olduklarında da aynı gerekçelerle başarısız olduklarını belirlemiştir. Başka bir ifade ile belli dönemdeki çocukların kendi içinde benzer bilişsel özellikler gösterdiğini belirlemiştir.

Piaget'e göre, çocuk dünyayı algılama, anlamada ve bilgiyi kazanmada pasif bir alıcısı değil; tam aksine bu süreçte aktif bir role sahiptir. Ona göre, bilişsel gelişim bir biri ardına dizili hiyerarşik bir sıra izler. Bilişsel gelişim dönemleri evrensel olup her birey ilk üç döneme ulaşabilir; ancak soyut döneme sadece soyut düşüncenin önemsendiği toplumlardaki bireyler ulaşabilir. Bu kurama göre; bilişsel gelişim kalıtım ve çevrenin bir ürünüdür. Ancak, *Piaget, bilişsel gelişimde kalıtımın daha etkili ve belirleyici olduğunu ifade eder.*

Temel Kavramlar

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramının başlıca temel kavramları *şema, uyum sağlama, örgütlenme ve dengelemedir.*

Şema

Şemalar, düşünce ve davranış kalıplarının yer aldığı bilişsel yapılardır.

Piaget'e göre, şemalar öğrenmedeki en temel unsurdur. Şemalar, bireylerin bilgi edinmede ve düzenlemede kullandıkları bir dizi fiziksel etkinlikler, zihinsel süreçler, kavramlar dizisidir. Şema aslında zihinsel sürece dâhil olan yaşantının, bilginin yerleştirildiği bir çerçevedir. Şemalar, düşünce ve davranış kalıplarının yer aldığı bilişsel yapılardır. Bilişsel alandaki kategoriler ve kavramlar olarak da ifade edilebilir. Şema olarak adlandırılan bu yapılar daha alt yapılara ayrılır. Hayvan şemasının altında kedi, köpek; köpek ve kedi şemasının altında da kendi türlerine ait alt şemalar oluşturulur. Bu yapılar olgunlaşma ve yaşantıya bağlı olarak sürekli değişir.

Bilişsel gelişim tamamen mevcut şemalara bağlıdır. Hiçbir bilgi kendi başına mevcut şemalardan bağımsız olarak zihinsel süreçte ayrı bir yere yerleştirilemez. Her yeni bilgi mevcut şemalar göre yorumlanır ve değerlendirilir. Daha önce kedi şemasına sahip bir çocuğun hayvanat bahçesinde gördüğü kaplana da kedi demesi mevcut kedi şemasından kaynaklı bir durumdur. Ancak çocuğa kaplan ve kedi arasındaki farklılığı açıklayan bir bilgi verildiğinde çocuk yeni bir şema olarak kaplan şemasını oluşturur. Böylece çocukta kedi ve kaplan olmak üzere iki farklı şema ortaya çıkar.

Piaget şemaların ilk yıllarda davranışlarla daha sonraları somut ve soyut zihinsel süreçlerle ilgili olduğunu söyler. Şemalar başlangıçta bir bebeğin emmesi, yakalaması vb. basit olduğu gibi ilerleyen yaşlarda bir problemi çözmek kadar karmaşık olabilir. Şemalar, koşma, yürüme, oynama gibi fiziksel, davranışsal olduğu gibi bir konudaki kavramları onların alt kategorilerini ya da sayısal, mantıksal bir problemi çözmek gibi bilişsel olabilir.

Bireysel açıdan yaşantıdaki farklılığa bağlı olarak bireylerin şemaları da farklılıklar gösterir. Bir bireyde var olan bir şema başka bir birey de oluşmamış olabilir. Yukarıdaki bilgiler bağlamında şema, bireyin çevresindeki olay, olgu ve problemleri temsil eden zihinsel yapı ve düşüncelerdir. Bu yapı ve düşünceler uzun süre sabit kalmaktan ziyade sürekli değişime açıktır.

Uyum/Uyum Sağlama

Uyum sağlama (adaptasyon), dışarıdan gelen uyarıcıların, zihninde kendine yer edinmesidir. Uyum sağlama, iki şekilde oluşur. Bunlar: **Özümleme (asimilasyon) ve uyumsama (düzenleme, uzlaşma, akkodomasyon, uyma)'dır.**

Piaget'e göre, bireyler yeni yaşantılarla karşılaştıklarında ya özümleme ya da uyumsama yapar. Bu noktada yaşamın her evresinde ve her an yeni bir durum karşısında bu iki bilişsel süreç devreye girer. Piaget yeni bir durum karşısında kişilerin ilk olarak özümleme yaptığını ifade eder.

Özümleme (asimilasyon), yeni gelen bilginin ya da uyarıcıların, eski şemaya yerleştirilmesi, eski şemayı değiştirmemesidir. Özümleme, bireyin yeni bir durum karşısında mevcut şemasını değiştirmeden bilgi ya da durumu önceden var olan bilişsel şemanın içine katmasıdır. Kişinin yeni yaşantılarını var olan bilişsel yapılara uydurmasıdır.

Bireyin yeni bir durum karşısında var olan şemayı değiştirmesi uyma olarak ifade edilir.

Örnek

- İlk defa aslan gören bir çocuğun aslana önceki var olan şemasından hareketle kedi demesi, ya da bir çocuğun ilk defa gördüğü eşeğe, at demesi özümlemeye birer örnektir.

Özümleme, bilişsel gelişim açısından çok istendik bir durum değildir. Çünkü her yeni yaşantı ve bilgiyi mevcut şemaya, yapıya yerleştirme kişinin bilişsel gelişimini sınırlandırır. Onun yeni şemalar oluşturması önünde bir engel oluşturur. Kişiler yeni bir durum, bilgi ve uyarıcıyı özümleme sürecine dâhil edemediğinde ikinci bir süreç devreye girer ki bu süreç ise uymadır.

Uyumsama, uyma; yeni gelen bilginin ya da uyarıcıların eski şemaya uymaması durumunda, eski şemada değişiklik yapma ya da yeni bilgiye uygun bir şema oluşturma, olarak tanımlanabilir. Uyma, bilişsel gelişim açısından önemli bir süreçtir. Uyumsama sayesinde kişi yeni şemalar ve yapılar oluşturur.

Örnek

- Bir çocuğun ilk şeması olan köpek şeması ile hayvanat bahçesinde gördüğü kaplan arasındaki ayrımı fark edip ikinci bir şema olarak kaplan şeması oluşturmaya uyumsamaya bir örnektir.

Bireysel Etkinlik

- Sizler de küçük çocuklarda günlük yaşamda özümleme ve uyumsama ile gerçekleştirdikleri süreçleri gözlemleyebilirsiniz. Bu süreç sizin ünite içerisinde anlatılan süreçleri daha iyi öğrenmenize yardımcı olacaktır.

Örgütlenme

Piaget'e göre insan örgütlenme eğilimi ile dünyaya gelir ve diğer bir ismi organizasyondur. Örgütlenme, birbirlerinden ayrı davranış ya da düşüncelerin, daha üst bir sistemde gruplandırılmasıdır. Örgütlenme, öğrenilmiş pek çok uyarıcı ve şemaları organize etme, ilişkilendirme ve bütünleme olarak ifade edilebilir. Örgütlenme alt sistemleri bir üst sistemde bütünleştirebilme yeterliliğidir. Öğretmen, öğrenci, kitap alt şemalarından hareketle okul gibi bir üst şemayı oluşturabilmektir. Öğrencinin okuldaki bir günü anlatabilmesi, bir kavramla ilgili düşüncelerin ifade edilmesi örgütlemeye verilebilecek örnekler arasında sayılabilir. Kısacası örgütlenme süreçleri sistematik ve tutarlı sistemler getirmek için birleştirme düzenleme ve koordinasyon sağlama eğilimidir. Bireyin özümleme ya da düzenleme yapabilmesidir. Piaget'nin kuramında yer alan uyum sağlama ve örgütlenme *fonksiyonel değişmezler* olarak ifade edilir.

Dengeleme

Dengeleme, bireyin özümleme ve düzenleme yoluyla çevreye uyum sağlama sürecidir.

Dengeleme, bireyin özümleme ve düzenleme yoluyla çevreye uyum sağlama sürecidir. Her gelen bilgi bireyin şemasında hareketlenmelere neden olmaktadır. Bu duruma bilişsel dengenin bozulması denmektedir. Dengesizlik durumları, hızlı bilişsel değişimin olduğu zamanlarda daha fazla görülebilir. Dengesizlik durumu özümleme ve düzenleme yoluyla giderilir. Yeni bilgiler zihinde var olan şemalara uymuyorsa, bilgi özümlemeden uyumsamaya doğru geçmeye başlar. Sonrasında dengesizlik yerini yeniden dengeye bırakır.

Biyolojik yapı ve organizmalarda olduğu gibi insanın bilişsel gelişiminin de temelinde bir denge arayışı vardır. Nasıl ki kan şekeri düştüğünde, sıcak ya da soğuk havalarda biyolojik, fizyolojik olarak denge süreci devreye giriyorsa kişi yeni bir yaşantı ya da öğrenme süreci ile karşılaştığında da bu yeni bilgi ve uyarıcılar kişinin bilişsel denge durumunu bozar.

Kişinin bilişsel denge durumu yeni yaşantı ve öğrenme süreçleri ile karşılaştığında bozulur. Kişinin bilişsel gelişimi için uzun süreli bir bilişsel denge istendik bir durum değildir. Çünkü bozulan her denge durumu bireyde yeni şemaların oluşmasına yol açabilir. Böylece birey yeni bir şeyler öğrenir. Bu noktada öğrenmenin oluşabilmesi için bilişsel açıdan bir dengesizlik durumunun ortaya çıkması gerektiği söylenebilir. Bilişsel gelişimin itici gücü dengedir.

Bilişsel Gelişimi Etkileyen Faktörler

Piaget'in kuramına göre bilişsel gelişim üzerinde etkili olan dört faktör vardır. Bunlar; *olgunlaşma ve zekâ, yaşantı, sosyal/kültürel aktarım ve dengelemedir.*

- **Olgunlaşma ve zekâ:** Olgunlaşma, organların öğrenmeden bağımsız olarak tamamen biyolojik olarak kendilerinden beklenen işlevleri yerine getirebilecek düzeye ulaşmasıdır. Bireyin doğuştan var olan potansiyelinin belli bir sraya göre gelişim süreci içerisinde kendiliğinden ortaya çıkmasıdır. Başka bir ifade ile olgunlaşma, organizmanın kendisinden beklenen işlevi doğuştan belirlenen bir plana göre, aşamalı bir şekilde yerine getirebilecek düzeye ulaşmasıdır. Çocuğun yazma, koşma, oynama, yakalama vb. şemalarının oluşabilmesi için el, ayak-bacak kaslarının belli seviyede olgunlaşmış olması gerekir. Yine bireyin doğuştan getirdiği bir diğer potansiyeli zekâ da bilişsel gelişim üzerinde etkili bir faktördür. Piaget'e göre, zekâ bireyin çevreye uyum sağlamasına yardım eder. Bireyin zekâ düzeyi onun bilişsel gelişimini etkiler. Olgunlaşma ve zekâ düzeyi farklı olan aynı yaş aralığındaki iki kişinin bilişsel gelişim düzeyleri de farklılık gösterir.
- **Yaşantı/deneyim:** Yaşantı, herhangi bir davranışı bireye kazandırmak ya da bir davranışı bireyin kazanması için o davranışın uyarıcıları ile bireyin etkileşime girmesi ve sonrasında bireyde bu bağlamda izler bırakmasıdır. Piaget çocuklara sunulan uyarıcı sayısı ve bu uyarıcılarla geçirilen yaşantı zenginliğinin bilişsel gelişim üzerinde olumlu bir etki oluşturduğunu söyler. Bir birey ne kadar çok yaşantı çeşitliliğine sahip ve dış dünya ile etkileşime girmiş ise bilişsel gelişimi o oranda ileri düzeyde olur. Bir çocukta kedi, köpek, kaplan şemasının oluşabilmesi için onun yaşantı yoluyla bunlarla etkileşime girmesi gerekir. Benzer şekilde okuma, yazma, problem çözme

Piaget, bilişsel gelişimi etkileyen ana faktörleri; zekâ, olgunlaşma, yaşantı, kültürel aktarım ve dengeleme olarak tanımlamaktadır.

gibi becerileri öğrenebilmesi içinde kişinin bu becerileri edineceği etkileşimlere girmesi gerekir.

- **Sosyal/Kültürel aktarım (Geçiş):** İçinde bulunulan toplum da bireyin bilişsel gelişimini etkilemektedir. Kùltürler, bireylerin zihinlerini nasıl kullanacakları üzerinde gerek davranış kalıpları, gerekse dil aracılığı ile belirlemede bulunmaktadır. Ayrıca kùltür, kendisinde hazır olan bilgiyi bireyin gelişimi sırasında yaşantı yoluyla bireye aktarmaktadır. Kùltürel bağlamda yaşam farklılıkları farklı kùltürlerde farklı şemaların ya da bilişsel yapıların oluşmasını sağlar. Farklı bir kùltüre özgü değerlerle karşılaşmadığında dolayısıyla o kùltüre özgü bir şema oluşmayacaktır.
- Aynı kùltür içindeki bireylerde kendilerine özgü değerler konusunda diğer kùltürlerdeki bireylere göre daha fazla şema oluştururlar. Ege Bölgesinde büyüyen bir kişinin, sebze yemekleri, Güneydoğu ve Doğu Bölgesinde büyüyen bir kişinin et yemekleri, Karadeniz Bölgesinde büyüyen bir kişinin balık yemekleri konusunda çok fazla bilgiye ya da şema sayısına sahip olması kùltürel aktarımla açıklanabilir. Benzer şekilde bir toplumda nasıl davranılması gerektiği ve bunla ilgili şemaların oluşumu da kùltürel aktarımın bir ürünüdür. Kùltürel aktarımla birlikte anne-babalar başta olmak üzere aile büyükleri ve diğer sosyal paydaşlarda bireye yaşamın her alanına ilişkin bilgi aktarımını sürdürerek bireyde şemaların oluşumuna katkı sunmaktadırlar.
- **Dengeleme:** Bireyin bilişsel denge ya da dengesizlik durumu onun bilişsel gelişimi üzerinde etkili bir faktördür. Her yeni yaşantı kişide denge durumunu bozar ve onu yeni bir dengeleme çabasına sürükler. Uzun süreli bir denge durumu kişinin yeni bir yaşantı içerisine girmediğinin göstergesidir ki buda bilişsel gelişim açısından istendik bir durum değildir. Kişi ne kadar çok yeni yaşantılarla karşılaşır o oranda bilişsel gelişimi de ileri düzeyde olur. Ayrıca bilişsel dengenin bozulduğu durumlarda hızlı bir denge durumu oluşturan bireylerin çevreye uyum ve bilişsel gelişim açısından daha ileri düzeyde olduğu söylenebilir.

Piaget bilişsel gelişimi dört döneme ayırır.

Bilişsel Gelişim Dönemleri

Piaget bilişsel gelişimi dört döneme ayırmıştır: Bu dönemler değişmez bir sıra izler, geri dönüşü mümkün olmayan bir hiyerarşi oluştururlar, sonraki dönem önceki dönemin kazanımlarını da içerir. Bu dönemde yaşanan olumsuzluklar bir sonraki dönemi de etkiler. Piaget'nin bilişsel gelişim dönemleri şunlardır:

- **Duyusal-Motor Dönem (0-2 Yaş)**
- **İşlem Öncesi Dönem (2-7 Yaş)**
 - **Sembolik/Kavram Öncesi Dönem (2-4 Yaş)**
 - **Sezgisel Dönem (4-7 Yaş)**
- **Somut İşlem Dönemi (7-11 Yaş)**
- **Soyut İşlem Dönemi (11-... Yaş)**

Duyusal-Motor Dönem (0-2 Yaş)

Doğumdan iki yaşına kadar süren duyuşsal- motor dönemde bebekler dünyayı duyuşsal(görme, işitme gibi) duyuşsal deneyimlerini motor eylemlerle (dokunma, uzanma) eşgüdümleyerek anlamaya çalışırlar. Bu yüzden bu dönem duyuşsal-motor dönem olarak adlandırılır. Bebeğin bu dönemin başlangıcında gösterdiği refleks

davranışlar dönemin sonuna doğru amaçlı ve koordine edilmiş davranışlara dönüşür. Piaget, bu dönemi altı alt evreye ayırmıştır. Bunlar:

- **Basit refleksler (0-1 Ay):** Bu evrede bebekler doğuştan getirdikleri refleksleri kullanır ve onlar üzerinde denetim kazanırlar. Bebeklerin bu dönemdeki en belirgin refleksleri emme, tutmadır. Bu dönemde çocuk nesnelere amaçlı bir şekilde ulaşamaz. Bebek uyarıcı gelene kadar pasiftir.

Örnek

- Çocuğun avuç içine dokunulduğunda onu tutması yine dudağına dokunan biberon gibi şeyleri emmesi basit reflekslere örnektir.

- **Birincil döngüsel (Devinsel) tepkiler ve ilk alışkanlıklar (1-4 Ay):** Döngüsel tepki, tekrarlı davranışlar demektir. Bu evrede bebek rastlantısal olarak yaptığı ve hoşuna giden bir davranışı tekrarlı olarak yapar. Birincil döngüsel tepkiler bebeğin kendi bedenine yönelik tepkilerdir.

Örnek

- Bebeğin başparmağını emmesi, avucunu açıp kapası birincil döngüsel tepkilere ve ilk alışkanlıklara örnektir.

- **İkincil döngüsel (Devinsel) tepkiler (4- 8 Ay):** Bu evrede de bebeğin rastlantısal olarak yaptığı ve hoşuna giden bir davranışın tekrarlı yapımı söz konusudur. Ancak bu evrede davranışlar bebeğin bedenin dışındaki durumlarla ilgilidir. Yani haz kaynağı kendi bedenin dışındadır.

Örnek

- Bebeğin eline aldığı çingırağı ya da bir oyuncak sallayarak bundan haz alması ve tekrarlaması ikincil döngüsel tepkilere örnektir.

- **İkincil döngüsel (Devinsel) tepkilerin koordinasyonu/Eşgüdümü (8-12 Ay):** Bu evrenin diğer bir ismi amaçlı davranışlar dönemidir. Bebekler görme, dokunma duyuları ile el ve göz koordinasyonu kurmaya başlamışlardır. Aynı anda bir nesneye bakabilmekte ve onu tutabilmektedirler ya da aynı anda çingırak gibi bir oyuncak görsel olarak dikkatlice gözden geçirebilir ve dokunarak o nesneyi inceleyebilirler. Bebeğin gördüğü bir şeye sadece bakmak yerine ona doğru uzanması, yakalamaya çalışması ya da oyuncaklar içinde gözüne kestirdiği bir oyuncakla uzanması amaçlı davranışlardır.
- **Üçüncü döngüsel (Devinsel) tepkiler (12-18 Ay):** Bu evrede bebekler yeni davranışlar denemeye çalışırlar. Amaçlarını gerçekleştirmek için dener

Döngüsel tepki,
tekrarlı davranışlar
demektir.

Ertelenmiş taklit,
çocuğun gördüğü bir
davranışı birkaç saat
ya da birkaç gün
sonra tekrar etme
yeteneği olarak ifade
edilir.

yanılma yolunu kullanırlar. Bir oyuncığa doğru emekleyebilir, onu bir kutunun içine koymaya çalışabilir. Uzanıp alamadığı bir oyuncuğu bir başka oyuncuğu kullanarak kendine doğru çekebilir, masanın üzerindeki bir şeyi almak için masa örtüsünü çekerek ona ulaşmaya çalışabilir.

- **Şemaların içselleştirilmesi, zihinsel temsil dönemi, düşüncenin başlangıcı (18-24 Ay):** Bu evrede çocuk davranışsal deneme yanılmadan farklı olarak problemi düşünür, anlar ve sonuca ulaşmaya çalışır. Mevcut şemalara başvurmak yerine problemlere yeni çözümler üretmeye çalışır. Bu evrede çocuklar, basit sembollerini kullanma becerisi geliştirirler. Piaget'ye göre, bir sembol olay ya da durumu temsil eden içselleştirilmiş algısal imge ya da sözcüktür.

Dönemin Özellikleri

- **Nesne sürekliliği (Nesne kalıcılığı, devamlılığı):** Nesne sürekliliği, bir nesnenin, duyuyla algılanmadığı zaman da var olmaya devam ettiğinin bilinmesidir. Başka bir ifade ile nesne sürekliliği, nesnenin görme, işitme, dokunma, tatma ve koklama duyularından bağımsız olarak var olmaya devam ettiğinin bilinmesidir. Bebeklerde dördüncü aya kadar nesne sürekliliği henüz kazanılmamıştır. Bebekler dördüncü aydan itibaren (4-8 ay) bir kısmı saklanan bir nesneyi araştırırlar. 8-12 ayda tamamen saklanan nesneleri ilk saklandığı yerde ararlar. 12-18 aylarda nesneyi saklandığını gördüğü yerde ararlar. On sekizinci aydan sonra ise nesne sürekliliği tamamen gelişir. Bu aşamadan sonra bütün olası saklama yerlerinde arama yaparlar. Yerleri gizlice değiştirilmiş nesneleri ararlar.
- **Kendisiyle dış dünya ayrımı (Doğadan ayrışma):** Bebekler, ilk aylarda vücuduna dokunan bütün nesneleri bedeninin bir parçası olarak algılar ve kendilerini doğadan ayrı bir varlık olarak algılamazlar. Bebek, varlığın ya da yokluğun bilince değildir. Zamanla bebek, kendi bedeninin ve diğer varlıkların farkına varır ve her bir uyarıcının kendisine has olduğunu anlamaya başlar. Bebeğin tepkilerinin çevreye dönük olması doğadan ayrışmaya başladığının göstergesidir. Kendisiyle dış dünya ayrımı, ben ve diğerlerinin ayrımına varıldığı bir süreçtir.
- **Taklit/Ertelenmiş taklit:** Taklit, bir çocuğun çevresinde gördüğü bir davranışı aynı anda yapmasıdır. Bir çocuğa göz kırptığınızda ya da alkışladığınızda aynı anda çocukta bu davranışı gösteriyorsa bu taklit olarak ifade edilir. Ertelenmiş taklit ise; çocuğun gördüğü bir davranışı birkaç saat ya da birkaç gün sonra tekrar etme yeteneği olarak ifade edilir. Piaget, ertelenmiş taklidin, 9-12. aydan önce ortaya çıkma olasılığının zayıf olduğunu ve 18 aylık çocuklarda ertelenmiş taklidin tam anlamıyla ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Örnek

- Bir kız çocuğunun annesinden gördüğü gibi yemek pişirmeye, temizlik yapmaya çalışması, erkek çocuğun babası gibi oturmaya, traş olmaya çalışması birer ertelenmiş taklittir.

- **Nesne kimliği:** Bir nesnenin ya da uyarının bir durumdan diğerine ya da bir günden başka bir güne değişmediğini, aynı olduğunu anlayabilmektir. Bir bebeğin 8-9 aylıkken sadece sabah kahvaltısında, kendisine ait olan tabağın kendisine ait olduğunu düşünürken, 10-11 ay civarında her ortamda o tabağın kendisine ait olduğunu düşünmesi nesne kimliği kazanımı olarak ifade edilebilir.
- **Sembolik kavrayış:** Duyusal motor döneminin en önemli kazanımlarından biri de sembolik kavrayıştır. Bu özelliğin kazanımı ile birlikte, bebekler kelimelerin fiziksel olarak var olmayan şeylerin zihinsel imgelerini belirtmek için kullanılacağını anlayabilirler. Sembolik kavrayış, 12 ay civarında ortaya çıkan yer değiştirmiş referanstır. Bebeklere kaybolunmuş bir oyuncağın ismi söylendiğinde, oyuncağın daha önce olduğu yere doğru bakması bu becerilerle ilişkilidir. Sembolik temsiller, oyunlar bu dönemde görülmeye başlansa da bu kazanımlar tam olarak işlem öncesi dönemin bir yeterliliği, özelliğidir.

Çocuklar yaklaşık 5-6 yaşlarında gerçek ile hayal arasındaki farkı ayırt etmeye başlarlar.

İşlem Öncesi Dönem (2-7 Yaş)

Bu dönem 2 ve 7 yaş aralığını kapsar ve kendi içinde iki alt evreye ayrılır.

Bunlar: **Sembolik/Kavram öncesi dönem ve sezgisel dönemdir.**

Sembolik/Kavram öncesi dönem (2-4 Yaş)

Dönemin özellikleri

- **Sembolik düşünce ve oyun:** Bu dönemde çocuklar sembolleri bir araç olarak kullanırlar. Dış dünyadaki nesne, olay ve kişileri zihinsel bir kavram olan sembollerle temsil ederler. Çocuklar gördükleri ya da görmedikleri, uyarıcı ya da nesnelerle ilgili zihinsel temsiller ya da semboller geliştirirler. Çocuklar, insanları, evleri, arabaları, kuşları, balıkları, bulutları vb. şeyleri temsil olarak ifade etmek için, çeşitli sembol / temsil ya da ifadeleri kullanır ve **sembolik oyunlara** başlarlar. Sembolik oyunda farklı roller kullanılarak anne, baba, kardeş gibi roller denenebilir. Bu dönemde çocuklar farklı mesleki rolleri de (doktor, hemşire, öğretmen gibi) deneyebilirler. Sembolik oyunlar hayali arkadaşlar şeklinde de görülebilir.
- **Doğaüstü/Büyüsel düşünme:** Bu evredeki çocuklar, gerçek ile hayal arasında ayrımı tam olarak yapamazlar. Buna bağlı olarak çocuklarda, büyüsel düşünme görülebilir. Bu düşünce bağlamında, çocuklar çizgi film karakterlerinin, masal kahramanlarının ve sihir yapmanın gerçek olduğunu düşünebilirler. Beş yaşına kadar çocuklar büyüün öğrenilen bir şey olmayıp bireyin doğuştan getirdiği ve başka birisinden aldığı bir güç

olduğuna inanırlar. Çocuklar yaklaşık 5-6 yaşlarında gerçek ile hayal arasındaki farkı ayırt etmeye başlarlar.

- **Canlandırmacılık (Animizm):** Çocuklar canlı ve cansız nesneler arasında ayırım yapamazlar. Cansız nesnelere canlı özelliği yüklerler. Çocukların cansız nesnelere canlılara özgü özellikleri yüklemeleri durumuna canlandırmacılık (animizm) denir. Piaget, sembolik dönem çocuklarının canlı sözcüğünü anlamadıklarını öne sürmüştür. Çocuklar, canlılığın anlamı konusundaki kavramsal bir belirsizlikten, hareket etmeyi canlılık ölçütü olarak değerlendiren bir kavramsallaştırmaya doğru gelişim göstermektedirler. Piaget, çocukların bitkilerin canlı olduğuna inanmadıklarını, ancak güneşin canlı olduğuna inandıklarını belirtmiştir. Ay, güneş çocukları şaşkınlık içinde bırakabilir. Çocuklar onların duyduklarını düşünerek onlar ile konuşabilirler.

Çocukların cansız nesnelere canlılara özgü özellikleri yüklemeleri durumuna canlandırmacılık (animizm) denir.

Örnek

- Bir kız çocuğunun, oyuncak bebeğine biberonla süt içirmeye çalışması, bebeğinin üşümemesi için onu giydirmesi, bir erkek çocuk oyuncak arabası ile konuşması canlandırmacılığa (animizm) örnektir.

- **Benmerkezcilik /kendine odaklanma(Egosantrizm):** Benmerkezcilik, dünyayı kendine göre algılama, anlama ve anlamlandırma eğilimi olarak ifade edilebilir. Kişinin kendi bakış açısıyla başkasının bakış açısı arasındaki farkı algılayamamasıdır. Bu dönemdeki çocuk benmerkezciliğin etkisi ile kendini dünyanın merkezine koyarak her şeyi sadece kendi bakış açına, kendisine göre değerlendirir ve ifade eder. Bu evrede çocuğun sevdiği bir yiyecek ya da içeceği bütün çocukların sevdiğini düşünmesi, sadece kendi canın yanabileceğini düşünerek başka bir çocuğun canın yanmayacağını düşünerek ona vurması, güzel bir oyuncakı sahiplenmesi ve diğer çocuklarla paylaşmaması benmerkezciliğin birer göstergesidir.

Örnek

- Bir çocuğun doğa olaylarının (güneşin doğması, yağmurun yağması vb.) kendisi için olduğunu düşünmesi, gözlerini kapadığında her yerin karanlık olduğunu ve onu kimsenin göremeyeceğini düşünmesi benmerkezciliğe birer örnektir.

- **Paralel oyun ve toplu monolog:** Bu evrede bir grup çocuk uzaktan izlendiğinde birlikte oynuyor ya da konuşuyorlarmış gibi görülebilir. Ancak bu çocuklar dikkatli bir şekilde incelendiğinde aslında her birinin kendi oyununu oynadığı ve yine birbirlerini dinlemeden her birinin farklı şeyler konuştuğu görülebilir. İşte bu dönemdeki çocukların bu özellikleri paralel oyun ve toplu monolog olarak adlandırılır. Paralel oyun, çocukların bir arada olsalar da birbirlerinden bağımsız oyunlar oynaması; toplu monolog

ise, çocukların bir arada olsalar da birbirlerini dinlemeden konuşmaya devam etmeleridir.

- **Devresel tepki:** Çocuğun sözel anlamda yaptığı tekrarlardır. Bir şarkıyı baktıncaya kadar söylemesi ya da bir espriyi baktıncaya kadar yapma devresel tepkidir. Devresel tepki, döngüsel tepkilerin devamı niteliğindedir. *Döngüsel tepkiler devinimlerle yapılır, devresel tepkiler ise dil ile yapılır.*

Sezgisel dönem (4-7 Yaş)

Dönemin özellikleri

- **Korunum:** Korunum, çocukların bir nesne ya da durumun şeklinin değiştirilmesinin, o nesne ya da durumun temel özelliklerini değiştirmeyeceğinin bilincinde olunması olarak tanımlanır. Korunumla birlikte çocuklar herhangi bir ekleme ya da çıkarma yapılmadığında nesnelerin belirli özellikleri, dış görünüşleri değişse de aynı kaldıklarını düşünürler. *Bu dönemde çocuklarda tam olarak korunum düşüncesi, bilinci oluşmamıştır.* Bu evredeki bir çocuk aynı miktarda su ile doldurulmuş iki eşit kaptaki suyun aynı miktarda olduğunu söyler. Daha sonra bu kaplardaki sulardan biri çocuğun görebileceği bir şekilde daha dar bir kaba boşaltılır ve çocuğa hangisinin daha çok olduğu sorulduğunda çocuk dar kaptaki suyun daha fazla olduğunu söylemesi korunum özelliğini kazanmadığının bir göstergesidir. Bu dönemde çocuklar herhangi bir ekleme ya da çıkarma yapılmadığı halde bir kaptan diğerine aktarılan sıvının değişmeyeceğini, bir elmanın parçalara ayrılrsa da miktarının değişmeyeceğini kavramakta zorlanırlar.

Örnek

- Bir çocuğun, uzun bir ipin yumak yapılması durumunda uzunluğunun değişmeyeceğini, bir kilo demir ile bir kilo pamuğun aynı ağırlıkta olduğunu kavramakta zorlanması korunum özelliğini kazanmadığını gösterir.

Odaklanma, çocukların, herhangi bir nesnenin, olayın ya da durumun tek bir özelliğine dikkat etmesidir.

- **Odaklanma:** Çocukların, herhangi bir nesnenin, olayın ya da durumun tek bir özelliğine dikkat etmesi, diğer özelliklerini gözden kaçırmasıdır. Çocuğun gözle görülen en açık özelliğe odaklanmasıdır. Uyarıcıların dikkat çeken boyuta yoğunlaşıp, diğer boyutları birlikte algılayamamasıdır. Bu dönemdeki bir çocuğa 5 adet 1 TL, diğer çocuğa kâğıt 5 TL verildiğinde ikinci çocuk kendisine daha az para verildiğini düşünecektir. Bu düşüncenin temelinde çocuğun sadece para adetine odaklanması, paranın değerine odaklanmaması vardır.

Örnek

- Çocuğun, bir oyuncağın, elbisenin, yiyecek ve içeceğin sadece görünümüne odaklanıp diğer özelliklerini dikkate almaması odaklanmaya örnektir.

- **Tersine çevirme/Dönüştürme:** Bu dönemdeki çocuklar bir işlemin iki yönlü olabileceğini düşünemezler. Tersine çeviremem, işlem öncesi döneme adını veren bir özelliktir. Tersine çevirme, yapılan işlemleri zihinsel ya da eylemsel olarak geri alabilme yeterliliğidir. Başka bir ifade ile tersine çevirme, bir problemde belli adımlardan geçme ve sonra zihinsel olarak yönü tersine çevirerek başlangıç noktasına geri dönme yeteneğidir.

Örnek

- Tersine çevirememeye örnek olarak, bir çocuğun evden uzaklaştığında aynı yolla eve gelebileceğini düşünememesi, birden ona kadar sayıp; ondan bire kadar sayamaması ya da $9+4=13$ olduğunu söyleyip; $4+9=13$ olduğunu söyleyememesi verilebilir.

- **Tek yönlü düşünme (Özelden özele akıl yürütme):** Bu akıl yürütme biçimi özelden genele (tümevarım) ya da genelden özele (tümdengelim) akıl yürütmek yerine genelleme yapmadan özel bir durumdan özel bir duruma yapılan akıl yürütme anlamına gelir. Başka bir ifade ile çocuğun özel bir durumdan diğer özel bir duruma genelleme yapmadan akıl yürütmesi, ilişkilendirmesi ya da iki özel durum arasında eşleştirme yapmasıdır. Anne-babası ile her gezmeye çıkışında kendisine bir şeyler alınan çocuğa o gün bir şeyler alınmamasına bağlı olarak çocuğun anne-babası ile gezmeye çıkmadığını söylemesi özelden özele akıl yürütmedir.

Örnek

- Kardeşinin hastalanıp hafta içi okula gitmediğini gören çocuğun o günün hafta sonu olduğunu düşünmesi, her gün kahvaltıda süt içen bir çocuğun o gün süt içmediğinde kahvaltı yapmadığını söylemesi tek yönlü düşünmeye/özelden özele akıl yürütmeye örnektir.

Sezgisel dönemde olan bir çocuk, tek yönlü sınıflamaya bağlı olarak sınıf kapsama/içerme (parça-bütün ilişkisi) özelliğini kazanamamaktadır.

- **Tek yönlü sınıflama ve sıralama:** Sınıflandırma nesneleri ait oldukları kategorilere göre ayırma işlemidir. Tek yönlü sınıflama, nesnenin, kişilerin kısacası uyarıcıların bir yönüne odaklanarak yapılan gruplandırma işlemleridir. Bu dönemde çocuk sınıftaki arkadaşlarını pek çok yönden kategorilere ayırmakta zorlanır ve onları sadece “kızlar ve erkekler” olarak kategorize edilebilir. Yine bu dönemde nesnelerin renk, büyüklük, şekil yönünden hangi yönüne odaklanılırsa ona göre bir sınıflandırma yapılır. Sezgisel dönemde olan bir çocuk, tek yönlü sınıflamaya bağlı olarak sınıf kapsama/içerme (parça-bütün ilişkisi) özelliğini kazanamamaktadır.

kapsama, alt kategoridekilerin, üst kategoridekilere dâhil olduğunu bilme işi olarak ifade edilir. Şehir-ülke, gül-çiçek, hamsi-balık vb. varlık, durum ya da nesneler arasındaki hiyerarşiyi sezgisel dönemde kavramak çoğunlukla mümkün değildir. Bu dönemin bir diğer özelliği de tek yönlü sıralamadır. Tek yönlü sıralama, nesneleri, uyarıcıları odaklanılan özellik bağlamında dizmektir. Bu dönemde çocuk sınıf arkadaşlarını en uzundan en kısaya doğru düzgün bir şekilde sıralayamaz. Yine farklı uzunluktaki bir deste çubuktan en kısıdan uzuna doğru sıralaması istendiğinde en kısasını ilk başa yerleştirir ancak sonraki çubukların sıralamalarında hata yapar.

- **Yapaycılık:** Yapaycılık, canlandırmacılığın bir ürünü olarak onunla eş zamanlı ortaya çıkan bir durumdur. Yapaycılık, doğa olaylarının birileri

Örnek

- Çocuğun, birilerinin gökyüzünde ay ve güneşi tuttuğunu, birilerinin gökyüzünden yağmur ve karı yağdırdığını düşünmesi yapaycılığa örnektir.

tarafından yapıldığının düşünülmesi olarak ifade edilir.

Somut İşlemler Dönemi (7-11Yaş)

Dönemin özellikleri

Somut işlemler döneminde, çocukların düşünme becerileri yetişkinlerin düşünme becerilerine daha fazla benzemeye başlar. Akıl yürütme, daha mantıklı ve örgütlü bir şekilde olmaktadır. Somut işlem döneminde çocuklar, somut nesneler, durumlar üzerinde akıl yürütme, muhakeme yapma, problem çözme gibi bazı becerileri kazanmışlardır. Bu dönemde çocuğun düşüncesi hala görünen somut, gerçekliğe bağlıdır. Çocuklar sadece doğrudan kişisel deneyim yaşadıkları şeyler hakkında akıl yürütebilirler. Bu evrede en önemli değişimler, işlem öncesi dönemdeki odaklanma, tersine çeviremem, korunumun olmaması, tek yönlü sınıflama, sıralama gibi düşünme sınırlılıklarının ortadan kalkmasıdır.

- **Odaktan uzaklaşma:** Somut işlemler döneminde, odaklanmanın sınırlılıkları ortadan kalkar ve bu dönemde çocuklar nesnelerin ya da uyarıcıların bir özelliğine odaklanmayıp, pek çok özelliğini bir arada değerlendirerek odaktan uzaklaşabilirler.
- **Tersine çevirebilme:** Bu dönemde çocuk tersine çevirebilme becerisini kazanarak; evden uzaklaştığında aynı yolla eve gelebilir. Birden ona kadar sayan çocuk ondan bire doğrudan benzer bir performansla sayabilir. Bu beceri ile artık $9+4=13$ olduğunu söyleyen bir çocuk $4+9=13$ olduğunu da söyleyebilir.
- **Korunum:** Bu evredeki çocuklar korunum özelliklerini artık kazanmışlardır. Böylece çocuklar, her hangi bir ekleme ya da çıkarma yapılmadığı halde bir kaptan diğerine aktarılan sıvıyı değişmeyeceğini, bir elmanın parçalara

Somut işlem döneminde çocuğun düşüncesi hâlâ görünen somut, gerçekliğe bağlıdır.

Geçişlik, sıralama ve korunumla ilgili bir özelliktir.

ayrılrsa da miktarının değişmeyeceğini, uzun bir ipin yumak yapılması durumunda uzunluğunun değişmeyeceğini, bir kilo demir ile bir kilo pamuğun aynı ağırlıkta olduğunu kavrarlar. Sayı ve madde korunumu ilk kazanılan korunumlar olurken, ağırlık ve hacim korunumları en son kazanılan korunum türleridir. Burada da ağırlık korunumu hacim korunumundan önce kazanılır. Piaget'ye göre çocuklar korunum görevlerini yerine getirebilmek için üç temel zihinsel işlemi kullanırlar. Bunlar dönüşebilirlik, ödünleme (telafi) ve özdeşlik (aynılık/aynıyet). **Dönüşebilirlik**, görünüm değişse de ilk haline dönüşebilme ile ilgili bir durumdur. Yani dar kaba boşaltılan su tekrar aynı geniş kaba boşaltıldığında suyun aynı miktarda olduğunu söylemektir. **Telafi**, bir boyuttaki değişimin diğer boyutta da değişim yaptığını anlayabilme olarak ifade edilir. Dar kaba boşaltılan suyun kabın özelliğinden dolayı yükseldiğini bilmek telafi ile açıklanır. **Özdeşlik** ise; bir nesneye bir şey eklenip çıkarılmadığında miktarının değişmeyeceğini bilmektir.

- **Çok yönlü düşünme, sınıflama, sıralama:** Bu dönemde, tek yönlü düşünme, sınıflama, sıralama gibi düşünce sınırlılıkları ortan kalkar. Çocuklar tek yönlü sınıflandırmanın sınırlılıklarından kurtularak nesne ve uyarıcıların farklı özelliklerine göre çoklu sınıflama becerisi kazanırlar. Somut evredeki bir çocuk, sınıf arkadaşlarını, kızlar-erkekler, gözlüklüler-gözlüksüzler, çalışanlar-tembeller gibi pek çok özelliğe göre sınıflayabilir. Bu dönemde **sınıf kapsama/içerme** özelliği kazanılmış olup; bu özellikte birlikte çocuklar, parça bütün ilişkisini anlamaya başlamıştır. Yine bu dönemde sıralama işlemi, tek yönlü olmaktan çıkmıştır. Bu dönemde çocuklar nesneleri, kişileri kısacası uyarıcıları düzgün bir şekilde sıralayabilirler.
- **Dağılma:** Somut dönemle birlikte benmerkezcilik ortadan kalkar ve çocuk kendi bakış açısıyla başkasının bakış açısı arasındaki farkı algılar ve artık kendisini dünyanın merkezine koymaz. Her şeyi sadece kendi bakış açısına göre değerlendirmeyen, başkalarının da kendisinden farklı bakış açılarına ve düşüncelere sahip olabileceği fark eder. Çocukların benmerkezcilikten uzaklaşmasına dağılma denir. Bunun bir sonucu olarak da **perspektif alma** denilen bir özellikte çocuk başkalarının bakış açısı ile bakabilir, görüşlerini, düşüncelerini ve duygularını anlayabilir.
- **Dolaylı gerçeği ya da çıkarsanmış gerçekliği kavrayabilme:** Bu dönemdeki bir çocuk, olay ya da nesnelerin sadece görülen ya da yüzeyde kalan tarafını değil görünmeyen ve yüzeyde kalmayan tarafını yani arka planını da algılayabilir. Gerçek gibi görünenin ötesine gidebilir ve eldeki bütün kanıtlardan neyin gerçek olduğunu anlayabilir. Gerçeği ortaya çıkarabilecek zihinsel yapıları kullanır. Bu durum görünen gerçek yerine, dolaylı gerçeği algılama olarak bilinir.
- **Geçişlik:** Bu dönemin diğer bir özelliği de geçişliktir. Geçişlik, daha önce verilen parçalar arasındaki ilişkiyi belirleyerek yeni bir ilişkinin ortaya

çıkarılması olup; bu kazanım sıralama ve korunumla ilgili bir özelliktir.

Örnek

- Geçişlik özelliğine bağlı olarak bir çocuğa A'nın B'den uzun olduğu, B'nin de C'den uzun olduğu söylenirse çocuk A'nın da C'den uzun olduğunu söyleyebilir.

- **Dönüşümsel düşünme becerisi:** Somut işlemler döneminde çocuklar dönüşümsel düşünme becerisini kazanırlar. Dönüşümsel düşünme becerisi, çocuğun geçmiş olayları zihinsel olarak yeniden kurabilmesini sağlayan düşünce becerisidir. Bu düşünme biçimi ile çocuk artık geçmiş olayları zihinde canlandırarak işlemleri zihinsel olarak yapabilir.

Örnek

- Dönüşümsel düşünme becerisine bağlı olarak çocuklar, bir gününü yeniden kurgulayarak düzgün bir sıra ile anlatabilirler.

Soyut İşlemler Dönemi (11-... Yaş)

Soyut işlemler dönemi boyunca ortaya çıkan en önemli değişiklik çocukların düşüncelerinin gerçek, somut durumlardan çıkarak soyut ve olasılığa dayalı bir düşünceye doğru kaymasıdır. Bireyde soyut düşüncenin oluşabilmesi için bireyin soyut işlem yapmasını gerektirecek uyarıcı bir çevreye sahip olması gerekir. Başka bir ifade ile bireyin bu özelliğe sahip olabilmesi için soyut düşünceye değer verilen bir toplumda yaşamış olması gerekir. Bu dönemde kişiler geçmiş ve geleceğe yönelik düşünce ve varsayımlarda bulunabilirler. Soyut işlemler dönemindeki bir kişide tümevarım, tümdengelim gibi akıl yürütüme becerileri görülebilir.

Piaget soyut düşüncüyü oluşturan dört temel özelliğin olduğunu ifade etmiştir. Bunlar:

- **İçebakış:** Düşünce hakkında düşünmektir. Kendi ve başkalarının düşünceleri hakkında düşünebilmektir.
- **Soyut düşünme:** Soyut düşünme, gerçek olandan olası olana doğru düşünebilme olarak ifade edilir.
- **Mantıksal düşünme:** Mantıksal düşünme, doğru sonuçları oluşturmada rasyonel temelde neden sonuç ilişkisi kurabilmektir.
- **Varsayımsal (Hipotetik) düşünme:** Gelecek bir duruma yönelik denenceler kurabilme ve sınavabilme yeterliliğidir.

Dönemin Özellikleri

- **Önrmeli mantık yürütme:** Önrmeli mantık yürütme, iki durum arasındaki ilişkiye dayalı olarak mantıklı bir sonuç çıkarma yeterliliğidir. Önrmeli, kabul edilebilen veya reddedilebilen bir düşüncedir. Soyut dönemde,

Soyut düşünme, gerçek olandan olası olana doğru düşünebilme olarak ifade edilir.

ergenler önermeye dayalı cümleler kurabilirler ve anlayabilirler.

Örnek

• Demokratik tutum özelliklerine sahip ebeveynlerin çocukları da demokratik tutum gösterirler. Bu çocuk sınıfta demokratik bir tutum sergilemektedir. O hâlde... diye devam eden cümleler önermeli mantık yürütmeye örnektir.

Önermeli mantık yürütme, soyut dönem gelişim özelliklerinin önemli bir yansımasıdır.

- **Hipotetik (Varsayımsal) düşünme:** Soyut işlemler döneminin önemli kazanımlarından biri de hipotetik düşünmedir. Bu dönemde kişi bir problemi çözmeye çalışırken görünenin ötesine geçip; olası yolları belirleyerek seçenekleri test edebilir. Ergen kişi hipotetik düşünme bağlamında, varsayımdan başlar gerçeğe ulaşmaya çalışır. Hipotetik düşünmede, hipotezler ortaya atılır. Daha sonra ortaya atılan hipotezler kanıtlarla birlikte doğrulanmaya çalışılır.
- **Birleştirici (Kombinazon) düşünme:** Birkaç özellik ya da değişkenden oluşan durumları bir bütün olarak ele alıp birlikte değerlendirilerek çözebilmesi birleştirici düşünme olarak bilinir. Birleştirici düşünme, olası bütün değişkenlerin birlikte değerlendirilmesi anlamına da gelmektedir. Birleştirici sistematik olasılıkların kullanıldığı bir düşünme tarzıdır. Bir matematik probleminin kaç farklı şekilde çözülebileceğini belirleme, bir sorunu çözerken bütün yönleri ile düşünebilme ve ona göre çözümler üretebilme birleştirici düşünmedir.
- **İleriye-Geriye düşünebilme:** Bu becerinin kazanılmasındaki önemli özellik zaman perspektifidir. Bu beceri ile birlikte, geçmiş-bugün, bugün-gelecek, ya da geçmiş-gelecek arasında bilişsel anlamda bağlantılar kurulabilir.

Örnek

• Bir ergenin "II. Dünya Savaşının günümüze etkileri nelerdir?" sorusuna cevap vermesi ileriye-geriye düşünebilme yeterliliğinin bir işaretidir.

- **Ergen benmerkezciliği:** Benmerkezcilik işlem öncesi dönemden sonra soyut işlemler döneminde de görülür. Ancak işlem öncesi dönemden farklı olarak ergen benmerkezciliği, ergenlerin yanlış bir biçimde çevrelerindeki insanların onların davranış ve görünüşleri ile onlar kadar saplantılı bir biçimde ilgilendiklerini ve her zaman kendilerinin ilgi odağı oldukları düşüncesidir. Yani ergen kendisini yaşamın merkezine kor ve çevresindeki herkesin onunla aşırı bir şekilde ilgilendiğini ve ilgi odağı olduğunu düşünür. Benmerkezcilik iki şekilde kendini gösterir. Bunlar: **Hayali seyirci**, ergenin kendisinin sürekli izlendiği ve takip edildiğini düşünmesi ve buna göre davranmasıdır. Bu dönemde hem erkeklerin hem de kızların ünlü biriymiş gibi saatlerce kişisel görünüşleri ile ilgilenmeleri hayali seyirci düşüncesinin bir ürünüdür. **Kişisel efsane**, Kişisel efsane düşüncesi ile

ergen kendini tek, eşsiz ve biricik olarak algılar. Bu bağlamda ergen tüm sıkıntıları ve başarıları sadece kendisinin yaşadığını düşünür ve ifade eder.

- **Görelî kavramlar:** Görelilik, kişiye, yere, zamana göre değişen kavramlar olarak bilinmektedir. Görelî bir kavram olan kardeş kavramını çocuk 3 yaş civarlarında kullanmaya başlar. Fakat kardeşin ne olduğu, kardeşlerin kaç kardeşi olduğu gibi başkalarının perspektifinden olaya bakabilme özelliği bu yaşlarda yoktur. Bu özellik 12-13 yaşlarında edinilir. Sıralama, yön bilgisi gibi konularda görelî kavramlarla ilişkilidir.

VYGOTSKY'NİN SOSYAL-BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Vygotsky'nin bilişsel gelişim kuramı, sosyal-bilişsel kuram, sosyal-kültürel kuram, sosyal-tarihsel kuram gibi farklı isimlerle bilinmektedir. Kuramın isminden de anlaşılacağı gibi, Vygotsky'nin bilişsel kuramı, sosyal ve kültürel yapıya dayandırmaktadır. Vygotsky, bilişsel gelişimde Piaget'nin kuramından daha fazla kültüre ve sosyal yapıya odaklanmıştır. Vygotsky'e göre, bilişsel gelişimin kaynağı sosyal çevredir. Bu bağlamda çocuğun bilişsel gelişiminde etkili olan birincil faktör sosyal ve kültürel çevredir. Çocuğun içinde yaşadığı sosyal çevre kişisel psikolojik süreçlerden önce bilişsel gelişimine kaynaklık oluşturur.

Ona göre bilişsel gelişim kişinin kendi yaşamıyla sınırlı değildir. Sosyal-kültürel tarih içinde, önceki kuşakların gelişimini de içine alır. Bundan dolayı Vygotsky'nin kuramı, "Sosyal-Tarihsel Kuram" ya da "Sosyal-Kültürel Kuram" olarak da ifade edilir. Vygotsky bilişsel gelişimin ilk olarak kişisel boyutta başladığı görüşü yerine bilişsel gelişim sürecinin zihinler arası bir düzlemde insanlar arasında gerçekleştiğini savunur. Ona göre, bilişsel gelişim toplumsal sürecin içselleştirilmesi ve üstün hâle gelmesi ile ortaya çıkar. Bilişsel işlev, ikiye bölünmüş ya da daha fazla gruplarca gerçekleştirilen bir tür eylem olarak görülür.

Temel Kavramlar

- **Yakınsal gelişim alanı (Gelişmeye açık alan):** Vygotsky'nin en önemli kavramıdır. Vygotsky'nin bilişsel gelişimde sosyal etkileşime, çevreye verdiği önem yakınsal gelişim alanı kavramına yansımıştır. Yakınsal gelişim alanı, çocuğun kendi başına öğrendiği ile bir yetişkin yardımı ile öğrenebileceği yer arasındaki mesafedir. Yakınsal gelişim alanı çocuğun bireysel olarak kendi başına bağımsız olarak yapabilecekleri, öğrenebilecekleri ile akranları ya da yetişkinlerin yardımı ile yapabilecekleri, öğrenebilecekleri arasındaki farktır. Burada çocuğun kendi başına yapabileceği en alt düzeyi; başka birisinin desteği ile yapabileceği en üst düzeyi oluşturur. Kendi başına yaptığı mevcut durumunu; başkasının yardımı ile yapabileceği onun potansiyelini gösterir. Bu bağlamda yetişkinler çocuğun kendi başına yaptığı nokta ile bir başkasının yardımı ile yapabileceği noktayı belirlemelidirler. Bu iki nokta arasındaki fark yakınsal gelişim alanı olarak ifade edilir.
- **Kişilerarası öznellik:** Kişilerarası öznellik, iki katılımcının göreve farklı anlayışla başlaması ve ortak bir anlayışa ulaşarak ayrılması olarak

Vygotsky, kuramını sosyal ve kültürel yapıya dayandırmaktadır.

Vygotsky'nin en önemli kavramı yakınsal gelişim alanı kavramıdır.

adlandırılır. Her birey, diğerinin bakış açısını anlayıp bu bakış açısıyla hareket etmeye başlayınca, kişilerarası ortak alanlar oluşur. Yetişkinler bunu çocuğun seviyesine inerek yapmaya çalışırlar. Çocuk ise; yetişkinin öznel alanıyla değerlendirme yaptığında olgun bir yaklaşıma ulaşır.

- **İskele kurma:** İskele kurma, yetişkinin ya da akranın öğrenecek kişinin kişisel performansına göre ona rehberlik etmesini ifade eder. İskele kurma, öğrenen kişinin kapasitesi ve yeterliliği ile ilgili tüm özelliklerin öğretici, rehberler tarafından (akran ya da yetişkin) kontrol edilmesi ve böylelikle onun sadece bu özelliklere dikkatinin çekilerek kendi yetenek sınırları içerisinde görevi tamamlaması biçiminde açıklanabilir.
- **Kavram gelişimi:** Kavramlar kendiliğinden edinilen ve öğrenilen kavramlar olarak ikiye ayrılır. **Kendiliğinden edinilen kavramlar;** gündelik hayatta edinilen kavramlardır. Bu kavramlar, tümdengelim yöntemi ile kazanılır. Özellikle burada “kardeş” kavramı örnek olarak verilebilir. Çocuklar için başlangıçta herkes kardeştir. Daha sonra ise, yaşantıyla birlikte çocuklar herkesin kardeş olmadığını aynı anne-baba şartının olduğunu anlamaya başlar. **Öğrenilen kavramlar** ise, okul, akademik yaşamda kazanılan kavramlardır. Tümevarım yöntemi (özelden-genele) kullanılır. Öğrenilen kavramları “sömürge” kavramı ile açıklamak gerekirse; çocuk başlangıçta sömürge kavramının bir ülkenin başka bir ülkeyi ve o ülkenin kaynaklarını kullanması anlamına gelen bir kavram olarak düşünür ve sömürge kavramını bu doğrultuda ifade eder. Ancak daha sonraki süreçlerde çocuk bu kavramı bir insanın başka bir insanı sömürmesini ifade etmek için de kullanır. Yani sömürge kavramının ifadesini ve anlamını özelden genele taşır.

Örnek

- Kendiliğinden edinilen kavramlara "kardeş" kavramı; öğrenilen kavramlara ise "sömürge" kavramı örnek olarak verilebilir.

Bruner, çocuğun çevresini zihinde temsil etme sürecini üç aşamada ele almıştır.

BRUNER'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Bruner'e göre bilişsel gelişim, bireyin kendisine ve başkalarına ne yaptığını ve ne yapacağını artan bir kapasite ile açıklamasıdır. Bilişsel gelişim için sistemli bir öğrenen ve öğretken etkileşimi gereklidir. Bruner'e göre yetişkinler çocuğa öğretmelidir. Ayrıca ona göre sadece bir toplumda yetişmiş olmak bilişsel gelişim için yeterli değildir. Öğretenler kültürü yorumlayarak çocukla paylaşmalıdırlar. Bilişsel gelişimde dil önemli bir işleve sahiptir. Çocuk dünyayı dil yolu ile öğrenir. Dil, bilişsel gelişimin bir parçasıdır. Bilişsel gelişim bireye birçok seçenekle baş edebilme yeterliliği de kazandırır.

Bruner, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına benzer bir şekilde bilginin kodlanması, depolanması, işlenmesi ve sıralanması üstünde durmuştur. Bruner, çocuğun çevresini zihinde temsil etme sürecini üç aşamada ele almıştır.

Eylemsel dönem: Çocuk bu dönemde çevresini eylemler ile anlamaya çalışır. Nesnelere dokunarak onlara temas ederek yaşantısına katar. Onlar için nesneler bazı eylemler yaptıkları araçlardır. Bu dönem Piaget'nin duyuşal-motor dönemine denk gelir.

Örnek

- Eylemsel dönemdeki bir çocuk size mahalledeki eczaneye giden yolu tarif edemez ancak sizi eylemsel olarak oraya götürebilir.

İmgesel temsil dönemi: Bu dönemde bilgi imgelerle temsil edilir. İmgesel temsil belirli nesneleri ve olayları temsil eden zihinsel simgelerin, resimlerin kullanılmasıdır. Bu dönemde görsel bellek gelişmiştir. Çocuk bu dönemde çevresinde gördüğü herhangi bir şeyi resmedebilir. Bu dönem, Piaget'in kuramında işlem öncesi döneme denk gelir.

Sembolik temsil dönemi: Bruner'in bilişsel gelişim kuramının son dönemidir. Çocuk bu dönemde etkinlik ya da algının anlamını açıklarken semboller kullanır. Çocuk dil, mantık, matematik gibi alanların sembollerini kullanarak iletişim kurabilir. Sembolik dönem yaşantının formüle edilmesini sağlar. Kişiler eylem ve imgelerle açıklayamayacağı birçok şeyi semboller ile ifade edebilir. Piaget'in kuramında bu dönem somut ve soyut işlemler dönemine denk gelir.

Özet

•BİLİŞSEL GELİŞİM

•PIAGET'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

•Temel Kavramlar

- Şema:** Şemalar, düşünce ve davranış kalıplarının yer aldığı bilişsel yapılardır.
- Uyum/Uyum sağlama:** Uyum sağlama, dışarıdan gelen uyarıcıların, zihninde kendine yer edinmesidir. Uyum sağlama, iki şekilde oluşur. Bunlar: Özümleme ve uyumsamadır.
- Örgütlenme:** Örgütlenme alt sistemleri bir üst sistemde bütünleştirebilme yeterliliğidir.
- Dengeleme:** Dengeleme, bireyin özümleme ve düzenleme yoluyla çevreye uyum sağlama sürecidir.
- Bilişsel Gelişimi Etkileyen Faktörler:** Piaget'e göre bilişsel gelişim üzerinde etkili olan faktörler; olgunlaşma ve zeka, yaşantı, sosyal/kültürel aktarım ve dengelemedir.

•Bilişsel Gelişim Dönemleri

- Duyusal-Motor Dönem (0-2 Yaş):** Bebeğin bu dönemin başlangıcında gösterdiği refleks davranışlar dönemin sonuna doğru amaçlı ve koordine edilmiş davranışlara dönüşür. Piaget bu dönemi altı alt evreye ayırmıştır. Bunlar: Basit refleksler, birincil döngüsel (devinsel) tepkiler ve ilk alışkanlıklar, ikincil döngüsel tepkiler, ikincil döngüsel tepkilerin koordinasyonu, üçüncü döngüsel tepkiler ve şemaların içselleştirilmesi (zihinsel temsil dönemi, düşüncenin başlangıcı)dir.

•Dönemin Özellikleri

- Nesne Sürekliliği (Nesne Kalıcılığı, Devamlılığı):** Bebeklerde on sekizinci aydan sonra nesne sürekliliği tamamen gelişir.
- Kendiyle Dış Dünya Ayrımı (Doğadan Ayrışma):** Bebek, ilk aylarda vücuduna dokunan bütün nesneleri bedeninin bir parçası olarak algılar.
- Taklit/Ertelenmiş Taklit:** Ertelenmiş taklit, çocuğun gördüğü bir davranışı birkaç saat ya da birkaç gün sonra tekrar etme yeteneği olarak ifade edilir.
- Nesne Kimliği:** Bir nesnenin ya da uyarının bir durumdan diğerine ya da bir günden başka bir güne değişmediğini, aynı olduğunu anlayabilmektir.
- Sembolik Kavrayış:** Bu özellik, bebekler kelimelerin fiziksel olarak var olmayan şeylerin zihinsel imgelerini belirtmek için kullanılacağını anlayabilirler.

•İşlem Öncesi Dönem (2-7 Yaş)

•Sembolik/Kavram öncesi dönem (2-4 Yaş)

•Dönemin Özellikleri

- Sembolik Düşünce ve Oyun:** Bu dönemde çocuklar sembolleri bir araç olarak kullanırlar.
- Doğüstü/Büyüsel Düşünme:** Bu evredeki çocuklar, gerçek ile hayal arasında ayrımı tam olarak yapamazlar.
- Canlandırmacılık (Animizm):** Çocukların cansız nesnelere canlılara özgü özellikleri yüklemeleri durumudur.
- Benmerkezcilik /Kendine Odaklanma(Egosantrizm):** Çocuğun dünyayı kendine göre algılama, anlama ve anlamlandırma eğilimi olarak ifade edilebilir.
- Paralel Oyun ve Toplu Monolog:** Çocukların bir arada olsalar da birbirlerinden bağımsız oyunlar oynaması paralel oyun; birbirlerini dinlemeden konuşmaları toplu monologdur.

Özet (devamı)

- **Devresel Tepki:** Çocuğun sözel anlamda yaptığı tekrarlardır.
- **Sezgisel dönem (4-7 Yaş)**
- **Dönemin Özellikleri**
- **Korunum:** Bu dönemde çocuklarda tam olarak korunum düşüncesi, bilinci oluşmamıştır.
- **Odaklanma:** Çocukların, herhangi bir nesnenin, olayın ya da durumun tek bir özelliğine dikkat etmesidir.
- **Tersine Çevirme:** Bu dönemdeki çocuklar bir işlemin iki yönlü olabileceğini düşünemezler.
- **Tek Yönlü Düşünme (Özelden Özele Akıl Yürütme):** Bu akıl yürütme biçimi genelleme yapmadan özel bir durumdan özel bir duruma yapılan akıl yürütmedir.
- **Tek Yönlü Sınıflama ve Sıralama:** Sınıflama ve sıralama yapılırken uyarıcıların bir yönüne odaklanmadır.
- **Yapaycılık:** Yapaycılık, doğa olaylarının birileri tarafından yapıldığının düşünülmesidir.
- **Somut İşlemler Dönemi (7-11Yaş):** Bu dönemin özelliklerine bağlı olarak çocuklar, somut nesneler, durumlar üzerinde akıl yürütme, muhakeme yapma, problem çözme gibi bazı becerileri kazanmışlardır.
- **Soyut İşlemler Dönemi (11-... Yaş):** Soyut işlemler dönemi boyunca ortaya çıkan en önemli değişiklik çocukların düşüncelerinin gerçek, somut durumlardan çıkarak soyut ve olasılığa dayalı bir düşünceye doğru kaymasıdır.
- **VYGOTSKY 'NİN SOSYAL-BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI:**
- Vygotsky'nin bilişsel kuramı, sosyal ve kültürel yapıya dayandırmaktadır.
- Vygotsky'e göre, bilişsel gelişimin kaynağı sosyal çevredir.
- Vygotsky'nin kuramı, "Sosyal-Tarihsel Kuram" ya da "Sosyal-Kültürel Kuram" olarak da ifade edilir.
- **Temel Kavramlar**
- **Yakınsal Gelişim Alanı (Gelişmeye Açık Alan):** Yakınsal gelişim alanı, çocuğun kendi başına öğrendiği ile bir yetişkin yardımı ile öğrenebileceği yer arasındaki mesafedir.
- **Kişilerarası Öznellik:** Kişilerarası öznellik, iki katılımcının göreve farklı anlayışla başlaması ve ortak bir anlayışa ulaşarak ayrılması olarak adlandırılır.
- **İskele kurma:** İskele kurma, yetişkinin ya da akranın öğrenecek kişinin kişisel performansına göre ona rehberlik etmesini ifade eder.
- **Kavram Gelişimi:** Kavramlar kendiliğinden edinilen ve öğrenilen kavramlar olarak ikiye ayrılır.
- **BRUNER'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI**
- Bruner, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına benzer bir şekilde bilginin kodlanması, depolanması, işlenmesi ve sıralanması üstünde durmuştur. Bruner, çocuğun çevresini zihinde temsil etme sürecini üç aşamada ele almıştır. Bunlar; eylemsel dönem, imgesel temsil dönem ve sembolik temsil dönemidir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Piaget'nin kuramına göre, aşağıdaki kavramlardan hangisi bilişsel gelişim üzerinde etkili olan faktörlerden değildir?
 - a) Şema
 - b) Deneyim
 - c) Sosyal geçiş
 - d) Olgunlaşma
 - e) Dengeleme
2. Piaget'nin kuramına göre bir bebeğin, başparmağını emmesi ve avuçlarını açıp kapaması aşağıdaki hangi kavramla açıklanır?
 - a) Basit refleksler
 - b) İkinci döngüsel tepkiler
 - c) Birinci döngüsel tepkiler ve ilk alışkanlıklar
 - d) İkinci döngüsel tepkilerin koordinasyonu
 - e) Üçüncü döngüsel tepkiler
3. Piaget'nin kuramına göre, dışardan gelen bir bilgi bireyde bilişsel bir dengesizlik oluşturur. Birey bu dengesizlik durumdan kurtulmak için öncelikli olarak başvurduğu yol aşağıdaki hangi kavramla açıklanır?
 - a) Uyma
 - b) Özümleme
 - c) Uzlaşma
 - d) Düzenleme
 - e) Uyumsama
4. Piaget'nin kuramına göre, bir nesnenin, duyularla algılanmadığı zaman da var olmaya devam ettiğinin bilinmesi aşağıdaki hangi kavramla açıklanır?
 - a) Nesne korunumu
 - b) Nesne kimliği
 - c) Nesne kalıcılığı
 - d) Doğadan ayrışma
 - e) Madde korunumu
5. Piaget'nin kuramına göre, doğaüstü düşünme hangi dönemin bir özelliğidir?
 - a) Duyusal-motor dönem
 - b) Somut işlemler dönemi
 - c) Soyut işlemler dönemi
 - d) Sezgisel dönem
 - e) Kavram öncesi dönem
6. Piaget'nin kuramına göre, benmerkezcilik hangi dönemlerin bir özelliğidir?
 - a) Duyusal-motor dönem ve işlem öncesi dönem
 - b) İşlem öncesi dönem ve soyut işlemler dönemi
 - c) Somut işlemler dönemi ve soyut işlemler dönemi
 - d) Soyut işlemler dönemi ve duyusal-motor dönem
 - e) Duyusal-motor dönem ve somut işlemler dönemi

7. Piaget'nin kuramına göre, yapaycılık aşağıdaki hangi dönemin bir özelliğidir?
 - a) Duyusal-motor dönem
 - b) Somut işlemler dönemi
 - c) Soyut işlemler dönemi
 - d) Sezgisel dönem
 - e) Kavram öncesi dönem
8. Piaget'nin kuramına göre, bir boyuttaki değişimin diğer boyutta da değişim yaptığını anlayabilme yeterliliği aşağıdaki hangi kavramla açıklanır?
 - a) Telafi
 - b) Dönüştürülebilirlik
 - c) Özdeşlik
 - d) Dağılma
 - e) Odaklanma
9. Vygotsky'nin kuramına göre, çocuğun kendi başına öğrendiği ile bir yetişkin yardımı ile öğrenebileceği yer arasındaki mesafe aşağıdaki hangi kavramla açıklanır?
 - a) Kişilerarası öznellik
 - b) Yakınsal gelişim alanı
 - c) İskele kurma
 - d) Öğrenilen kavramlar
 - e) Göreli kavramlar
10. Bruner'in kuramına göre çocuğun çevresinde gördüğü nesneyi resmedebilme yeterliliği aşağıdaki hangi dönemin bir özelliğidir?
 - a) İmgesel temsil dönemi
 - b) Kavram öncesi dönem
 - c) Eylemsel dönem
 - d) Sembolik temsil dönemi
 - e) Sezgisel dönem

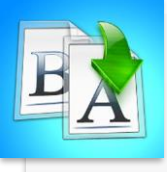
Cevap Anahtarı

1.a, 2.c, 3.b, 4.c, 5.e, 6.b, 7.d, 8.a, 9.b, 10.a

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akyol, A. K. (2009). *Gelişim ve öğrenme*. (6. Baskı). Ayten Ulusoy (Ed.). *Bilişsel gelişim* içinde (s. 43-67). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bee. H. & Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi*. (Çev. Gündüz, O.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çolakkadioğlu, O. (2014). Eğitim psikolojisi el kitabı. A. Rezan Çeçen Eroğlu ve Filiz Yurtal (Ed.). *Bilişsel gelişim* içinde (s.97-180). Ankara: Mentis Yayıncılık.
- İnanç, B. Y., Bilgin, M., & Atıcı, M. K. (2013). *Gelişim psikolojisi*. (9. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Kandemir, M. (2013). Eğitim psikolojisi. Şerife Işık Terzi (Ed.). *Bilişsel gelişim* içinde (s. 75-132). Ankara: Pegem Akademi.
- Santrock, J. W. (2011). *Life-span development*. (13th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Santrock, J. W. (2018). *Educational Psychology*. (6th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Senemoğlu, N. (2015). *Gelişim, öğrenme ve öğretim*. (24. Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Slavin, R. E. (2018). *Educational psychology: Theory and practice*. (12th ed.). New York: Pearson Education.
- Wadsworth, B. J. (2015). *Piaget'nin duyuşsal ve bilişsel gelişim kuramı*. (Çev.Ed. Selçuk, Z.). Ankara: Pegem Akademi.
- Woolfolk, A. (2016). *Educational psychology*. (13th ed.). Harlow: Pearson Education.

DİL GELİŞİMİ

- Dilin Temel Bileşenleri ve Kuralları
- Dil Gelişim Dönemleri
- Dil Gelişim Kuramları
 - Psikolinguistik Kuram
 - Davranışçı Kuramlar
 - Sosyal Öğrenme Kuramı
 - Bilişsel Kuram
 - Vygotsky'nin Dil Gelişim Kuramı
 - Etkileşim Kuramı

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

Doç. Dr.

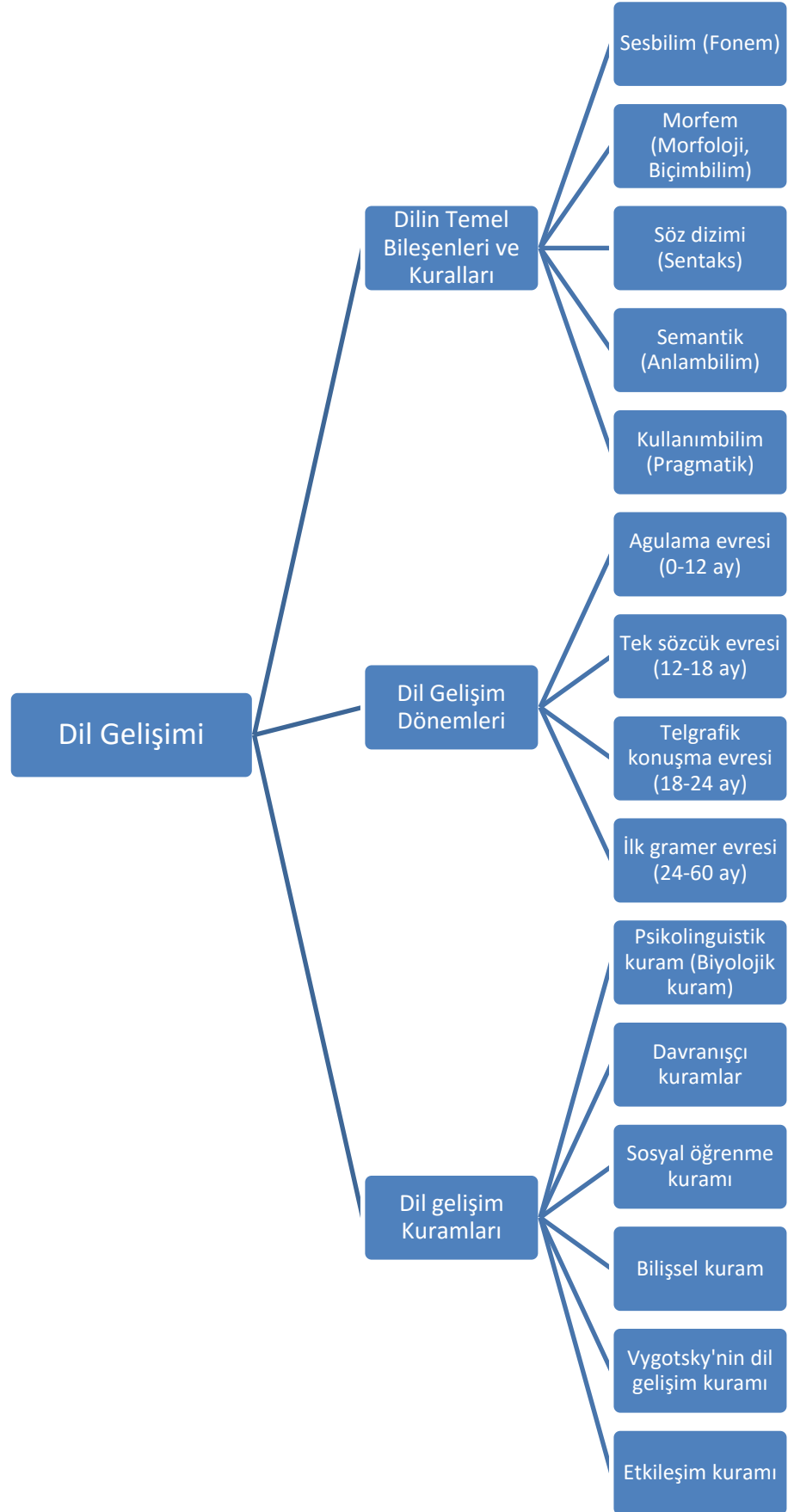
Bünyamin ATEŞ

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Dilin temel bileşenleri ve kurallarını öğrenebilecek,
 - Dil gelişim dönemlerini, dil gelişimini açıklayan kuramları kavrayabileceksiniz.

ÜNİTE

8

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olarak insan diğer insanlarla iletişim kurma ihtiyacı duyar. Bu ihtiyacın karşılanmasında en temel unsuru ise dil oluşturur. Dil, bireyin duygu ve düşüncelerini topluma özgü kurallar temelinde aktarmasını sağlayan simgesel yapılardır. Başka bir ifade ile dil, insanların duygu ve düşüncelerini ifade etmelerine aracılık eden ve sembollerin kullanıldığı kurallar bütünüdür. Dil temel iletişim aracı olup; duygu ve düşünceler ile konuşma arasında bağ oluşturan bir sistemdir.

Dil, bireyin duygu ve düşüncelerini topluma özgü kurallar temelinde aktarmasını sağlayan simgesel yapılardır.

Dil, insanların birer sosyal varlık olmalarını sağladığı gibi sosyal yapı tarafından da etkilenir. Yani aslında dil bir kültüre yön verdiği gibi aynı zamanda da o kültürden de etkilenir. Kültür, bireylere geçmişten gelen bir dil yapısı sunar ancak bu dil yapısı sabit olmayıp sürekli değişen üretken bir yapıdır. Kültürel süreç içinde bazı kavramlar yok olurken; yeni bazı kavramlar da ortaya çıkar. Bu bakımdan dilin hem etkileyen hem de etkilenen bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Kısacası dil sosyal yapıdan, kültürden etkilenir ve sosyal yapıyı, kültürü etkiler.

Dil, konuşma, yazma, işaret temellinde semboller sistemine dayalı bir iletişim biçimi olup; dilin kullanımı sembollerle düşünmeye başlamakla eşzamanlı olarak ortaya çıkar. Dil, bir topluma özgü sözcük (kelime) ve bu sözcükleri birleştiren kurallardan oluşur. Dil, semboller ile somut varlığının ötesine geçilerek yeni anlamlar ifade etmeye aracılık eder.

Dil, konuşma ve yazı dili olarak iki kısımda ele alınır. Yazı dili konuşma diline göre daha fazla kurallara dayalı bir kullanıma sahipken, konuşma dili daha çok kullanışlılık ve kolaylık amacıyla daha düzensizdir. Yazı dilinde daha fazla sözcük varken; konuşma dilinde daha az kelime vardır. Konuşma dilinde sınırlı sayıda kelime kullanılır ve daha fazla tekrar ve vurgulara yer verilir. Yazı dilinde yazının akıcılığını bozan bir kelimenin tekrarından kaçınılarak genellikle onunla eşanlamlı olan kelimeler kullanılmaya çalışılır. Yazı dilinde, dilin kurallarına daha fazla dikkat edilir. Ancak çoğu zaman konuşma dilinde bunu görmek mümkün olmayabilir.

Bu sınıflamanın dışında dil, beden dili, işaret dili, ana dil gibi alt kategorilere de ayrılmaktadır. Beden dili daha çok konuşma dilinin kullanımında jest ve mimiklerle, duruş pozisyonuyla daha etkili bir iletişim kurma türü iken; işaret dili, işitme engellilerin kendi aralarında ve diğer kişilerle iletişim kurarken el hareketlerinin ve yüz ifadelerinin kullanıldığı görsel bir iletişim şeklidir.

Ana dil, çocukların anne-babalarından öğrendikleri ve doğdukları toplumda konuşulan dildir. Bütün çocuklar üç-dört yaşlarına geldiklerinde çevrelerinde konuşulan dili temel olarak edinirler. Bu yaşlardan itibaren ise dilin toplumsal kullanım kurallarını ve anlamını öğrenmeye devam ederler. Çocuklar ana dilini okuyup yazamazken düşünce ve duygularını ifade etmek için kullanırlar. Dil edinimi çocuğun okula başladığı dönemde büyük ölçüde tamamlanmıştır. Ancak dil gelişimi devam etmektedir.

Dil sayesinde insanlar toplumsal bir varlık olarak yaşamlarını sürdürebilmektedir. Dil insanları bir arada tutun ve onlara aidiyet kazandıran en güçlü araçlardan biridir. Dil, yer ve zamanın sınırlarını aşarak geçmişi şimdiye, şimdiyi de geleceğe taşır. Dünya üzerinde konuşulan yaklaşık 7000-8000 civarında dil olduğundan bahsedilmekle birlikte yok olan ve yeni keşfedilen dillerden dolayı net bir rakamdan bahsetmek mümkün değildir. Dünyada konuşulan dil sayısının fazlalığı ile birlikte dilin kimi ortak özellikleri onun evrensel özelliğinin olduğunu gösterir. Ancak dilin evrenselliğinden daha çok yerel olduğu kabul gören bir durumdur. Dil, kültürün özelliklerini barındırır ki böylece bir insanın iletişim kurduğu dili ile onun hangi kültüre, ülkeye, ulusa ait olduğu öngörülebilir.

Örnek

- Konuştuğu dile göre bir kişinin Türk, Fransız, Alman ya da İngiliz olduğu anlaşılabilir.

Aynı dil yapısı içinde dahi bölgesel, yöresel farklılıklar görülebilir. Hatta bu farklılıkları bireysel boyuta kadar taşımak mümkündür. Konuşulurken nasıl bir şive/ağız (Şive/ağız: Bir dilin konuşulduğu sınırlar içinde bölgesel, yöresel söyleyiş özellikleridir) ile konuşulduğu, hangi sözcüklerin kullanıldığı ve bunların nasıl ifade edildiği gibi ipuçları dilin kültürel ve kişisel özellikleri hakkında öngörü oluşturur. Bu noktada dilin evrensellikten kişiselliğe uzanan bir özelliği barındırdığını söylemek mümkündür.

Dil gelişimi konusunda bu bölümde;

- *Dilin temel bileşenleri ve kuralları,*
- *Dil gelişim dönemleri,*
- *Dil gelişim kuramları hakkında bilgiler verilmiştir.*

DİLİN TEMEL BİLEŞENLERİ VE KURALLARI

Dilde kurallar, dilin düzenli bir şekilde işleyişini belirleyen kurallar olarak ifade edilir. Dilde beş temel kural vardır. Bunlar:

- *Sesbilim (Fonem)*
- *Morfem (Morfoloji, Biçimbilim)*
- *Söz dizimi (Sentaks)*
- *Semantik (Anlambilim)*
- *Kullanımbilim (Pragmatik)*

Sesbilim/Fonem

Bir dilin en temel ve yalın ögesi olan ses insan gırtlığındaki ses tellerinin titreşimi ile oluşur. Her dil temel seslerden oluşmaktadır. Sesbilim/fonem, bir dildeki anlamı etkileyen en küçük ses birimi, ses ya da harf bilgisi olarak ifade

Dilde kurallar, dilin düzenli bir şekilde işleyişini belirleyen kurallar olarak ifade edilir.

edilir. Farklı bir tanımlamayla, kullanılan ses ya da harfleri ya da onların nasıl birleştirildiğini içeren ses sistemleridir. Dillerin kendilerine özgü sesli ve sessiz sesleri, fonemleri vardır. Fonemler bir dilin temel sesleri olup bütün dil bu sesler üzerine kuruludur.

Bir sesin fonem olarak tanımlanabilmesi için onun kelime başında, ortasında ve sonunda kullanılıyor olması gerekir. Türkçede “ğ” harfi bir fonem değildir. Çünkü Türkçede “ğ” ile başlayan bir sözcük bulunmamaktadır. Sesbilimler alfabe'deki harflerden daha çoktur. Bu bağlamda İngilizcede 26 harf; 44 tane sesbilim vardır. İngilizcede “ç” harfi yoktur. Fakat “ch”, “th” gibi bazı harf bileşimleri farklı ses birimlerini oluşturur. Sesbilimi birim sesler olarak adlandırılan konuşmanın en küçük birimidir. Dile bağlı olarak 20 ile 60 arasında sesbilim olabilir. Sesbilimlerin birleşimi ile en küçük anlamlı yapılar olan biçimbilim/morfem oluşur.

Örnek

- Okul(o-k-u-l), sınıf(s-ı-n-ı-f), ders (d-e-r-s) kelimelerindeki her bir harf ya da ses fonemdir.

Morfem (Morfoloji, Biçimbilim)

Biçimbilim, sözcüğün oluşumunda yer alan anlam birimleri olarak ifade edilir. Bir anlam birim, anlamın en küçük birimidir. Bir kelimenin daha küçük anlamlı parçalara ayrılmayacağı parçası ya da sözcüktür. Bazı kelimeler tek bir anlam biriminden oluştuğu gibi “simit”, “kitap”, “ders” bazıları ise “simit-çi”, “kitap-lık”, “ders-lik” gibi birden fazla anlam birime sahiptir. Kelimelerdeki ekler onlara yeni anlamlar yükleyen anlam birimlerdir. Tüm anlam birimler kendi başlarına sözcük değildir. Ses bilimini (fonem) yöneten kuralların bir dilde olan ses dizilimlerini tanımladığı gibi, morfemde sözcüklerde bir araya gelen anlamlı birimleri tanımlar.

Örnek

- Morfeme örnek olarak okul, sınıf, kalem kelimeleri verilebilir.

Söz Dizimi/Sentaks

Sözcüklerin kabul edilebilir cümle ve ifadeler şeklinde bir araya getirilmesine sözdizimi denir. Başka bir ifade ile söz dizimi, kelimelerin cümleler olarak düzenlenmesinde uyulan kurallardır. Yani, uygun kurallarla, kelimeler ya da kelime gruplarıyla cümleler oluşturmaktır. Her dilin kendine özgü söz dizim kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar dilden dile farklılık gösterir.

Söz dizimi sesbilimlerin biçimbilimlere, biçimbilimlerin kelimelerle, kelimelerin ise kabul edilebilir ve anlaşılabilir bir anlatım oluşturmak için sözcüklerle birleştirildiği kurallar sistemidir. “Ayşe kahvaltı yaptı.”, “Ahmet kitap okuyor.”, “Ali başarılı bir öğretmendir.” cümleleri özne-nesne-yüklem kuralına uygun bir şekilde verilmiştir.

- "Elif bugün matematik sınavından başarılı oldu." cümlesi söz dizime uygun bir örnektir.

Semantik (Anlam Bilgisi)

Sözcüklerin ve cümlelerin anlamı semantik/anlam bilgisi olarak açıklanır. Her sözcük en az bir anlambilim özelliğine sahiptir. Kelimeler bir cümlede kullanım amaçlarına, sıralanışına göre anlam kazanırlar.

Bireyler içinde bulundukları toplumda kendine özgü ses ve anlamsal yapıya sahip ana dillerini edinirler. Her bir dil evreni kendine özgü şekillerde zihinsel temsiller taşır ve her dilin kendine özgü anlatım ve evrene bakış açısı vardır. Aynı dili kullanan kişiler dahi yerel, kişisel özellik, tarih, yaşam biçimi vb. faktörlerden dolayı sözcüklere farklı kullanım ve anlamlar yüklerler. Bu bağlamda bir sözcüğün anlamını kişisel ve kültürel unsurların belirlediği söylenebilir.

Anlam bilgisi, sözcük ve cümlelerin anlamıyla ilgili olup; sözcüklerin düzgün bir biçimde kullanımını sağlar. Böylece birey “yüz” kavramının (kişinin yüzü ya da yüz rakamı) ve “Gül” kavramının (bitki ya da gülmek, gülümsemek) hangi anlamında kullanıldığını anlar. Bunların hangi anlamı taşıdığı zaman, yer, kişi, amaç vb. faktörlere bağlı olarak değişir. Yine “Ekmek” kelimesinin ya da “Ekmek aslanın ağzında” sözünün anlamı, semantik bilgisidir.

Örnek

- Semantik/anlam bilgisine örnek olarak bir kişinin “yaz” (bir şeyler yazmak ya da mevsim), ve “bin” (rakam ya da binme eylemi) kelimelerinin hangi anlamda kullanıldığını anlaması verilebilir.

Kullanımbilim (Pragmatik)

Kullanım bilim, dilin farklı bağlamlarda uygun kullanımını içermektedir. Kullanımbilim çeşitli toplumsal ortamlardaki kişilerle iletişim kurmak için dilin günlük kullanımı anlamına gelir. Çocuklar ebeveynleri ile konuşurken hangi sözcükleri nasıl kullanmaları gerektiğini öğrenirler.

Kullanımbilim, sosyal ortamlarda uygun ve etkili iletişim kurma kurallarıyla ilişkili dil bileşenidir. Başarılı bir biçimde, konuşabilmek için sosyal ortamda nasıl

konusulacağını bilme, konuşurken konuşma sırasına dikkat etme, aynı konuyu konuşabilme, anlamları açıkça ortaya koyma, anlamı güçlü kılmak için örnekler verme, jestler kullanma gibi özellikleri kapsamaktadır. Kullanımbilim aynı zamanda karşılıklı olarak iletişim kurabilme, bir durumu tasvir edebilme, bir şeyi yorumlayabilme ve açıklayabilme yeteneği anlamına da gelir.

DİL GELİŞİM DÖNEMLERİ

İnsanların birbiri ile iletişim kurmalarında temel unsur olan dil kazanım süreci dil gelişim dönemleri olarak ifade edilir. Bireyin dil kazanımı gelişimsel bir süreç içinde bilişsel ve fiziksel gelişimle eş zamanlı olarak ortaya çıkar. Ayrıca dil gelişimi yaşa bağlı bir seyir izler ve genellikle belli yaş dönemindeki çocuklar benzer özellikler gösterirler. Bu özellikler kişisel ve kültürel faktörlere bağlı olarak da değişiklik gösterebilir. Bireyin dil gelişimi, fonemden morfeme, oradan sözdizimine, anlambilimine ve kullanımbilimine kadar giden sürece yönelik bir sıra izler. Dil edinimi, kazanımı beş yaş civarında tamamlanan bir süreçtir.

İnsanların birbiri ile iletişim kurmalarında temel unsur olan dil kazanım süreci dil gelişim dönemleri olarak ifade edilir.

Dil gelişimi bilişsel, fiziksel gelişim, yaş gibi faktörlere bağlı olmakla birlikte çocuğun başta ailesi olmak üzere sosyal çevrenin de belirgin bir etkisi vardır. Çocuğun sahip olduğu kelime sayısı, sözcük ve cümleleri doğru ve etkili kullanması sosyal çevrenin dil zenginliği ile doğru orantılıdır. Bu bağlamda ailelerin, öğretmenlerin, çocukla etkileşim halinde olan diğer kişilerin çocuğun dil gelişimine katkı sunacak şekilde davranmalarının önemli olduğu söylenebilir. Çocukla sürekli iletişim kurmak, yanlış kullanımlarını düzeltmek onun dil gelişimine pozitif katkı sunabilir. Kısacası sosyal çevrenin nitelikli ve nicelikli dil kullanımı çocuğun dil gelişimine önemli bir katkı sunar. Dil gelişiminde sosyal faktörler önemli olmakla birlikte evrensel olarak tüm çocuklar dil gelişimleri boyunca aynı süreçten geçerler.

Dil gelişim dönemleri dört evrede ele alınır. Bunlar:

- *Agulama evresi (0-12 ay)*
 - *Ağlama evresi (0-2 ay)*
 - *Babıldama evresi (2-6 ay)*
 - *Çağıldama/heceleme evresi (6-12 ay)*
- *Tek sözcük evresi (12-18 ay)*
- *Telgrafik konuşma evresi (18-24 ay)*
- *İlk gramer evresi (24-60 ay)*

Agulama Evresi (0-12 ay)

Dil gelişim dönemlerinin ilk evresi olan agulama evresi, konuşma öncesi evre olarak da bilinmektedir. Agulama evresi, doğumdan sonra ilk anlamlı kelimelerin kullanılmaya başlandığı 12 ay civarına kadarki dönemi kapsamaktadır. Agulama evresinde, bebeklerin çıkardığı sesler gerçek konuşma olarak değerlendirilemez ve bu evrede çıkartılan sesler evrensel özelliktedir. Yani dünyanın her tarafında bebekler bu yaşlarda aynı sesleri çıkartır ve sesleri aynı şekilde birleştirirler. Bu evrenin üç alt evresi bulunmaktadır. Bunlar:

Agulama evresi çocuğun anlamsız seslerle başlayan ancak giderek anlamlı heceleri çıkarmaya başladığı bir evredir.

Ağlama evresi (0-2 ay)

Ağlama yeni doğanın çıkardığı evrensel nitelikte ilk sestir. Ağlama konuşmanın temelini oluşturur. Bebeklerdeki ağlamanın bilinçsizce yapıldığı kabul görse de; ağlama bebeğin ihtiyaçlarını çevreye iletmesinin biricik yoludur. Bu evrenin sonuna doğru bebekler ağlamanın yanı sıra “aaa” , “ooo” gibi ünlü sesleri de çıkarırlar.

Babıldama evresi (2-6 ay)

Bu evrede artık bebekler sadece ünlü harfleri değil ünsüz harfleri ünlü harflerle birleştirerek kullanırlar. Bu evrede bebekler, ünsüz harfleri ünlü harflere göre daha kolay çıkarmaktadırlar. Bu yüzden ses birleştirmelerinde, genellikle ünsüz harfler daha önce kullanılır. Bebekler “ba-ba” , “ma-ma” ve “de-de” gibi ünsüz ve ünlü sesleri bir arada kullanırlar. Bu sesler, evrensel olup çoğunlukla anlamsızdır. Babıldama evresinde olgunlaşma önemli bir değişkendir. Bu gelişim aşaması, kültürle ya da çevreyle ilişkili değildir. Evrensellik heceleme döneminin sonuna kadar devam eder.

Örnek

•Babıldama evresine örnek olarak bebeklerin “ba-ba”, “ma-ma” ve “de-de” gibi ünsüz ve ünlü sesleri bir arada kullanmaları verilebilir.

Çağıldama/heceleme evresi (6-12 ay)

Bebeğin konuşma dilini öğreninceye kadar çıkardığı sesler konuşmaya temel oluşturur. Bebekler zamanla ilk başlarda çıkardıkları anlamsız sesleri azaltarak daha anlamlı sesler çıkarmaya başlarlar. Aslında bu bebeğin anlamlı konuşma yönünden ilk adımlarıdır. Bu evrede bebekler ilk hecelemelemlerini yapmaya başlar ve dönemin sonuna doğru bebeklerden kısmen anlamlı kelimeler duyulabilir. Bebeğin kelime çıkarmasına doğru ana dilin etkisi önem kazanır.

Heceleme evresinde, bebekler artık heceler kurmaya ve onları ardı ardına kullanmaya başlar. Bebeğin çıkardığı sesler tam anlamıyla burada birleştirmektedir. Bebeklerin kurduğu heceler sözlü pratiktir, bir iletişim aracı değildir. Heceleme, sesle ilgili mekanizmayı kontrol altında tutarak, çocuğun konuşmayı öğrenmesine katkı sağlamaktadır.

Tek Sözcük Evresi (12-18 ay)

Tek sözcük döneminde bebekler, çevresiyle ilişkili olarak ilk anlamlı kelimelerini kullanmaya başlarlar. Bebekler öncelikli olarak, “anne”, “baba”, “dede” gibi aşına oldukları kelimeleri kullanırlar. Bu evrede bebekler 50 civarında kelime kullanırlar. Bebekler ilk sözcüklerini yaklaşık olarak 13 aylıkken kullanırken; kelime dağarcığının birden artması olarak bilinen *sözcük patlaması* genellikle 17-18 ay civarında görülmektedir.

Tek sözcük döneminde bebekler, çevresiyle ilişkili olarak ilk anlamlı kelimelerini kullanmaya başlarlar.

Tek sözcük döneminde aynı zamanda, anlam genişletmesi ya da anlam daraltması görülmeye başlanır. *Anlam genişlemesi*; bir kavramın anlamına uygun olmayan uyarıcılar için kullanılmasıdır. Çocuğun “kedi” kelimesini köpek, inek, koyun gibi hayvanları da ifade etmek için kullanması anlam genişlemesi olarak açıklanabilir. *Anlam daraltması ise*; anlamı geniş olan bir kavramı sınırlı, genelleme yapmadan kullanma durumudur. Bu dönemdeki bir çocuğun kendi kardeşine “bebek” derken; komşularının yeni doğan bebeğine bebek dememesi anlam daraltması ile açıklanır.

Bebeklerin tek kelimeyle birçok şeyi anlatmaları durumuna *morgem* denir.

Örnek

- Tek sözcük evresinde söylene kelimelere örnek olarak “su”, “gel”, “ver”, “kedi” kelimeleri verilebilir.

Bebekler, bu evrede tek kelimeyle çok şey anlatmaya çalışırlar. *Bebeklerin tek kelimeyle birçok şeyi anlatmaları durumuna morgem denir*. Bu dönemde bebek “su” kelimesi ile “Anne ben susadım. Bana su ver.” gibi uzun bir cümleyi kısaca ifade etmiş olur. Yine bebek bir nesneye bakarak “ver” der. Anne-babalar bu durumda bebeğin o nesneyi istediğini anlayabilirler.

Bu evrede bebekler ilk sözcüklerini çıkarırlar ve bu sözcükler birden fazla amaç için kullanır. “Anne” kelimesi ile “anne gel”, “anne gitme”, “anne açtım” gibi isteklerini ifade etmek için kullanabilirler. Bu dönemde bebeğin tek kelime ile ne anlatmak istediğini anlayabilmek için bebeği ve onun ihtiyaçlarını tanımak, bilmek gerekir. Bazı durumlarda anne-babanın dışındaki kişiler bebeğin aslında ne istediğini tam olarak anlayamayabilirler. Başka bir ifadeyle bu evrede çocuğun ne söylediğini ve ne anlatmak istediğini tam olarak sadece annesi-babası anlar.

Bu dönemde bebeğin yeni kavramlar kazanmasında ve bunların pekiştirilmesinde anne-baba ve yakın çevrenin bebekle etkileşimi önemlidir. Bebeklerin öğrendikleri yeni sözcüklerin sayısı büyük oranda anne-baba ve bebek arasındaki etkileşime bağlıdır. Bazı anne-babalar bebekleri ile sürekli konuşarak, konuşma sırasında nesne ve kişileri adlandırarak, sözcükleri tekrarlayarak, sorular sorarak bebeğin dil kazanımına olumlu katkı sunarlar.

Telgrafik Konuşma Evresi (18-24 ay)

Dil gelişiminde, telgrafik konuşma evresi 18 ve 24 aylar arasında görülen bir özelliktir. Telgrafik dönemde çocuklar iki kelimeyi bir araya getirerek kullanırlar. Kullanılan kelimeler, isim ve fiil şeklinde bazen de sıfatlardan oluşur. Çocuklar bu evrede yaklaşık olarak 200 civarında kelime kullanırlar. Bu evrede çocukların cümle kullarımlarında belli bir gramer kuralı bulunmaz. Fakat kullarımlarda “tanımlama, yer belirtme, tekrarlama, sahiplik, soru sorma” gibi anlam çeşitliği bulunmaktadır.

Bu dönemde çocuklarda hızlı bir kelime artışı görülür. Tek sözcük evresinde olduğu gibi bu evrede de “anne gel”, “baba araba” gibi cümleler farklı amaçlar için kullanılır ve daha uzun cümlelerle anlatılacak durumlar iki kelime ile ifade edilir.

Örnek

- Bu dönemde çocuklardan duyulan “annem nerede?”, “bu benim”, “kırmızı araba”, “bak araba” vb. kurallara uymayan cümleler telgrafik konuşma örnekleridir.

Bu dönemde çocuklardan duyulabilecek cümleler iki kelimeden oluşan kurallara uymayan cümlelerdir. Aynı zamanda cümlelerin, anlamsal olarak çeşitlendiği görülmektedir. Çocuk, “bu benim” diyerek oyuncağına ya da bir nesneye yönelik sahiplik durumunu ifade eder, “bak araba” diyerek ise yer belirtme durumunu ifade eder.

Telgrafik konuşma evresinde, kural hataları olarak bilinen aşırı kurallaştırma ve eksik kurallaştırmalar görülmeye başlanır.

Telgrafik konuşma ile artık çocuk sözcüklerden cümle kurma yeterliliğine ulaşmıştır. Artık çocuk birden fazla sözcükle istek ve ihtiyaçlarını ifade edebilmektedir. Yine tek sözcük döneminde olduğu gibi bu dönemde de çocuğun ifadelerini en net olarak onun yakınında olan annesi-babası anlar. Telgrafik dönemin sonlarına doğru, cümledeki kelime sayısı üçe çıkar. Fakat bu cümle yapısında gramer kuralları yine yoktur. Aynı zamanda çocuklar bu evrede “ve”, “ama” gibi bağlaçları yerinde olmasa da kullanmaya başlarlar.

Bu evrede, kural hataları olarak bilinen *aşırı kurallaştırma* ve *eksik kurallaştırmalar* görülmeye başlanır. Bu hatalar gramer döneminde yoğunluk kazanır. Dile ait öğrenilen her hangi bir kuralı, genellemesi gereken kavramlara genelleme yapma *aşırı kurallaştırma*; öğrenilen kuralı genellememesi ise *eksik kurallaştırma* olarak açıklanır. Simit satan kişinin simitçi olduğunu öğrenen çocuk, berbere berberci, manava manavcı demesi aşırı kurallaştırmadır. Fakat simitçiyi öğrenen çocuk, kitapçıya bunu genellememesi de eksik kurallaştırmadır.

İlk Gramer Evresi (24-60 ay)

Dil gelişimi açısından çocuklar 2-2,5 yaşından sonra gramer kuralına uygun (özne-nesne-yüklem) üç-beş sözcükten oluşan uzun cümleler kullanmaya başlarlar. Çocuklar üç yaş civarında 900-1000; dört yaş civarında 1500-2000 kelime hazinesine sahiptirler. Gramer dönemin çocuklar, aşırı kurallaştırma, eksik kurallaştırma gibi kural hatalarını azaltırlar. 4-5 yaşlarında ise çocuklar 4-5 kelimelik cümleler kullanmaya başlarlar. Bu dönemde çocuklar, üzerinde, altında, yukarıda, aşağıda gibi yer belirten sözcükleri kullanabilirler. Bağlaçları yerinde kullanmaya başlayan çocuklar, bu evrenin sonunda yaklaşık olarak 15.000 civarında kelime hazinesine ulaşırlar.

Örnek

- İlk gramer evresine örnek olarak "Aybüke: Anne su ver, baba bu oyuncuğu al, baba okula gidelim vb. verilebilir.

Çocukların gramer öğrenme seyirleri benzerdir. Aynı yaş aralığındaki çocuklar benzer hataları yaparlar. 2-5 yaş arasındaki çocuklar fiillerin zamanında değişiklik yapabilirler ve giderek yetişkin konuşmalarındaki karmaşıklığa doğru ilerleyen bir seyrinde gramer bilgisini öğrenirler.

Bireysel Etkinlik

- Yakın çevrenizdeki çocukların ilk çıkarmış sesleri içinde bulundukları gelişim evresine göre kıyaslayabilirsiniz. Bu sizin çocuklarda dil gelişim süreçlerine ilişkin öğrendiklerinizi tamamlayıcı bir işlev görecektir.

DİL GELİŞİM KURAMLARI

İnsan gelişiminin en şaşırtıcı yanlarından biride çocukların dili hızlıca öğrenmesidir. Çocuklar agulama evresinden ilk gramer evresine kadar uzanan bir süreçte dil gelişiminin özelliklerini gösterirler. Dil gelişim dönemlerinin yanı sıra dil gelişimini açıklayan farklı kuramlar da vardır.

Dilin nasıl edinildiğine yönelik yapılan açıklamalar doğrultusunda dil gelişim kuramları olarak adlandırılan kuramlar ortaya çıkmıştır. Dil gelişim kuramlarından en çok bilinen ve öne çıkan kuram Noam Chomsky'nin "Psikolinguistik Kuramı (Biyolojik Kuram)"dır. Dil gelişimi konusunda ileri sürülen kuramlar şunlardır:

- *Psikolinguistik kuram (Biyolojik kuram)*
- *Davranışçı kuramlar*
- *Sosyal öğrenme kuramı*
- *Bilişsel kuram*
- *Vygotsky'nin dil gelişim kuramı*
- *Etkileşim kuramı*

Psikolinguistik Kuram (Biyolojik Kuram)

Dil gelişim kuramları arasında en çok ilgi gören yaklaşım Lennenberg ve Noam Chomsky'nin öncüllüğünü yaptığı ve genellikle de Chomsky ile anılan psikolinguistik kuramdır. Bu kuram biyolojik kuram ve doğuştancı kuram olarak da bilinir. Psikolinguistik kurama göre bireyler dil öğrenme aygıtıyla, mekanizmasıyla, programıyla, biyolojik alt yapı ve kapasite ile dünyaya gelirler. İnsanların dili ne zaman, nasıl öğrenecekleri bu program ve mekanizmada kayıtlıdır. Chomsky, bu

mekanizma sayesinde çocukların dilsel öğeleri seçebildikleri ve edindiklerini söyler. Daha sonra mekanizma olgunlaştıkça öğrenme potansiyeli açığa çıkmaya başlar. Bu kurama göre, mevcut potansiyel çevreyle etkileşime girer. Etkileşim sonrasında, birey çevrede konuşulan dili ve özellikleri kazanmaya başlar.

Biyolojik kuram, bebeklerin dil edinimlerine olanak veren bir donanımla, kapasite ile dünyaya gelmelerinin onlara dinleme, anlama, taklit etme, konuşma olanağı sağladığını ileri sürer. Bu kurama göre, bireyler dil öğrenme noktasında biyolojik alt yapıları bağlamında etnik köken, millet, bölge, yöre ayrımı söz konusu olmadan belli yaş dönemlerinde ilk sesleri, sözcükleri, cümleleri çıkarabilirler, kurabilirler.

Psikolinguistik kuram, biyolojik kuram ve doğuştancı kuram olarak da bilinir.

Bu yaklaşımı destekleyen iki temel bulgu vardır. Birincisi çocukların dil gelişimi ve seyrinin bütün dil ve kültürlerde evrensel olmasıdır. İkincisi, çocuklar yapılandırılmış bir dile yeteri kadar maruz kalmasalar dahi belli bir düzeyde dil edindikleridir. Chomsky, dili öğrenme ile yürümeyi öğrenmenin benzer olduğunu her ikisinin de olgunlaşmaya bağlı olarak bir değişim seyri izlediklerini ileri sürmüştür.

Bu açıklamalar bağlamında Chomsky'nin kuramında geçen biyolojik donanım ve sonrası hakkında bilgi vermek gerekmektedir. *Beyinde, dil için kullanılan bazı bölgeler bulunmaktadır. Bu bölgeler, broca ve wernicke alanlarıdır.* Beynin sol frontal bölgesinde broca alanı bulunmakta ve bu alanın sözcük çıkarmayla ilgili görevleri bulunmaktadır. Sol tarafta aynı zamanda dili anlamayla ilgili wernicke alanı bulunmaktadır.

Belirtilen alanlar, dil merkezleri olarak da bilinmekte ve burada oluşan bir hasarda, dil kayıpları, afazi (söz yitimi) gibi dil engelleri oluşmaktadır. Broca alanında hasar oluşan bireyler, sözcükleri doğru bir şekilde söylemekte zorluk yaşarlar; wernicke alanında zorluk yaşayan bireylerin ise, anlamaları zayıf, akıcı ancak anlaşılmaz konuşurlar.

Chomsky'e göre dil edinme aygıtı biri temel biri yüzeysel olmak üzere iki yapıdan oluşur. Temel yapı kavramaların düşünsel düzeyi ile ilgiliyken, yüzeysel yapı ise; sözcüklerle ilgilidir. Dil edinme sürecinde bu yapı hem beraber hem de ayrı ayrı işler. Temel yapı yüzeysel yapıdan önce oluşur. Başka bir ifade ile çocuklar önce seslerle ilgili anlamı kavradıktan sonra ilgili yüzeysel yapıyı, sözcükleri oluştururlar. Dil edinme aygıtı sosyal çevreden bağımsız görünse de dilin konuşulduğu sosyal çevre ile tam olarak işlevsellik kazanır.

Chomsky'e göre, dil edinme aygıtı içinde evrensel dil bilgisi kuralları bulunmaktadır. Yani dil edinme aygıtı içinde kurallar ve ses havuzunu barındırmaktadır. Çocukların çevrelerinde konuşulan sesler ve kurallar dil edinme aygıtında var olanları açığa çıkarır ve böylece dil kazanımı sağlanır.

Davranışçı kuramlar dil öğrenimini koşullanmanın bir sonucu olarak görür.

Davranışçı Kuramlar

Davranışçı yaklaşımlar; organizmaların ölçülebilir ve gözlenebilir davranışları ile ilgilenmişlerdir. Uyarıcı, tepki, davranış, davranışın sonucu vb. inceleme konusu olarak ele alınıp; öğrenmeyi davranışta meydana gelen değişiklik olarak görmüşlerdir. Davranışçılara göre, organizma öğrenme sürecinde uyarıcı-tepki bağlamında pasiftir. Davranışçılar öğrenme sürecinde dışsal faktörlere (uyarıcı-tepki) ve dışsal ödüllendirmeye, pekiştirmeye önem vermişlerdir. Öğrenme sürecinde çevrenin kalıttan daha belirleyici olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda davranışçı yaklaşımlara göre öğrenme uyarıcı ve tepki arasındaki etkileşimdir. Dolayısı ile davranış da uyarıcı-tepki bağlamında ele alıp açıklanmıştır. Davranışçı kuramların en bilinenleri klasik koşullanma ve edimsel koşullanma kuramlarıdır.

Davranışçı kuramlar dil öğrenimini de diğer davranışlar gibi koşullanmanın bir sonucu olarak görürler. Dil öğreniminin pekiştirme aracılığı ile gerçekleştiğini ileri sürerler. Bu kuramlara göre pekiştirilen sözcükler bir öğrenme ürünü olarak ortaya çıkar. Çocuklar dış dünyada gördükleri nesneleri, kişileri isimlendirmeye çalışırken anne-baba ve yakın çevrelerinden aldıkları tepki ya o sözcüğün öğrenilmesi sağlar ya da zamanla sönmesine neden olur. Yani çocuk çevresinin tepkisine bağlı olarak ya o sözcüğü koşullanma sürecine bağlı olarak öğrenir ya da o sözcüğü tekrar kullanmaz.

Bir çocuk ev içinde, “ba-ba-ba-ba”, “de-de-de-de”, “baba”, “dede”, “ver” “su” gibi ses ve kelimeleri rastgele çıkartır. Bunu gören çocuğun anne-babası, çocuğa gülümseyerek, onu öven sözlerle pekiştirirlerse çocukta bu ses ve sözcükler ile anne-baba (gülümseme, övgü) arasında bir koşullanma süreci başlar. Bundan sonra çocuk anne-babasını her gördüğünde bu ses ve sözcükleri çıkarır ve karşılığında gülümseme, övgü bekler. Böylece bu ses ve sözcükler pekiştirilerek kalıcı hale dönüşür.

Çocuk susadığında annesine yönelerek “su” der. Annesi çocuğa gülümseyerek “Su mu istiyorsun?” diye sorar. Ardından çocuğa su verirse; çocuk her su istediğinde annesine “su” sözcüğünü kullanır. Böylece “su” kelimesi pekiştirilerek öğrenilmiştir. Bu durum da tepkinin (çocuğun annesine yönelerek su demesi) kendi doğurduğu sonuçtan (annesinin su kelimesini duyması ile çocuğuna gülümsemesi, ona su vererek ihtiyacını karşılaması) etkilendiği söylenebilir. Bu durumun tam tersi olduğunda ise; yani çocuk çevresinden pekiştireç almadığında ise; zamanla kullanılan o sözcük tekrarlanmaz ve pekiştirilmediği için sönür.

Örnek

- Çocuğun restlantısal olarak söylediği baba, dede, anne gibi ifadelerin pekiştirilmesine bağlı olarak çocuğun bu kelimeleri tekrarlı şekilde kullanması davranışçı kurama göre bir dil gelişim örneğidir.

Sosyal öğrenme kuramına göre dil kazanımı gözlem yoluyla edinilir.

Davranışçı kuramlarda dil öğrenimini belirleyen ana faktör pekiştirmedir.

Pekiştirilen sözcükler öğrenilip kalıcı hale gelirken, pekiştirilmeyen sözcükler ise belli bir süre sonra sönerek kullanılmaz.

Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramı Albert Bandura tarafından ileri sürülen bir kuramdır. Bu kuram öğrenme sürecinin sadece doğrudan yaşantılarla sınırlı olmadığını hatta öğrenmelerin birçoğunun dolaylı yaşantılarla yani çevredeki modeller aracılığı ile gerçekleştiğini ileri sürer. İnsanlar başkalarının davranışlarını ve davranış sonuçlarını gözlemleyerek, bilgi edinerek o davranışı yapma ya da yapmama noktasında bir karar verirler.

Sosyal öğrenme kuramı öğrenmenin gözlem yoluyla gerçekleştiğini, modelin davranışsal sonucunun o davranışı sergileme noktasında belirleyici olduğunu ileri sürmüştür. Sosyal öğrenme kuramı, diğer davranış örüntülerinin gözlem yoluyla kazanıldığı gibi dil kazanımının da aynı şekilde gözlem yoluyla edinildiğini ileri sürer. Yani bu kurama göre dil modeli gözlemlemenin bir ürünüdür.

Bu kuram, dilin sosyalleşme sürecinde geliştiğini ileri sürer. Sosyalleşme sürecinde, bireyler gözlem ve taklit yoluyla konuşmayı ve dilin temel bileşenlerini öğrenirler. Çocuk yakın çevresindeki modellerden (anne-baba, kardeş vb.) duymuş olduğu bir sese, heceye, kelimeye veya cümleye öncelikli olarak dikkat eder, sembolleştirir ve son olarak davranışa dönüştürür yani sözcükleri modele benzer şekilde telaffuz eder. Başka bir ifade ile çocuk modeli taklit eder. Taklit edilen sözcükler doğru ise, çocuk çevresinden pekiştireç alır.

Çocuk annesinden bir şey isterken “ver” kelimesi yerine “ber” ya da “kedi” kelimesi yerine “dedi” der. Anne çocuğun bu yanlış telaffuzlarını kendisi tekrarlayarak düzeltir ve çocuğa nasıl telaffuz etmesi gerektiğini gösterir. Böylece bir model olarak anne çocuğa kelimeleri doğru şekilde nasıl telaffuz edeceğini öğretmiş olur. Bunun ardından anne çocuğa gülümseme ya da bir övgü ile pekiştireç vererek öğrenilen sözcüğün kalıcılığını sağlar. Böylece çocuk bir sözcüğü nasıl ifade etmesi gerektiğini model aracılığı ile öğrenmiş olur.

Örnek

- Çocuğun suya "bu" denmesi karşısında annesinin çocuğa "su" diyerek çocuğun ifadesini düzeltmesi ve çocuğun su kelimesini kullanmasını sağlaması sosyal öğrenme kuramı bağlamında bir örnektir.

Sosyal öğrenme kuramı çocuklar için birer model olan başta anne-baba, öğretmenlerin dil gelişimi açısından önemli bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda anne-babaların ve öğretmenlerin çocuklara iyi birer model olarak dili etkili ve doğru kullanmaları kritik bir öneme sahiptir. Bu noktada çocukların dil konusunda yetişkinleri taklit ettiği gerçeği göz ardı edilmeden gerek aile içinde gerekse okullar da doğru bir dil kullanımına dikkat edilmelidir.

Bilişsel kuram, dilin bilişsel gelişimin bir sonucu olduğunu ileri sürer.

Bilişsel Kuram

Bilişsel kuram, dilin dış dünyaya ilişkin bilişsel izlenimler yoluyla geliştiğini, bu nedenle bilişsel gelişimin bir sonucu olduğunu ileri sürer. Piaget, çocukların önce bilişsel bir şema oluşturdıklarını sonra bu şemayı dilsel olarak etiketlediklerini söylemiştir. Çocuklar önce nesnelerle ilgili kavramları oluşturmaya başlar, sonrada bu düşüncelerini anlatabilmek için dil bilgisel yapıları etkin bir şekilde kullanırlar. Piaget'nin bilişsel gelişim kuramında yer alan başlıca temel kavramlar olan şema, uyum sağlama, örgütlenme ve dengeleme bilişsel gelişim açısından olduğu gibi dil gelişimi açısından da önemli işlevlere sahiptir.

Çocuğun dış dünyada gördüğü yeni bir uyarıcı ilk olarak onda bilişsel bir dengesizlik yaratır. Çocuk bunun ne olduğunu ifade etmeye çalışır. Bunun için ilk olarak özümleme yoluna giderek yeni gelen bilgi ya da uyarıcıyı, eski şemaya yerleştirilmeye çalışır. Yani yeni durumu mevcut şemada yer alan kavramlarla ifade etmeye çalışır. Ancak bilginin ya da uyarıcıların eski şemaya uymaması durumunda, eski şemada değişiklik yapma ya da yeni bilgiye uygun bir şema oluşturmaya yönelir ki burada yeni bir şema ve yeni bir kavram ortaya çıkar. Böylece çocuk yeni bir dil kazanımı edinmiş olur. Bozulan bilişsel denge durumu yeniden kurulur.

Piaget'e göre, çocuklarda dil kullanımı duysal-motor dönemin sonunda ve işlem öncesi dönemin başlarında sembolleştirme yeterliliği ile birlikte başlar. Bilişsel kurama göre dilin, zeka, bellek, algılama, hatırlama gibi süreçleriyle ilişkisi bulunmakta ve bu süreçlere paralel olarak gelişmektedir. Piaget'e göre, biliş dilin önünde bir perdedir. Perde açıldıkça dil açığa çıkar. Bu bağlamda da biliş ile dil arasında güçlü bir ilişki vardır.

Vygotsky'nin Dil Gelişim Kuramı

Vygotsky, bilişsel gelişim alanında olduğu gibi dil gelişimi alanında da önemli görüşler ileri sürmüştür. Ona göre, dil ve düşünme başlangıçta birbirinden bağımsız olarak gelişmekte fakat sonuçta birleşmektedirler. Çocuklar konuşmayı başkaları ile iletişim kurma, sosyal ilişkiler oluşturma ve sürdürme, diğerlerini etkileme gerekliliğinden dolayı öğrenirler. Bir noktada çocuklar sosyal mecburiyetlerden dolayı dil öğrenirler. Vygotsky'e göre, çocuklar üçüncü yaşın başlarından itibaren yavaş yavaş dışsal konuşmadan içsel konuşmaya doğru geçiş yaparlar. İç konuşma çocuğun kendi kendine konuşmasıdır. Bu konuşmalar zamanla çocuğun kendi düşünceleri hâline gelir.

Vygotsky, benmerkezci konuşmadan bahseder. Bu konuşmanın amacı, kısmen toplumsal ilişki kurmak, kısmen de içsel düşünceleri dile getirmektir. Çocuk kendi kendine ne kadar çok konuşursa düşünceleri de o kadar çok kendi düşüncesi haline gelir. Sonuç olarak benmerkezci düşünce içselleştirilir ve içsel konuşma ya da çocuğun kendi düşüncesi hâline gelir. Vygotsky, içsel konuşmanın insanlara eylemlerini planlayıp düzenleme olanağı sağladığını ve çocuğun daha önce sözel olarak girdiği toplumsal etkileşimler sonucunda ortaya çıktığını ileri sürmüştür.

Etkileşim kuramı, biyolojik olgunlaşma, çevresel etki ve yaşantıların dil gelişiminde eşit ölçüde önemli olduğunu belirtir.

Etkileşim Kuramı

Dil gelişiminde önemli bir yeri olan bu kuramın temsilcisi Hill'dir. Etkileşim kuramı, biyolojik olgunlaşma, çevresel etki ve yaşantıların dil gelişiminde eşit ölçüde önemli olduğunu belirtir. Fakat dil öğrenmede çocuğun kapasitesini harekete geçiren, büyümekte olduğu çevresel ortamlardaki dilsel etkinlikler önemli bir faktördür. Dilin öğrenilmesinde özellikle anne-babayla etkileşim önemlidir.

Bu kurama göre, anne-babaların bilinçli ve düzgün telaffuzla çocukla etkileşime girmesi gerekmektedir. Etkileşim kuramcıları çocukların anne-babalarla belirli zaman dilimlerinde dilsel etkinlik geçirmeleri gerektiğini ileri sürer. Anne-baba ile bu bağlamda yaşantı geçirmeyen çocuklar bu eksikliklerini diğer sosyal çevre ile yaşantı geçirerek gidermeye çalışsa da tam anlamıyla bu sağlanamaz. Etkileşim kuramına göre anne-baba ve çocuk arasında kurulan sıcak, samimi düzenli bir etkileşim dil gelişimi açısından önemli bir işleve sahiptir.

Etkileşim kuramı, dil gelişim açısından biyolojik donanım ile doğan bir çocuğun dil öğrenmeye uygun ortam ve öğrenme ilkeleri ile karşılaşması gerektiğini ileri sürer. Dil öğrenme açısından çocuk gerekli biyolojik donanım ile doğsa bile uygun çevresel koşullar sağlanmadığı sürece yeterli bir dil gelişimi olmayacaktır. Bu bağlamda da etkileşim kuramı dil gelişiminde biyolojik donanım kadar uygun sosyal çevrenin belirleyici olduğunu ileri sürer.

Özet

•DİL GELİŞİMİ

•Dil, bireyin duygu ve düşüncelerini topluma özgü kurallar temelinde aktarmasını sağlayan simgesel yapılardır. Başka bir ifade ile dil, insanların duygu ve düşüncelerini ifade etmelerine aracılık eden ve sembollerin kullanıldığı kurallar bütünüdür.

•DİLİN TEMEL BİLEŞENLERİ VE KURALLARI

• Dilde kurallar, dilin düzenli bir şekilde işleyişini belirleyen kurallar olarak ifade edilir. Dilde beş temel kural vardır. Bunlar:

- Sesbilim (Fonem)
- Morfem (Morfoloji, Biçimbilim)
- Söz dizimi (Sentaks)
- Semantik (Anlambilim)
- Kullanımbilim (Pragmatik)

•**Sesbilim/Fonem:** Sesbilim/fonem, bir dildeki anlamı etkileyen en küçük ses birimi, ses ya da harf bilgisi olarak ifade edilir.

•**Morfem (Morfoloji, Biçimbilim):** Biçimbilim, sözcüğün oluşumunda yer alan anlam birimleri olarak ifade edilir. Bir kelimenin daha küçük anlamlı parçalara ayrılamayacağı parçası ya da sözcüktür.

•**Söz Dizimi/Sentaks:** Sözcüklerin kabul edilebilir cümle ve ifadeler şeklinde bir araya getirilmesine sözdizimi denir. Başka bir ifade ile söz dizimi, kelimelerin cümleler olarak düzenlenmesinde uyulan kurallardır.

•**Semantik (Anlam Bilgisi):** Sözcüklerin ve cümlelerin anlamı semantik/anlam bilgisi olarak açıklanır. Her sözcük en az bir anlambilim özelliğine sahiptir.

•**Kullanımbilim (Pragmatik):** Kullanım bilim, dilin farklı bağlamlarda uygun kullanımını içermektedir. Kullanımbilim çeşitli toplumsal ortamlardaki kişilerle iletişim kurmak için dilin günlük kullanımı anlamına gelir.

•DİL GELİŞİM DÖNEMLERİ

•**Agulama Evresi (0-12 ay):** Dil gelişim dönemlerinin ilk evresi olan agulama evresi, konuşma öncesi evre olarak da bilinmektedir. Agulama evresinde, bebeklerin çıkardığı sesler gerçek konuşma olarak değerlendirilemez ve bu evrede çıkartılan sesler evrensel özelliktedir. Bu evrenin üç alt evresi bulunmaktadır:

•**Ağlama evresi (0-2 ay):** Ağlama yeni doğanın çıkardığı evrensel nitelikte ilk sestir. Ağlama konuşmanın temelini oluşturur.

•**Babıldama evresi (2-6 ay):** Bu evrede bebekler, ünsüz harfleri ünlü harflere göre daha kolay çıkarmaktadırlar. Bebekler “ba-ba”, “ma-ma” ve “de-de” gibi ünsüz ve ünlü sesleri bir arada kullanırlar.

•**Çağıldama/heceleme evresi (6-12 ay):** Bu evrede bebekler ilk hecelemelerini yapmaya başlar ve dönemin sonuna doğru bebeklerden kısmen anlamlı kelimeler duyulabilir.

•**Tek Sözcük Evresi (12-18 ay):** Tek sözcük döneminde bebekler, çevresiyle ilişkili olarak ilk anlamlı kelimelerini kullanmaya başlarlar. Bebekler öncelikli olarak, “anne”, “baba”, “dede” gibi aşina oldukları kelimeleri kullanırlar. Bu evrede bebekler 50 civarında kelime kullanırlar. Bebekler ilk sözcüklerini yaklaşık olarak 13 aylıkken kullanırken; kelime dağarcığının birden artması olarak bilinen sözcük patlaması genellikle 17-18 ay civarında görülmektedir. Tek sözcük döneminde aynı zamanda, anlam genişletmesi ya da anlam daraltması görülmeye başlanır. Bebekler, bu evrede tek kelimeyle çok şey anlatmaya çalışırlar. Bebeklerin tek kelimeyle birçok şeyi anlatmaları durumuna morgem denir.

Özet (devamı)

- **Telgrafik Konuşma Evresi (18-24 ay):** Telgrafik dönemde çocuklar iki kelimeyi bir araya getirerek kullanırlar. Çocukların cümle kullanımlarında belli bir gramer kuralı bulunmaz.
- **İlk Gramer Evresi (24-60 ay):** Dil gelişimi açısından çocuklar 2-2,5 yaşından sonra gramer kuralına uygun (özne-nesne-yüklem) üç-beş sözcükten oluşan uzun cümleler kullanmaya başlarlar.
- **DİL GELİŞİM KURAMLARI**
- **Psikolinguistik Kuram (Biyolojik Kuram):** Dil gelişim kuramları arasında en çok ilgi gören yaklaşım Lennenberg ve Noam Chomsky'nin öncüllüğünü yaptığı ve genellikle de Chomsky ile anılan psikolinguistik kuramdır. Bu kuram biyolojik kuram ve doğuştancı kuram olarak da bilinir. Psikolinguistik kurama göre bireyler dil öğrenme aygıtıyla, mekanizmasıyla, programıyla, biyolojik alt yapı ve kapasite ile dünyaya gelirler. İnsanların dili ne zaman, nasıl öğrenecekleri bu program ve mekanizmada kayıtlıdır.
- **Davranışçı Kuramlar:** Davranışçı kuramlar dil öğrenimini de diğer davranışlar gibi koşullanmanın bir sonucu olarak görürler. Davranışçı kuramda dil öğrenimini belirleyen ana faktör pekiştirmedir. Pekiştirilen sözcükler öğrenilip kalıcı hâle gelirken, pekiştirilmeyen sözcükler ise belli bir süre sonra sönerek kullanılmaz.
- **Sosyal Öğrenme Kuramı:** Sosyal öğrenme kuramı öğrenmenin gözlem yoluyla gerçekleştiğini, modelin davranışsal sonucunun o davranışı sergileme noktasında belirleyici olduğunu ileri sürmüştür. Sosyal öğrenme kuramı, diğer davranış örüntülerinin gözlem yoluyla kazanıldığı gibi dil kazanımının da aynı şekilde gözlem yoluyla edinildiğini ileri sürer. Yani bu kurama göre dil modeli gözlemlemenin bir ürünüdür.
- **Bilişsel Kuram:** Bilişsel kuram, dilin dış dünyaya ilişkin bilişsel izlenimler yoluyla geliştiğini, bu nedenle bilişsel gelişimin bir sonucu olduğunu ileri sürer. Piaget, çocukların önce bilişsel bir şema oluşturdıklarını sonra bu şemayı dilsel olarak etiketlediklerini söylemiştir.
- **Vygotsky'nin Dil Gelişim Kuramı:** Vygotsky, bilişsel gelişim alanında olduğu gibi dil gelişimi alanında da önemli görüşler ileri sürmüştür. Ona göre, dil ve düşünme başlangıçta birbirinden bağımsız olarak gelişmekte fakat sonuçta birleşmektedirler.
- **Etkileşim Kuramı:** Dil gelişiminde önemli bir yeri olan bu kuramın temsilcisi Hill'dir. Etkileşim kuramı, biyolojik olgunlaşma, çevresel etki ve yaşantıların dil gelişiminde eşit ölçüde önemli olduğunu belirtir. Fakat dil öğrenmede çocuğun kapasitesini harekete geçiren, büyümekte olduğu çevresel ortamlardaki dilsel etkinlikler önemli bir faktördür. Dilin öğrenilmesinde özellikle anne-babayla etkileşim önemlidir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Dilin temel bileşenleri ve kuralları arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
 - a) Fonem
 - b) Biçimbilim
 - c) Sentaks
 - d) Şekilbilim
 - e) Pragmatik
2. Bir dildeki anlamı etkileyen en küçük ses birimi, ses ya da harf bilgisi hangi kavramla açıklanır?
 - a) Morfem
 - b) Fonem
 - c) Söz dizim
 - d) Semantik
 - e) Sentaks
3. “Okul, sınıf, kalem, kitap” kavramları dilin temel bileşenleri ve kurallarına göre hangi kavramla açıklanır?
 - a) Fonem
 - b) Anlambilim
 - c) Söz dizim
 - d) Kullanımbilim
 - e) Morfem
4. Dil gelişim evrelerinden hangisinde çıkarılan sesler evrensel nitelikte değildir?
 - a) Agulama evresi
 - b) Babıldama evresi
 - c) Tek sözcük evresi
 - d) Heceleme evresi
 - e) Ağlama evresi
5. Dil gelişim dönemlerinden “ba-ba”, “ma-ma” ve “de-de” gibi sesler hangi evrenin bir özelliğidir?
 - a) Babıldama evresi
 - b) Çağıldama evresi
 - c) Ağlama evresi
 - d) Tek sözcük evresi
 - e) İlk gramer evresi

6. Bir çocuğun çevresiyle ilişkili olarak ilk anlamlı kelimeleri kurmaya başladığı dil gelişim evresi hangisidir?
 - a) Heceleme evresi
 - b) Babıldama evresi
 - c) İlk gramer evresi
 - d) Telgrafik konuşma evresi
 - e) Tek sözcük evresi
7. Çocuğun konuşmalarında ilk olarak görülen 'yer belirtme, tanımlama, sahiplik' hangi evrenin bir özelliğidir?
 - a) Tek sözcük evresi
 - b) İlk gramer evresi
 - c) Telgrafik konuşma evresi
 - d) Babıldama evresi
 - e) Heceleme evresi
8. Dil gelişim kuramlarından hangisi diğerlerine göre daha fazla bilinen ve öne çıkan bir kuramdır?
 - a) Etkileşim kuramı
 - b) Bilişsel kuram
 - c) Sosyal öğrenme kuramı
 - d) Biyolojik kuram
 - e) Davranışçı kuram
9. Dil öğrenimini koşullanmanın bir ürünü olarak gören kuram hangisidir?
 - a) Sosyal öğrenme kuramı
 - b) Davranışçı kuram
 - c) Bilişsel kuram
 - d) Biyolojik kuram
 - e) Etkileşim kuramı
10. Dil ve düşünmenin başlangıçta birbirinden bağımsız olarak geliştiğini fakat sonra birleştiğini ileri süren kuram hangisidir?
 - a) Psikolinguistik kuram
 - b) Doğuşancı kuram
 - c) Biyolojik kuram
 - d) Bilişsel kuram
 - e) Vygotsky'nin dil gelişim kuramı

Cevap Anahtarı

1.d, 2.b, 3.e, 4.c, 5.a, 6.e, 7.c, 8.d, 9.b, 10.e

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Duchesne, S., & McMaugh, A. (2016). *Educational psychology for learning and teaching*. (5th ed.). South Melbourne: Cengage Learning Australia.
- Fidan, Ö. (2014). Eğitim psikolojisi el kitabı. A. Rezan Çeçen Eroğlu ve Filiz Yurtal (Ed.). *Anadili edinimi* içinde (s.181-211). Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Hamurcu, H. (2018). Psikolojiye giriş. Şerife Işık (Ed.). *Dil ve düşünme* içinde (s. 353-380). Ankara: Pegem Akademi.
- İnanç, B. Y., Bilgin, M., & Atıcı, M. K. (2013). *Gelişim psikolojisi*. (9. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Kandemir, M. (2013). Eğitim psikolojisi. Şerife Işık Terzi (Ed.). *Bilişsel gelişim* içinde (s.75-132). Ankara: Pegem Akademi.
- Keklik, İ. (2011). Eğitim psikolojisi. İbrahim Yıldırım(Ed.). (3. Baskı). *Bilişsel gelişim* içinde (s.61-96). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Pritchard, A. (2009). *Ways of learning: Learning theories and learning styles in the classroom*. (2th ed.). New York: Routledge.
- Santrock, J. W. (2018). *Educational Psychology*. (6th ed.). New York: McGraw-Hill.

DUYGUSAL GELİŞİM

İÇİNDEKİLER

- Temel Kavramlar
- Duyguların İşlevleri
- Duygusal Gelişimle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar
- Çocuklarda Yaygın Duygusal Tepkiler ve Gelişimi
- Duygu Düzenleme

HEDEFLER

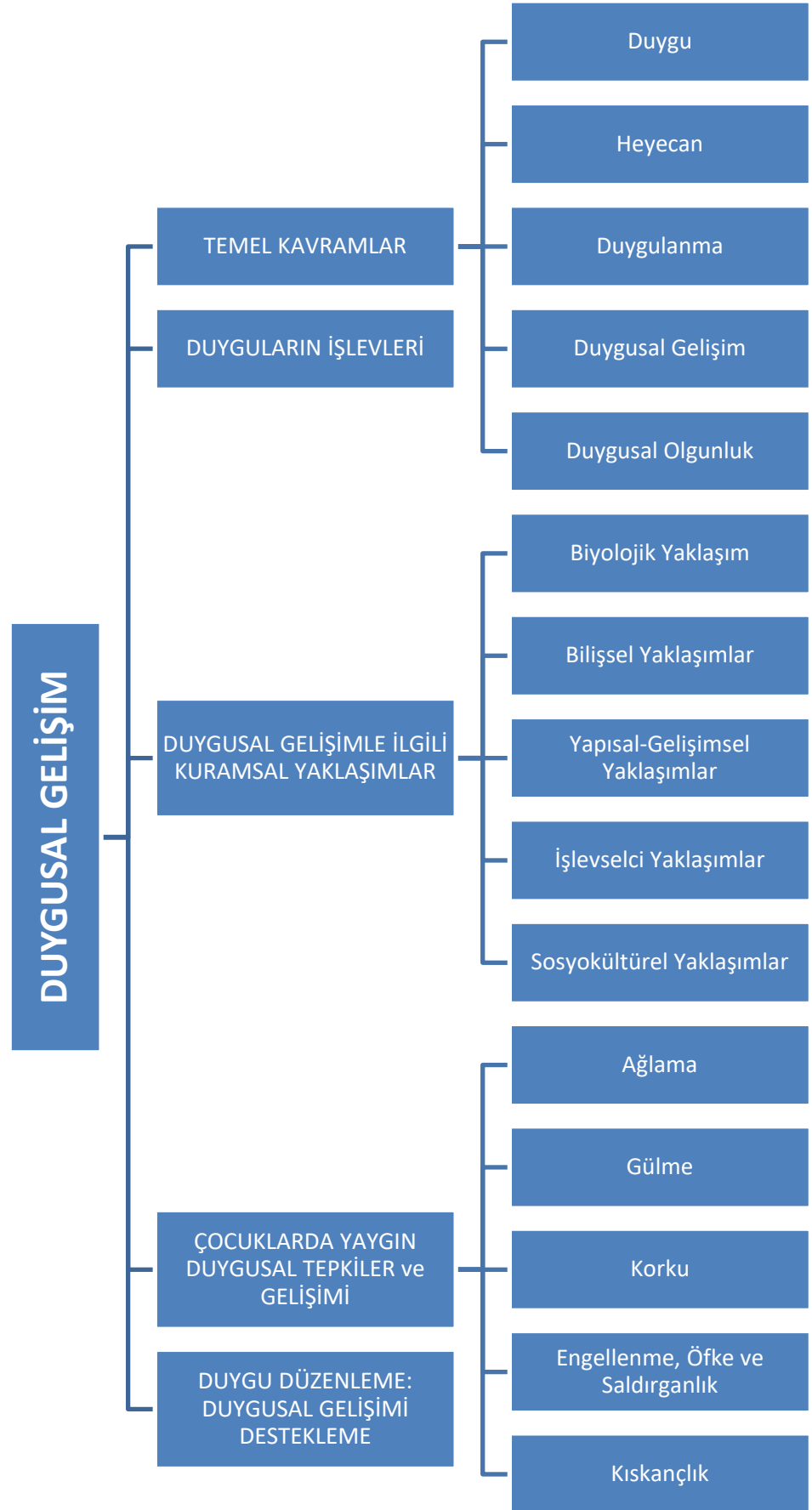
- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Duygu kavramını anlayabilecek,
 - Duygularla ilgili kavramları öğrenebilecek,
 - Duyguların işlevleri hakkında bilgi sahibi olabilecek,
 - Duygusal gelişimle ilgili farklı kuramsal yaklaşımları ve aralarındaki farklılıkları öğrenebilecek,
 - Duygu düzenleme hakkında bilgi sahibi olabileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ
Dr. Öğr. Üyesi
İsmail AY

ÜNİTE
6

GİRİŞ

Günlük hayatımızda duygusal bazı yaşantılar olmadan geçirdiğimiz tek bir gün bile yoktur. Bu duygular zaman zaman bizde hoşnutluk uyandıran, keyif veren tarzda iken kimi zamansa bizi üzen, utandıran ya da korkutan tarzda yani bize pek de hoş olmayan tarzda hislerdir. Bu hisleri neredeyse her gün yaşamakla birlikte bazıları o kadar yoğundur ki hayatımızda ciddi etkiler bırakırlar. Örneğin; üniversitede hayalini kurduğunuz bölümü kazandığınız an, kendinizi ilk kez yüreğinizde hissettiğiniz aşk hissi ya da çok sevdiğiniz bir yakınınızı kaybetmenin size verdiği hüznün ve çaresizlik hissi.

İş duyguları deneyimlemek olunca herkes bu konuda hem fikirdir ve duyguların varlığına veya üzerimizdeki etkileri konusuna bir itirazı yoktur. Ancak mesele duyguların ne olduğunu tanımlamak olunca burada durum karmaşık bir hâl almaktadır. Psikoloji biliminin belki de en çok zorlandığı alanlardan biri de duyguların doğasını anlamak ve açıklamaktır. Duyguları açıklamak zor olsa bile, davranışlarımız üzerindeki etkilerini gözlemlemek pek de güç değildir. Ancak duyguların davranışlar üzerindeki etkileri sabit değildir. *Çocuklar dünyaya geldiklerinde belli bir duygulanım potansiyelini beraberlerinde getirirler. Ancak bireyler gelişim basamaklarında ilerlerken duyguları yorumlama ve duyguları ifade etme biçimleri de değişmeler göstermektedir.* Bu durum duyguların olgunlaşma ve öğrenme süreçleriyle doğrudan etkileşim içinde olduğunun kanıtıdır. Duyguların gelişim süreçleriyle beraber değişimi, onları tanımlama ve açıklama işini güçleştirmektedir.

Duygusal gelişim; çocuğun duygularının farkına varması, duygularını kontrol edebilmesi, kendini ifade edebilmesi ve kendisi ve sosyal çevresi ile uyum olabilmelerini ifade eder. Duygular bireyin sosyalleşmesinde temel bir rol oynarken, sosyal çevre duygulanım süreçleri ve duyguların dışa vurumu gibi konularda belirleyici bir etkiye sahiptir. Özetle söylersek, duygular ile sosyal gelişim arasında sıkı bir etkileşim vardır ve bu nedenle pek çok kaynakta bu iki gelişim alanı tek başlık altında ele alınmıştır.

Bu bölümde duyguların doğasını kısaca anlamaya çalışacak ve duyguların gelişimi ile ilgili bazı temel bilgileri irdelleyeceğiz.

TEMEL KAVRAMLAR

Duygu

Duygular üzerine yapılan tanımlar duyguları ele alış biçimlerine göre farklılaşmaktadır. *Duygular, genel olarak fizyolojik ve bilişsel öğelerin etkileşimi yoluyla davranışlar üzerinde etkiler oluşturan hislerdir.* Duygular sadece beyinde ya da davranışta yer alan oluşumlar değil, canlının ve çevrenin karşılıklı etkileşimiyle yavaş yavaş gelişen süreçlerdir.

Biz duyguları genellikle dışa vurulduğu davranışlarla tanımlamaya çalışırız. Oysa duyguları sadece davranışla ifade etmek doğru değildir. Bir duygusal süreç hissedilebilir ya da hissedilmeyebilir. Eğer hissedilirse bu his duygunun önemli bir

Duyguların davranışlar üzerindeki etkileri gözlenebilmektedir.

Duygusal süreç; belli hisler, düşünce ve davranış bileşenlerinden oluşur.

parçası hâline gelir. Yine bir duygusal süreç her zaman açık bir davranışa dönüşmez; ancak bir davranışa dönüşmeye meyillidir. Eğer açık bir davranışa dönüşürse, oluşan davranış biçimleri duygusal sürecin önemli birer özelliğine dönüşürler. *Özetle söylersek; duygular sadece özel bir tepki biçimi, bir dışa vurum ya da belli kalıp bir düşünce ya da hissiyat değildir. Bütün bunlar “duygusal süreç”in birer ögesidir.* Ancak duygular; belli uyarıcılar neticesinde, güdüler ve değerlerle ilişki içinde beliren uyarımlardır ve genellikle belli bağlamlarda ortaya çıktıkları için tutarlıdır ve süreklilik gösterir.

Örnek

- Aniden sizi çok sevindiren bir haber aldığınızı düşünün. O anda sizi kaplayan yoğun ve coşkulu bir his algıyorsunuz. Kalp atışınız ve nefes alışınız hızlanır ve kendinizi kıpır kıpır hissedersiniz (fizyolojik ögeler). Belki yerinizde zıplar, yanınızdaki yakınlarınıza sarılırsınız (tepkisel/davranışsal ögeler). Bu esnada yine olayı anlamlandırmaya, ne olduğu ve sizin için ne anlama geldiğine dair farkındalık oluşturmaya dönük zihninizden pek çok düşünce geçtiğini farkedersiniz (bilişsel ögeler).

Resim 6.1. Duygular sadece dış uyarıcılara bağlı değildir.

Heyecan

Bu kavram günlük hayatımızda bir duygu adı gibi kullanılsa da aslında yaşanan herhangi bir duygunun yoğun ve coşkulu olmasını ifade eder. Yoğun yaşanan bu duygular olumlu (sevinç, şaşırma, hoşlanma vb.) olabileceği gibi olumsuz duygular (kaygı, korku vb.) da olabilir. Heyecan hâli, normal duygulanma sürecinden farklı olarak genellikle kısa süreli ve geçicidir. Ancak bu yoğun duygulanma durumu kişinin kendisiyle ve çevresiyle kurduğu mevcut denge durumunu bozar. Heyecanlar kısa süreli ve seyrek aralıklı yaşandığında sorun teşkil etmez; ancak sık sık yaşanan heyecanlar kişinin uyumunu bozabilir ve hayatını zorlaştırabilir.

Örnek

- Topluluk karşısında bulunmaktan dolayı yoğun kaygı yaşamaya başlayan biri, kendini sosyal ortamlardan geri çekebilir; iş verimi düşebilir.
- Karanlıktan çok korkan biri için akşam saatleri genelde zorlayıcı zamanlar olur ve kişiyi tek başına bir iş yapamaz hâle getirebilir.

Duygulanma

İç ya da dış uyarıcıların canlıda bir duyguyu tetikleyen süreci başlatması sonucunda duygu adını verdiğimiz yaşantıların meydana gelmesidir.

Duygulanmalar hoş giden, haz veren tarzda olabileceği gibi nahoş, acı veren, elem veren tarzda da olabilir.

Duygusal Gelişim

Duygulanmaya yönelik doğuştan getirilen fizyolojik potansiyelimizin çevreyle etkileşimi girmesi neticesinde haz ya da elem yönünde çeşitli duygular kazanılmasını ifade eder. Doğuştan gelen potansiyelimiz duyguları bizim için hoş giden ve gitmeyen (haz ve elem verici) sınıflamamızda temel oluştururken, bu haz verici ya da elem verici duyguların çeşitliliği ve bunların yaşanma biçimleri gibi durumlar, içerisinde yetiştiğimiz çevrenin ürünü olarak ortaya çıkar. Örneğin; övüldüğümüzde sevinmemiz, eleştirildiğimizde utanmamız sosyal bağlam içerisinde edindiğimiz duygulardır.

Duygular bireyin sosyalleşme süreçlerinde önemli rol oynadığı gibi, sosyal etkileşimler de duyguların niteliğini ve duygulara verilen tepkilerin biçimini etkiler. Çocuklar olumlu duyguları da olumsuz duyguları da toplum içerisinde edinirler. Bu nedenle duygusal gelişimde, çocuğun olumlu duygular geliştirebileceği ortamlar oluşturulması önemlidir.

Duygusal Olgunluk

Bireylerin duygusal olaylar yaşadıklarında, olgunlaşma düzeyine ve ortama uygun tepkiler üretmelerine ve duygularını denetleyebilmelerine duygusal olgunluk adı verilmektedir. İnsanlar duruma uygun duygusal tepkiler üretmedikleri zaman sosyal ilişkilerinde sorunlar yaşarlar. Gittikçe bozulan ilişkiler ise onların hayatlarının genelinde uyumsuzluklar yaşamalarına neden olur.

Buradaki anlamıyla duygusal olgunluk, psikoloji literatüründe duygu düzenleme kavramı içerisinde ifade edilir ve insanların yaşantılarla beraber kendilerinin ve başkalarının duygularının farkına varmasını, duygularını denetleyebilmesini ve duruma uygun duygusal tepkiler vermesini ifade eder.

Duygusal gelişim, sosyal çevrenin de etkisiyle duyguların ve ifade ediliş biçimlerinin zenginleşmesidir.

Bireysel Etkinlik

- Duygularınızın olmadığı bir hayat sürdüğünüzü hayal edin. Sizce duygusuz bir hayat nasıl olurdu?
- Duygularınız olmadan insanlarla (aileniz, dostlarınız, sevdikleriniz vb.) ilişkileriniz nasıl olurdu?
- Sizce çalıştığınız işiniz, boş zaman etkinlikleriniz ya da hobileriniz ile duygular arasında bir ilişki var mıdır? Bu ilişkiyi nasıl açıklarsınız?

DUYGULARIN İŞLEVLERİ

Duygular aslında, biz fark edelim ya da etmeyelim, hayatımızın hemen her alanında var olan ve davranışlarımızı ve ilişkilerimizi etkileyen süreçlerdir. Örneğin; aile ilişkilerinde “bağlanma” hissi temel bir rol oynar. Bu duygu psikolojik uyumun da temelinde yer alır ve diğer tüm insanlarla ilişkilerimizi etkiler. Yine severek yaptığınız bir iş ile sevmeden yaptığınız bir iş arasındaki performansınız oldukça farklı olacaktır. Başarı duygusu bizim üzerimizde pekiştirici bir etki gösterir ve bizi daha fazla çabalamaya yönlendirir. Kaygı, endişe duyguları hissettiğimize neden olan kişi, durum ya da ortamlardan ise uzak durma eğiliminde oluruz. Bunlara benzer biçimde duyguların hayatımıza yön veren pek çok etkilerinden söz etmek mümkündür. Ancak duyguların işlevlerini temel noktada gruplandırabiliriz.

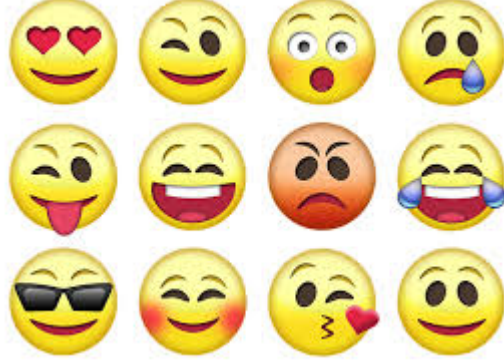
Farkında olsak da olmasak da duygular her an düşünce ve davranışlarımızı etkilemektedir.

- **Duygular bizi harekete geçmeye teşvik eder:** Duygular davranışları tetikleyen önemli güdülerdendir. Özellikle kendimizi tehdit altında hissettiğimiz zamanlarda davranışlarımızda duyguların etkisi kendini daha net gösterir. Bizi korkutan ya da yoğun kaygı hissetmemize neden olan durumlar karşısında duygularımız -fizyolojik tepkilerle de birleşerek- “savaş ya da kaç” etkisi doğurur. Böylece duyguların yöneltmesiyle olumsuz durumlardan kurtulmak için mücadele etmek ya da ortamdaki uzaklaşmak yoluyla kendimizi korumaya çalışırız.
- **Gelecekteki davranışları şekillendirilmesi:** İnsan davranışları acıdan kaçınma, hazza meyiletme eğilimindedir. Duyguların bizde oluşturduğu hoşlanma ya da hoşlanmama gibi hisler hangi davranışları yapmamız ve hangilerinden kaçınmamız gerektiği konusunda bizi yönlendirir. Böylece bir eylemde bulunduğumuzda bunun sonuçları bizi hoşnut bırakmışsa ileride benzer durumlarda bu tarz davranışları tekrarlama eğiliminde oluruz. Ancak yapılan bir davranışın sonucu bizde pek de hoş olmayan bir his bırakırsa, ileride bu gibi durumlardan ve benzer davranışlar sergilemekten kaçınırız. Diğer bir deyişle, davranışlarımızın sonucunda ortaya çıkan duyguların niteliği bizim için pekiştirici ya da cezalandırıcı bir rol oynar.
- **Diğer insanlarla kurulan iletişimi daha etkili kılmak:** Deneyimlediğimiz duygular gerek sözlü gerekse sözsüz iletişim aracılığıyla karşı tarafa aktarılır. Bu durum bireylerin karşılıklı etkileşimde ne hissettiklerini ve

nasıl etkilendiklerini anlamalarında yardımcı olur. Böylece kişilerarası etkileşim daha çeşitli, daha zengin ve daha etkili bir hâl alır.

Duygu ifadeleri hissettiklerinizi karşınızdakilere ileterek iletişimi zengin kılar. Sosyal medyada kullandığınız emojielerin (duygu sembolleri) amacı da budur.

Resim 6.2. Duyguların ifadesi iletişimi güçlendirir.

Kısaca ifade edersek duygular bizde sadece hoş ya da nahoş hisler yaratmakla kalmaz, bu yolla bizim düşünce ve davranışlarımıza bir yön vermemizde ve insanlarla ilişkilerimizde uygun (istenen ya da istenmeyen) davranışları seçerek sergilememizde etkili olur.

Örnek

- Yaptığınız bir davranış neticesinde arkadaşınız size karşı kaşlarını çatmaya, sesini yükseltmeye ve terslenmeye başlamışsa onun kızmaya başladığını anlar ve onu daha fazla kızdırmamak için davranışınızı sonlandırır. Hatta belki onu kızdırdığınız için pişmanlık duyup özür dilersiniz. Duyguların etkisiyle ortaya çıkan bu davranışlar sahip olduğunuz ilişkinin bozulmasını ve arkadaşınızın sizden uzaklaşmasını önler. Hatta muhtemelen birbirinizi daha iyi tanıyarak gelecekte davranışlarınıza daha çok dikkat edersiniz.

DUYGUSAL GELİŞİMLE İLGİLİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Psikolojide duygular konusunu ele alan ve açıklamaya çalışan pek çok araştırmacı ve kuramcı vardır. Hatta duyguların karmaşık doğası nedeniyle neredeyse her duygu için ayrı ayrı görüşler ortaya atılmıştır. Ancak yine de bu görüşleri belli perspektifler açısından belli gruplar halinde toparlamak ve genellemeler yapmak mümkündür. Burada duyguları açıklamaya çalışan beş temel yaklaşımı kısaca inceleyeceğiz (Tablo 6.1). Bunlar;

- Biyolojik yaklaşımlar,
- Bilişsel yaklaşımlar,
- Yapısal-Gelişimsel yaklaşımlar,
- İşlevsel yaklaşımlar
- Sosyokültürel yaklaşımlardır.

Yaklaşımların genel karşılaştırmaları Tablo 1.1’de verilmiştir.

Biyolojik Yaklaşım

Son yıllarda duyguları açıklamaya çalışan en etkili kuramlardan biri haline gelmiştir. *Bu yaklaşım, duyguları doğuştan gelen ve ontojenez (döllenmeden doğuma kadar olan bireyleşme aşamaları) boyunca oldukça stabil (sabit) olan bir sinir-kas süreci olarak ele alır.* Biyolojik yaklaşıma göre duygular, spesifik bir dışavurum (herhangi bir fizyolojik tepki gibi) ve buna uygun hislere neden olan belirli sinirsel (nöral) süreçlerdir. Böylece duygular, bilişsel süreçlerle etkileşim içinde olsa bile bilişler ve diğer psikolojik sistemlerden bağımsız farklı sistemler olarak kavramlaştırılır. Araştırmacılar birbirinden ayrı 10 duygu ileri sürmüştür: İstek/heyecan, haz/neşe, şaşırma/irkilme, sıkıntı/elem, öfke/kızgınlık, iğrenme/tikslenme, mahcubiyet/küçük düşme, korku/dehşet, utanma/çekinme ve suçluluk/pişmanlık.

Biyolojik bakış, duyguları, dış uyaranların tetiklediği nörokimyasal uyarımların oluşturduğu tepkiler olarak ele alır.

Duyguların sinirsel oluşumu ve dışavurumunda (örneğin; yüz ifadeleri gibi) yaşamın ilk aylarında bazı değişimler olur. Bu değişimler olgunlaşma ile kısıtlıdır. *Bunun haricinde duygular yaşam boyu değişime uğramazlar.* Her ne kadar doğumda duygular diğer sistemlerden (örneğin; algılar, davranışsal ve bilişsel) ayrı ise de gelişimle birlikte duygular bilişsel ve davranışsal sistemle etkileşime girer ve gittikçe ilişkili hale gelir. Kurama göre bu ilişkilerin kurulumu duygular ile duygusal dışavurumlar arasındaki ilişkiyi çözmemizi mümkün kılmaktadır. Çünkü oluşan değişimler doğrudan duygunun kendisinde olmaktan çok onun çevresel unsurlarında meydana gelir.

“Ayrık Duygular Kuramı” olarak da anılan bu yaklaşıma göre duygular, düşünce ve davranışların birincil güdüleyicileri olarak işlev görürler. Bununla birlikte, duyguların dışavurumu ile ilgili bileşenler ise gelişim aşamalarında önemli uyum süreçlerine hizmet eder. Örneğin; bebeklikten itibaren duyguya dayalı yüz ifadelerinin, bakıcının (anne-baba veya diğer) ilgi biçimini ve niteliğini, sosyal ilişkileri ve diğer sosyal iletişim durumlarını düzenlediği yönünde araştırma bulguları ortaya konmuştur.

Bilişsel Yaklaşımlar

Duyguları açıklayamaya çalışan bir diğer kuram, duygusal işleyişin bilişsel temellerine vurgu yapan yaklaşımdır. Bu model duyguların biyolojik temellerini yok saymaz, ancak duyguları kavramlaştırırken biyolojik yaklaşımdan bütünüyle farklı bir yaklaşım sergiler. Farklı bilişsel kuramcılar duyguları; bilişin (zihnin) bir işlevi ya da bir “bilişsel yapılandırma” veya bir “sosyal-bilişsel yapılandırma” olarak ele alır ve açıklarlar.

Bilişsel yaklaşım, duyguları sadece biyolojik süreçlerle değil, içinde bulunduğu bağlamla birlikte açıklar.

Yaklaşımın öncü ismi olan Kagan’a göre (Akt. Griffin & Mascolo, 1998) “duygu” kavramı; (1) dışsal güdüleyiciler, (2) düşünceler ve (3) duygu tonu adı verilen içsel hissi durumlardaki algılanan değişiklikler arasındaki çeşitli ilişkilere atıf yapan üst düzey bir terimdir. *Bu görüşe göre, dışsal güdüleyiciler, düşünceler ve algılanan içsel hissi değişimler bizim etiketlendirebileceğimiz birer bağlam (geşalt yaşıntısı/bütünlük) oluşturur. Bu bağlamı oluşturan öğelerden herhangi biri*

değiştiğinde bağlam da değişir ve hissettiğimiz (ya da adlandırdığımız) duygu farklı olur.

Örnek

- "Tehlikeli bir hayvan görmek -> fiziksel zarar beklentisi -> kalp atışının hızlandığını algılama" bir bağlam oluşturur
- "Sevdiği kişinin kaşlarını çatıldığını görmek -> reddedilme beklentisi -> kalp atışının hızlandığını algılama" ise bir başka bağlam oluşturur.
- Her iki durumda da fizyolojik belirtiler (kalbin hızlı çarpması) aynı olsa bile algılanan durum ve beklentiler farklı olduğu için hissedilen duygu tonu da birbirinden oldukça farklı olacaktır.

Bundan dolayı Kagan, duyguları genel olarak haz ve elem olarak sınıflamak yerine içinde bulunduğu bağlama göre adlandırılmasını savunur. Örneğin; “anlamanın hazzı” ya da “fiziksel yoksunluğun sıkıntısı (elemi)” gibi.

Bilişsel yaklaşıma göre duygusal gelişim, bilişsel gelişimin ve bilgi edinmenin bir işlevi olarak meydana gelir. Yeni bilişsel işlevlerin gelişimiyle duygu durumlarıyla ilişkili güdüleyicilerin türü de düzenli olarak dışsal olandan içsel olana doğru değişir. Bu yeni kazanımlar sonucu içselleştirme arttıkça birey gittikçe duygular olmadan (bir şey) yapamayacağını hisseder. Diğer deyişle hemen her durumda duygularına başvurur, onları referans alır. Bu yaklaşıma göre duygular, arzuları gidermek, istenmeyen durumları ortadan kaldırmak ve kültürel değerlerin içselleşmesini desteklemek için zihni istekler ile o anki olaylara odaklama işlevi görür.

Yapısal-Gelişimsel Yaklaşımlar

Adından anlaşıldığı gibi bu yaklaşım gelişimsel süreçleri temele alarak duygusal gelişimi açıklamaya çalışmaktadır. Bu modele göre bütün davranışlar, daha genel ve basit bir biçimden gittikçe artan biçimde karmaşık ve olgun biçimlere doğru değişim geçirir.

Yaygın olarak bu yaklaşımı savunanlar, duygusal gelişimin nörofizyolojik, bilişsel ve sosyal gelişim gibi diğer alanlardaki değişmelere bağlı olduğu varsayımından hareket eder. Sroufe (Akt. Griffin & Mascolo, 1998) duyguyu, “belli bir olaya karşı fizyolojik, tecrübeye dayalı ve açık davranışsal değişim ile nitelendirilen öznel bir tepki” olarak tanımlamaktadır. Sroufe, üç duygulanım sisteminin (haz, öfke ve korku) gelişiminde bir dizi geçiş aşamaları olduğunu kabul eder. Yeni doğanlarda duygusal tepkiler, fiziksel uyarımlar tarafından tetiklenen fizyolojik durumlarla açıklanır. Yani duygusal tepkiler aslında çocuk için bir anlam ifade etmeyen basit uyarıcı-tepki ilişkisi biçiminde ortaya çıkar. Çocuk için yaşanan olayın bir anlam içermesine yönelik duygusal tepkiler sonradan ortaya çıkar. Haz, öfke ve korku gibi temel duygular, bebek için o anki olayın anlamını kavrayabilme

Gelişimsel Yaklaşıma göre, gelişim bir bütündür ve duygulardaki gelişmeler de diğer gelişim alanlarına paralel olarak ilerler.

kapasitesinin gelişimiyle doğumdan sonraki yılın ikinci yarısında belirir. Bu duyguların daha olgun bir biçimde gelişimi yaşamın ikinci yılında da devam eder. Böylece, belli bir düzeydeki duygusal işlevsellik belli bir sosyal bağlam içerisinde duygulanım, biliş, fizyolojik tepkisellik ve davranışlar arasındaki değişik düzenlemeler ile açıklanır. Neticede birey geliştikçe duyguları da çeşitlenerek gelişir ve duygular, bireyin sosyal çevresine uyum sağlayabilmesine hizmet eder.

Kısaca ifade edersek, gelişimsel yaklaşıma göre duyguların kalıtsal bir temelleri olup birey olgunlaştıkça duygular da olgunlaşır ve çeşitlenir. Elbette duygulardaki gelişim, diğer gelişim alanlarından (fiziksel, bilişsel, sosyal, vb.) bağımsız değildir, onlarla karşılıklı etkileşim hâlinindedir.

İşlevselci Yaklaşımlar

İşlevselciler duyguları, kişisel olarak önemli olaylar bağlamında bireyin uyumuna hizmet eden, pek çok bileşeni olan süreçler olarak görürler. Bu yaklaşımı savunulara göre duygular öznel hissi durumlar olmaktan öte, bir “eyleme hazır olma tarzları” ya da “canlının çevresiyle etkileşimiyle bağlantılı olarak belli işlevlere hizmet süreçleri”dir. *Örneğin; Campos (Akt. Griffin & Mascolo, 1998) duyguyu “önem durumuna göre kişinin çevresiyle ilişki kurmak, sürdürmek, değiştirmek ya da sonlandırmak için yaptığı girişim” olarak tanımlar.* Bu bakış açısına göre; olaylara karşı ne kadar uyum durumu söz konusuysa bir o kadar duygudan söz edilebilir. Duygunun meydana çıkışı, bir bireyin amaçlarına ya da gayretine bağlıdır. Bunu başarmak için yüksek bir biliş seviyesi gerekli değildir. Tüm ihtiyaç olan şey, durumun hedefle olan ilişkisine değer biçilmesidir.

Duygusal sistemde yaşantılar, bilişsel gelişim ve sosyalleşmesin bir işlevi olarak bazı değişiklikler olduğu görülür. İlk olarak, değer vermeler çok karmaşık olabildiğinden, herhangi bir duygu ailesine (benzer duygu grubu) yeni üyeler eklenebilir. Örneğin; karanlıkta belli belirsiz nesne gören çocuklarda gözlenen birincil korkudan farklı olarak, yetişkinler çok değişik korkular (örneğin; başarısız olma korkusu gibi) hissedebilirler. İkinci olarak, çocuklar duygularını kontrol edebilir düzeye gelip görgü kurallarını öğrendiklerinde duygu deneyimleri ile bu duygunun dışı vurumu arasındaki ilişkiler de değişir. Son olarak, duygularla başa çıkma tepkileri ve başkalarının duygusal dışavurumlarını anlayabilme becerileri gelişimle birlikte değişir. İşlevselci bakışa göre duygular doğası gereği, uyarlanabilir yapıdadır. Bireyin sahip olduğu duygu aileleri kişiye özel içsel, davranışsal ve kişilerarası düzenleyici işlevler sunar.

Konuyu özetlersek; duygular temel olarak bireyin çevresine uyum sağlaması yönünde bir işleve sahiptir. Bu nedenle kişinin amaçlarına göre duyguları çeşitlenebilir, yani benzer bir duyguyu yaşantıları sonucunda farklı durumlar ve ortamlarda da yaşayabilir. Yine duyguyu yaşama biçimi de amaca dönük olarak farklılaşır. *Bu yönüyle duyguları evrensel hisler olarak ele almaktan öte bireyin perspektifinden ve onun uyumuna nasıl hizmet ettiği yönünden ele almak daha uygun görünmektedir.*

İşlevselcilere göre duygular çevreye uyum işlevi görür ve ne kadar çok uyum süreci varsa o kadar duygu vardır.

Sosyokültürel Yaklaşımlar

Bu model, sosyal süreçleri, kültürel etmenleri ve sosyal yapılandırmacı bakış açılarını kapsamaktadır. Tüm bu yaklaşımların ortak yanı, duyguların gelişimi ve işlevlerinde sosyal ve kültürel etmenlerin katkısı üzerinde durmalarıdır. *Sosyal süreçleri temele alan yaklaşımlara göre duygular, bireyin fiziksel ve sosyal bağlamı ile ilişkili bir “öz düzenleyici sistem”den oluşmaktadır.* Buna göre duygular tek başına hiçbir süreçle (sinirsel, deneyimsel vb.) açıklanamaz. Bu süreçlerin etkileşerek duyguları doğurması ise sosyal etkileşimler içerisinde ve zamanla olur. *Sosyal süreçte bireyler sürekli olarak birbirlerini etkilediklerinden dolayı, sosyal bağlam duyguların ve duygusal tepkilerin biçimlenmesinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Sonuçta duygular veya duygusal tepkiler, sosyal ve kültürel ortamlarla birlikte önemli değişiklikler gösterir. Dahası duygusal tepkiler, farklı kişilerarası ilişkiler ve sosyal çevrelerde değişik işlevler yerine getirir.*

Sosyokültürel yapılandırmacı bakış açısına göre duygular; toplumsal, kültürel ve politik düzenler ya da anlam sistemlerini yansıtan ve sosyal olarak oluşturulmuş belirtilere (sendrom) işaret eder. Bu nedenle sosyokültürel yaklaşımı savunanlar, duyguların biçimlenmesinde biyolojik faktörleri yok saymasalar bile duyguların kökenleri konusunda kültürel etmenlere önemle vurgu yapmaktadırlar. Değişik duyguları doğuştan getirilen bedensel durumlar olarak ele almaktansa, sosyal ve kültürel olarak biçimlendirilmiş değişik tutumlar, inançlar ve yargılar açısından tanımlamaktadırlar.

Tablo 6.1. Duygusal Gelişimle İlgili Yaklaşımlar (Griffin & Mascolo, 1998).

Yaklaşımlar	Duygular Nedir?	Duyguların İşlevi?	Gelişen Nedir?
Biyolojik Yaklaşım	Nörokimyasal süreçler-dışavurum tepkileri-hissi durumlar'ın ayrık kümeleridir. • Her duygu kendi nörofizyolojik temeline sahiptir ve bilişten bağımsızdır.	Sosyal işaretler gönderme, sosyal etkileşimi teşvik, davranışsal ve bilişsel gelişimi güdüleme	Diğer sistemlerle (davranışsal, bilişsel, sosyal vb.) kurulan ilişkiler • Duyguların kendisi büyük ölçüde hayat boyu değişmez.
Bilişsel Yaklaşım	Dışsal güdüleyiciler, düşünceler ve hislerdeki değişimler arasındaki farklılaşan ilişkilerin üst kategorileridir.	Dikkati yöneltme, düşünce ve davranışları güdüleme, kültürel değerleri destekleme	Duygu temelli dürtüler bilişsel gelişime bağlı olarak gelişir. • Yeni duygular oluşması mümkündür.
Yapısal-Gelişimsel Yaklaşım	Belirli durumlara karşı fizyolojik, deneyimsel ve açık davranış değişimleri ile nitelendirilen öznel tepkilerdir.	İçsel durumlarla irtibat kurma, acil durumlarda tepki başlatma, çevre üzerinde hâkimiyeti teşvik, üretken başarı sağlama	Farklı duygulanım sistemleri (haz, öfke, korku gibi); bir duygulanım çekirdeği etrafında organize olan daha ileri formlara doğru bir gelişimsel değişim geçirir.

Sosyokültürel yaklaşıma göre duygular belli kültürler etkisiyle biçimlenir ve bu etki göz ardı edilemez.

İşlevselci Yaklaşım	Belirli durumlara karşı fizyolojik, deneyimsel ve açık davranış değişimleri ile nitelendirilen öznel tepkilerdir. • Durumun amaçla olan ilişkisine verilen “değer”e bağlıdır.	Bilgi akışını düzenleme, tepki süreçlerinin ve sosyal/kişilerarası davranışların seçimi	Bilişsel gelişim ve sosyalleşmenin bir sonucu olarak duyguların sayısı ve karmaşıklığı değişir. • Bazı “değer” vermeler (nesneye ya da duruma hissi yönelim) doğuştandır ve hayat boyu sürer.
Sosyo-kültürel Yaklaşım	Bireyin sosyal ve fiziksel bağlamıyla ilişkili bazı bileşenlerin etkileşimi yoluyla toplum veya kültür tarafından inşa edilmiş belirtilerdir (sendromlar).	Sosyal düzeni koruma, toplumun ahlak sisteminin yerini tutma (ahlaki değerlerin içselleştirilmesi)	Belirtiler sosyalleşmenin, gündelik deneyimlerin ve kültürlenmenin sonucu olarak değişir.

ÇOCUKLARDA YAYGIN DUYGUSAL TEPKİLER VE GELİŞİMİ

Bazı duygusal tepkiler doğumla birlikte gözlenmeye başlar ve bu tepkiler zamanla gelişerek çeşitlenir, ifade ediliş biçimi değişir. Duyguların gelişiminde en önemli evre okulöncesi dönemdir. Bu dönemde çeşitli duygular çocuğun kişiliğinde yer etmeye başlar ve sonraki yaşamında da davranışlarının duygusal tonunu belirler. İlkokul yıllarından itibaren duygular bilinçli olarak fark edilmeye ve kontrol edilmeye başlar. Böylece duygular farklı amaçlara ulaşmada gittikçe daha karmaşık bir işlev görmeye başlar. Bazı temel duygular ve bunların gelişimi ile ilgili olarak aşağıda genel bilgiler verilmiştir.

Ağlama

Doğumdan sonra bebeklerde gözlenen ilk duygusal tepkilerdir. Bebekler; acıkma, altının kirlenmesi, ağrı/sancı, uyku vb. gibi fizyolojik ihtiyaçlarını dışa vurmak için ağlarlar. *Ağlamalar başlangıçta tamamen refleksif (uyarıcıya verilen otomatik tepkiler) düzeydedir. Ağlama tepkisi bebeğin elem (sıkıntı, acı gibi) bir duygu durumu içinde olduğunun göstergesidir.* Bebekler bu sıkıntıları ve ihtiyaçları giderilmişse zamanlarının çoğunu uyuyarak geçirirler.

3 yaşına kadar duyguları çeşitlenmediği için çocuklar olumsuz hemen her duruma ağlayarak tepki verir.

Resim 6.3. Ağlama ilk gözlenen duygusal tepkilerdendir.

Ağlama tepkisi zamanla daha iradi ve bilinçli bir hâl almaya başlar. Çocuk sadece fiziksel sorunları olduğunda değil, hoşuna gitmeyen ya da onu tedirgin eden psikolojik durumlarda da ağlama tepkisi göstermeye başlar. Örneğin; annesinin yokluğunu fark eden bir bebek kaygılanarak ağlayabilir, annesi ortama dönünce susar. Ortalama 2 yaşına kadar çocuklar; onların canını sıkın, hoşuna gitmeyen hemen her duruma ağlama biçiminde duygusal tepkiler verirler. Çünkü duyguları henüz çeşitlik kazanmış değildir. 3 yaşından itibaren çocukların duyguları çeşitlilik göstermeye ve farklı durumlara farklı duygusal tepkiler vermeye (öfke, kıskanma, inat, vb.) başlarlar.

Okul yıllarında çocuklar daha çok arkadaşlarıyla rekabet ve uyum sorunları yaşadıklarında ağlama tepkileri gösterirler. Ancak bu ağlama tepkileri okul çağından itibaren gittikçe azalır. Ergenlik dönemi başlarında ise çocuklar daha çok arkadaşları tarafından gururu, onuru incinecek durumlara düşürülürse ağlama tepkileri gösterirler.

Gülme

Gülme de ağlama gibi doğumdan hemen sonra gözlenebilen tepkilerdendir. Bebekler ilgilerini çeken nesneler ve insan yüzü -özellikle anne ve babası gibi tanıdık yüzler- gördüklerinde gülümserler. *Gülme tepkisi de ilk aylarda refleksif tepki olarak gözlenir; ancak özellikle 5. aydan itibaren durum değişmeye başlar. Bu aşamada, çocuklar tanıdık yüzlere karşı gülerken, yabancı yüzlere soğuk davranabilir.*

Okul öncesi dönemde çocuklar artık bilinçli olarak gülme davranışı sergiler. Hoşlarına giden bir davranışa, gülen insanlara, kendi yaptıkları bazı tepkilere (örneğin, kendini mahcup düşürecek bir davranış sergilediğinde) gülerek tepki verebilirler. Çocuklar kendi aralarındaki oyunlarda da sıkça gülerler. Bu durum onların mizah duygularının da geliştiğinin göstergesidir.

Ergenlik öncesi dönemde gülmeler akranlarla yapılan komikliklere, şakalara, cinsellikle ilgili konulara, argo konuşmalara vb. yöneliktir. Ancak ergenlik döneminde duygusal iniş çıkışlar sık yaşandığı için yoğun gülüşmeler ve eğlenme görüntüler sıkça sessizliğe ve içe dönük bir şekle dönüşebilir.

Korku

Korku da temel duygular arasında yer alır. Canlıyı tehlikelerden koruma işlevi görür. *İlk başlarda korku uyandıran uyarıcılar karşısında otomatik (refleksif) olarak ortaya çıkan korku tepkileri daha sonraları öğrenme sonucu başka uyarıcılar, ortamlar ve durumlar karşısında da ortaya çıkabilir.* Korkan çocuklarda gözlenen tepkiler çığlık atma, ağlama, panik hâlde kaçma ve bir köşeye sinme şeklinde olabilir.

Resim 6.4. Çocuklar korku karşısında değişik tepkiler verirler.

Okul öncesi dönemde çocuklar hayalci olduklarından gerçekte var olmayan, hayali korkular geliştirebilirler.

Bebekler genelde ani ve yüksek sese korku tepkisi verir. Yine düşme hissi onlarda korkuya neden olur. Ortalama 6. aydan itibaren bazı nesnelerden (örneğin, bir oyuncak olabilir) ya da bazı insanlardan da korkmaya başlayabilirler. Yaş ilerledikçe çocukların yaşantıları arttığı için korku duydukları durumlar ve nesneler de artış gösterir. *Özellikle okul öncesi dönemde çocukların hayal dünyası güçlü olduğu için, gerçekte var olmayan hayali durumlar, canavarlar vb. de onların korkuları arasında yer alır.* Bu dönemde çocuklar gerçek ile hayali birbirinden ayıramadıkları için korkuları hafife alınmamalı, cezalandırılmamalı, görmezden gelinmemelidir. Korkusunun üstesinden gelebilmesi için çocuğa güven duygusu verilmelidir. Okul çağına geldiklerinde çocukların korkularında azalma olur ve gelişim döneminin özelliği olarak hayali şeylerden çok, somut uyarıcılar (örneğin; hayvanlar ya da belli yerler gibi) onlar için korku kaynağıdır.

Ergenlik döneminde korkular daha çok ilişkilerle alakalıdır. Beğenilmeme, alay konusu olma, arkadaşlarına karşı küçük düşme gibi korkular daha yaygındır.

Korku uyandıran durumların çoğu öğrenilmiş olduğu için yetişkinler bu konularda dikkatli olmalıdır. Çocukları korkutarak kontrol etmek, çocuklara sevgi ve güven hisse vermemek, dayak ve başka türde şiddete başvurmak, onları küçük düşürecek söz ve davranışlarda bulunmak çeşitli korkuları tetikler. Korkular aynı zamanda model alınarak da öğrenilebilir. Bu nedenle çocukların yanında korkuların kontrol edilmesi ve aşırı tepkilerden kaçınılması da önemlidir.

Engellenme, Öfke ve Saldırganlık

Öfke doğal bir duygudur, ancak denetlenmediği zaman yıkıcı davranışları tetikleyebilir.

Aslında saldırganlık bir duygu değil, öfke ve engellenme hissine karşı verilen yaygın tepkilerden biridir. Bazı kuramlar saldırganlığın doğuştan getirilen bir içgüdü olduğunu söylese de son yıllarda yapılan çalışmalar saldırganlığın doğuştan getirilen bir eğilim değil, sonradan öğrenilen bir davranış biçimi olduğunu ortaya koymuştur. Ancak yoğun öfke ve engellenmişlik duyguları genellikle saldırgan tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yine de öfke ve engellenmişlik her zaman saldırganlığa dönüşmez.

Öfke hissi genellikle isteklerin engellenmesi ya da korku gibi durumlarda ortaya çıkar. Belli bir düzeye kadar öfke, karşılaşılan engelin aşılması ve içinde

bulunulan zorlu durumdan kurtulmayı sağlayacak tepkileri başlatması açısından normal kabul edilir. Ancak öfke duygusu arttıkça bilincin kontrolü zayıflamakta ve aşırıya kaçan davranışlar ortaya çıkabilmektedir.

Çocuklar gergin tepkiler vererek, kendini sıkarak, sinirli bir tonda ağlayarak, tepinerek, ellerindeki nesneleri fırlatarak ya da etrafa saldırarak öfkelerini gösterebilirler. Küçük çocuklar genelde günlük bakımlarının yapılması, yeme-içme, uykuya gitme vb. gibi durumlarda öfkelenebilirler. Bunun nedeni çocuğun o anda ilgisini çeken etkinliğin (örneğin; oyun ya da yeni bir nesnenin incelenmesi gibi) anne tarafından engellenmesidir. Yaş ilerledikçe yaşantılar çeşitlenir ve öfkeye neden olan unsurlar da artar. Arkadaşlarıyla oynarken yaşanan çatışmalar, uyulması için konulan kurallar, sürekli talep ettiği isteklerinin ertelenmesi ya da reddedilmesi vb. çocuklar için öfke nedenleridir.

Ergenlerde genellikle yetişkinlerin müdahaleleri, eleştirilmek, başkalarıyla kıyaslanmak, sık sık nasihat edilmesi gibi durumlar öfkeyi tetikleyen durumlardır.

Öfke normal bir duygudur. Her insan zaman zaman öfke hissi yaşar. Önemli olan öfkenin kontrol edilebilmesi ve kişinin kendine ya da başkalarına zarar vermeden yatıştırılabilmesidir. Burada yetişkinlerin çocuklara olumlu model oluşturmaları önemlidir. Öfke üzerine gidildikçe alevlenen bir histir. Bu nedenle öfkelenen çocuğu sıkıştırmak ya da sakinleştirmeye çalışmak yerine, yetişkinlerin sakin kalarak çocuğun ilgi ve dikkatini başka bir konuya kaydırmaları işe yarar bir yöntemdir. Öfkelenen çocuğa ceza vermek öfkeyi yatırtmayacağı gibi başka olumsuz duyguları da tetikler. Çocuğa, isteklerinin neden engellendiğini sakin ve kısa bir şekilde açıklamak faydalı olur. Öfke ve saldırganlığın ödüllendirilmemesi için çocuk bu tepkileri gösterdikten sonra, öfkesi dursun diye, isteklerini yerine getirmekten mutlaka kaçınılmalıdır. Aksi hâlde öfke hissi ve saldırgan davranışlar pekişir ve gittikçe kontrol edilemez bir hâl almaya başlar.

Kıskançlık

Kıskançlık bütün insanlar tarafından yaşanan bir duygudur. Yaşamın ilk yılı hariç hemen her yaştaki insanda kıskançlık tepkileri gözlenebilir. Elbette yaş ilerledikçe kıskançlık daha çok kontrol edilir ve bu duygu toplum içinde çok da belli edilmemeye çalışılır.

Resim 6.5. Kıskançlık hemen her yaşta ve herkeste görülen bir duygudur.

Kıskançlık, temelinde başkalarının kendisinden üstün olduğu ya da sevdiği birinin ilgisinin başkalarına kaydığı yönünde hislerin sonucunda ortaya çıkar. Küçük çocuklar annelerinin başkalarına ilgi göstermesini kıskanırlar. Kardeşler arasında kıskançlık hemen her zaman, az ya da çok gözlenir. Yeni doğan bir kardeş kıskançlığın en önemli sebeplerindendir.

Kıskançlık duygusu aşırıya kaçmadığı sürece yapıcı olabilir. Örneğin; okul çağındaki bir çocuk, arkadaşlarının başarısını kıskanarak daha çok çalışmaya yönelebilir ya da sınıfta popüler bir arkadaşı gibi davranarak sosyal ilişkilerini genişletmeye çalışabilir. Ancak kıskançlık duygusu kontrol edilmediğinde aşırıya kaçabilir ve saldırganlık gibi olumsuz davranışlara neden olabilir. Bazı çocuklar ise daha pasif tepkiler verir ve içine kapanabilir ya da dolaylı yollardan rakibini bertaraf etmeye çalışabilir.

Kıskançlığın temelinde güven eksikliği ve yetersiz ilgi vardır. Çocuklarına yeterli güven veremeyen ve ilgi göstermeyen ailelerde bu duygu daha yoğun yaşanır. Yoğun yaşanan kıskançlık duygusu çocuklarda çeşitli davranış bozukluklarına (parmak emme, tırnak yeme, altını ıslatma vb. gibi) neden olabilir. Bu nedenle aileler çocuklarına yerince ilgi göstermeli, onlara kendilerini güvende hissettirmelidir. Çocukları başkalarıyla rekabete sokmamalı, başkalarıyla kıyaslamamalıdır. Aileler çocukları arasında ayrım yapmamalı, her çocuğa eşit yaklaşmalıdır. Eğer yeni bir kardeş söz konusu olacaksa çocuk önceden buna alıştırılmalı ve kardeşiyle ilgili minik sorumluluklar kontrollü bir şekilde çocuğa verilerek kendini dışlanmış hissetmemesi sağlanmalıdır. Okullarda da öğretmenler çocukları birbirinin rakibi görecektir şekilde değil, işbirlikli bir şekilde başarıya odaklanmalıdır.

Yetişkinler kıskançlık duyduklarını inkâr etseler de her insan kıskançlık duyguları yaşar.

DUYGU DÜZENLEME: DUYGUSAL GELİŞİMİ DESTEKLEME

Duygu düzenleme, duygusal yoğunluk yaşadığımız zamanlarda yaşadığımız duyguların farkına varabilmeyi ve bunları denetleyebilmeyi ifade eden bir kavramdır. *Duygu düzenleme duyguların ortadan kaldırılması değildir. Zaten böyle bir şey mümkün değildir. Temel olarak duyguların bizim üzerimizdeki etkilerini azaltma veya artırma ya da sürdürme olarak nitelendirilebilir.* O anda ne hissettiğimiz, o duyguyla ne yapmak istediğimiz, onunla nasıl baş edeceğimiz gibi durumları içerir. Ayrıca duygu düzenleme ile duyguların bizi hedeflerimizden alıkoymasına engel olabilir, hatta daha ötesi, duygularımızı hedeflerimiz doğrultusunda bir güdüleyici olarak kullanabiliriz.

Duygular doğuştan getirilen eğilimlerden temellerini alıyor olabilir, ancak duyguların tonu ve onların ifade ediliş biçimleri sonradan edinilen becerilerdir. Elbette böyle bir beceriyi edinmek kolay bir süreç değildir. *Duyguların çeşitlenmesi ve dışavurumu ile ilgili deneyimlerin yaşamın ilk yıllarında başlaması, bu eğitime de erken yaşlarda başlanması gerektiğinin işaretidir. Çünkü duygular ve bunların ifade ediliş biçimleri bir kez yerleştğinde artık değiştirilmesi oldukça güç olmaktadır.* Çocuklar kendi duygularını tanıma ve onları doğru bir şekilde kontrol

etme bilgi ve deneyimine sahip olmadıkları için burada anne-babanın desteğine ihtiyaç vardır. Anne-babaların çocuklarıyla kuracakları güçlü bağlar ve güven temelli ilişki duygu düzenleme için güçlü bir zemin oluşturur.

Yetişkinler, çocuklar yoğun duygular yaşadıklarında genellikle bu duyguları bastırma, cezalandırma ya da duygularla alay ederek küçümseme tarzında tepki verirler. Oysa bu tepkiler çocuk için yapıcı olmaz tersine duygularını daha yoğun ve karmaşık hâle getirebilir.

Duygu düzenlemenin uzunca bir süreç olduğu unutulmadan aşağıdaki adımların atılmasının, çocukların duygularının kontrolünü ellerine almalarında oldukça faydalı olduğu ifade edilmektedir.

- **Çocuklar yoğun duygular yaşadıklarında yetişkinlerin sakin kalabilmesi önemlidir.** Onlara sakin bir biçimde yaklaşarak, mümkünse dokunarak ya da sarılarak sakinleşmeleri sağlanabilir. Çocuklar sakinleştiklerinde onlarla yaşadıkları duyguları hakkında konuşmak önemlidir.
- **Duyguları fark etmek ve hangi duyguları yaşadığını bilebilmek önemlidir.** Nasıl bir duygu yaşadığı, o an ne hissettiği üzerine çocukla konuşulması önemlidir. Yaşadığı duyguya bir isim vermesi (korku, suçluluk, öfke vb. gibi) istenebilir. Böylece duyguları fark etmeyi ve tanımayı öğrenirler.
- **Çocukların duyguları yok sayılmamalı, bastırılmaya çalışılmamalıdır.** Duyguların bastırılması uzun vadede başka psikolojik sorunların doğmasına neden olmaktadır. Duyguların doğal olduğu kabullenmeli ve çocuklara duygularını ifade edebilmeleri için fırsat verilmelidir. Yetişkinler, yaşadığı duygularla ilgili olarak çocuklarla konuşmalıdır. Ona nasihat vermek yerine, dinleyip onu anlamaya çalışmalıdır. Özellikle olumsuz duygular söz konusu olduğunda, çocuklar duygularını paylaştıkça duyguların yoğun etkileri azalır.
- **Çocuklar, yaşadıkları duygusal deneyime ilişkin bilgi sahibi olduklarında duygularını kontrol etmekte daha başarılı olurlar.** Duygular yükseldiğinde bilincin kontrolü zayıflar, ancak bilinçli irade güçlendiğinde ise duyguların tonu azalır ve kontrol edilmeleri kolaylaşır. Çocuklar duygusal bir olay yaşadıklarında (örneğin bir öfke durumu) bedende ne gibi değişimler olduğu (kalbin hızlanması, avuçların terlemesi, kendini sıkma gibi) öfkenin bizi olumsuz durumlara karşı nasıl uyardığı gibi konularda bilgili olmak ve durumların normal olduğunu fark etmek duygusal etkilere karşı çocukları güçlü kılmaktadır.
- **Hangi durumlarda bu duyguları yaşadıkları sorulmalıdır. Çocukların hangi koşullarda benzer duyguları yaşadıklarını keşfetmeleri duygu kontrolü için önemlidir.**
- **Bir sonraki adımda çocukla birlikte etkili baş etme yöntemleri keşfetmeye çalışmalıdır.** Baş etme yöntemleri olumlu da olumsuz da olabilir. Örneğin; kızınca elindeki nesneyi fırlatmak ya da odaya gidip ağlamak da bir baş etme yöntemi olabilir. Ancak bunlar sorunu çözmeye yaramazlar. Bu durumda çocukla birlikte nelerin onun sakinleşmesini sağlayacağı ve aynı sorunu tekrar yaşamaması için ne yapabileceği konusu konuşulmalıdır.

Çocuklar duygu düzenleme konusunda yetişkinlerin rehberliğine ihtiyaç duyarlar.

Olumsuz duygularla baş etmede bireysel farklılıklar olduğu unutulmamalıdır.

Böylece çocuklara, uygulayabilecekleri olumlu baş etme yöntemleri fark ettirilebilir. Burada çocukların bireysel farklılıklar göstereceği unutulmamalıdır.

- *Yoğun duygular karşısında sakin kalabilmeyi sürdürmek için önemli bir husus da doğru nefes almaktır.* Diyaframdan derinden alınan nefesin bedeni rahatlattığı bilinmektedir. Rahatlamış bir beden ise fizyolojik tepkileri kontrol etmek için şarttır. Bu nedenle çocuklara, yaşadıkları korku, kaygı, heyecan durumlarında doğru nefes alarak duyguların bedensel belirtilerini yatıştırmayı öğretmek gerekir. Fizyolojik belirtiler sakinleşince duyguların kontrolünü ele almak kolaylaşır.
- *Belki en önemli konulardan biri ise çocuklara doğru bir örnek teşkil etmektir.* Çocuklar sürekli çevrelerini gözlemler ve özellikle aile içindeki davranışları ve önemsedikleri bireylerin davranışlarını model alır. Çocuklar sözlerden çok davranışlardan öğrenir. Yetişkinler duygulanma ve duyguları denetlemede olumlu modeller sunarsa çocuklar da duygu düzenleme konusunda daha başarılı olurlar.

Özet

• DUYGUSAL GELİŞİM

• Çocuklar dünyaya geldiklerinde belli bir duygulanım potansiyelini beraberlerinde getirirler. Ancak bireyler gelişim basamaklarında ilerlerken duyguları yorumlama ve duyguları ifade etme biçimleri değişimler göstermektedir. Bu durum duyguların olgunlaşma ve öğrenme süreçleriyle doğrudan etkileşim içinde olduğunun kanıtıdır.

• TEMEL KAVRAMLAR

• Duygu

• Genel olarak fizyolojik ve bilişsel öğelerin etkileşimi yoluyla davranışlar üzerinde etkiler oluşturan hislerdir. Duygular sadece özel bir tepki biçimi, bir dış vurum ya da belli kalıp bir düşünce ya da hissiyat değildir. Bunların hepsi “duygusal süreç”in birer ögesidir.

• Heyecan

• Yaşanılan herhangi bir duygunun yoğun ve coşkulu olmasını ifade eder. Sık sık yaşanan heyecan durumları kişinin uyumunu bozabilir ve hayatını zorlaştırır.

• Duygulanma

• İç ya da dış uyarıcıların canlıda bir duyguyu tetikleyen süreci başlatması sonucunda duygu adını verdiğimiz yaşantıların meydana gelmesidir.

• Duygusal Gelişim

• Duygulanmaya yönelik doğuştan getirilen fizyolojik potansiyelimizin çevreyle etkileşimi girmesi neticesinde haz ya da elem yönünde çeşitli duygular kazanılmasını ifade eder.

• Duygusal Olgunluk

• Bireylerin duygusal olaylar yaşadıklarında, olgunlaşma düzeyine ve ortama uygun tepkiler üretmelerine ve duygularını denetleyebilmelerine denir.

• DUYGULARIN İŞLEVLERİ

• Duygular, hayatımızın hemen her alanında var olan ve davranışlarımızı ve ilişkilerimizi etkileyen süreçlerdir. Duyguların işlevleri üç temelde gruplandırılır;

• Duygular bizi harekete geçmeye teşvik eder

• Gelecekteki davranışlarımızı şekillendirir.

• Diğer insanlarla iletişimi daha etkili kılar.

• DUYGUSAL GELİŞİMİLE İLGİLİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

• Biyolojik Yaklaşım

• Bu yaklaşım, duyguları doğuştan gelen ve ontogenez boyunca oldukça stabil olan bir sinir-kas süreci olarak ele alır. Biyolojik yaklaşıma göre duygular doğuştan gelen temellere sahip olduğu için yaşam boyu değişime uğramaz. Zamanla değişime uğrayan şey duyguların ifade ediliş biçimleridir.

• Bilişsel Yaklaşım

• Bu görüşe göre, dışsal güdüleyiciler, düşünceler ve algılanan içsel hissi değişimler bizim etiketlendirebileceğimiz birer bağlam (geşalt yaşantısı/bütünlük) oluşturur. Bu bağlamı oluşturan öğelerden herhangi biri değiştiğinde bağlam da değişir ve hissettiğimiz duygu farklı olur. Bilişsel yaklaşıma göre duygusal gelişim bilişsel gelişime paralel olarak ilerler.

• Yapısal-Gelişimsel Yaklaşımlar

• Gelişimsel süreçleri temele alarak duygusal gelişimi açıklamaya çalışmaktadır. Duygulardaki gelişim, diğer gelişim alanlarından (fiziksel, bilişsel, sosyal, vb.) bağımsız değildir, onlarla karşılıklı etkileşim hâlinindedir.

• İşlevselci Yaklaşımlar

• Duygular canlının çevresiyle etkileşimiyle bağlantılı olarak belli işlevlere hizmet süreçleridir.

Özet (devamı)

•Sosyokültürel Yaklaşımlar

•Duyguların oluşumu sosyal etkileşimler içerisinde ve zamanla olur. Duygusal tepkiler, farklı kişilerarası ilişkiler ve sosyal çevrelerde değişik işlevler yerine getirir.

•ÇOCUKLARDA YAYGIN DUYGUSAL TEPKİLER VE GELİŞİMİ

•Ağlama

•Doğumdan sonra gözlenen ilk duygusal tepkilerdir. Ağlamalar başlangıçta tamamen refleksif düzeydedir. Zamanla daha iradi ve bilinçli bir hal almaya başlar. 2 yaşına kadar olan çocuklar duyguları çeşitlenmediği için hemen her olumsuz duruma ağlayarak tepki verir, ancak 3 yaşından itibaren tepkileri gittikçe çeşitlenir. Okul çağından itibaren ağlama davranışı azalır. Ergenler ise daha çok gururlarını incitecek durumlar karşısında ağlama tepkisi gösterirler.

•Gülme

•Başlangıçta refleksif bir tepki iken 5. aydan itibaren duruma göre tepki vermeye başlarlar. Örneğin, tanıdık yüzlere gülerken yabancılara soğuk davranabilirler.

•Korku

•Canlı tehlikelerden koruma işlevi görür. İlk başlarda korku uyandıran uyarıcılar karşısında otomatik olarak ortaya çıkarken daha sonra öğrenme sonucu başka uyarıcılar karşısında da ortaya çıkabilir. Okul öncesi dönemde çocukların hayal dünyası güçlü olduğu için, gerçekte var olmayan hayali durumlardan korkabilirler. Okul çağına geldiklerinde çocukların korkularında azalır ve somut uyarıcılar onlar için korku kaynağı olur. Ergenlik döneminde korkular daha çok ilişkilerle alakalıdır.

•Engellenme, Öfke ve Saldırganlık

•Yoğun öfke ve engellenmişlik duyguları genellikle saldırgan tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yine de öfke ve engellenmişlik her zaman saldırganlığa dönüşmez.

•Öfke hissi genellikle isteklerin engellenmesi ya da korku gibi durumlarda ortaya çıkar. Bu durumlarda öfke yaşamak doğal kabul edilir, ancak öfkenin kontrol edilmesi önemlidir. Öfkelenen çocuğa ceza vermek öfkeyi yatıştırmayacağı gibi başka olumsuz duyguları da tetikler.

•Kıskançlık

•Yaşamın ilk yılı hariç hemen her yaştaki insanda kıskançlık tepkileri gözlenebilir. Kıskançlık, temelinde başkalarının kendisinden üstün olduğu ya da sevdiği birinin ilgisinin başkalarına kaydığı yönünde hislerin sonucunda ortaya çıkar. Kıskançlığın temelinde güven eksikliği ve yetersiz ilgi vardır.

•DUYGU DÜZENLEME: DUYGUSAL GELİŞİMİ DESTEKLEME

•Duygu düzenleme, duygusal yoğunluk yaşadığımız zamanlarda yaşadığımız duyguların farkına varabilmeyi ve bunları denetleyebilmeyi ifade eden bir kavramdır. Temel olarak duyguların bizim üzerimizdeki etkilerini azaltma veya artırma ya da sürdürme olarak nitelendirilebilir.

•Duygu düzenlemenin desteklenmesi için şunlar önerilmektedir;

•Çocuklar yoğun duygular yaşadıklarında yetişkinlerin sakin kalabilmelidir.

•Duyguları fark etmek ve hangi duyguları yaşadığını bilebilmek önemlidir. Nasıl bir duygu yaşadığı, o an ne hissettiği üzerine konuşulması önemlidir.

•Çocukların duyguları yok sayılmamalı, bastırılmaya çalışılmamalıdır.

•Çocuklar, yaşadıkları duygusal deneyime ilişkin bilgi sahibi olduklarında duygularını kontrol etmekte daha başarılı olurlar.

•Hangi durumlarda bu duyguları yaşadıkları sorulmalıdır.

•Çocukla birlikte olumlu baş etme yöntemleri keşfetmeye çalışmalıdır.

•Yoğun duygular karşısında sakin kalabilmeyi sürdürmek için önemli bir husus da doğru nefes almaktır.

•Yetişkinler çocuklara doğru birer model olmalıdır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Coşkulu bir duygu yaşayan birinin kabinin hızlı çarpması, ellerinin titremesi duyguların aşağıdaki hangi bileşeninin göstergesidir?
 - a) Duygusal
 - b) Sosyal
 - c) Bilişsel
 - d) Fizyolojik
 - e) Davranışsal
2. Duyguların coşkulu yaşanması durumuna verilen ad aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Duygulanma
 - b) Heyecan
 - c) Neşe
 - d) Haz
 - e) Duygusal olgunluk
3. “Duygusal gelişimi” aşağıdaki ifadelerden hangisi tanımlamaktadır?
 - a) Doğuştan getirilen potansiyelin çevreyle etkileşimi sonucunda haz ya da elem yönünde duygular kazanılmasıdır.
 - b) Bireylerin duygusal olaylar yaşadıklarında, olgunlaşma düzeylerine ve ortama uygun tepkiler üretebilmesidir.
 - c) İç ya da dış bir uyarıcının duyguyu tetikleyen süreci başlatması sonucu duygusal yaşantıların meydana gelmesidir.
 - d) Yaşanılan herhangi bir duygu durumunun yoğun ve coşkulu olması durumudur.
 - e) Genel olarak fizyolojik ve bilişsel öğelerin etkileşimi yoluyla davranışlar üzerinde etkiler oluşturan hislerdir.
4. Duyguların sözlü ya da sözsüz olarak karşıdaki kişiye aktarılmasının temel işlevi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Harekete geçmeye teşvik
 - b) Savaş ya da kaç etkisi
 - c) İletişimi zengin ve etkili kılmak
 - d) Gelecek davranışların şekillendirilmesi
 - e) Davranışların pekiştirilmesi

5. Duyguların tüm yaşam boyunca değişmeden kaldığını savunan yaklaşım aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Biyolojik
 - b) Bilişsel
 - c) Yapısal-Gelişimsel
 - d) İşlevselci
 - e) Sosyokültürel
6. Duyguları; dışsal güdüleyiciler, düşünceler ve duygu tonu arasındaki farklı ilişkiler ele alan yaklaşım aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Biyolojik
 - b) Yapısal-Gelişimsel
 - c) İşlevselci
 - d) Sosyokültürel
 - e) Bilişsel
7. Duyguların temel görevinin bireyin çevresine uyum sağlamak olduğunu savunan görüş aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Biyolojik
 - b) Yapısal-Gelişimsel
 - c) İşlevselci
 - d) Sosyokültürel
 - e) Bilişsel
8. Duyguların işlevine ilişkin sosyokültürel yaklaşımın görüşünü aşağıdakilerden hangisi ifade etmektedir?
 - a) Bilgi akışını düzenler ve kişilerarası davranışların seçimi
 - b) Sosyal düzeni koruma ve ahlaki değerlerin içselleştirilmesi
 - c) Acil durumlarda tepki başlatma ve çevre üzerinde hakimiyet
 - d) Davranışsal ve bilişsel gelişimi güdüleme ve sosyal etkileşimi teşvik
 - e) Dikkati yöneltme ve davranışları güdüleme
9. Bir bireyin dünyaya gelişinden sonra ilk gözlenen duygusal tepki aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Gülme
 - b) Kıskançlık
 - c) Korku
 - d) Ağlama
 - e) Öfke

10. “Bu kavram duyguların ortadan kaldırılması demek değildir. Temel olarak duyguların üzerimizdeki etkilerini azaltma, artırma ya da sürdürme olarak ifade edilebilir.” İfade edilen kavram aşağıdakilerden hangisidir?
- a) Engellenme
 - b) Duygusal olgunluk
 - c) Duygusal gelişim
 - d) Duygulanma
 - e) Duygu düzenleme

Cevap Anahtarı

1.d, 2.b, 3.a, 4.c, 5.a, 6.e, 7.c, 8.b, 9.d, 10.e.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Bakırcıoğlu, R. (2013). *Çocuk ve ergenlerde ruh sağlığı* (5. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık
- Başaran, İ. E. (2005). *Eğitim psikolojisi: Gelişim, öğrenme ve ortam* (6. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Calkins, S. D., & Bell, M. A. (Eds.). (2010). *Child development at the intersection of emotion and cognition*. Washington: American Psychological Association
- Cowie, H. (2012). *From birth to sixteen: Children's health, social, emotional and linguistic development*. Oxon: Routledge
- Durak, M., Şenol-Durak, E., & Kocatepe, U. (Çev. Ed.). (2016). *Aklımın akli: Psikoloji* (2. basımdan çeviri). Ankara: Nobel
- Erden, Ş. (2017). Duygusal gelişim. M. Engin Deniz (Ed.), *Erken çocukluk döneminde gelişim* içinde (s. 180-216). Ankara: Pegem Akademi
- Ergin, H. (2016). Duygusal gelişim. Hatice Ergin & Armağan Yıldız (Ed.), *Gelişim Psikolojisi* içinde (s. 143-179). Ankara: Nobel
- Kandır, A., & Alpan, Y. (2008). Okul öncesi dönemde sosyal-duygusal gelişime anne-baba davranışlarının etkisi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 4(14), 33-38.
- Mascolo, F. M., & Griffin, S. (Eds.). (1998). *What develops in emotional development?* New York: Springer Science+Business Media
- Sroufe, L. A. (1997). *Emotional development: The organization of emotional life in the early years*. Cambridge: Cambridge University Press
- Tuğrul, C. (1999). Duygusal zekâ. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 1, 12-20.

KİŞİLİK GELİŞİMİ

İÇİNDEKİLER

- Kişilik Nedir?
- Freud'un Psikanalitik Gelişim Kuramı
- Freud'un Psikoseksüel Gelişim Kuramı
- Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı
- James Marcia'nın Kimlik Statüleri

HEDEFLER

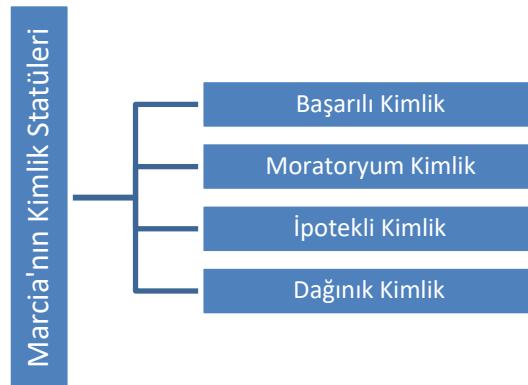
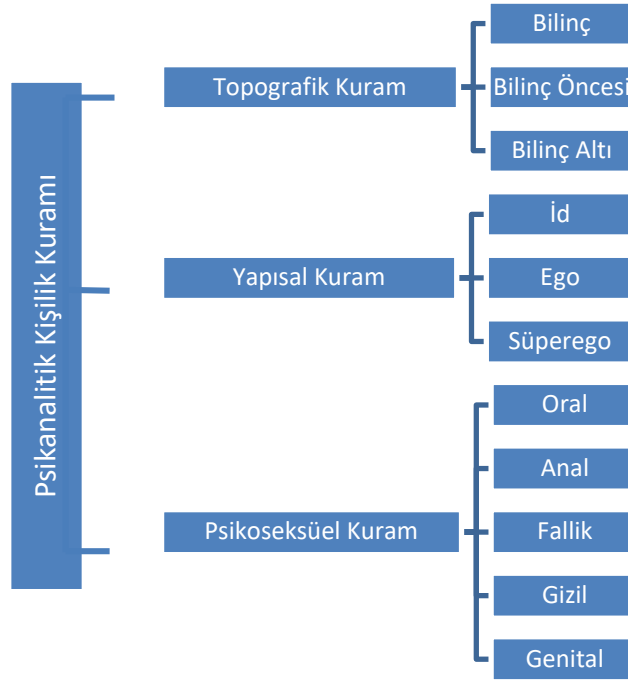
- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Kişiliği tanımlayabilecek,
 - Freud'un psikoseksüel kuramını öğrenebilecek,
 - Erikson'un psikososyal gelişim kuramını kavrayabilecek,
 - Marcia'nın kimlik statülerini açıklayabileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ
Doç. Dr. Adnan TAŞGIN

ÜNİTE
7

GİRİŞ

Sizden en yakın iki arkadaşınızı karşılaştırıp birbirleriyle mukayese etmenizi istediğimizi hayal edin. Hangi yönleri birbirine benziyor? Hangi yönleri farklı? Değerlendirmenizi yaparken arkadaşlarınızın kişiliklerine odaklanmanız oldukça muhtemeldir. Örneğin; bir arkadaşınızın diğerinden daha cana yakın, diğerininse kendine daha çok güvenen biri olduğunu ileri sürebilirsiniz. Bu tür iddialar ilişkileri ile bağlantılı bir kişilik teorisi geliştirdiğiniz, yani kişilikleri değerlendirmek için kendi sisteminizi oluşturduğunuz anlamına gelir. Yeni sınıfınızda kimin arkadaşınız ya da rakibiniz olacağına karar vermek için kendi inanışlarınızı kullanırsınız. Psikologlar kişiliği farklı şekillerde tanımlamaktadırlar; ancak bu tanımların hepsine ortak olan iki temel kavram mevcuttur: eşsizlik ve davranışın ayırt edici düzenleri.

Her birey kendine has özelliklere sahiptir ve bu özellikler bir başka bireyde aynı şekilde görülmez. Bireyler doğduğu anda belli bir kişiliğe sahip değildir. Zamanla diğerlerinden ayırt edici özelliklere sahip olmaya başlarlar. Bu özellikler ilk yıllarda çabuk değişebilirken, özellikle yetişkinlikte değişim azalır. Kişilik özellikleri belirginleşir ve çok az değişime uğrar. Bununla birlikte bireyin yaşadığı travmatik durumlar da kişilik üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kişilik, kalıtım ve çevresel faktörlerin ortak etkileri sonucu oluşmaktadır.

Kişilik gelişimi denildiğinde ilk akla gelen Freud'un kişilik kuramı ile Erikson'un kişilik kuramıdır. Freud kişilik gelişimini; *oral, anal, fallik, gizil ve genital* olmak üzere 5 dönem ile açıklarken, Erikson ise *temel güvene karşı güvensizlik, özerkliğe karşı kuşku ve utanç, girişimciliğe karşı suçluluk, başarıya karşı aşağılık duygusu, kimliğe karşı rol karmaşası, yakınlığa karşı yalnızlık, üretkenliğe karşı durgunluk ve benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk* olmak üzere 8 dönemde açıklamıştır.

KİŞİLİK NEDİR?

Kişilik tutarlı davranış özellikleri grubunda bireyin eşsizliğine işaret etmektedir. Kişilik özelliği, çeşitli durumlarda belirli bir şekilde davranmak için sürekli bir eğilimdir. Arkadaş canlısı, otoriter, endişeli, şüpheli, dürtüsel, mutsuz, güvenilir, dürüst gibi sıfatlar kişilik özelliklerinin yansıttığı eğilimleri tanımlar.

Kişilik her bireyin yaşamı boyunca kendine özgü düşünme, davranma ve hissetme biçimidir. Kişilik bireyin ahlaki ya da etik davranışları ile ilgili değer yargılarını işaret eden karakter ya da çabuk öfkelenme veya uyum yeteneği gibi doğuştan gelen kalıcı özelliklerini belirten mizaç ile karıştırılmamalıdır. Mizaç, kişinin genetik etkiler, doğum öncesi etkiler ya da bu etkilerin birleşiminden oluşan biyolojisine dayanır ve bireyin kişiliğinin büyük bir bölümünü şekillendirir. Bununla birlikte hem karakter hem de mizaç kişiliğin yaşamsal öneme sahip parçalarıdır.

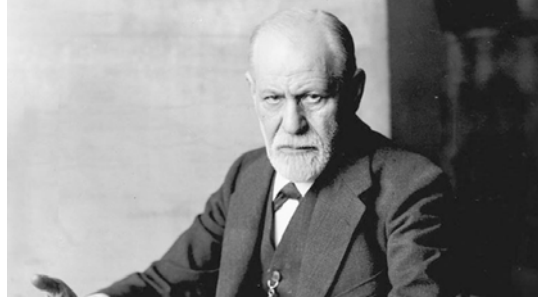
Bireyi diğer insanlardan ayıran düşünce ve davranışlar kişiliği ifade eder.

FREUD’UN PSİKANALİTİK KURAMI

Freud’a göre kişiliğin temel yapı taşı “bilinç dışı”dır.

1856’da doğan Sigmund Freud, Avusturya’nın Viyana şehrinde orta sınıf bir Yahudi ailede büyümüştür. O, erken yaşlarda entelektüel uğraşlara ilgi göstermiş ve istekli, çok çalışkan bir genç haline gelmiştir. Freud önemli bir buluş yaparak ünlü olmayı hayal etmiştir. Freud, 19. Yüzyılın sonlarına doğru Viyana’da tıbbi uygulamaya başladığında nöroloji üzerinde uzmanlaşan bir doktordur. Kendi çağındaki diğer nörologlar gibi yersiz korkular, takıntılar ve kaygılar gibi sinirsel problemlerden rahatsız olan insanları tedavi etmiştir. Sonunda Freud kendisini, geliştirdiği psikoanaliz denilen yenilikçi bir işlem kullanarak zihinsel rahatsızlıkların tedavisine adanmıştır. Onun hastalarıyla olan yıllar süren deneyimleri, Freud’un kişilik teorisinin büyük bölümüne esin kaynağı olmuştur.

Resim 7.1 Sigmund Freud

Freud, biyolojinin insan gelişiminde, diğer türlerde olduğu gibi, belirli içgüdüler kadar olmasa da, önemli bir yeri olduğunu iddia etmiştir. Aksine, insanların doğumdan itibaren iki temel gereksinim ya da güdüsü olduğunu kuramlaştırmıştır. Bunların ilki Freud’un terimleri ile *hayat güdüsü* ya da antik Yunan aşk tanrısının ismi *eros* olarak bilinen cinsel ve duygusal ilişkidir. İkincisi ise saldırgan olan güdümüz *ölüm içgüdü* ya da *thanatos* (Yunanca ölüm) tur.

Kişiliğin Yapısı

Freud kişiliğin yapısını üç unsura ayırmıştır. Bunlar; id, ego ve süperegodur. Freud, kişinin davranışlarını bu üç unsur arasındaki etkileşimin sonucu olarak görmüştür.

İd, kişiliğin zevk ilkesine göre işleyen ilkel ve dürtüsel unsurlardır. Freud id’i psişik (ruhsal) enerjinin deposu olarak tanımlamıştır. Bununla id’in ham biyolojik dürtülere (yemek, uyumak, dışkılamak, ilişkiye girmek vb.) ev sahipliği yaptığını kastetmiştir.

Hayal kırıklığını önlemek için bir çocuk dünyaya gerçekçi yaklaşmayı öğrenmek zorundadır. Ego, kişiliğin gerçeklik ilkelerine göre işleyen karar alma unsurudur. Ego, acil tatmin için olan kuvvetli arzulara sahip id ile uygun davranışa dair beklentileri ve kuralları olan sosyal dış dünya arasında arabuluculuk yapar. Kendi varoluşumuzun farkına vardığımızda ve istediğimiz her şeyi elde edemeyeceğimiz gerçeğiyle yüzleştığımızda ego ortaya çıkar. Ego nasıl

davranılacağına karar vermede sosyal realiteleri, toplumun normlarını, görgü kurallarını, kuralları ve gelenekleri dikkate alır.

Şekil 7.1. Freud'un Topografik Kişilik Kuramı

Süperego, kişiliğin doğru ve yanlış neyin temsil ettiği konusundaki sosyal standartları bünyesinde barındıran ahlaki unsurdur. Yaşamları boyunca, özellikle çocuklukları süresince, bireyler neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda eğitim alırlar. Sonunda bireyler bu sosyal normların pek çoğunu benimserler ki, bu da onların belli ahlaki ilkeleri gerçek anlamda kabul ettikleri ve sonra bu standartlara göre yaşamak için kendilerine baskı uyguladıkları anlamına gelir. Süperego, vicdanımız olarak çalışır ve bize istediğimiz her şeyi neden elde edemediğimizi açıklar. Süperego 3 veya 5 yaşları civarında egodan ortaya çıkar. Şekil 7.1.'de Freud'un topografik kişilik kuramının özeti, Şekil 7.2.'de ise id, ego ve süperegonun özellikleri yer almaktadır.

Freud'a göre kişiliğin temel yapı taşı "bilinç dışı"dır.

İd: Freud'un insanoğlunun temel güdülleri için kullandığı kavram

Sper Ego: Freud'un birey tarafından içselleştirilmiş kültürel değerler ve normlar bütünü için kullandığı kavram.

Ego: Freud'un bir kişinin, toplumun ihtiyaçlarını kendi içsel haz güdülleriyle bilinçli bir şekilde dengeleme çabaları için kullandığı kavram

Şekil 7.2. Freud'un Kişilik Modeli

İd ve **süperego**, çatışma içinde kalmaya devam eder, fakat benliğin farkına varan bir kişi bu iki gücü dengede tutar. Eğer çocuklukta bu çatışmalar

çözümlemezse, Freud bunun sonradan kişilik bozukluğu olarak ortaya çıkacağını iddia eder.

Freud’a göre, id, ego ve süper ego üç farkındalık düzeyine dağılmıştır. Bilinç dışını bilinç ve bilinç öncesiyle karşılaştırmıştır. Bilinç, herhangi bir kişinin zamanda belli bir noktada farkında olduğu herhangi bir şeyden ibarettir. Örneğin; şu anda bilinciniz bu metindeki mevcut düşünce zincirine yer verebilir. Fakat zihninizin gerisindeki belirli belirsiz farkındalık ise gözlerinizin yorulduğuna ve acıkmaya başladığınıza yer verebilir. Bilinç öncesi ise kolayca geri kazanılabilecek farkındalık düzeyinin hemen altındaki materyali içerir. Örnekler; ikinci adınızı, dün gece akşam yemeğinde ne yediğinizi ya da dün bir arkadaşınızla yaşadığınız tartışmayı kapsayabilir. Bilinç dışı, bilinç farkındalık düzeyinin tam altında fakat yine de kişinin davranışında büyük etkiye sahip olan düşünceleri, hatıraları ve arzuları içerir. Bilinç dışınızda bulunabilecek olan örnekler, çocukluktan gelen unutulmuş bir travma veya bir anne-babaya karşı gizlenmiş düşmanlık hisleridir.

Örnek

- Melek, Şeytan ve Ben: Kişiliğin Üç Bölümü Birlikte Nasıl Çalışır?
- Büyürken çizgi film izlemiş herkes, büyük olasılıkla kişiliğin bu üç bölümünün canlandırılmış hâlini görmüştür. İd genellikle küçük bir şeytan, süper ego melek, ego ise ortada, ne yapacağına karar vermeye çalışan bir insan ya da hayvandır. Yani id talep eder, süper ego bu isteklerin nasıl karşılanacağına dair kısıtlamalar koyar, ego ise hem süper egoyu memnun edecek hem de idi sakinleştirecek bir planla çözüm bulmaya çalışır. Bazen id veya süper ego, egoda epey kaygı yaratacak şekilde kendi isteklerini yaptırmak ister. Örnekte id şeytan olarak tasvir edilmiş olsa da id “şeytan” değildir, hayatta kalma ve hemen doyum sağlama ile ilgilidir.

Çatışma ve Savunma Mekanizması

Freud, davranışların devam eden bir iç çatışmalar serisinin sonucu olduğunu varsaymıştır. İd, ego ve süper ego arasındaki savaşlar rutindir. Neden? Çünkü id dürtülerini hemen tatmin etmek ister. Ama medeni toplum kuralları sık sık tam tersini dikte eder. Örneğin sizin id’iniz sizi sürekli sinirlendiren iş arkadaşınızı öldüresiye dövme dürtüsü hissedebilir. Ancak toplum böyle bir davranışı kesinlikle hoş görmez. Bu yüzden sizin egonuz bu dürtüyü kontrol altında tutmayı deneyecek ve siz de kendiniz çatışma içinde bulacaksınız.

Freud, insanların hayatını çatışmaların domine ettiğine inanmıştır. O, bireylerin bir çatışmadan diğerine sendeleyerek ilerlediğini iddia etmiştir.

Savunma mekanizmaları, büyük ölçüde bir kişiyi endişe ve suçluluk gibi sancılı duygulardan koruyan bilinçaltı reaksiyonlardır. Tipik olarak, bunlar kendini kandırma yoluyla çalışan zihinsel manevralardır. Kabul edilemez bir davranışı haklı çıkarmak için yanlış fakat inandırıcı mazeretler bulmayı kapsayan mantığa bürüne

Savunma
mekanizmaları, id’in yarattığı kaygı ile baş etmek için ego tarafından bilinç dışında yaratılır.

yaygın bir örnektir. Farklı savunma mekanizmalarına ilişkin açıklamalar ve örnekler Tablo 7,1’de yer almaktadır.

Tablo 7.1. Savunma Mekanizmalarının Tanımları ve Örnekleri

Savunma Mekanizmaları ve Tanım	Örnek
İnkâr: Tehdit edici bir durumu fark etme veya kabullenmeyi reddetme.	Çocuğu ölen bir kişinin bu durumu inkâr etmesi.
Bastırma: Tehdit edici veya çatışma yaratan olayları ya da durumları bilinçli olarak belleğin dışına itme.	Çocukken cinsel istismara uğrayan bir kişinin, bu istismar olayını hiç hatırlayamaması.
Mantiğa Bürüme: Kabul edilmeyen davranışlar için kabul edilebilir bahaneler üretme.	“Eğer kahvaltı yapmazsam, daha sonra diyetime zarar vermeden bir parça pasta yiyebilirim.”
Yansıtma: Kişinin kendisinde kabul edemediği düşünceleri, sanki düşünceler kendisine değil, başkasına aitmiş gibi başkasına aktarma.	Alkol alan bireyin eşine “Beni bu hale sen getirdin” demesi
Karşı Tepki Kurma: Kişinin tehdit edici veya kabul edilemez gerçek düşüncelerinin karşıtı olan duygusal tepkileri veya tutumları geliştirmesi.	Bir çalışanı patronuna çok fazla kızar ve ondan hoşlanmaz. Ancak ona karşı çok dostça ve sevecen davranır.
Yer Değiştirme: Duyguları, tehdit edici olabilecek gerçek hedef yerine daha az tehdit edici alternatif bir hedefle ifade etme.	Bir memur, amiri tarafından azarlanır ve kişi eve giderek karısıyla kavga eder.
Gerileme: Stresli yaşam olaylarıyla başa çıkma yolu olarak çocuksu örüntülere geri dönme.	Dört yaşındaki bir çocuğun, kardeşi doğduktan sonra yatağını ıslatmaya başlaması.
Özdeşim Kurma: Kaygıyla başa çıkmak için başka biri gibi olmaya çalışma.	Bir kız çocuğu, okulun en popüler kızına hayrandır. Onun davranışlarını ve giyimini taklit etmeye çalışır.
Ödünleme: Eksik olarak algılanan alanları, başka bir alanda üstün hale gelerek telafi etmeye çalışma.	Bir kişi, sporda iyi değildir. Bu yüzden tüm enerjisini akademik bir bilim insanı olmaya yönlendirir.
Yüceltme: Sosyal olarak kabul edilmeyen dürtüleri, sosyal açıdan kabul edilebilir davranışlara dönüştürme.	Çok saldırgan birinin, karma dövüş sporları dövüşçüsü olması.
Polyannacılık: Bireyin hayal kırıklığı yaratan bir durum ya da olaya karşı iyi tarafından bakabilmesi.	Ayağı kırılan birisinin, “Çok şükür daha kötüsü olabilirdi.” demesi.

Bir çocuğun annesi tarafından azarlanması sonucunda oyuncağına tekme atması yer değiştirme savunma mekanizmasına örnek verilebilir.

Örnek

- Savunma Mekanizmalarına İlişkin Örnekler
- Karşıt Tepki Geliştirme: Dedikodu yapan bir kadının dedikodu yapan insanların toplumdan dışlanması gerektiğini söylemesi.
- Mantığa Bürüme: Sınavda çalışmadığım yerden soruldu.
- Bastırma: Diş doktorundan korkan birinin randevusunu unutması.
- Yansıtma: Sınavlar kötü, çünkü öğretmenler bir şey bilmiyor.
- Yer değiştirme: Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla.
- Polyannacılık: Bir dersten tekrara kalan bir öğrencinin: "Önümüzdeki yıl daha iyi öğrenirim" demesi.

6 yaşına kadar kişilik çok büyük oranda oluşur.

FREUD'UN PSİKOSEKSÜEL GELİŞİM KURAMI

Freud, bireyin kişiliğinin temelini 5 yaş gibi hassas/kırılgan bir yaşta atıldığına dair şaşırtıcı iddiada bulunmuştur. Hayati önem taşıyan erken yaşlara ışık tutmak için, küçük çocukların olgunlaşmamış fakat güçlü cinsel isteklerle nasıl baş ettiklerini vurgulayan bir gelişim evresi teorisi üretmiştir. Freud'a göre; bu cinsel dürtüler çocuklar bir evreden diğerine gelişme gösterdikçe odak olarak değişir. Freud psikoseksüel gelişimi 5 evrede ele almıştır. Bunlar; *oral, anal, fallik, gizil ve genital* dönemlerdir.

Oral Dönem (İlk 18 Ay)

İlk dönem oral dönem olarak adlandırılır. Çünkü haz bölgesi ağızdır. Freud'a göre, burada ortaya çıkan çatışma anneyi emmenin kesilmesidir. Er ya da geç gerçekleşecek olan bu olay, çocuğun oral ihtiyaçlarının az ya da çok doyuma ulaşmasıyla, dolayısıyla oral açıdan saplanmış yetişkin kişilik özellikleri ve davranışlarıyla sonuçlanabilir. Aşırı yeme, çok fazla içme, sigara tiryakisi olma, çok fazla konuşma, tırnak yeme, sakız çiğneme veya çok bağımlı ve iyimser ya da çok saldırgan ve kötümser olma.

Anal Dönem (18-36 Ay)

Freud, bebek büyüdükçe haz bölgesinin ağızdan anüse taşındığını, çünkü çocukların dışkılarını istedikleri zaman tutmaktan ve bırakmaktan büyük haz aldıklarını ileri sürmüştür. Bu nedenle bu dönem anal dönem olarak adlandırılmıştır. Freud bu dönemde çatışmanın ana konusunun, çocuğun tuvaleti belirli bir zamanda ve belirli bir şekilde kullanma isteği etrafından şekillenen tuvalet eğitimi üzerine olduğunu düşünmüştür. Tuvalet eğitiminin çok katı olması, anal dönemde görülen saplanmanın iki şekilde ortaya çıkmasına yol açabilir. Açık bir şekilde isyan eden çocuk, tuvalete gitmeyi reddedecek ve Freud'a göre; yetişkinliğinde dağınık olmayı kişisel kontrolün bir ifadesi olarak gören ve bir miktar öfkeli ve yıkıcı olabilecek özellikleri sergileyeceklerdir. Ancak bazı çocuklar pisletmekten çok korkabilir ve dışkılarını tutarak pasif bir şekilde isyan edebilirler. Yetişkinliklerinde cimri, inatçı ve aşırı düzenli olabilirler.

Oedipus karmaşasında erkek çocuk hem babasını model alır hem de babasından korkar.

Fallik Dönem (3-6 Yaş)

Çocuklar büyüdükçe, haz bölgesi genital organlara geçer. Bu zamana kadar, çocuklar cinsiyetler arasındaki farklılıkları keşfeder, genital organlarını kendileri uyarabilirler. Genital organlara cinsel merakın ve ilginin uyanması, Freud'un fallik dönem olarak adlandırdığı dönemin başlangıcıdır. Fallik dönemdeki çatışma, çocuğun cinsel duygularının uyanması üzerine yoğunlaşır. Freud bu dönemdeki erkek çocuklarının annelerine cinsel çekim hissettiklerine ve babalarını kıskandıklarına inanmış ve bu durumu da *Oedipus Kompleksi* olarak adlandırmıştır. Kız çocuklar da sevgilerinin hedefi olan babalarıyla, annelerini rakip görerek Elektra Kompleksi adı verilen benzer bir süreci yaşarlar.

Gizil Dönem (6 Yaştan Buluş Çağına Kadar)

Fallik dönemin sonunda çocukların, bir savunma mekanizması olan bastırmayı kullanarak, karşı cinsiyetteki ebeveyne hissettikleri cinsel duyguları bilinçdışına ittikleri bilinmektedir. Altı yaşından buluş çağına başlangıcına kadar, çocukların cinsel duyguları gizli ya da örtük olarak kalır; bu nedenle bu dönem gizil dönem olarak adlandırılır. Bu dönemde çocuklar entelektüel, fiziksel ve sosyal açıdan büyür ve gelişirken, cinsel açıdan gelişmezler. Okul etkinlikleri ve derslerdeki başarı önemlidir. Bu yaşta erkekler yalnızca erkeklerle, kızlar da sadece kızlarla oynar ve her biri karşı cinsiyetin oldukça berbat olduğunu düşünür.

Genital Dönem (Buluş Çağı)

Buluş çağı başladığında, bastırılan cinsel duygular artık daha fazla görmezden gelinemez. Beden değişmeye başlar ve cinsel dürtülerin bilince gelmesine yeniden izin verilir. Ancak bu dürtüler artık hedef olarak ebeveynlere yöneltilmez. Bundan böyle cinsel merakın ve çekimin odağı diğer ergenler, ünlü kişiler ve diğer hayranlık duyulanlar olacaktır.

Freud'un kuramı, birçok psikanalitik kuramcı tarafından yeniden ele alınarak büyük ölçüde değiştirilmiştir. Günümüz psikanalitik kuramcılarının çoğu, Freud'un, cinsel dürtüleri aşırı derecede vurguladığında birleşirler ve bireyin gelişiminin belirleyicisi olarak kültürel deneyimleri daha öne çıkarırlar. Bilinçdışı düşünce, merkezi bir tema olarak kalmakta; fakat düşünce Freud'un öngördüğünden daha büyük bir rol oynamaktadır.

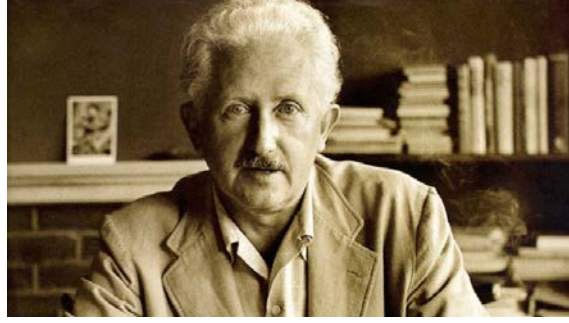
ERİKSON'UN PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI

Piaget gibi Erik Erikson da kariyerine bir psikolog olarak başlamamıştır. Aslında Erikson lise mezunu bile değildi. Erken yetişkinlik yıllarında sanatla ilgilendi ve Avrupa ülkelerine seyahat etti. Sigmund Freud ile psikanaliz üzerinde çalıştı ve sonra da Freud'un psikoseksüel gelişim kuramına etkili bir alternatif ortaya koydu. Erikson, Freud'un katkılarını kabul etmiş; fakat insan gelişiminin bazı önemli boyutlarını yanlış değerlendirdiğini düşünmüştür. Öncelikle Erikson, Freud'un savunduğu gibi psikoseksüel dönemler yerine *psikososyal* dönemler içinde geliştiğimizi öne sürmüştür. Freud'a göre; insan davranışının asıl güdüsü, cinsel doğada iken Erikson'a göre sosyal doğadadır ve diğer insanlarla birlikte olma

Erikson'a göre; kişilik gelişimi sosyal etkileşimlerle ömür boyu devam eder.

isteğini yansıtır. Freud’a göre bizim temel kişiliğimiz yaşamın ilk 5 yılında şekillenirken, Erikson’a göre, gelişimsel değişim tüm yaşam boyunca devam eder. Freud erken deneyimleri, sonraki deneyimlerden çok daha önemli görürken; Erikson, hem erken hem de geç deneyimlerin önemini vurgulamıştır.

Resim 7.2 Erik Erikson

Erikson kişilerin gereksinimlerini içinde büyüdükleri, öğrendikleri ve sonra da üzerinde etki ettikleri çevre ile olan ilişkileri bağlamında anlamak için bir çerçeve geliştirdi. Onun psikososyal kuramı benliğin oluşması, kimlik arayışı, bireyin diğerleriyle olan ilişkisi ve hayat boyunca kültürün rolü gibi kavramları vurgular.

Erikson bireyin her bir evrede bir gelişim kriziyle, yani olumlu ve olumsuz seçenekler arasındaki çatışmayla yüzleştiğini ileri sürmektedir. Ona göre bireyin bir aşamada karşılaştığı bir kriz çözmesi, sonraki krizlerin çözümünü etkilemekte ve kişinin kendini ve toplumu algılaması üzerinde de güçlü bir etkisi olmaktadır.

Erikson’un Psikososyal Gelişim Evreleri

Erikson insanların yaşamları boyunca *sekiz psiko sosyal aşamadan* geçtiğini belirtmiştir. Bu aşamalar ve açıklamaları şu şekildedir:

1. Dönem: Temel güvene karşı güvensizlik (Doğumdan 18 Aya Kadar)

Bebeklik döneminin amacı yaşamdaki temel güveni geliştirmektir. Erikson temel güveni “Birinin başkalarına duyduğu temel güven, kendine duyduğu temel güvendir.” şeklinde tanımlamaktadır. Anne ya da anne yerine geçen kişi çocuk için dünyadaki en önemli kişidir. Bebeğin beslenme ve sevgi ihtiyacını doyurmak zorunda olan kişidir. Eğer anne, annelik figürü ile uyumsuz özelliklere sahipse ya da bebeği reddediyorsa, bebek için hoş duygu kaynağı olmaktan çok hayal kırıklıklarının kaynağı olacaktır. Annenin olumsuz davranışları bebeğin dünyasında çocukluk ve yetişkinliğinde de devam edecek olan güvensizlik duygusunu yaratır.

2. Dönem: Özerkliğe karşı utanç ve kuşku (18 Ay-3 Yaş)

2 yaşından itibaren birçok bebek yürüyebilir ve diğer insanlarla iletişim kuracak kadar konuşmayı öğrenir. Bu dönemde çocuklar başkalarına bağımlı olmayı istemezler. Bunun yerine kendi başına bir şeyler yapmaya çalışır ve neler yapabildiğini görmek ister. Genellikle çocukların güç ve bağımsızlık istekleri ebeveynin istekleri ile çatışmaz. Erikson çocukların bu dönemde hem beni

1. dönemde aksaklık yaşanması durumunda çocuklar çevresine güven duymayacağı gibi kendisine de güven duymaz.

yanınızda tutun hem de bağımsız bırakın şeklinde çelişkili iki isteğinin olduğuna inanır. Esnek olan ebeveynler, çocuklarının bazı şeyleri kendi kendilerine yapmalarına ve özgürce keşfetmelerine izin verirken aynı zamanda onları destekleyerek ve rehberlik ederek özerklik duygularının oluşmasına yardım ederler. Aşırı kısıtlayıcı ve sert olan ebeveynler ise çocuklarında güçsüzlük ve yetersizlik duygusu yaratarak, kendilerinden kuşku ve utanç duymalarına sebep olurlar.

3. Dönem: Girişimciliğe karşı suçluluk duygusu (3-6 Yaş)

Okul öncesi döneminin sonlarına doğru, güven duygusu gelişmiş bir çocuk önce en yakın çevresinde sonra kendi içinde zihinsel ve hareketsetel eylemlere girişebilir. Bu dönemde çocukların motor ve dil becerilerinin gelişmesi ile sosyal ve fiziksel çevrelerini üç yaşındaki çocukların “bir çocuğun kendi gibi olması, kişiliğinin bu zamanda oluşması” görüşüne sahip olan ebeveyn ve diğer aile üyeleri çocuğun koşması, atlaması, oynaması, tırmanması ve bazı şeyleri atmasına izin verirler. Ebeveynlerin çocuğun kendisinin başlattığı eylemlere verdikleri tepki çocuğun bir sonraki evre için gerekli olan özgürlük duygusu ve kendine güvenini güçlendirebilir ya da suçluluk ve yetişkin dünyasında davetsiz bir misafir olma duygusu oluşturabilir.

4. Dönem Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu (6-12 Yaş)

Okula gitmek çocuğun sosyal dünyasının genişlemesini sağlar. Ebeveynlerin çocuğun hayatındaki etkisinin azalması ile öğretmen ve arkadaşlarının önemi artar. Çocuklar bir şeyler yapmak ve başarmak isterler. Başarı çocuğun yetenekleri ile ilgili iyi duygular hissetmesini sağlar. Başarısızlık ise olumsuz benlik algısı ve gelecek öğrenmeler için ise yetersizlik duygusu oluşturur.

5. Dönem: Kimlik Kazanmaya Karşı Rol Karmaşası (12-18 Yaş)

Erikson, ergenlik döneminin en önemli krizinin genişleyen sosyal dünyada farklı seyirciler için farklı roller oynamanın sonucunda oluşan karışıklığın ortasında bireyin gerçek kimliğini keşfetmesi olduğuna inanır.

Ergenlik döneminde “Ben Kimim?” sorusu önemli olmaya başlar. Bu soruyu cevaplandırabilmek için ebeveynlerden arkadaşlara yöneliş hızla artar. Erikson ergenlikte bireylerin fizyolojisinin değişmesiyle, erken dönemlerde psikososyal kimliğin yeniden yapılanması gelecekte devam edilecek olan eğitim, meslek ve kariyer basamağı ile ilgili sorulara ilişkin alınacak kararlara yönelik baskıların artmasına sebep olur. Ergenlik değişim sürecidir. Ergenler, ergenlik öncesinde farklı cinsel, mesleki ve eğitimsel rolleri deneyimleyerek kendilerini anlamaya ve tanımaya çalışırlar.

6. Dönem: Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (Genç Yetişkinlik)

Gençler diğerleriyle yaşamlarını paylaştıklarında kim oldukları, nereye gittiklerini daha iyi kavramaya başlarlar. Genç yetişkin, diğer insanlarla “dostluk, cinsellik, rekabet ve işbirliği” gibi özellikleri olan güvenli ve yakın yeni ilişkiler geliştirmeye başlarlar. Bu ilişki, her iki tarafın da kimliğinin birbirini boğmadan

Kimlik kazanmaya karşı rol karmaşasında birey, “Ben Kimim?” sorusuna yanıt arar.

gelişip, büyümesini sağlar. Bu tür yakın ilişki arayışına girmeyen ya da bu ilişkilerde başarısızlık yaşayan genç yetişkin, kendi içine kapanabilir.

7. Dönem: Üretkenliğe Karşı Durgunluk (Orta Yetişkinlik)

Üretkenlik gelecek kuşaklara yönelik ilgi göstermek ve rehberlik etmektir. İnsanlar kendi çocuklarını yetiştirerek üretken olurlar. Ancak, bu dönemdeki krizler; öğretmek gibi üretici ve yaratıcı etkinliklerle giderilebilir. Bu dönemde yaşanan durgunlaşma ve kişilerarası ilişki yoksunluğu kişinin gelişmesini etkileyebilir, içine kapanmaya ve vurdumduymaz olmaya yönlendirebilir.

8. Dönem: Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (Geç Yetişkinlik-Yaşlılık)

Psikososyal gelişimin son dönemidir. Bu dönemde insanlar geriye dönüp bütün yaşamlarına bakarlar ve son kimlik krizlerini çözerler. Başarılar, başarısızlıklar ve sınırlamaların kabulü, kişinin bir bütünlük duygusu yaşamasına ve bu bütünlüğün kendi sorumluluğunda olduğunu fark etmesine yardım eder. Ölümün karşılaşılmak zorunda olunan bir son olduğu gerçeği kabul edilir. Yaşadıkları ile ilgili geriye dönememek umutsuzluk oluşturabilir.

Erikson'un psikososyal gelişim evrelerine ilişkin özet bilgiler Tablo 7.2'de yer almaktadır.

Tablo 7.2. Erikson'un Psikososyal Gelişim Evreleri

Evreler	Yaş Aralığı	Önemli Olay	Tanım
1. Temel Güvene Karşı Güvensizlik	Doğumdan 12-18 aya kadar	<i>Beslenme</i>	Bebek kendine bakan kişiyle ilk sevgisini, bağını ve güven ilişkisini geliştirir. İhtiyaçları karşılanmazsa güvensizlik oluşur.
2. Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç	18 aylıktan 3 yaşa kadar	<i>Tuvalet eğitimi</i>	Çocuğun enerjisi yürüme, tutma ve kas kontrolü gibi fiziksel eylemlere yönelir. Kontrol etmeyi öğrenir, ama yapamazsa kuşku ve utanç geliştirir.
3. Girişimciliğe Karşı Suçluluk	3-6 yaş arası	<i>Bağımsızlık</i>	Çocuk kendi başına girişimlerde bulunur ve daha fazla inisiyatif alır. Girişimlerinden ötürü eleştirilirse suçluluk gelişir.
4. Başarıya Karşı Aşağılık Duygusu	6-12 Yaş arası	<i>Okul</i>	Çocuk yeni şeyler öğrenmek ister, çabasına karşı çıkılırsa, aşağılık duygusu, başarısızlık ve yetersizlik duygusu geliştirir.

Yaşlılık döneminde birey geçmişini sorgular.

5. Kimliğe Karşı Rol Karmaşası	Ergenlik	<i>Arkadaş ilişkileri</i>	Ergen meslek, cinsiyet roller, politika ve din konusunda kimlik kazanmalıdır.
6. Yakınlığa Karşı Yalnızlık	Genç yetişkinlik	<i>Sevgi ilişkileri</i>	Genç yetişkin yakın ilişkiler geliştiremezse yalnızlık hissine kapılır.
7. Üretkenliğe Karşı Durgunluk	Orta yetişkinlik	<i>Ebeveynlik/yol göstericilik</i>	Her yetişkin bir sonraki nesli destekleyecek ve tatmin edecek bir şey ortaya koymalıdır.
8. Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk	Yaşlılık	<i>Kişinin kendi hayatını kabul etmesi</i>	En son nokta kişinin kendini kabul etmesi ve gerçekleştirmesidir.

Erikson'un Kuramının Yansımaları ve Eleştiriler

Piaget'nin dönemlerinde olduğu gibi bütün insanlar Erikson'un krizleri ile aynı zamanda ve aynı oranda karşılaşmazlar. Belirtilen yaş aralıkları çözümlenmesi gereken krizler için en iyi zaman dilimleri olabilir; ancak tek olası zaman dilimi değildir. Örneğin; kaosu bir ev ortamında dünyaya gelen çocuklar daha istikrarlı bir ortama getirildiklerinde güven duygusu geliştirebilirler. İlkokul yıllarında olumsuz okul deneyimleri yaşayan insanlarda oluşan aşağılık duygusu iş yaşamlarında becerilerinin farkına vararak ve verimliliklerini fark ederek bu krizlerini çözmelerine yardım eder. Erikson'un kuramı çevrenin rolüne, krizlere sebep olan durumların nasıl çözümleneceği üzerine odaklanır. Kişisel ve sosyal gelişimi, toplumla ve diğerleri ile süregelen bir bütünlük içinde yaşarlar. İlk üç dönem birincil olarak aile ve diğer aile üyeleri ile etkileşim içinde süregelir. Fakat 4. Dönem ve 5. Dönem için okul önemli rol oynar.

Erikson'un çalışmaları hayat boyu gelişim yaklaşımının başlamasına yardımcı oldu. Onun kuramları özellikle ergenliği anlamada ve benlik kavramlarını geliştirmede önemlidir.

Erikson'un kuramı kişilik oluşumunu, yaşam boyu devam eden bir süreç olarak görür. Bir dönemdeki başarı bizi gelecek sınavlara hazırlar. Ancak, herkes bu sınavları Erikson'un sıraladığı gibi yaşamayabilir. Ya da bir aşamada başarısız olmak, gelecek diğer aşamalarda da başarısız olunacak anlamına gelmez.

JAMES MARCIA'NIN KİMLİK STATÜLERİ

James Marcia, Erikson'un psikolojik yapı modeline ilişkin araştırmalar yapmış ve teorisini bu konuda geliştirmiştir. Bu teorisinin 3 temel özelliği vardır. Bunlar:

- Kimlik oluşturma sürecinde yaşanan karmaşada birey araştırır, inceler ve karara varır.

- Benimsenen kimlik yeteneğe uygun meslek seçimi ve paylaşım yaşanacak bir hayat arkadaşı seçmeyi de içerir.
- Gelişmiş ülkelerde ergenlerin kimlikleri ile ilgili araştırma yapımları ve karar verme süreçleri desteklenmektedir.

Başarılı kimliğe sahip bireyler, zorluklarla baş etmede, sağlıklı kararlar almada daha başarılıdır.

Ergenlik döneminde yaşanan kimlik kazanma sürecinde bazı kimlik statüleri elde edilir. Kimlik statüsünün belirlenmesinde ergenin bunalım (kararsızlık) geçirme durumunda yaptığı irdeleme, sorgulama ve karar verme gücü en önemli etkenlerdir. Marcia *başarılı*, *ipotekli*, *moratoryum* ve *dağınık* olmak üzere 4 tür kimlik statüsünün oluştuğunu belirtmiştir. Bunlara ilişkin açıklamalar Tablo 7.3'te yer almaktadır.

Tablo 7.3. Marcia'nın Kimlik Statüleri

Kimlik Statüsü	Seçeneklerin Araştırılması	Bağlanma	Özellikleri
Başarılı	Var	Var	Bunalım geçirmiş ve bir karara varıp kararlarına bağlanmış kişilerdir. Bunların sorunlarını çözmüş, belirli yönelimleri gerçekleştirmiş oldukları söylenebilir.
İpotekli	Yok	Var	Erken bağlanma, başka seçeneklere ilişkin hiç araştırma yapmaksızın ya da çok az araştırmayla çocukluk yıllarındaki değerlerine sıkıca bağlanan ergenleri tanımlamaktadır.
Moratoryum	Var	Yok	Yönelimlerin belirsizce ortaya çıkmaya başladığı statü, bekleme statüsüdür ve bir irdeleme dönemidir. Kesin yönelmeler yapılmamıştır.
Dağınık	Var ya da Yok	Yok	En az gelişmiş olan statüdür. Bu kişiler çeşitli seçenekleri incelemiş olsalar bile yaşamlarında belli bir yönelme yapmamışlardır. Bu kişiler kimlik krizi yaşantısı geçirmemiş, araştırma dönemi yaşamamış, yeniden değerlendirme yapmamış ve seçenekleri değerlendirmemiştir.

Bireysel Etkinlik

- Günlük hayatta karşılaştığınız zor durumlarla baş etmek için hangi savunma mekanizmalarını sıklıkla kullanıyorsunuz? Açıklayınız.
- Ergenlikte yaşadığınız kimlik karmaşasını açıklayınız.
- Hangi tür kimlik statüsünde bulunduğunuzu açıklayınız.

Özet

- Psikanalitik teoriye göre; kişiliğin özünde bireyin zihnindeki davranış hareketine geçiren olaylar yatar. İnsanlar sıklıkla bu güdülerin farkına varırlar. Ancak bunlardan bazıları bilinçaltı düzeyinde gerçekleşebilir. Freud'a göre, tüm davranışlar güdülenmiştir. Şans eseri ya da tesadüfi hadiselerden hiçbir davranışa neden olamaz. Tüm eylemler güdüler tarafından belirlenir. Her insan eyleminin bir nedeni ve derin arzuları açığa çıkararak içsel davranışların, düşünce çağrışımlarının, rüyaların ve hataların analizi yapılarak öğrenilebilecek bir amacı vardır.
- Freud, her bireyin iç dünyasında bulunan psişik enerjiyi eylemlerin motivasyon kaynağı olarak ifade etmiştir. Her bireyin bedeninin organları tarafından yaratılan gerginlik sistemleri, doğuştan gelen içgüdüleri ve dürtüleri olduğu varsayılır. Bu enerji kaynakları harekete geçirildiği zaman birçok farklı yolla ifade edilebilirler.
- Freud'a göre; insan ruh yapısı bilinç, bilinç öncesi ve bilinç dışı olmak üzere üç düzeyden oluşmaktadır. Bilinç, o an farkında olunan her türlü yaşantıların bulunduğu düzeydir. Bilinç öncesi o an farkında olunmayan ancak kendiliğinden ya da yeterli çaba gösterildiğinde bilince gelmesi muhtemel olan yaşantıların bulunduğu düzeydir. Bilinç dışı ise farkında olunmayan, ancak davranışların çoğunu yönlendiren tüm istek, dürtü ve güdülerden oluşur.
- Kişiliğin id, ego ve süperegö'dan oluşan üç bölümü birbirleriyle etkileşim halinde bulunarak bireyin davranışlarını etkiler. Sağlıklı ve uyumlu bir kişilik Ego'nun, id ile süperegö'nun istekleri arasında denge sağlaması durumunda gelişir. İd, kişiliğin ilkel ve içgüdüsel yönünü temsil ederken, ego kişiliğin gerçeklik ilkesine göre hareket eden ve idi engelleyen bir yapı ile çalışır. Ego, id ile dış dünya arasındaki dengeyi kurar. Süperegö ise toplumsal kuralları, gelenek ve görenekleri, vicdan ve ahlak kurallarını temsil eder. Yani; İd insanın nefsi, ego iradesi, süperegö ise vicdandır.
- Savunma mekanizmaları, büyük ölçüde bir kişiyi endişe ve suçluluk gibi sancılı duygulardan koruyan bilinçaltı reaksiyonlardır. Tipik olarak, bunlar kendini kandırma yoluyla çalışan zihinsel manevralardır. Savunma mekanizması kullanan birey, davranışının gerçek işlevinin farkında değildir. Ego, savunma mekanizmaları için bilinçdışı yönünü kullanır. Dolayısıyla savunma mekanizmaları bilinçsizce kullanılır. En yaygın kullanılan savunma mekanizmaları; bastırma, inkar, mantığa bürüme, yansıtma, karşıt tepki oluşturma, yer değiştirme, gerileme, özdeşim kurma, ödünleme, yüceltme ve polyannacılıktır.
- Freud kişilik gelişimini; *oral, anal, fallik, gizil ve genital* olmak üzere 5 dönem ile açıklarken, Erikson ise *temel güvene karşı güvensizlik, özerkliğe karşı kuşku ve utanç, girişimciliğe karşı suçluluk, başarıya karşı aşağılık duygusu, kimliğe karşı rol karmaşası, yakınlığa karşı yalnızlık, üretkenliğe karşı durgunluk ve benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk* olmak üzere 8 dönemde açıklamıştır.
- Freud'a göre birey doğuştan yıkıcı bir varlık iken; Erikson'a göre ise birey yapıcı bir varlıktır. Freud'da doğuştan getirilen cinsellik ve saldırganlık güdülerini davranış yönlendirirken; Erikson'da sosyal etkileşim önemlidir. Freud'da kişilik gelişimi dönemleri ergenliğe kadar sürerken Erikson'da ömür boyu devam eder.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Freud'a göre kişiliğin, toplumun gelenek, göreneklerini ve ahlak kurallarını temsil eden yönü aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) İd
 - b) Ego
 - c) Süperego
 - d) Bilinç
 - e) Bilinç dışı
2. Çocuğun haz kaynağının ağız olduğu psikoseksüel gelişim dönemi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Oral
 - b) Anal
 - c) Fallik
 - d) Gizil
 - e) Genital
3. Çocuğun cinsel konulardan hoşlanmadığı ve kendisini oyuna verdiği, cinsel merak ve isteklerin bastırıldığı ve okul dönemini kapsayan psikoseksüel gelişim dönemi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Oral
 - b) Anal
 - c) Fallik
 - d) Gizil
 - e) Genital
4. Çok büyük bir borç içerisine giren bir kişinin kendisini "Borç yığdın kamçısıdır" şeklinde savunması aşağıdaki savunma mekanizmalarından hangisi ile açıklanabilir?
 - a) Karşıt tepki geliştirme
 - b) Bastırma
 - c) Yüceltme
 - d) Yansıtma
 - e) Mantığa bürüme
5. Bir maçta takım arkadaşlarının hatalarından dolayı gol yiyen bir kalecinin topa sert bir şekilde vurması aşağıdaki savunma mekanizmalarından hangisi ile açıklanabilir?
 - a) Polyannacılık
 - b) Yer değiştirme
 - c) Özdeşim kurma
 - d) Ödünleme
 - e) Gerileme

6. Freud'un psikoseksüel gelişim kuramında yer alan "Fallik Dönem", Erikson'un psikososyal gelişim kuramında hangi döneme karşılık gelmektedir?
 - a) Temel güvene karşı güvensizlik
 - b) Kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası
 - c) Girişkenliğe karşı suçluluk
 - d) Üretkenliğe karşı durgunluk
 - e) Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk
7. Annesinin kendisi için en doğru kararı vereceğine inanarak, üniversite tercihlerini annesine bırakan bir gencin kimlik yapısı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Dağınık kimlik statüsü
 - b) Başarılı kimlik statüsü
 - c) Moratoryum kimlik statüsü
 - d) İpotekli kimlik statüsü
 - e) Kaygısız kimlik statüsü
8. Erikson'un psikososyal gelişim kuramında bireyin geçmişini değerlendirdiği, geçmişin muhasebesini yaptığı dönem aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk
 - b) Yakınlığa karşı yalnızlık
 - c) Başarıya karşı aşağılık duygusu
 - d) Girişimciliğe karşı suçluluk
 - e) Özerkliğe karşı kuşku ve utanç
9. Kız çocuklarının babalarına ilgi duymaları ve bunu anneleri duyar diye de annelerinden korkmaları aşağıdaki kavramlardan hangisi ile açıklanabilir?
 - a) Oedipus karmaşası
 - b) Elektra karmaşası
 - c) Rol karmaşası
 - d) Kimlik karmaşası
 - e) Cinsiyet karmaşası

10. Çocuğunun ölümünü kabullenemeyen bir annenin çocuğunun odasını boşaltmaması aşağıdaki savunma mekanizmalarından hangisi ile açıklanabilir?
- a) Polyannacılık
 - b) Bastırma
 - c) Yer değiştirme
 - d) Mantiğa bürüme
 - e) İnkâr

Cevap Anahtarı

1.c, 2.a, 3.d, 4.e, 5.b, 6.c, 7.d, 8.a, 9.b, 10.e

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Aydın, A. (2008). *Eğitim psikolojisi* (9. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Aytar Güngör, A. (2007). Kişilik gelişimi. A.Ulusoy (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (ss. 177-206). Ankara: Anı Yayınları.
- Ciccarelli, S. K., & White, J. N. (2016). *Psikoloji: Bir keşif gezintisi*. (D. N. Şahin, çev. ed.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Collins, R., & Makowsky, M. (2010). *The discovery of society*. (8th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Eldeleklioğlu, J. (2007). Kişilik gelişimi. M. E. Deniz (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (ss. 133-159). Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Dönmezer, İ. (2010). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Hermes Ofset.
- Erden, M., & Akman, Y. (2005). *Gelişim ve öğrenme* (14. baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Gerrig, R. J., & Zimbardo, P. G. (2018). *Psikolojiye giriş: Psikoloji ve yaşam*. (A. A. Özdoğru, çev. ed., G. Sart, çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Glassman, M. E., & Hadad, M. (2018). *Psikolojide yaklaşımlar*. (H. Kaynak, çev. ed.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Işık, Ş. (2015). Kişilik gelişimi. Ş. Işık (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (3. baskı, ss.135-171). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Macionis, J. J. (2015). *Sosyoloji* (V. Akan, çev. ed.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Özer, A. (2008). Kişilik gelişimi. İ. Yıldırım (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (ss. 143-170). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- PsychSmart (2016). *Aklımın akli: Psikoloji*. (M. Durak, E. Şenol-Durak, & U. Kocatepe, çev. ed.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Santrock, J. W. (2016). *Yaşam boyu gelişim: Gelişim psikolojisi* (G. Yüksel, çev. ed.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Sardoğan, M. E., & Karahan, T. F. (2009). Kişilik gelişimi. A. Kaya (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (3. baskı, ss. 113-139). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Selçuk, Z. (2009). *Eğitim psikolojisi* (17. baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Senemoğlu, N. (2009). *Kuramdan uygulamaya gelişim öğrenme ve öğretim* (Geliştirilmiş 14. baskı). Ankara: Anı Yayınları.
- Slavin, R. E. (2013). *Eğitim psikolojisi* (G. Yüksel, çev. ed.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Şahin, C. (2007). Kişilik, ahlak, duygusal ve sosyal gelişim. S. Akbaba & Ş. Anıak (ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (ss. 105-145). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Weiten, W., Hammer, E., Y., & Dunn, D. S. (2016). *Psikoloji ve çağdaş yaşam: İnsan uyumu* (E. İkiz, çev. ed.). Ankara: Nobel Yayınları.

Wolfolk Hoy, A. (2015). *Eğitim psikolojisi* (D. Özen, çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

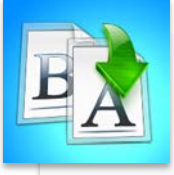
Görseller

<https://seyler.eksisozluk.com/freuda-gore-insanin-icindeki-yikicilik-istegi-thanatos>

By Original uploader was Ssonmez at tr.wikipedia - Transferred from tr.wikipedia, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3157244>

<http://haticeakova.com/erik-eriksonun-psikososyal-gelisim-evreleri.htm>

SOSYAL GELİŞİM

İÇİNDEKİLER

- Sosyal Gelişim
- Sosyal Gelişim ile İlgili Temel Kavramlar
- Sosyal Gelişimi Etkileyen Faktörler
- Psikososyal Gelişim Kuramı
- Psikososyal Gelişim Evreleri
- 0-6 Yaş Aralığındaki Çocuğun Temel Sosyal Gelişim Süreçleri
- Sosyal Gelişimin Diğer Gelişim Alanları İle İlişkisi

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Sosyal gelişim ve ilgili kavramları öğrenebilecek,
 - Sosyal gelişimi etkileyen genetik ve çevresel faktörlerin neler olduğu ile ilk sosyal davranışların neler olduğu hakkında bilgi sahibi olabilecek,
 - Psikososyal gelişim kuramı ve psikososyal gelişim evrelerini kavrayabilecek,
 - 0-6 yaş aralığında ki çocuğun temel sosyal gelişim süreçlerini ve sosyal gelişimin diğer gelişim alanları ile ilişkisinin ne olduğunu öğrenebileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

Öğr. Gör. Sümeyye
ULAŞ

ÜNİTE 8

GİRİŞ

Gelişim yaşam boyunca devam eden sürekli değişimi ve ilerlemeyi içeren bir süreçtir. İnsanın *biyopsikososyal bir varlık* olduğu tanımının her şeyden önce biyolojik olarak bir varlığımızın olduğunu ve diğer süreçlerin bu varlık üzerine inşa edildiğini; en az biyolojik yanımız kadar karmaşık olan psikolojik bir yanımızın olduğunu ve insanlığın varoluşundan bugüne kadar topluluk hâlinde yaşamının getirmiş olduğu bir gereklilik olarak ortaya çıkan sosyal yanımızı vurguladığını söyleyebiliriz.

Diğer gelişim alanlarından etkilenen ve onları etkileyen bir gelişim alanı olan sosyal gelişimin ilk adımı, bağlanma nesnesine(anneye) bağlılık geliştirilmesi ve zaman içerisinde bu bağlılığın zayıflayarak kopmasıdır. İlk olarak anne ile başlayan sosyal gelişim sosyal çevrenin genişlemesi ile daha karmaşık bir hâl almaktadır. Çocuklar büyüdükçe ailenin yanı sıra akraba, arkadaş gibi diğer insanlarla karşılaşır ve onlarla etkileşim içinde olur. Bu etkileşim çocuğun sosyal gelişimi üzerinde önemli rol oynar ve ait olduğu çevrenin bir ürünü hâline gelir.

Bronfenbrenner (1977)'in ortaya koyduğu Ekolojik Sistem Yaklaşımı'nda bireylerin yer aldığı çevreleri, birbiriyle iç içe geçmiş ve birbirini karşılıklı olarak etkileyen 5 grupta ele almıştır.

Sosyal gelişimin ilk adımı bağlanma nesnesine(anneye) bağlılık geliştirilmesi ve zaman içerisinde bu bağlılığın zayıflayarak kopmasıdır.

- **Mikrosistem:** En temel sistemdir. Bireye en yakın ögeler olan ev, okul veya akran grubu gibi ögelerin yer aldığı çevrelerin kendi içinde gelişen doğrudan etkileşimlerdir. Çocuğun aile içerisindeki etkileşimleri örnek olarak verilebilir.
- **Mezosistem:** Gelişmekte olan bireyin yer aldığı çevrelerin birbiriyle etkileşimidir. Başka bir ifade ile iki ya da daha fazla mikrosistem arasındaki bağlantılardır. Çocuğun aile içerisindeki yaşantılarının okuldaki yaşantılarını etkilemesi sistemler arasındaki doğrudan etkileşime örnek olarak verilebilir.
- **Ekzosistem:** Bireyin toplumsallaşması üzerinde doğrudan etkisi olmayan fakat bireyin sosyal olarak yer aldığı çevreleri etkileyip zaman zaman kısıtlayan ve hatta onları belirleyen resmi ve gayri resmi sosyal yapılardır. Örneğin; ebeveynlerin iş yaşamlarını etkileyen bir olay dolaylı olarak çocuğun gelişimi üzerinde etkilidir. Kısaca ekzosistem mezosistemin bir uzantısı olup bireyin dolaylı olarak etkilendiği sosyal yapıların yer aldığı gruptur.
- **Makrosistem:** Daha geniş tarihsel ve sosyal bağlamı ifade eder. Burada ait olunan toplumun değer yapıları, inanç sistemleri, yaşam biçimleri, ekonomik yapı, politik yapılar ve kültürel ögeleri önemli sosyal yapılar olarak sıralanabilir. Bölgesel olarak görülen kültür farklılıkları ve bu yapıların çocuğun gelişim süreçleri üzerindeki etkisi örnek olarak verilebilir.
- **Kronosistem:** En geniş grup olan kronosistemin odağı gelişen çocuğun sosyal etkileşim kalıplarında zaman içerisinde meydana gelen değişimlerdir. Çocuğun sosyal çevrelerinin değişmesi ile yukarıda sıralanan

sistemlerin birey üzerindeki etkileri de değişmektedir. Doğal afetler, savaşlar, ebeveyn kaybı veya ayrılığı bu son grup için örnek olarak verilebilir.

Bu beş sistem(çevre) arasındaki etkileşimler durağan olmayıp birinde meydana gelen değişiklik diğerlerini de etkileyecektir. Sosyal gelişim bireyin bir parçası olduğu toplum tarafından beklenildiği gibi davranmayı öğrenmesidir. Etkili ve olumlu ilişkiler kurabilme ve yaşanan sorunları kabul edilebilir yollar ile çözebilme temel sosyal beceriler olarak kabul edilebilir.

SOSYAL GELİŞİM

Bireyin içinde bulunduğu topluma uyum sağlaması, toplumsal beklentilere yanıt verebilmesi, kişilerarası ilişkileri yönetebilmesine ilişkin becerilerin öğrenilme süreci sosyal gelişim olarak tanımlanabilir. Diğer insanlarla etkileşim kurma, olumlu ilişkiler başlatıp bunlara devamlılık sağlama, bu süre zarfında yaşanılması muhtemel problemleri toplumsal açıdan kabul edilebilir şekilde çözme bireyin sosyal dünyasındaki temel uğraşlarıdır.

SOSYAL GELİŞİM İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

- **Kimlik:** Bireyin kendilik algısı, “ben kimim” sorusuna vermiş olduğu yanıttır. Kimlik kişisel kimlik ve sosyal kimlik olmak üzere iki gruba ayrılabilir. *Sosyal kimlik* bireyin bir sosyal gruba veya bu grubun üyelerine yönelik bilgisini ve bu grubun bir üyesi olmaya yüklediği anlamları temel alan benlik algısı parçası olarak tanımlanabilir.
- **Sosyalleşme:** Bireyin bulunduğu toplumun değer yargılarını, kurallarını öğrenip içselleştirmesi olarak tanımlanabilir. Başka bir ifade ile sosyalleşme(toplumsallaşma), sosyal gruplara katılma, etkileşim başlatabilme bunu sürdürülebilir ve gerektiği durumlarda sonlandırabilme, sosyal tercihleri nasıl yapılabileceğine ilişkin başkaları ile bağlantılı olma şeklinde açıklanabilir. Sosyalleşme yaşam boyu devam eden bir süreçtir. İlk sosyalleşme çabaları en temel sosyal kurum olan aile de başlar. Ayrıca sosyal öğrenme kuramının ortaya koyduğu **gözlem ve model alma** yoluyla öğrenme sosyalleşme becerilerinin kazanımında etkili olmaktadır.
- **Kültürel Özelik:** Bir toplumun yıllar boyu süregelen ve o toplumu diğerlerinden farklı kılan duyuş, düşünüş ve yaşayış biçimleridir.
- **Kültürlenme:** Bireyin doğup büyüdüğü sosyal çevre dışında yeni bir sosyal çevreye dahil olmasıyla var olan kültürel öğeler ile yeni sosyal çevrenin kültürel öğelerini birleştirmesidir.
- **Sosyal Olgunluk:** Bireyin içinde bulunduğu sosyal gelişim dönemine ilişkin becerileri sergileyebilmesi, toplumsal kurallara uyabilme derecesidir.
- **Toplumsal Biliş:** Selman (1977), bireylerin toplumsal ilişkileri anlamlandırabilme ve buna uygun tepkiler verme olarak tanımlamıştır. *Toplumsal rol alma* olarak da adlandırılan toplumsal biliş çocukta yavaş

Bireyin içinde bulunduğu topluma uyum sağlaması, toplumsal beklentilere yanıt verebilmesi, kişilerarası ilişkileri yönetebilmesine ilişkin becerilerin öğrenilme süreci sosyal gelişim olarak tanımlanabilir.

Olumlu sosyal davranış olarak da bilinen prososyal davranış, dışarıdan bir beklentiye girmeden diğer insanların yararına olacak şekilde davranmaktır.

yavaş gelişme gösterir. Birey toplumsal olaylar içerisinde kendini ve diğerlerini anlama, davranışlarını karşı tarafın bakış açısıyla gözden geçirebilme yeterliliğidir. Toplumsal bilişin gelişimi 5 basamakta açıklanmıştır. İlk basamak 0-6 yaş grubunu kapsayan benmerkezci dönemdir. Bu basamakta çocuk toplumsal olaylara toplumun bir parçası olarak veya diğerlerinin bakış açılarına göre anlamlandırma noktasında yetersizdir. 6-8 yaş aralığına denk gelen farklılaşma ve öznel bakış açısı döneminde çocuk başka bakış açılarının olduğunu kabul eder; fakat bu bakış açılarını değerlendirme noktasında nesnel ve gerçekçi değildir. 8-10 yaş aralığı ise farklı bakış açılarını anlama dönemi olarak adlandırılmakta ve çocuk, diğerlerinin bakışlarını anlamlandırdığı gibi kendi bakış açısının da diğerleri tarafından anlaşıldığını fark eder. 10-12 yaş aralığına denk gelen üçüncü kişilerin bakışlarını anlama dönemi ise farklı bakış açılarının üçüncü bir bakış ile yansız olarak değerlendirdiği dönemdir. Son olarak 12 yaş ve sonrasında toplumsal bakış açısı dönemi olarak adlandırılan dönemde bireyin kendi bakış açısı toplumsal yapıya, yasa ve kültürel öğelere uygundur.

- **Prososyal Davranış:** Olumlu sosyal davranış olarak da bilinen prososyal davranış, dışarıdan bir beklentiye girmeden diğer insanların yararına olacak şekilde davranmaktır. Antisosyal davranışlara karşı olan davranışlardır. Özgecilik, empati, sempati, rol alma, kendine değer verme ve perspektif alma prososyal davranışların bileşenleri olarak değerlendirilmektedir.

Bireysel Etkinlik

- Selman tarafından ortaya konmuş olan toplumsal bilişin gelişim aşamaları için uygun yaş aralığında olan çocukları gözlemleyiniz. Prososyal olarak nitlendirilen davranışların hangi basamaktan itibaren ortaya konulmaya başlandığını belirlemeye çalışın.

SOSYAL GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Diğer gelişim alanlarında olduğu gibi sosyal gelişim alanını etkileyen faktörler de genetik faktörler ve çevresel faktörler olarak iki grupta ele alınmıştır.

Sosyal Gelişimi Etkileyen Genetik Faktörler

Sosyal gelişimi kalıtsal olarak etkileyen yapılar genetik kodların taşındığı kromozomlar üzerindeki genlerdir. *Fizyolojik yapıların genetik olarak aktarımının söz konusu olması yanı sıra içe veya dışa dönüklük gibi mizaçlarında genetik kodlar aracılığıyla aktarıldığı düşünülmektedir.* Ayrıca fiziksel ve bilişsel gelişim üzerinde çevresel faktörlerden daha baskın olan kalıtsal faktörler dolaylı olarak bireyin sosyal gelişimini de etkileyebilmektedir. Bilişsel veya fiziksel gelişim açısından ileride olan bir bireyin toplumsal uyum becerileri daha yüksek olup ilgili sosya'

gelişim dönemlerinde kazanılması veya öğrenilmesi beklenen sosyal becerileri öğrenme ve içselleştirme konusunda daha başarılı olmaktadır.

Sosyal Gelişimi Etkileyen Çevresel Faktörler

Anne baba tutumları otoriter anne baba tutum, ilgisiz anne baba tutum, demokratik anne baba tutumu olmak üzere üç grupta ele alınmıştır.

Sosyal gelişim aile yapısı, anne baba tutumu, okul, oyun ve akran ilişkileri gibi çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Sadece annenin veya sadece babanın olduğu tek ebeveynli aileler, anne baba ve çocuktan oluşan çekirdek aileler, anne baba ve çocuğun yanı sıra büyük anne ve büyük babanın olduğu geniş aileler, daha önceki evliliklerinden çocukları olmasına karşın yeni evliliğinde bu çocukların evliliğe dâhil edilmediği karışık aileler veya çocukların dâhil edildiği iki çekirdekli aileler gibi aile yapıları çocuğun sosyal gelişimini önemli oranda etkilemektedir.

Aile ile ilgili bir diğer faktör ise ebeveynlerin çocuğa yönelik tutumlarıdır. Anne babaların ebeveynliğe yüklemiş oldukları anlamları ve bu rolleri oynadıklarının bir göstergesi olan tutumlar üç grupta ele alınmaktadır. Otoriter anne baba tutumu, çocuğun söz hakkının olmadığı, anne ve babaların sürekli olarak çocukları denetlediği, baskıcı bir tavır sergilediği, çocuğun isteklerinin ve ihtiyaçlarının önemsenmediği bir yaklaşımdır. Otoriter bir tutum ile büyümüş çocuğun Güvensiz, saldırganlığa yatkın, içe dönük, utangaç vb. gibi özellikte bir kişilik geliştirmesi ve sosyal beceriler açısından yetersiz olması olağandır. İlgisiz anne baba tutumu, ilgi çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanması ile sınırlıdır. Bu durumda çocuğun nerde nasıl davranacağı ve aile ve toplum ile uyum sağlayabileceği kurallar olmadan büyümektedir. Demokratik ebeveyn tutumunda ise birey olarak kabul edilen çocuğun kişiliğine saygı duyulur, aile içerisinde eşit hak ve kuralları vardır. Böyle bir çevre de başlayan sosyal gelişimin değişen ve genişleyen çevrelere uyumu daha kolay olacaktır.

Ayrıca anne babanın psikolojik durumları, evliliklerinin niteliği, disiplin anlayışları, kardeşler ile olan ilişkiler, eğer varsa büyükanne ve büyükbabanın konumu, eş kaybı veya boşanma gibi nedenlerden dolayı tek ebeveynli ailelerde eksik olan ebeveynin toplumsallaşma sürecindeki rolünün kim tarafından üstlenildiği sosyal gelişimi etkileyen diğer ailesel faktörler olarak sıralanabilir.

Sosyal gelişimi etkileyen bir diğer çevresel faktör ise arkadaşlar ve bunlarla olan ilişkilerdir. *Sosyal gelişim açısından çok önemli olan arkadaşlık ilişkileri 4 aşamalı bir süreçten geçmektedir.*

- Kendi kendine sosyalleşme (0-1 yaş)
- Karşı cinsle sosyalleşme (2-7 yaş)
- Aynı cins ile sosyalleşme (8-12 yaş)
- Her iki cins ile sosyalleşme (13 ve sonrası)

İlk adımda bebek diğerlerine gülümseme sesler çıkarma gibi tepkilerle ilişkilerini başlatır; fakat bebeklik döneminin sonuna doğru başka çocuklarla oynama veya kendi oyuncaklarını diğerleri ile paylaşma veya kıskançlık etme gibi davranışlar gözlenebilir. İkinci adımda çocuk oyunlarını ve oyun arkadaşları çabucak değiştirebilir, anne babaya olan bağlılık yavaş yavaş zayıflar. Sonraki

adımlarda ise arkadaşların önem düzeyi artar ve arkadaşlar ile uzunca zaman geçirilir.

Son olarak sosyal gelişimi etkileyen çevresel faktörlerden oyun, özellikle ilk çocuklukta beceri edinimi için önemli rol oynamaktadır. Bilişsel gelişim kuramcılarının olan *Piaget oyun gelişimini; fiziksel aktivitelere dayanan alıştırıcı oyun dönemi, nesnelerin hayal edilmesi ile varmışlar gibi simgelemelerin olduğu sembolik oyun dönemi ve zihinsel işlevlerin kullanıldığı kurallı oyunlar dönemi olmak üzere 3 dönemde ele almıştır*. Oyun çocuğun ahlaki ve sosyal değerleri öğrenmesini sağlayan bir alan olarak değerlendirilebilir. Özellikle sosyal ve kişilik gelişim açısından doğrudan etkili olan oyunlarda dış dünyanın etkisi veya yetişkinlerin sınırlandırmaları olmadığı için çocuklar tarafından ortaya konan bir senaryo ve bu senaryo da ortaya çıkması muhtemel duygular bastırılmadan yaşanır. İlki oyunu başlatıp devam ettirme ikincisi oyun esnasında bürünülen roller sonucunda ortaya çıkan çatışmaların çözümü çocuk için gerçek hayatın bir aynası gibi düşünülebilir. Senaryoya bağlı olmayan oyunlarda da çocuk sırasını bekleme, kendi hakkını gözetme, kendini ifade edebilme, kullandığı materyallere zarar vermeden bırakma, kurallara ve konulan sınırlamalara saygı duymayı öğrenir. Ayrıca atlama, koşma tırmanma gibi daha çok fiziksel etkinlik gerektiren oyunlarda çocuğun fiziksel gelişimi açısından; kum, kil, hamur, kâğıt kesme, yapıştırma vb. uğraşlar ise çocuğun ince kas gelişimini açısından önemlidir.

Piaget, oyun gelişiminin üç ana evreye ayrıldığını ileri sürmektedir.

Bireysel Etkinlik

- Sosyal gelişimi etkileyen faktörler açısından farklılık gösteren aileleri (örn. tek ebeveynli, otoriter ebeveyn tutumu sergileyen, akranları ile bir arada olma fırsatı olan vb.) ve bu farklılıkların çocukların sosyal gelişimi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerine yönelik kanıtlar toplayın.

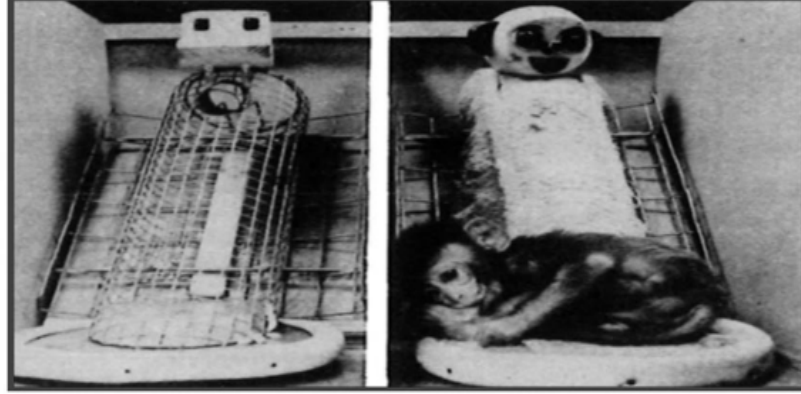
İlk Sosyal Davranışlar

İlk sosyal davranış olarak *anneye bağlanma ve anneden kopma* kabul edilir. Araştırmacılar çeşitli nedenlerden dolayı yeni doğan bebeklerin anneye olan bağlılıkları yavru rhesus maymunları üzerinde incelenmiştir (Şekil 8.1 ve Şekil 8.2). Yapılan deney de anne maymunlar yerine manken maymunlar kullanılmıştır. Manken maymunlardan biri tel ile kaplanırken diğeri kumaş ile kaplanmıştır. Doğal olarak kumaş kaplı maymun anne tel kaplı maymun anneden daha fazla gerçek maymun anneye benzemektedir. Bir grup yavru maymunun bir kısmı için tel maymun annenin göğsüne biberon yerleştirilmiş bir kısmı içinde kumaş maymun annenin göğsüne biberon yerleştirilmiş. Daha sonra yapılan gözlemler tel anneden beslenen yavru maymunların zamanla tel maymun annenin yanında değil kumaş maymun annenin yanında olmayı tercih ettiklerini ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak

yapılan deney fiziksel temasın vermiş olduğu rahatlama hissinin beslenme gibi temel bir gereksinime tercih edilebileceğini göstermiştir.

Çocuk ilk yaşında güvende hissetmediği durumlarda bağılılık eğilimi güvende hissettiği durumlarda ise kopma eğilimi göstermektedir.

Şekil 8.1 Tel Maymun Anne ve Kumaş Maymun Anne ve Yavru Maymunun Tercihi

Şekil 8.2 Biberonu Olan Tel Maymun Anne ve Biberonu Olmayan Kumaş Maymun Anne ve Yavru Maymunun Tercihi

*Bu bağlamda anneye olan bağılılığın sadece yabancılara karşı gösterilen bir korkma tepkisi olarak yorumlanmaması gerekmektedir. Anneye olan bağılılığın zaman içerisinde yeni sosyal çevrelere dâhil olan çocuk için yönü değişir ve bağlanma nesnesinden ayrılma başlar. Kısaca **çocuk ilk yaşında güvende hissetmediği durumlarda bağılılık eğilimi güvende hissettiği durumlarda ise kopma eğilimi göstermektedir.***

Örnek

- Şekil 1 ve Şekil 2 de deneye ilişkin düzeneğin resimlerini görebilirsiniz. Şekil 1’de yavru maymunun beslenme olmadan bile kumaş anne maymuna sarıldığını, Şekil 2’de ise yavru maymunun beslenmek üzere tel anneye fiziksel olarak ise kumaştan olan anne maymuna temasını sürdürmesi “dokunmanın verdiği rahatlık hissi” için önemli kanıtlar sunmaktadır.

Bağlanma ve kopmadan sonra çocuk sırasıyla başkalarıyla olumlu ilişkiler(iş birliği, yardımseverlik gibi) geliştirme, başkaları ile olumsuz(saldırganlık, öfke, uyumsuzluk gibi) ilişkiler ve vicdan gelişimi sosyal davranışlar olarak sıralanabilir.

PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI

Erikson tarafından oluşturulan Psikososyal gelişim kuramı tüm yaşamı kapsayan ve bilişsel, duygusal ve toplumsal gelişim alanları arasında bağlantı kuran bir kuramdır. Erikson'a göre bireyin çevreyle etkileşimine dayanan sosyal gelişim yaşam boyu devam eder. 8 aşamalı olan kuramın her basamağında çözölmeyi bekleyen krizler bulunmaktadır. Eğer dönem başarılı olarak tamamlanırsa bir sonraki evreye geçirilir fakat kriz çözöme kavuşturulamazsa bu yaşam boyunca etkisini gösterir. Kurama ilişkin temel kavramlar;

- **Epigenetik İlkesi (Aşamalı Oluşum):** Erikson, nasıl ki bireyin fiziksel gelişiminde dölüt, embriyo, fetüs gibi olgunlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan evreler varsa sosyal gelişiminde de zamana ve ortama bağlı olarak ardışık adımlar hâlinde birbiri üzerine inşa edilen bir gelişim sürecinin olduğunu savunur.
- **Psikososyal Bunalım:** Toplumsal beklentiler ve olgunlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan krizlerin olumlu ya da olumsuz sonuçlarıyla ele alınır. Kuram da sekiz adet birey tarafından çözöme kavuşturulması gereken kriz tanımlanmıştır. Çözömlenemeyen bir kriz karşında birey takılıp kalır ve yaşamın sonrasındaki dönemlerinde bu kriz problem oluşturmaya devam eder. Her bir dönem bir diğerini etkileyip aynı zamanda ondan etkilenir.
- **Bölge, Organ İşlevi:** Erikson'a göre belli gelişim dönemlerinde belli bir organ veya vücut bölgesi aktifleşir. Örneğin; yaşamın ilk yıllarında ağız ve bölgesi temel bölge olup bu bölgenin temel organ işlevi ise içe alma, emme veya çiğnemedir. Zaman içerisinde bu bölge genişleyerek tüm vücudu kapsar ve başkalaşmış bir davranış örüntüsü ortaya konur.
- **Toplumsal İşlev:** Bir önceki madde de açıklanan bölge ve organ işlevi kavramlarına kişilerarası ilişkilere ait örüntülerin dâhil edilmesidir. Bu sayede çocuk toplumsal ego yeterliliklerini kazanmaya başlar.
- **Ego Kimliği:** Bebek ve bebeğe bakım veren kişi arasındaki ilişki çerçevesinde bebeğin kendine yönelik birtakım algılamalar geliştirmesidir.
- **Ego Kimliği Duygusu:** Yaşamın ilk yıllarında oluşmaya başlayan ego kimliği değişen sosyal çevreler karşısında yeni rol ve koşullar altında kendini yeniler. Bu durumda bireyin kendilik algısına ilişkin güveni ve içsel olarak bütönlüğü sağlaması, zamana bağlı olarak değişmeyen bir içsel aynılık duygusunun gelişimidir.
- **Sosyal Kimlik:** Başkaları tarafından birey için aynı ve süreklilik gösterdiği gözlemlenebilen sosyal bağlamdaki ilişkiler ile oluşan benlik algısının bir parçasıdır.

Erikson, sosyal gelişim de zamana ve ortama bağlı olarak ardışık adımlar hâlinde birbiri üzerine inşa edilen bir gelişim sürecinin olduğunu savunur.

- **Kişisel kimlik:** Bireyin geleceği ile ilgili beklentileri ve geçmiş yaşantıları hakkındaki aynılık ve süreklilik algısıdır. Sosyal kimlik ve kişisel kimlik ego kimliği kavramının iki temel bileşenidir.

PSİKOSOSYAL GELİŞİM EVRELERİ

Temel Güvene Karşı Güvensizlik Dönemi (0-1 yaş arası)

Erikson'a göre güven, bebeklik döneminde bakım veren kişinin aynılığının ve devamlılığının bebek tarafından öğrenilmesidir. Bakım verenin bebeğin ihtiyaçlarını zamanında karşılayıp karşılamayacağına ilişkin bebekte olan inanç güven veya güvensizlik duygularının gelişimi noktasında önemli rol oynamaktadır.

Bu süreçte güven duygusu iki yönlü olarak gelişim göstermektedir. İlk olarak diğerlerinin ne kadar güvenilir olduklarına yönelik olarak geliştirilen güven duygusu ikinci olarak ise çocuğun kendine olan güven duygusudur. Diğerlerine yönelik olarak geliştirilen güven duygusunun temel aktörü bebeğe bakım veren kişidir. Eğer bebek bakım verenin davranışlarını tutarlı bulup ne zaman nasıl bir davranışı beklemesine ilişkin bir tahmin yürütebiliyorsa bebekte temel güven duygusu gelişecektir. Bu tahminlerin doğrulanması ile ego kimlik duygusu oluşmaya başlar.

Beslenme, sindirim ve uyku işlevlerinde bir düzenin olası bebeklik döneminde toplumsal güvenin oluşumunun kanıtları olarak kabul edilir.

Bu noktada önemli olan şey annenin veya bakım verenin bebeği ne kadar sevdiği veya ne kadar iyi beslediği değil bebeğin ihtiyaçları karşısında ne kadar duyarlı olduğu ve bunları zamanında karşılayıp karşılamadığıdır. Eğer bebek ihtiyacı olduğunda o ihtiyacına cevap verecek birilerinin varlığından emin olursa hem diğerlerine hem de kendisine ilişkin bir güven duygusu geliştirecektir. Güven duygusu gelişen bebek kendini seilmeye değer bulup mutlu ve iyimser olmanın temellerini atacaktır. *Ayrıca beslenme, sindirim ve uyku işlevlerinde bir düzenin olası bebeklik döneminde toplumsal güvenin oluşumunun kanıtları olarak kabul edilir.* Tamamen alıcı pozisyonunda olan bebeğin verici olan anneye güven duyması onun için düzen ve denge kurmanın temel yoludur. *Bu dönemin sosyal gelişim açısından başarılı olarak geçilmesinin ölçütü bebeğin bağlandığı nesneden öfke, korku ve kaygıya kapılmadan belli zaman dilimleri için ayrılabilmesidir.* Ayrıca temel güven duygusu kazanılmışsa eğer bebekte yaşama ilişkin umut duyguları hâkim olur. Fakat bebek ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmayacağı noktasında bir kestirimde bulunamıyorsa kendine ve çevresine ilişkin güvensizlik duygusu geliştirecektir. Başarı ile tamamlanamayan bu dönem sonucunda karamsarlık duyguları, öfke nöbetleri, içe kapanıklık, madde bağımlılığı, depresif bir karakter gibi problemler ortaya çıkabilmektedir.

Özerliğe Karşı Kuşku ve Utanç (İlk Çocukluk Dönemi)

Bu dönemde çocuk eylemlerinin ve davranışlarının kendine ait olduğunu hissetmeye başlar. Bu eylem ve davranışların temelinde kas sisteminin kontrolü özellikle de anal kasların kontrolü yer almaktadır. Yani çocuklarının dışkılarını veya idrarlarını tutabileceklerini veya bırakabileceklerinin kontrolünün kendilerinde olduğunu öğrenirler. Çocuğun tuvalet eğitimi aldığı bu dönem Erikson'a göre

anne babanın erken veya aşırı olarak kontrolü kendi ellerinde bulundurmak istemeleri ile çocuk kendinde olması gerektiğini düşündüğü bu kontrol hissini kaybedebilir. Bu durumlarda sıklıkla görülen davranışlar hiç kuşkusuz gerileme davranışlarıdır.

Bir önceki dönemde birçok bakımdan bakım verene bağlı olan çocuk artık tek başına bir şeyler yapma isteğini belli eder. Her girişiminde ebeveynlerin veya bakıcının müdahalesi ile karşılaşan çocuk kendi yeterlilikleri hakkında kuşkuya kapılması kaçınılmazdır. Fakat çocuğun ayrışma süreçleri desteklenir bulunduğu ortamı keşfetmesine olanak tanınırsa özerklik duyguları gelişecektir. Çocuğun giysilerini seçmesi, giyinmesi, soyunması, yemek yemesi, oyuncaklarını toplaması veya istediği gibi kullanması, karşılaştığı sorunları çözmesi desteklenmeli ve bağımsızlık duygularının oluşumu sağlanmalıdır. Özerklik ve kontrol duyguları gelişen çocukta ise tam anlamıyla olmasa da bir irade gelişecektir.

Girişimciliğe Karşı Suçluluk (Okul Öncesi Dönem)

Bu dönemde çocuk ayrı bir benliğinin olduğunu farkında olup nasıl biri olmak istediğini öğrenmeye çalışır. Özellikle oyun oynarken çeşitli rolleri oynayıp bunların bir değerlendirmesini yapar. Erikson'a göre bu dönem de en bariz gelişimleri şu şekilde sıralamıştır:

- *Motor ve dil gelişimine bağlı olarak çocuğun hayal gücü genişler ve kimi hayali canlandırmalar ile çeşitli rolleri deneyimleyebilir.*
- *Bu dönemde dil gelişimine bağlı olarak çocuk etrafta olup biten her şeyi sorgulama eğilimindedir.*
- *Çocuğun genişleyen özgür çevresi ile hedefleri de niteliksel ve niceliksel olarak artış gösterir.*

Bu dönemde çocuk çevresinde olup bitenleri, cinsiyet veya yaş ile ilgili farklılıklara ilişkin *nedenleri, niçinleri fazlaca sorgularlar*. Sorularına tatmin edici cevaplar alamayan, merakı giderilmeyen, girişimleri desteklenmek yerine eleştirilen çocuk suçluluk hissedecektir. Motor gelişimi ve artan çevreyi keşfetme isteği ile çocuğun ebeveynlerce problemleri olarak nitelendirilen davranışlarının artması ve akranları arasında rekabet ve kıskançlığın görülmesi de olağandır. Bu dönemde engellenen çocuk yaşamının diğer dönemlerinde yapacağı herhangi bir şeyde yapacaklarının yanlış olabileceğini düşünerek ya *suçluluk hissi* geliştirir ya da bu girişimlerde bulunmaz.

Fakat çocuk desteklenirse hem girişimciliği hem de bu giriştiği eylemlerin sonuçlarına ilişkin sorumluluk alma davranışları gelişim gösterecektir.

Erikson; çocuğun girişimciliğine destek olacak kendini bulmasına rehberlik edecek ortam, kişi, materyal, mesleklerini icra eden bireyler vb. gibi uyarılara maruz kalmaları ile amaç duygusu edinimine bağlı olarak ego gelişimlerinin güçlendiğini ve süper ego gelişimlerini ise sancılı bir hal aldığını ifade etmiştir. Kısacası bir *amaç ve bu amaca bağlılığın* olması bu dönemin krizinin başarı ile çözüldüğünü gösterir.

Çalışkanlığa karşı
aşağılık duygusu
dönemi sosyal yaşamın
başlangıç dönemi
olarak
değerlendirilebilir.

Okula başlayan çocuktan öğretmenleri bir şeyleri öğrenmesini, anne babası başarılı olmasını, arkadaşları ise yapıcı ve planlanmış paylaşımlara açık olmasını bekler.

Başarıya Karşı Başarısızlık (Aşağılık) Duygusu (Okul Dönemi)

Bu dönemde okula başlayan çocuğun sosyal çevresi oldukça genişlemiştir. *Bu dönemden sonra anne babanın çocuk üzerindeki etkisinin yerini öğretmen ve akranlar almaya başlar.* Okula başlayan çocuktan öğretmenleri bir şeyleri öğrenmesini (okul kurallarına uyma, okuma-yazma, matematiksel işlemler, arkadaşlık ilişkileri vb.), anne babası başarılı olmasını, arkadaşları ise yapıcı ve planlanmış paylaşımlara açık olmasını bekler.

Bu beklentiler karşısında öğretmenlerin öğrencileri cesaretlendirici bir ol üstlenmeleri ve en küçük çabayı, başarıyı bile göz ardı etmemeleri gerekmektedir. Çocuk yapabileceğine inandırılmalı ve okulu sevmesi için oyun ve öğretim dengeli olarak düzenlenmelidir. Erikson bu dönemi çocuğun hiçbir dönemde olmadığı kadar çok öğrenmeye istekli ve hazır olduğu dönem olarak değerlendirmektedir. Bu dönemde çocuk eğer krizi başarılı bir şekilde çözümlerse ego temel *yeterlilik duygusu* ile güçlenir. Burada aşağılık duygusunun eylemsizlik boyutuna ulaşmaması şartıyla başarı için motive olma noktasında belli bir düzeye kadar istenilir bir durum olarak kabul edilir. *Bu dönem sosyal yaşamın başlangıç dönemi olarak değerlendirilebilir.*

Kimliğe Karşı Rol Karmaşası (Ergenlik Dönemi)

Bireyin karşılaştığı çeşitli toplumsal rolleri denemesiyle birlikte farklı yetenek veya ilgilerinin farkına varır. Bu sayede var olan beni kaybetmeden çeşitli kimlik alanlarından (mesleki kimlik, grup kimliği, kültürel kimlik, ulusal kimlik, cinsel kimlik vb. gibi) tercihlerde bulunur. Diğerlerinin bakış açısında kim olduğuna ilişkin fikirlerin benzerliği ile güvenli bir kimlik duygusu oluşur. Kimlik oluşumu bu dönemde başlamadığı gibi bu dönem sonucunda varılan nokta ise değişmez değildir. *Aslolan bu dönemde kimlik arayışı davranışının yoğunluğunun artmış olması ve yaşamın geri kalanı için verilecek kararların önemli oluşudur.*

Bir yandan şimdiye kadar süregelen bir kimlik bir yandan da toplumsal rollerin çeşitlenmesi ile yapılan tercihler sonucu ortaya çıkan süreçler ile bireyden topluma göre yeniden bir kimlik tanımlaması beklenir. Eğer bu beklenti karşılanırsa kimlik kazanılması ile sonuçlanırken karşılanamazsa kimlik bunalımı ile sonuçlanır.

Kimlik bunalımı ise kimlik dağınıklığı, askıya alma (moratoryum) veya ters kimlik ile sonuçlanabilir. Eğer birey karşılaştığı seçenekleri deneme noktasında bir engelleme ile karşılaşırsa bu seçenekler ve roller arasında bütünleştirme sağlayamaması kimlik dağınıklığı, bireyin sorumluluklarını ertelemesi veya zaman kazanmaya çalışması askıya alma (moratoryum) ve toplumun bireyden beklediği rollerin tam aksi olan uç rollerin birey tarafından benimsenmesi ise ters kimlik olarak ifade edilebilir. *Bağımlı kimlikte ise birey herhangi bir kimlik bunalımı yaşamaz ve anne baba tarafından alınan kararlara bağlı olarak bir kimlik geliştirir.*

6.Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (Genç Yetişkinlik)

Bir önceki dönemde kendini bir kimliğe oturtabilen birey bu dönemde

karşı cins ile yaşamı paylaşma noktasında bir yakınlık geliştirir. Bu dönemde bireyin yaşamının geri kalanının belirlemesinde önemli olan iş ve eşe ilişkin kararlar verilir.

Bu dönem başarılı bir şekilde atlatılırsa bireyde sevgi ve güvene dayalı ilişkiler gelişir fakat dönemin krizi etkili olarak çözümlenemezse bireyde kendini toplumdan ve ilişkilerden uzak kalacağı bir yalnızlığı tercih edebilir. Buradaki temel kaygı ego bütünlüğünü sağlayamamış bireyin kendini gerçek anlamda bir yakın ilişkiye hazır görmemesidir. Başkalarıyla olacak olan bu yakın ilişkiyi tehlikeli olarak algılayıp bunun yerine daha mesafeli ilişkileri tercih edebilir.

Üretkenliğe Karşı Durgunluk(Yetişkinlik)

Yetişkinlikte gelişim görevleri belli bir noktaya gelen birey bu dönemde kendini geliştirme, bir sonrakiler için yeni şeyler ortaya koyma, gelecek kuşağı yetiştirme veya onlara rehberlik etme gibi üretkenliğe ilişkin rolleri üstlenebilir. *Şimdiye kadar giderek güçlenen egoya bağlı olarak ortaya çıkan umut, irade, amaç, yeterlilik, sadakat ve sevgi gibi duygular bu dönem ile birlikte ulaşılan ve toplumsal açıdan verimliliğin en yüksek olduğu üretkenlik sürecinde kullanılır.* Ayrıca bir ebeveyn kimliği kazanan birey bu dönemde kimlere ve nelere bakım verileceği, ilgi gösterileceği ya da kimlerin hangi konularda ne şekilde kısıtlanacağını gibi roller ile bir sonraki kuşak için örnek olurlar. Bu durumun tam aksinde ise birey topluma yönelmek yerine kendine yönelir ve yaptığı iç kıyaslamalar ile toplum için bir şey yapmadığı kanısına varırsa bireyde durağanlık eğilimi görülür.

Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk(Yaşlılık)

Bu dönemde genel olarak bireyler şimdiye kadar olan yaşamlarını gözden geçirirler. Bunun sonucunda ya yedi dönemi başarılı olarak atlatarak bir bütünlüğe ulaşmışlardır ya da önceki dönemlerin bir veya birkaçını sağlıklı olarak atlatamama sonucunda bir umutsuzluk duygusu geliştirmişlerdir. *Benlik bütünlüğüne sahip yaşlı birey bugüne kadar yapıp ettiklerinin bir sonraki nesil tarafından kullanıyor olmanın hazzını yaşar.* Bu dönem ile birlikte bir geri dönüş başlar ve birey yaşamın ilk yıllarında kazanmış olduğu özerklik, girişimcilik, başarı vb. yeterlilikleri tam tersleri ile değiştirir. Bu durumu birey ya bilgelik veya olgunluk olarak kabul ederek bu dönemin krizini sağlıklı olarak çözüme ulaştırır ya da çaresizlik, zayıflık, aşağılanmışlık olarak görüp umutsuzluk içerisinde bu dönemi tamamlar.

Yaşamın son evresi yaşam muhasebesinin yapıldığı bir evre olarak değerlendirilmektedir.

Bireysel Etkinlik

- Çevrenizde farklı psikososyal evre de olan bireyler ile görüşerek bulundukları dönemin yeterlilikler üzerinde önceki dönemlerin krizlerinin çözüme kavuşturulmuş olmasının/olmamasının rolünü açıklamalarını ve kendilerinin sosyal yeterliliklerini nasıl değerlendirdiklerini sorun.

Tablo 8.1. Psikososyal Gelişim Dönemleri ve Kimlik Duyguları

Gelişim Dönemi	Psikososyal Gelişim Dönemi	Kimlik Duygusu
Bebeklik	Temel Güven- Güvensizlik	Ben bana verilenim.
İlk Çocukluk	Özerklik-Kuşku ve Utanç	Ben oluşturduğum şeyim.
Oyun Çağı	Girişimcilik-Suçluluk	Ben olacağımı hayal ettiğim şeyim.
Okul Çağı	Çalışkanlık-Aşağılık Duygusu	Ben öğrenebildiklerimin tümüyüm.
Ergenlik	Kimlik Duygusu-Kimlik Kargaşası	Ben kimim?
Genç Yetişkinlik	Yakınlık-Yalıtılmışlık	Biz sevebildiklerimizin tümüyüz.
Yetişkinlik	Üretkenlik-Durgunluk	Ben ürettiğim şeyim.
Yaşlılık	Benlik Bütünlüğü-Umutsuzluk	Ben geride bırakabildiklerimim.

0-6 YAŞ ARALIĞINDAKİ ÇOCUĞUN TEMEL SOSYAL GELİŞİM SÜREÇLERİ

İlk yaşam yıllarında arkadaş edinme, gruba katılma, çocuk kavgaları rekabet duygusu, iş birliği yapabilme gibi sosyal beceriler ile oluşmaya başlayan sosyal kimliğin değişimini aşamalı olarak görebilmek adına yaşlara göre çocukta beklenen yeterlilikler aşağıda sunulmuştur. *Fakat burada gelişimde bireysel ayrılıklar olduğu ilkesinin göz ardı edilmemesi gerektiğine ve gelişim açısından bir uyumsuzluk için karar verme noktasında sadece bu kriterlere bağlı kalınmadığına dikkat edin.*

1 yaş için sosyal gelişim;

- Bakım veren kişinin sesini ve kokusunu tanır.
- Kendisine ilgi gösterenlere gülümseme ile karşılık verir.
- Ayrım yapmaksızın onunla ilgilenenler ile zaman geçirmekten hoşlanır fakat tek bir kişiye bağlılık geliştirir.
- Yabancıları ve sürekli gördüğü insanları birbirinden ayırt eder.
- Bağlandığı nesneyi kıskanabilir.
- Oyuncaklarını paylaşmak istemediği için kavga veya ağlamalar görülür.

İlk yaşam yıllarında arkadaş edinme, gruba katılma, çocuk kavgaları, rekabet duygusu, iş birliği gibi sosyal beceriler ile sosyal kimlik oluşmaya başlar.

- Diğerlerinin seslerini, jestlerini ve basit olan davranışlarını taklit eder.

2 Yaş için sosyal gelişim;

- Annesi ile güvene dayalı ilişki geliştirilmiş olan çocuk diğer çocuklarla daha istendik davranışlar gösterir.
- Benlik kavramının temelleri atılır.
- Topluluk oyunları oynamak istemezler.
- Yaşın sonuna doğru cinsiyet faktörü göz önünde bulundurulmadan arkadaşla gereksinim duyulur.
- Oynanan oyunda çocuk istediğini yapmak, istediği oyuncakı almak ister ve bu da diğer çocuk tarafından genellikle kabul edilmez. Bu sebeple çocukta uyumsuz olarak nitelendirilen davranışlar gözlemlenebilir.
- Çocukta benmerkezci düşünce hâkim olduğu için paylaşıma açık değildir.

3 Yaş için sosyal gelişim;

- Bu dönem sosyal gelişim açısından kritik bir dönem olup çocuk iş birliği anlayışı geliştirir.
- Bu yaştaki çocuk oyunlarını yaşıtları ile oynamak ister fakat oyunlarda gözlenen kavgalar bitmiş değildir.
- Bu yaşta motor ve dil gelişimi ile ilgili becerilerde kazanmaya bağlı olarak çocuğun sosyal çevresi genişlemeye başlar.
- Aktif bir hayal gücü vardır ve bu oyunlarda da canlandırmalar ile kendini gösterir.
- Kız çocuklar annelerini, erkek çocuklar ise babalarını rol model olarak görür ona göre davranırlar. Örnek olarak; kız çocuklarının makyaj yapıp topuklu ayakkabı giymesi verilebilir.
- Yoğun bir merak duygusu vardır.
- Çeşitli konularda seçim yapmak isteyebilir. Örneğin; kendi kıyafetini seçmek gibi.
- Benmerkezci anlayış yerini biz merkezci anlayışa bırakır.

4-5 Yaş için sosyal gelişim;

- Ailesine daha az bağlı olan çocuk çıkarlarını gözettiği arkadaşlık ilişkileri kurar.
- Bu dönemde çocuklar birbirlerini dinleyip anlamaya çalışırlar. Kavgada hâkim edilse hemen çözüme kavuşturulur uzun süreli dargınlık yaşanmaz. Duygusal olarak çok hızlı değişimler gözlemlenebilir.
- Çocukların cinsiyetleri arkadaşlık tercihlerinde kendini göstermeye başlar. Kız çocukları daha çok birebir olacağı ilişkileri tercih ederken erkek çocukları grup hâlinde olmayı tercih eder.
- 2 yaşında başlayan sorgulama ve merak 4 yaşta en üst seviyeye ulaşır.
- Bu dönemde çocuk bilişsel gelişimi gereği kelimeleri temel anlamında anlar ve öyle kullanır.
- Artık sosyal çevre olarak aile yetersiz gelmekte ve çocuk yeni çevrelere dahil olup toplumsal olarak bir konum almak ister. Bu dönemde eğer "

4-5 yaş dönemi çocuklarda sosyal becerilerin önemli oranda geliştiği ve çocuğun aile dışına açılmaya başladığı bir gelişim evresidir.

çocuğu engelleyici ve baskılayıcı bir tutum sergilerse çocuk bağımsız bir kişilik geliştirme noktasında başarısız olur.

- Başladığı işi bitirmek onun için çok önemlidir.
- Kritik durumları yönetebilir ve hızlı kararlar alırlar.
- Diğerlerinin farklı görüşte olabileceğini kabul eder.
- Şarkı, tekerleme, bilmece vb. gibi şeyleri öğrenmekten ve söylemekten hoşlanır.
- Kendi içerisinde tutarlı ve kararlıdır. Bebek gibi olan tavır ve davranışlardan sıyrılmıştır.

6 Yaş için sosyal gelişim;

- Çocuğun iki yaşındaki uyumsuz davranışları tekrar ortaya çıkar.
- İsyankâr, kuralları sorgulayan, iki kutuplu duygular arasında gidip gelen bir çocuk karşısında aile genellikle “Bu çocuğa ne oluyor, neden böyle davranıyor?” gibi sorguya girer.
- Okula gitmeye başlamak çocuğun sosyal gelişimi açısından oldukça önemlidir. Arkadaşlık ilişkileri kurma kendini bir gruba ait hissedebilme, öğretmenin yönergelerine uyabilme ve beklentilerini karşılayabilmesi çocukta başarı duygusunun oluşumunu sağlar.
- Bu dönemdeki arkadaşlıklar genellikle hem cinsler arasında kurulur.
- Bu dönemde çocukta şimdiye kadar olan dönemlerden farklı olarak rekabetçi bir tavır gözlemlenir. Rekabet duygusu tüm akranlar ile rekabet, ait olduğu grubun üyeleri içinde rekabet, kendi grubu ile diğer gruplar arasında rekabet olarak ortaya çıkabilir. Rekabet duygusuna bağlı olarak kıskançlık davranışlarının gözlenmesi de olasıdır.
- Bu dönemde kolay etkilenme, karşıt görüşte olma ve sorumluluk sahibi olma gibi davranışlar mevcuttur.
- Bu döneme otoriter bir ebeveyn tutumu ile gelmiş olan çocukta sosyalleşme kolay olmayacaktır. Bu nedenle okula gitmek istemeyen çocuğun çeşitli bahaneler ürettiği gözlenir.

Sosyal gelişim bazı gelişim alanları ile doğrudan bazıları ise dolaylı olmak üzere ilişkili bir gelişim alanıdır.

SOSYAL GELİŞİMİN DİĞER GELİŞİM ALANLARIYLA İLİŞKİSİ

Sosyal gelişim diğer gelişim alanlarında olduğu gibi hem diğerlerini etkiler hem de onlardan etkilenir. Diğer gelişim alanlarında yaşanan bir problem sosyal gelişim açısından oldukça önemli sonuçlar doğurur. Örneğin; bilişsel gelişim açısından yaşanan bir gerilik çocuğun sosyal gelişimini sekteye uğratacaktır. Fakat bilişsel gelişim, dil gelişimi ve fiziksel gelişimi ileride olan çocuklar sosyalleşme açısından daha başarılıdırlar. Fiziksel açıdan gelişimi iyi olan çocuk oyunlara girmekten, gruplara katılmaktan çekinmeyip ve zaman zaman liderlik özellikleri gösterebilir. Duygusal olarak kendini yönetebilen çocuklar ise toplum içinde kendilerini daha iyi konumlandırır ve daha fazla kabul görürler.

Bireysel Etkinlik

- Çevrenizde farklı yaş gruplarından olan çocukları sosyal gelişim becerileri açısından gözlemleyin. Bu becerilerin edinimi noktasında genetik ve çevresel faktörlerin yansımalarını not edin. Bu süreç sonunda sosyal gelişim açısından gelişim dönemine uygun olmayan davranışları fark etmeniz kolaylaşacaktır.

Özet

•SOSYAL GELİŞİM

•İnsanın *biyopsikososyal bir varlık* olduğu tanımının her şeyden önce biyolojik olarak bir varlığımızın olduğunu ve diğer süreçlerin bu varlık üzerine inşa edildiğini; en az biyolojik yanımız kadar karmaşık olan psikolojik bir yanımızın olduğunu ve insanlığın varoluşundan bugüne kadar topluluk hâlinde yaşamının getirmiş olduğu bir gereklilik olarak ortaya çıkan sosyal yanımızı vurguladığını söyleyebiliriz. Bireyin içinde bulunduğu bu çevrelere uyum sağlaması, toplumsal beklentilere yanıt verebilmesi, kişilerarası ilişkileri yönetebilmesine ilişkin becerilerin öğrenilme süreci sosyal gelişim olarak tanımlanabilir.

•SOSYAL GELİŞİM İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

•**Kimlik:** Bireyin kendilik algısı, “ben kimim” sorusuna vermiş olduğu yanittir.

•**Sosyalleşme:** Bireyin bulunduğu toplumun değer yargılarını, kurallarını öğrenip içselleştirmesi olarak tanımlanabilir.

•**Kültürel Özelik:** Bir toplumun yıllar boyu süregelen ve o toplumu diğerlerinden farklı kılan duyuş, düşünüş ve yaşayış biçimleridir.

•**Kültürlenme:** Bireyin doğup büyüdüğü sosyal çevre dışında yeni bir sosyal çevreye dahil olmasıyla var olan kültürel öğeler ile yeni sosyal çevrenin kültürel öğelerini birleştirmesidir.

•**Sosyal Olgunluk:** Bireyin içinde bulunduğu sosyal gelişim dönemine ilişkin becerileri sergileyebilmesi, toplumsal kurallara uyabilme derecesidir.

•**Toplumsal Bilgi:** Bireylerin toplumsal ilişkileri anlamlandırabilme ve buna uygun tepkiler verebilme becerileridir.

•**Prososyal Davranış:** Olumlu sosyal davranış olarak da bilinen prososyal davranış dışarıdan bir beklentiye girmeden diğer insanların yararına olacak şekilde davranmaktır.

•SOSYAL GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

•**Genetik Faktörler:** Fizyolojik yapıların genetik olarak aktarımının söz konusu olması yanı sıra içe veya dışa dönüklük gibi mizaçlarında genetik kodlar aracılığıyla aktarıldığı düşünülmektedir.

•**Çevresel Faktörler:** Sosyal gelişim aile yapısı, anne baba tutumu, okul, oyun ve akran ilişkileri gibi çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Çekirdek aileler, geniş aileler, karışık aileler, iki çekirdekli aileler gibi aile yapıları; otoriter ilgisiz ve demokratik anne baba tutumları; kendi kendine sosyalleşme, karşı cinsle sosyalleşme, aynı cins ile sosyalleşme, her iki cins ile de sosyalleşme olmak üzere dört aşamalı gelişim gösteren arkadaşlık ilişkileri ve alıştırıcı oyun dönemi, sembolik oyun dönemi, kurallı oyun dönemi olmak üzere Piaget tarafından 3 dönemde ele alınan oyun oynamaya ilişkin gelişim sosyal gelişimi etkileyen çevresel faktörlerdir.

•Sosyal Davranışlar

•Anneye bağlanma ve anneden kopma, başkalarıyla olumlu ilişkiler (iş birliği, yardımseverlik gibi) geliştirme, başkaları ile olumsuz (saldırganlık, öfke, uyumsuzluk gibi) ilişkiler ve vicdan gelişimi sosyal davranışlar olarak sıralanabilir.

• PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI

•Erikson tarafından oluşturulan Psikososyal gelişim kuramı tüm yaşamı kapsayan ve bilişsel, duygusal ve toplumsal gelişim alanları arasında bağlantı kuran bir kuramdır. Kurama ilişkin temel kavramlar; epigenetik ilke, psikososyal bunalım, bölge- organ işlevi, toplumsal işlev, ego kimliği,ego kimliği duygusu, sosyal kimlik, kişisel kimlik olarak sıralanabilir.

Özet (devamı)

•PSİKOSOSYAL GELİŞİM EVRELERİ

•Erikson psikososyal gelişimi; temel güvene karşı güvensizlik dönemi, özerliğe karşı kuşku ve utanç, girişimciliğe karşı suçluluk, başarıya (çalışkanlığa) karşı başarısızlık (aşağılık) duygusu, kimliğe karşı rol karmaşası, yakınlığa karşı yalıtılmışlık, üretkenliğe karşı durgunluk, benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk olmak üzere 8 dönemde ele almıştır.

•0-6 YAŞ ARALIĞINDAKİ ÇOCUĞUN SOSYAL GELİŞİMİ

•**1 Yaş için sosyal gelişim;** bakım verenin kokusunu tanıma, yabancı ve sürekli gördüğü insanları ayırt etme, kendisine ilgi gösteren bireylere gülümseme ile karşılık verir.

•**2 Yaş için sosyal gelişim;** çocukta ben merkezci düşünce hâkim olduğu için paylaşıma açık değildir. İstedığı oyuncakları almak ister ve bu da diğer çocuk tarafından genellikle kabul edilmez. Bu sebeple çocukta uyumsuz olarak nitelendirilen davranışlar gözlemlenebilir.

•**3 Yaş için sosyal gelişim;** bu dönem sosyal gelişim açısından kritik bir dönem olup çocuk iş birliği anlayışı geliştirir. Motor ve dil gelişimi ile ilgili becerilerde kazanmaya bağlı olarak çocuğun sosyal çevresi genişlemeye başlar ve yoğun bir merak duygusu vardır.

•**4-5 Yaş için sosyal gelişim;** 2 yaşında başlayan sorgulamalar 4 yaşta en üst seviyeye ulaşır. Kız çocukları daha çok birebir olacağı ilişkileri tercih ederken erkek çocukları grup halinde olmayı tercih eder. Şarkı, tekerleme, bilmece vb. gibi şeyleri öğrenmekten ve söylemekten hoşlanırlar.

•**6 Yaş için sosyal gelişim;** Çocuğun iki yaşındaki uyumsuz davranışları tekrar ortaya çıkar. İsyankâr, kuralları sorgulayan, iki kutuplu duygular arasında gidip gelen bir çocuk karşısında aile genellikle "Bu çocuğa ne oluyor, neden böyle davranıyor?" gibi sorguya girer. Bu dönemde çocukta şimdiye kadar olan dönemlerden farklı olarak rekabetçi bir tavır, kolay etkilenme, karşıt görüşte olma ve sorumluluk sahibi olma gibi davranışlar gözlemlenir.

•SOSYAL GELİŞİMİN DİĞER GELİŞİM ALANLARI İLE İLİŞKİSİ

•Bilişsel gelişim, dil gelişimi ve fiziksel gelişimi ileride olan çocuklar sosyalleşme açısından daha başarılıdırlar. Fiziksel açıdan gelişimi iyi olan çocuk oyunlara girmekten, gruplara katılmaktan çekinmeyip ve zaman zaman liderlik özellikleri gösterebilir. Duygusal olarak kendini yönetebilen çocuklar ise toplum içinde kendilerini daha iyi konumlandırır ve daha fazla kabul görürler.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Sosyal gelişimin ilk adımı olan sosyal davranış aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Göz teması
 - b) Gülümseme
 - c) Bakım verene bağlanma ve kopma
 - d) İş birliği
 - e) Rekabet
2. Ekolojik sistem yaklaşımında yer alan çevreler arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
 - a) Mezosistem
 - b) Ekosistem
 - c) Makrosistem
 - d) Mikrosistem
 - e) Kronosistem
3. Bireylerin ben kimim sorusuna vermiş oldukları yanıt aşağıdaki kavramlardan hangisinin tanımlanmasıdır?
 - a) Kimlik
 - b) Sosyal olgunluk
 - c) Toplumsal biliş
 - d) Toplumsal rol alma
 - e) Sosyalleşme
4. Antisosyal davranışlara karşı olan ve beklentiye girmeden başkalarının iyiliğine yönelik çeşitli davranışlar anlamına gelen kavram aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) İyilikseverlik
 - b) Prososyal davranış
 - c) Yardımseverlik
 - d) Özgecilik
 - e) Fedakarlık
5. Çocuk ile etkileşimin sadece temel ihtiyaçları karşılamak ile sınırlı olduğu anne baba tutumu hangisidir?
 - a) Güvensiz tutum
 - b) Otoriter tutum
 - c) Demokratik tutum
 - d) Hoşgörülü tutum
 - e) İlgisiz tutum

6. Zihinsel işlevlerin kullanıldığı oyun dönemi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Alıştırırmalı oyun
 - b) Simgeleme ile oyun
 - c) Sembolik oyun
 - d) Kurallı oyun
 - e) Bireysel oyun
7. Motor ve dil gelişimine bağlı olarak hayal gücünün geliştiği ve çeşitli canlandırmalarla rollerin denendiği psikososyal gelişim dönemi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Temel güvene karşı güvensizlik
 - b) Girişimciliğe karşı suçluluk
 - c) Özerkliğe karşı kuşku ve utanç
 - d) Yakınlığa karşı yalıtılmışlık
 - e) Kimliğe karşı rol karmaşası
8. Bireyin sorumluluklarını ve krizlerini ertelediği kimlik yapısı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Kimlik kargaşası
 - b) Kimlik dağınıklığı
 - c) Moratoryum
 - d) Ters kimlik
 - e) Başarılı kimlik
9. Benmerkezcilikten uzaklaştırılan ve iş birliği yapılmaya başlanılan yaş hangisidir?
 - a) 1 yaş
 - b) 2 yaş
 - c) 3 yaş
 - d) 4-5 yaş
 - e) 6 yaş
10. “Annesini çok sevdiğini az sonra nefret ettiğini söylemek” gibi uç duygular arasında anlık gidiş gelişler görüldüğü yaş hangisidir?
 - a) 1 yaş
 - b) 2 yaş
 - c) 3 yaş
 - d) 4-5 yaş
 - e) 6 yaş

Cevap Anahtarı

1.c, 2.b, 3.a, 4.b, 5.e, 6.d, 7.b, 8.c, 9.c, 10.e

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akova, H. (Erik Erikson'un Psikososyal Gelişim Evreleri.
<http://haticeakova.com/erik-eriksonun-psikososyal-gelisim-evreleri.htm>
adresinden erişilmiştir.
- Altıntaş, T. T., & Yıldız-Bıçakçı, M. (2017). Erken çocukluk döneminde prososyal davranışlar. *International, Journal of Social Science*, 57, 245-261.
- Arslan, E.(2008). *Bağlanma stilleri açısından ergenlerde Erikson'un Psikososyal gelişim dönemleri ve ego kimlik süreçlerinin incelenmesi* (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 211406)
- Atak, H. (2011). Kişilik gelişimi ve kimlik biçimlenmesi: Kuramsal bir değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1), 163-213
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Damon, W., Lerner, R. M., & Eisenberg, N. (2006). *Handbook of child psychology, social, emotional, and personality development*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Davaslıgil, Ü. (1997). Ekolojik yaklaşımın psikoloji ve eğitime uygulanması. *Eğitim ve Bilim*, 21(103), 66-79.
- Eser, Ü. Grup Davranışının Sosyal Psikoloji Tarihi İçindeki Yeri ve Sosyal Kimlik Kuramının Grup Davranışına Etkisi: Sosyal Kimlik Kuramı,
http://www.zehra.com.tr/sosyal-kimlik-kurami_h111381.html adresinden erişilmiştir.
- Fazlıoğlu, Y.(2017). Sosyal gelişim. (N. Aral, & T. Duman (Ed.), Eğitim psikolojisi içinde(1. Baskı, ss.154-176). Ankara: Pegem Akademi.
- Gürses, İ., & Kılavuz, M.A. (2011). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 153-166.
- İnanç, B. Y., Atıcı, M. K., & Bilgin, M. (2018). *Gelişim Psikolojisi 1: Bebeklik, çocukluk ve ergenlik* (14. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (MEB). (2013). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi: Sosyal Gelişim*, Ankara
- Morgan, C. T. (2010). *Psikolojiye giriş*(S. Karakaş,& R. Eski, çev. ed.).(18. Baskı).Konya: Eğitim Yayınevi.
- Orçan, M.(2017). Sosyal gelişim. M. E. Deniz(Ed.), *Erken çocukluk döneminde gelişim içinde* (8. Baskı, ss. 126-174). Ankara: Pegem Akademi.

AHLAK GELİŞİMİ

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

Dr. Öğr. Üyesi
Ceyhun OZAN

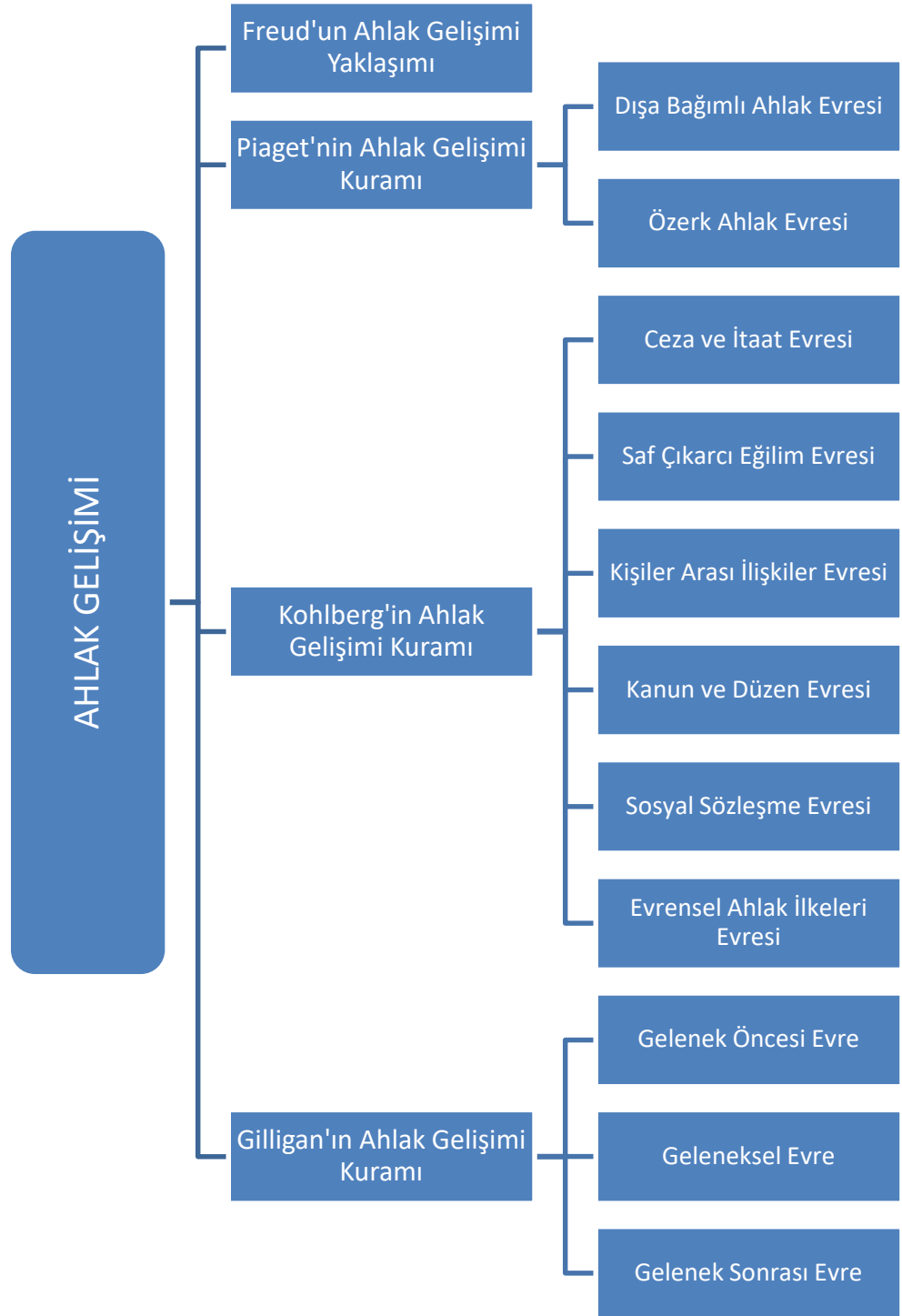
ÜNİTE 9

İÇİNDEKİLER

- Freud'un Ahlak Gelişimi Anlayışı
- Piaget'nin Ahlak Gelişimi Kuramı
- Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Kuramı
- Gilligan'ın Ahlak Gelişimi Kuramı

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
- Freus'un ahlak gelişimi anlayışını anlayabilecek,
- Piaget'nin ahlak gelişimi kuramını öğrenebilecek,
- Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramını kavrayabilecek,
- Gilligan'ın ahlak gelişimi kuramını açıklayabileceksiniz.

GİRİŞ

Çocuklar kendi benlik ve kişilik duygularını geliştirirken bir yandan da ahlaki duygularını geliştirirler. Kişinin ahlak gelişimi insanlar arasındaki etkileşime yönelik kurallar ve gelenekler ile ilgilidir. Bu kurallar; bilişsel, davranışsal ve duygusal olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bilişsel alanda, öğrencilerin etik davranış hakkında ne düşündüğü ve etik davranışları nasıl ele aldığı söz konusudur. Davranışsal alanda odak nokta, öğrencilerin düşünme biçimlerinin ahlaka uygunluğundan çok davranış sergileme şekilleri üzerindedir. Duygusal alanda ise odak noktası, öğrencilerin ahlaki açıdan hissettikleri ile ilgilidir. Örneğin; bir davranışa karşı koymak için ahlak dışı davranış yeterince suçluluk duygusu ile ilişkilendirebiliyor mu? Diğerlerine karşı empati gösteriyor mu?

Ahlaki gelişim, kişilik gelişiminin en önemli öğelerinden biri olup bireyin toplumsallaşma sürecinde davranışlarına yön verir ve neyin iyi, neyin kötü olduğu, yapılması hoş karşılanabilen ya da hiçbir şekilde kabul edilmeyen davranışlar konusunda bir bilinç geliştirmesi sürecidir. Ahlak gelişimi, kişinin toplumsal değer yargılarını edinerek içinde bulunduğu çevreye uyumunu; bunun yanında kendi ilke ve değer yargılarını oluşturmasını amaçlar. Ahlaki gelişimle birlikte kişiden beklenen, toplumun kural ve gelenekleri çerçevesinde kendisini denetleyebilmesidir. Kişinin, toplumsal kurallara göre kendini denetleyebilmesi içten denetimli, çevresindeki kişilerin etkisiyle karar vermesi ise dıştan denetimli bir ahlaki gelişim gösterdiği anlamına gelmektedir. Bir sınıftaki öğrenciler öğretmenleri sınıftayken kurallara uyuyor, öğretmenleri sınıfta olmadığında uymuyorlarsa, bu onların dıştan denetimli olduklarını göstermektedir. Öğrenciler, öğretmenin varlığına bağlı olmaksızın, gerekli olduğunu düşündükleri için kurallara uymuyorlarsa içten denetimli bir anlayış gösterirler.

Ahlak gelişimi konusunda birbirinden farklı görüşler ön sürülmüştür. Buna bağlı olarak da pek çok psikolog tarafından araştırmalar yapılmış ve çeşitli kuramlar oluşturulmuştur. Bu ünite de ahlak gelişimi konusunda en kapsamlı çalışmaları yapmış olan Freud, Piaget ve Kohlberg ve Gilligan'ın kuramlarına yer verilecektir.

FREUD'UN AHLAK GELİŞİMİ ANLAYIŞI

Freud'a göre çocuk yaşadığı Oedipus kompleksinin bir uzantısı olarak ebeveynleriyle özdeşleşir. Bu da onun, yetişkinlerin ve dolayısıyla toplumun ahlak kurallarını içselleştirmesini doğurur. Oedipus kompleksinin sonunda çocuk istek ve arzularını bastırmayı ve istenen davranışlara uyum göstermeyi öğrenecektir. Bu da ahlak gelişiminin temelidir.

Çocuk, anne babasının ahlaki ölçü ve değerlerini benimseyerek süperego gelişimine başlar. Süperegonun iki kısmından biri olan vicdan, çocuğun bu özdeşleşmesinin bir sonucudur. Süperegonun bir bölümü bilinç, bir bölümü ise bilinçaltındadır. Süperego "*vicdan*" ve "*ideal benlik*"i içerir. İdeal benlik, çocuğun nasıl bir kimse olmak istediğine ilişkin düşünceleridir. Çocuk ödüllendirilmek ve cezadan kaçınmak için, anne babasının onaylamadığı düşünce ve davranışları

Çocuk, anne babasının ahlaki ölçü ve değerlerini benimseyerek süperego gelişimine başlar.

süperegonun alt sisteminden biri olan vicdanına yerleştirir. Vicdan, kişiyi suçlu hissettirerek cezalandırırken, ideal benlik gurur ve kıvanç duygusu ile ödüllendirir.

Freud'un anlayışına göre toplumun kuralları süpereo yoluyla kişiliğin bir parçası haline gelir. Böylece kişi dışarıdan onu gözleyenler olmadığı durumlarda da, kendi kendisinin gözcüsü olarak içinde bulunduğu toplumun kurallarına uyar. Güçlü ve gerçekçi bir ego id'den gelen ve doyum isteyen, daha çok cinsel ve saldırgan güdülerle süperegonun bazen aşırıya kaçan yasaklamaları arasında sağlıklı bir denge kurabilir. Bu durumda psikolojik sağlık yerindedir hem de ahlak gelişimi yeterli düzeydedir. Dengenin bozulduğu durumlarda ise, eğer süpereo baskın gelirse, kişi suçluluk duyguları içinde bunalır.

Freud bu anlayışı ışığında kişilik ve ahlak gelişiminin ana hatlarının ilk beş yılda tamamlandığını ve altı yaşından sonra kuramsal bakımdan önemli başka bir gelişmenin olmadığını ileri sürmüştür. Freud'un kuramının deneysel olarak doğrudan gözlenmesi ve denenmesi pek söz konusu olmamakla birlikte, üçlü kişilik yapısı ve gelişim dönemleri kavramları, psikoloji, sosyal psikoloji, hatta antropoloji, psikiyatri ve sosyoloji gibi bilim dallarında yaygın olarak etkili olmuştur. Ancak bazı araştırmalar bu kuramın fazla katı ve dar çerçevesinin genişletilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Freud'un görüşleri daha çok erkek çocuklar için geçerlidir. Ayrıca, yapılan çalışmalar, vicdan ve ahlak gelişiminin Freud'un öngördüğü altı-yedi yaşından önce başladığına yönelik bulgular sağlamaktadır.

PIAGET'İN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI

İsviçreli psikolog Jean Piaget uzun yıllar (1948-1960) çocuklarda bilişsel gelişimi ayrıntılarıyla araştırmış ve yaşa göre dönemsel gelişmeleri içeren kuramını geliştirmiştir. Piaget'nin bilişsel gelişim kuramı, ahlaki akıl yürütme kuramını da kapsar. Piaget, önce bilişsel yapı ve yeteneklerin geliştiğini öne sürer. Bilişsel yetenekler, çocukların karar vermekten çok sosyal durumlarla ilgili akıl yürütmeleri açısından belirleyicidir. Ahlaki gelişim evreleri bilişsel yetenekler kadar, benmerkezci, karşılıklı adalet sistemi yerine, ahlaki akıl yürütmeye dayalı bir süreçtir.

Piaget, çocukların ahlaki akıl yürütme yollarını anlayabilmek için çocuk oyunlarını izlemeye ve oyunların kuralları hakkında onlara sorular sormaya oldukça çok zaman ayırmıştır. Keşfettiği ilk şey çocukların altı yaşından önce benmerkezci yani kendilerine odaklı olan yapılarına uygun oyunlar oynadıklarıydı. Küçük çocukların ahlaki akıl yürütme ile ilgilenmediklerini, iş birliğine dayalı yollar kullanmaktan aciz olduklarını belirlemiştir. Piaget'e göre 0-5 yaşları ahlak öncesi dönemdir. Benmerkezci düşünmeden dolayı çocuklar kendileri dışındakilerin görüşlerini dikkate almazlar. Piaget'e göre bilişsel gelişime paralel olarak ortaya çıkan ahlak gelişimi dönemleri ikiye ayrılmaktadır: *Dışa bağımlı ahlak dönemi ve özerk ahlak dönemi.*

Piaget, küçük çocukların ahlaki akıl yürütme ile ilgilenmediklerini, iş birliğine dayalı yollar kullanmaktan aciz olduklarını belirlemiştir.

Dışa Bağımlı Ahlak Dönemi (6-12 yaş)

Piaget'e göre dışa bağımlı ahlak dönemi 12 yaşına kadar sürer ve birey ahlaki bakımdan dışa bağımlıdır. Bir diğer adıyla ahlaki gerçekçilik dönemidir. Çocuk, otorite tarafından belirtilen kuralları mutlak olarak kabul eder. Bu dönemde çocuklar, bir hatanın ne kadar önemli olduğunu, zararıyla (yani sonucuyla) doğru orantılı olarak ölçerler.

Dışa bağımlı ahlak döneminde çocuk, otorite tarafından belirtilen kuralları mutlak olarak kabul eder.

Özerk Ahlak Dönemi (12 yaş ve üstü)

Bu dönemde birey daha bağımsızdır, kuralların durumsal gereksinimlere göre değiştirilebileceğini anlar. Bu dönemde çocuklar, hatayı yapan kimsenin gerçek niyetine daha çok önem verirler.

Piaget, çocuklara karşılaştırmalı hikâyeler anlatarak hikâyelerdeki çocuklardan hangisinin daha yaramaz olduğunu (yani hangi hatanın daha önemli olduğunu) söylemelerini istemiştir. Hikâyelerden birinin uyarlanmış (Kağıtçıbaşı, 2010) hâli şu şekildedir:

- Ayşe adında küçük bir kız vardı. Annesine hoş bir sürpriz yapıp bir nakış şekli kesmek istedi. Fakat makası kullanmayı iyi bilmediği için kazayla kendi elbisesinde büyük bir delik kesti.

- Fatma adında küçük bir kız vardı. Annesi evde olmadığı bir gün annesinin makasını alıp onunla oynamaya başladı. Fakat makası kullanmayı iyi bilmediği için kazayla kendi elbisesinde küçük bir delik kesti.

Dışa bağımlı ahlak döneminde bulunan yedi yaşın altındaki küçük çocuklar daha fazla fiziksel zarara sebep olduğu için Ayşe'nin daha yaramaz olduğunu söylemişlerdir. Özerk ahlak döneminde bulunan sekiz yaşın üstündeki çocuklar ise Fatma'nın daha yaramaz olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü onlar, Ayşe'nin niyetinin iyi, Fatma'nın niyetinin ise kötü olduğunu göz önüne almışlardır.

Buradan hareketle, küçük yaşlardaki ahlak anlayışının, kuralların mutlak ve nesnel olduğu varsayımına dayandığı söylenebilir. Yaşın büyümesiyle, yetişkinlerin kurduğu bu kuralların kişiye ve duruma bağlı olabileceği fikri ve davranışın altında yatan niyetin önemi ortaya çıkmaktadır.

Yaşa bağlı değişimlere örnek olarak, çocukların oyun oynarken kuralları uygulama şekilleri verilebilir. Çocuklar yedi yaşına kadar, genellikle diğer çocuklardan izleyerek öğrendikleri oyunlar oynamaktadırlar. Bununla birlikte ne anlama geldiğini fark etmeden kurallara uygun davranışları da taklit etmektedirler. 7-10 yaş arasındaki çocuklar ise oyun kurallarının ne anlama geldiğini kavramaya başlarlar. Bu yaş grubundaki çocuklar genellikle hiç sorgulamadan, oyunun kurallarına "kural" olduğu için uygun davranmaktadırlar. Çocuklar, 10 yaşından sonra ise kuralların gereksinimlere uygun olarak konulduğunu ve şartlar değişirse kuralların da değişebileceğini anlamaya başlarlar. Bu duruma, çocukların çok sık oynadıkları saklambaç örnek olarak verilebilir. 10-11 yaşlarına kadar çocukların saklambaç oynarken, diğer çocuklardan öğrendikleri kuralları aynı şekilde

uyguladıkları gözlenebilir. 10-11 yaşlarından sonra ise çocuklarda, oynamadan önce oyunun kurallarını birlikte kararlaştırma davranışı görülmeye başlar.

Yaşla değişen bir başka konu da ceza anlayışıdır. Piaget, cezayı, ceza çekici ve telafi edici (karşılıklı) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ceza çekici ceza, bir hata yapanın bu hata karşılığı ceza çekmesi demektir. Örneğin; top oynarken cam kıran Ali'yi dövmek ya da bir daha top oynamasına izin vermemek böyle bir cezadır. Buna karşılık, Ali'nin harçlığını biriktirip camın parasını ödemesi telafi edici (karşılıklı) cezadır, çünkü burada Ali, bir başkasına verdiği zararı karşılamaktadır.

Telafi edici ceza daha yüksek düzeyde ahlak gelişimine (özerk dönem) uygundur. Piaget araştırmalarında, 6-7 yaşındaki çocukların sadece %50'sinin ve 11-12 yaşındakilerin %80'inin telafi edici cezayı tercih ettikleri sonucuna ulaşmıştır.

Piaget, eğitimcilerin öğrencilerine kuralları dikte etmektense, onlara problem çözme yoluyla kişisel keşif fırsatları sunmalarını önermektedir. Okulların ahlak gelişimine iş birliği karar alma, problem çözme ve adaletle dayalı genel kuralları uygulayarak ahlak gelişimini beslemeleri gerektiğini vurgulamıştır.

KOHLBERG'İN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI

Lawrence Kohlberg, ahlaki gelişimin öncelikle ahlaki akıl yürütmeyi kapsadığını ve evreler halinde meydana geldiğini belirtmiştir. Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramı Piaget'nin kuramının ayrıntılı ve daha sadeleştirilmiş bir halidir. Piaget gibi Kohlberg de çocukların ve yetişkinlerin belirli durumlarda nasıl akıl yürüttükleri ve davranışları yönettikleri üzerine çalışmıştır. Kohlberg, çok sayıda ahlaki ikilem üzerindeki fikirlerini almak için çocuklar, ergenler ve yetişkinler (öncelikle erkekler) ile görüştüğten sonra kuramını oluşturmuştur.

Kohlberg, aldığı cevaplara göre insanların ahlaki yargılama ve akıl yürütmede altı evreden geçtiğini belirlemiştir. Bu altı evreyi üç düzeyde gruplandırmıştır: *Gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası*. Bu üç düzey çocuk ve yetişkinlerin doğruyu veya ahlaki davranışı nasıl algıladıklarını göstermektedir. Diğer dönem kuramlarında olduğu gibi her evrenin bir öncekinden daha gelişmiş ve karmaşık olduğu ve bireylerin bu aşamaları aynı sırayla geçtikleri görülür. Düzeyler ve evreler arasındaki sıra ile ilgili olarak dikkate alınması gereken en önemli nokta, ahlakın daha içsel ve olgun hâle gelmesidir. Başka bir deyişle, ahlaki kararları ya da değerleri ile ilişkili olan nedenler, yüzeysel nedenler olmanın ötesine geçer.

Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramının genel ilkeleri şu şekilde özetlenebilir:

- Ahlaki gelişim evreleri düzenli bir sıra izler. Birey bir önceki evreyi içselleştirmeden bir sonrakine geçemez.
- Bireylerin ahlaki gelişimi farklı bir evrelerde sona erebilir. Ancak herkes için bir sınır mevcuttur.
- Bireyin ahlaki yargısının yoğunlaştığı bir evre vardır ve birey ağırlıklı olarak o evrenin özelliklerini gösterir.

Kohlberg, aldığı cevaplara göre insanların ahlaki yargılama ve akıl yürütmede altı evreden geçtiğini belirlemiştir.

- Yaş her zaman gelişimin belirleyicisi değildir. Bazı gençler yetişkinlerden daha yüksek düzeye çıkabilir.
- Bireyin ahlaki gelişimi önceki evreye döndürülemez ancak bir üst evreye yönlendirilebilir.
- Empati, ahlaki gelişim için gereklidir ancak yeterli bir koşul değildir.
- Bilişsel gelişim, ahlaki gelişim için gereklidir ancak yeterli bir koşul değildir.

Piaget gibi Kohlberg de çocukların verdiği cevaplardan çok arka plandaki akıl yürütme süreci ile ilgilenmiştir. Çocuk ve gençlik yaşlarına göre gelişim düzeyleri değişebilir; aynı kişiler bazı zamanlarda bir evreye uygun davranırken başka bir zamanda başka bir evreye uygun davranabilirler. Bunun yanında birçok insan gelenek öncesi düzeyden geleneksel düzeye dokuz yaşından itibaren geçmektedirler. Kohlberg'in ahlak gelişimi düzey ve evrelerinin özellikleri şu şekildedir:

Birinci Düzey: Gelenek Öncesi Dönem

Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramında en düşük düzey gelenek öncesi dönemdir. Bu dönem Piaget'in dışa bağımlı ahlak dönemi ile benzerlik göstermektedir. Gelenek öncesi dönemdeki çocuk, kültürünün getirdiği doğru ve yanlış, iyi ve kötü kavramlarına açıktır. Ortak davranış kurallarına uyar. Ceza verilen davranış kötü, ödül getiren davranış iyi olarak kabul edilir. Gelenek öncesi dönem, *ceza ve itaat evresi* ile *saf çıkarıcı eğilim evresi* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1. Evre: Ceza ve itaat eğilimi

Bu evrede ahlaki düşünme genellikle ceza ile ilişkilendirilmiştir. Çocuklar cezalandırılmaktan kaçmak için otoriteye boyun eğler. Çocuklar ve ergenler, yetişkinler onlara itaat etmelerini söylediği için kurallara itaat ederler. İyi olan, cezadan kurtulmak ve ödül almak için kurallara ve otoritelere körü körüne uymaktır.

Örnek

- Trafik polisi olmayan bir kavşakta kırmızı ışıkta geçen sürücünün davranışı

2. Evre: Saf çıkarıcı eğilim

Bu evrede, bireyler kendi çıkarılarını gözetirler, ancak diğerlerinin de bu şekilde davranmalarına izin verirler. Bireyler, kendi istek ve ihtiyaçlarını önemli olarak görürler, aynı zamanda başkalarının ilgilerinin de farkındadırlar. Bu nedenle, doğru olarak kabul edilen şeylerde ortak bir karşılıklılık söz konusudur. Bireyler karşılık olarak iyilik görecekları için insanlara iyilik yapmaktadırlar. Somut anlamda, ahlaki yargıda bulunurlar, başkalarının çıkarılarını da önemserler ancak yine de hayatlarında "bir numara" olan birilerinin arayışı içindedirler.

Kohlberg'in gelenek öncesi dönemi, Piaget'in dışa bağımlı ahlak dönemi ile benzerlik göstermektedir.

Örnek

- Düğünlerde bize ne kadar altın taktılsa biz de o kadar takalım davranışı

İkinci Düzey: Geleneksel Dönem

Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramında ikinci düzey geleneksel dönemdir. Bu düzeyde bireyler belirli standartlara uyarlar, ancak bu standartlar ebeveyn ya da toplum yasası gibi unsurlardan gelen standartlardır (dışsal). Ailenin ve çevrenin beklediği davranışlar değerlidir. Uzlaşmadan öte bir benimseme söz konusudur. Geleneksel toplum değerleri benimsenir. Geleneksel dönem, kişiler arası ilişkiler evresi ile kanun ve düzen eğilimi evresi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

3. Evre: Kişiler arası ilişkiler

Bu evrede ahlak, Piaget'in özerk ahlak döneminde olduğu gibi arkadaşlarla iş birliği olarak tanımlanır. Bireyler başkalarına karşı güven, ilgi ve sadakati ahlaki yargılamaların bir temeli olarak ele alırlar. Bu evrede birey empati kurmaya başlar. "Sana yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma" bilincine dayalı sorgulanmayan bir inanç mevcuttur. Çocuklar ve ergenler ebeveynlerinin standartlarını benimserler ve ebeveynlerinin onları "iyi kız" ya da "iyi oğlan" olarak nitelendirmelerini beklerler. Çevreden onay almak, takdir edilmek ve kabul edilmek isterler.

Örnek

- Yer vermezsem herkes beni ayıplar düşüncesiyle otobüste yaşlılara yer vermek

4. Evre: Kanun ve düzen

Bu evrede toplumun kuralları ve kanunlar, arkadaş grupları ile yer değiştirir. Ahlaki yargılamalar sosyal düzeni, yasayı, adaleti ve görevleri anlama temeline dayanmaktadır. Örneğin; ergenler toplumun sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için bütün toplum üyelerinin uyduğu yasalar tarafından korunması gerektiğini söyleyebilirler. Sosyal onay isteği ahlaki yargılarda belirleyicidir. Kanunlar sorgulanmadan izlenmeli ve asla ihlal edilmemelidir. Yetişkinlerin büyük çoğunluğu bu evrede bulunur.

Örnek

- Bu dönemdeki birey, hiç kimse vergisini ödemese de kanunlar emrettiği için vergisini ödeme yanlısıdır.

Kohlberg'e göre yetişkinlerin çoğu kanun ve düzen evresinde bulunur.

Üçüncü Düzey: Gelenek Sonrası Dönem

Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramında üçüncü ve en üst düzey gelenek sonrası dönemdir. Bu düzeyde ahlak daha da içselleştirilmiştir. Kohlberg'e göre yetişkinlerin % 25'ten azı bu düzeye erişebilmektedir. Gelenek sonrası dönem, sosyal sözleşme evresi ile evrensel ahlak ilkeleri evresi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Kohlberg'e göre yetişkinlerin % 25'ten azı gelenek sonrası düzeye erişebilmektedir.

5. Evre: Sosyal sözleşme

Bu evrede bireyler değerlerin, hakların ve ilkelerin yasaları desteklediğini düşünmektedirler. Birey yasaların geçerliliğini değerlendirmekte ve toplumsal sistemleri temel insan haklarını ve değerlerini korudukları ve muhafaza ettikleri ölçüde incelemektedirler. *Kanunlar, sosyal düzeni korumak, insan yaşamı ve özgürlüklerine ait temel hakları sağlamak için gerekli olarak görülür.*

Örnek

- İnsanın sömürülmesi ve kölelik sistemi taraflar arasında anlaşma olsa bile kabul edilemez.

6. Evre: Evrensel ahlak ilkeleri

Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramının altıncı ve en üst evresidir. *Bu evrede birey, evrensel insan haklarını temel alarak bir ahlaki standart geliştirmiştir.* Evrensel ahlak ilkeleri ihlal edildiğinde kanunlar düzenlenebilir. Çünkü "adalet bu kanunların üzerindedir." Birey, tüm insanlar eşittir anlayışına sahiptir. Kanun ve vicdan arasında bir ikilemde kaldığında, kararı kişisel bir risk de taşısa kişi vicdanına göre hareket edecektir. Kohlberg, 5. ve 6. evrelerin içi içe geçmiş olduğunu ve birlikte ele alınabileceğini de belirtmiştir.

Örnek

- Karşılaşılan bir kaza sırasında, kurtarılacak kişinin sosyal statüsüne bakmadan, hayatını tehlikeye atarak kurtarmaya çalışmak

Kohlberg ahlak gelişimi kuramını oluştururken yaptığı görüşmelerde bazı ikilemler kullanmış ve bireylerin bu ikilemleri nasıl yargıladıklarını incelemiştir. Kohlberg'in görüşmelerinde kullandığı ikilemlerinden biri olan Heinz ikilemi şu şekildedir:

"Avrupa'da bir kadın kanserden ölmek üzeredir. Aynı kasabada yaşayan bir eczacının bulduğu ilaç onu kurtarabilir. Eczacı ilacın ona mal oluşunun on katı olan bir miktara (2000 dolara) satmaktadır. Hasta kadının kocası Heinz, borç para almak için bildiği herkese gitti; fakat borcunun yarısını ödeyebilecek kadar para toplayabildi. Eczacıya giderek, karısının ölmek üzere olduğunu ya parada indirim

yapmasını ya da daha sonra ödemesi için izin vermesini istedi. Fakat eczacı “hayır” dedi. Kadının kocası bunun üzerine karısını kurtarmak için dükkânın camını kırarak ilacı çaldı. Heinz, bunu yapmalı mıydı? Neden?”

Heinz ikilemine verilen cevapların Kohlberg’in ahlak gelişimi kuramının düzeylerine göre dağılımı Tablo 9.1’de gösterilmiştir.

Tablo 9.1. Heinz ikilemine verilen cevapların düzeylere göre dağılımı (Selçuk, 2009)

	Tanımı	Heinz’in davranışı doğru	Heinz’in davranışı yanlış
Gelenek Öncesi Düzey	Cezadan kaçınan her türlü davranış ahlaki davranıştır.	Eşinin ölümüne izin verirsın suçlanırsın. Ayrıca eşini kurtarmak için gerekli olan parayı bulamadığın için de suçlanırsın.	İlacı çalmaman gerekir. Çünkü yakalanırsın hapse girersin. Eğer kaçarsan, bu kez vicdanın seni rahat bırakmaz.
	Ahlaki davranış ödüle ulaştırandır. Bir insanın sorununu çözen herhangi bir davranış iyidir.	Eğer yakalanırsın ilacı geri verirsın ve fazla ceza almaktan kurtulursun. Hapisten çıktığında eşinle tekrar birlikte olursun.	İlacı çalarsan, fazla para cezası almazsın ama eşin sen hapisten çıkmadan ölür. Dolayısıyla, ilacı çalman bir işe yaramaz. Ayrıca, eşin ölürse bu senin hatan değil, çünkü o kanser.
Geleneksel Düzey	Ahlaki davranış, başkalarını mutlu eder. Başkalarının onayı niyete bağlıdır.	İlacı çaldığın için, hiç kimse senin kötü biri olduğunu düşünmez. Ama çalmazsan, eşinin ölümüne izin vermiş olursun. Bu nedenle, başta ailen olmak üzere kimsenin yüzüne bakamazsın.	Çaldığın için sadece eczacı tarafından değil, herkes tarafından suçlanırsın, ailen ve kendi onurunu incittiğin için üzülür, kimsenin yüzüne bakamazsın.
	Ahlaki davranış, toplumsal düzen, kural ve kanuna uygun davranıştır.	Eğer eşinin ölmesini engellemek için gerekeni yapmazsan, o öldükten sonra suçluluk duyarsın.	İlacı çaldığında, yanlış bir şey yaptığını bilmeyebilirsin. Ancak, hapse girdikten sonra hatanı anlar, dürüst biri olmadığını düşünür ve yaşam boyu suçluluk duyarsın.

Kohlberg’e göre Heinz ikileminin kesin bir doğru cevabı yoktur.

Gelenek Sonrası Düzey	Ahlaki davranış, toplumun ortak mutluluk ve iyiliğini gözetken ilkelere dayanır.	Eğer ilacı çalmazsan, diğer insanların gözünde saygı değer biri olarak kalmazsın.	Eğer ilacı çalarsan, hem başkalarının hem de kendi gözünde saygınlığını yitirirsin.
	Bir davranışın doğru ya da yanlış olması, sadece kanuna göre belirlenmez. Allah'ın kurallarına göre insanın yaşama hakkı vardır.	Allah'ın yasalarına göre herkesin yaşama hakkı vardır. Eşine yaşama şansı vermezsen mutsuz olur ve kendine saygını yitirirsin.	Çalmak zorunda bile olsan, hırsızlık yaptığın için toplumsal değerlere aykırı davranmış olursun.
	Ahlaki davranış, bütün insanlara güven, saygı ve sevgi duymaya dayanır. Başkalarının sana nasıl davranmasını istiyorsan sen de onlara öyle davran.	İlacı çalmayarak eşinin ölmesine izin verirsen, kendine saygını yitirirsin. Çünkü en temel insan hakkı olan yaşam hakkının korunması için üzerine düşeni yapmış olursun.	İlacı çalarsan, diğer insanlar tarafından suçlanmazsın. Ancak, kendi onuruna ve kişisel değerlerine bağlı davranmadığın için üzüntü duyarsın.

Tablodaki cevap örneklerinden de görüldüğü üzere, Kohlberg'in kullandığı ahlak ikilemleri kesin doğru ya da yanlış davranışı kolayca sağlamaya uygun değildir. *Burada önemli olan, doğru ya da yanlış yargısına ulaşmak için gereken akıl yürütmedir. Kişinin hangi ahlak evresinde bulunduğunu bu akıl yürütme gösterir.*

Kohlberg'in kuramı üzerine yapılan araştırmalarda, boylamsal veriler bazı bireyler en üstte yer alan iki aşamaya ve özellikle de altıncı evreye ulaşamasa da genellikle aşamaların yaş ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Çocukların çoğunluğu dokuz yaşından önce gelenek öncesi dönemde ahlaki ikilemler hakkında çıkarımlarda bulunmaktadır. Ergenlik döneminin başlangıcında gençler geleneksel düzeyde çıkarımda bulunma eğilimi göstermektedirler.

Kohlberg, bilişsel gelişimin altında yatan değişikliklerin daha gelişmiş ahlaki düşünmeyi teşvik ettiğini ileri sürmüştür. Çocukların akıl yürütme düzeylerinde, başka insanlarla etkileşimde bulunduğu bir ya da en çok iki evre ilerleme olacağını vurgulamıştır. Öğretmenlerin, öğrencilerinin ahlaki akıl yürütme düzeylerinin ilerlemesine yardım etmek için derslerde sınıfta ya da toplumda yaşanan ahlaki ve yargılayıcı yapı ile ilgili tartışmalar yapmaları gerektiğini vurgulamıştır.

Kohlberg aynı zamanda çocukların kuramda belirtilen evreleri takip ederek ahlaki düşüncelerini şekillendirdiklerini, herhangi bir kültürel normu pasif bir şekilde ahlak olarak kabul etmediklerini dile getirmiştir. Kohlberg, ahlaki gelişim evrelerinin araştırmalarını yürüttüğü Amerika Birleşik Devletleri, Meksika, Tay

Kohlberg, bilişsel gelişimin altında yatan değişikliklerin daha gelişmiş ahlaki düşünmeyi teşvik ettiğini ileri sürmüştür.

Hindistan, Nijerya ve Türkiye’de aynı sıralama ve yaşlarda gerçekleştiğini belirlemiştir. Dünya çapında yapılan diğer araştırmalarda da, kültürün ahlaki davranış ve ahlaki akıl yürütme üzerindeki güçlü etkileri olmasına rağmen, ahlaki gelişim düzeylerinde aynı sonuçlara ulaşıldığını belirlenmiştir.

Kohlberg, çocukların ahlaki düşüncelerinin bir üst aşamada muhakeme yapan kişiler ile müzakerelerde bulunarak geliştirebileceklerini ileri sürmüştür. Akran ilişkilerinde söz konusu olan karşılıklı bilgi alışverişinin çocuklara rol üstlenme fırsatı sunduğundan daha gelişmiş ahlaki düşünmeyi teşvik ettiğini düşünmüştür.

Bireysel Etkinlik

- Piaget ve Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramlarını benzerlik ve farklılıkları açısından karşılaştırınız.

Kohlberg’in Kuramına Yöneltilen Eleştiriler

Kohlberg’in ahlak gelişimi kuramı, gelişim psikolojisinde hem çok etkili olmuş hem de pek çok eleştiri almıştır. Bu eleştirilerden biri, ahlaki düşüncelerin her koşulda ahlaki davranışlar hakkında öngöründe bulunmadığı şeklindeki düşünceye dayanmaktadır. Eleştiride, Kohlberg’in ahlaki düşünmeye çok fazla vurgu yaptığı, ahlaki davranışa ise neredeyse hiç değinmediği dile getirilmiştir. Farklı evrelerdeki birçok insan aynı biçimde davranır ya da aynı evredeki birçok insan farklı davranır. Ahlaki nedenler bazı durumlarda ahlak dışı davranışlar için sığınak işlevi görebilmektedir. Bankadan zimmetine para geçirenler ve devlet başkanları ahlaki değerleri yüceltebilirler, ancak sergiledikleri davranışlar ahlak dışı olabilmektedir. Dolayısıyla hiç kimse doğru davranışları bilen, ancak yine de yanlış davranışları sergilemeye devam eden ve Kohlberg’in altı evreli gelişim düzeylerinden geçmiş kişilerden oluşan bir ülkede yaşamak istemez.

Kohlberg’in en çok eleştirildiği noktalardan biri de kuramının evrensel olduğunu iddia etmesine karşın, öznel ya da kültürel değer yargıları içermesidir.

Kohlberg’in en çok eleştirildiği noktalardan biri de kuramının evrensel olduğunu iddia etmesine karşın, öznel ya da kültürel değer yargıları içermesidir. 27 farklı kültürde yapılan araştırmaların gözden geçirildiği bir çalışmada, ahlak gelişiminin Kohlberg’in öne sürdüğünden çok daha fazla, kültüre bağımlı olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bu çalışmada da görülmüştür ki, bazı kültürlerde yüksek düzey ahlak anlayışı olarak görülen değerler Kohlberg’in listesinde yüksek düzey olarak değerlendirilmemiştir. Bu değerlere örnek olarak, İsrail’de kolektif mutluluk, Hindistan’da tüm yaşam biçimlerinin bir aradalığı ve Yeni Gine’de bireyin toplumla olan bağı gösterilebilir. Bu tür değerler, bireyin haklarını ve adaletin soyut ilkelerini yansıtmadıkları için, Kohlberg’in oluşturduğu ahlak sisteminde yüksek düzeyde yer almazlar. Kohlberg’in kuramında bireyci bir yanlılık söz konusu olup, özellikle toplulukçu/paylaşımçı bir yaklaşım önemsenmez. Sonuç olarak, farklı kültürlerde yapılan araştırmalarda kuramın, Kohlberg’in iddia ettiği gibi evrensellik içermediği bulunmuştur.

Yöneltelen diğer bir eleştiri ise Kohlberg'in kuramının aşırı derecede bireysel nitelikte olmasıdır. Carol Gilligan, "adalet bakış açısı" ve "koruyucu bakış açısı" arasında bir ayrıma gitmiştir. Gilligan'a göre Kohlberg'in kuramı kendi başına ayakta duran ve ahlaki kararlar veren bireylerin haklarına odaklanan adalet bakış açısını temel almaktadır. Koruyucu bakış açısı ise insanları birbirine bağlılıkları açısından ele almaktadır. Başka bir deyişle vurgu, ilişkiler ve başkalarına olan ilgi üzerindedir. Gilligan'a göre Kohlberg koruyucu bakış açısını göz ardı etmiştir. Bunun muhtemel nedenleri ise Kohlberg'in erkek olması, araştırmalarını erkekler üzerinde yürütmesi ve erkek egemen bir toplumda yaşamasıdır.

GILLIGAN'IN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI

Ahlak gelişimi konusunda diğer bir kuramın sahibi de Carol Gilligan'ındır. *Gilligan, Freud ve Kohlberg'in erkek ağırlıklı kuram geliştirdiklerini, kadınların sahip oldukları ahlak anlayışı ilişkilerin, özen göstermenin, yakınlığın ağır bastığı özen ve sorumluluk ahlakı, Kohlberg'in öne sürdüğü adalet ahlakından farklı olduğunu öne sürmüştür.* Kohlberg'in düşüncesinde ilkelerle kişinin güdülleri arasındaki gerilim ön planda iken, özen ve sorumluluk ahlakında kişinin kendisini karşıdaki için feda etmesi ağır basar. Dolayısıyla Kohlberg'in ahlak anlayışı herkes için geçerli olmaktan ziyade erkeksi bir ahlak anlayışıdır.

Heinz'in durumu ile ilgili olarak Gilligan, Heinz ilacı çalıp hapse girdikten sonra, kadın yeniden hastalandığında ona kimin bakacağını düşünülmesi gerektiğini söyleyen bir kız çocuğunu örnek gösterir. Kohlberg'e göre düşük bir düzeyde gibi görünmesine rağmen, arka planda daha derin bir anlayış bulunmaktadır.

Gilligan, kişilerin ahlak anlayışlarının çevrelerinin ahlak anlayışları ile karşılıklı etkileşim halinde bulunduğunu vurgulamıştır.

Gilligan araştırmalarına bir yandan Kohlberg'i eleştirerek başlamış, diğer yandan da Kohlberg'in araştırmalarında kullandığı ikilemli soruları kullanmış ve birçok araştırma yapmıştır. Bu araştırmalardan biri de farklı etnik, sosyal sınıf ve yaşlarda bulunan 29 hamile kadının kürtaja ilişkin ahlaki değerlendirmelerini belirlediği ve görüşlerini önemli ölçüde şekillendiren araştırmasıdır.

Gilligan, araştırmaları sonucunda, kişinin a) sadece kendi ihtiyaçlarını dikkate aldığı, hayatını sürdürme ve kendi çıkarlarına yönelik birinci evre, b) Sadece başkalarına karşı sorumluluğu önemseydiği ikinci evre ve c) Kendi çıkarlarıyla başkalarının ihtiyaçlarını bütünleştirdiği üçüncü evre olmak üzere üç evreden geçtiğini öne sürmektedir. Gilligan ayrıca kişilerin ahlak anlayışlarının çevrelerinin ahlak anlayışları ile karşılıklı etkileşim halinde bulunduğunu da vurgulamıştır.

1. Evre: Gelenek Öncesi (Bireyin Yaşamını Sürdürmesine Yönelik Uyum Evresi)

Temel sorun, kişinin yaşamını sürdürebilmesi, başka bir deyişle yaşam hakkıdır. Bu evrede birey ahlaki ikilemlerini bencil bir bakış açısıyla çözme eğilimindedir. Kendi çıkarlarına uymayan durumları reddeder. Bu evrede düşük yapmak isteyen kadınlar, düşman bir dünyada kendilerini yalnız hissederler.

Kendilerine ilgi gösterilmesinden başka bir şeyi önemsemeleri mümkün değildir. Gilligan, 18 yaşındaki Susan’a hamile olduğunu öğrendiğinde ne düşündüğünü sormuştur. Susan “Bebegi istemediğimin dışında hiçbir şey düşünmedim.” demiştir. Kadının, seçim yaparken tek ilgilendiği şey gerçekten neyi istediğidir.

Birinci geçiş (Bencillikten sorumluluğa geçiş)

Birinci geçiş evresinde ahlaki yargıların odağı, kişinin kendi gereksinimleri ve bu gereksinimleri karşılayacak olan istekleri ile başkalarına karşı yerine getirmesi gereken sorumlulukları arasındaki çatışmadır. Kişinin kendi isteklerinden yana tavır koyması birinci evrede, başkalarına yönelik sorumluluklarını yerine getirmesi ise ikinci evrede olduğunu gösterir. Hâlbuki kişi bu iki durum arasında bir çelişki yaşamaktadır ve bu çelişki, kişinin birinci geçiş evresinde olduğunu göstermektedir. Susan’a yöneltilen soru başka bir ergen olan Josie’ye de yöneltilmiştir. Josie istekleri arasında bir denge kurmaya çalışmış, “bakımını üstleneceğiniz bir bebek istiyorsanız, bir anne olarak tüm zamanınızı dışarıda geçiremezsiniz” demiştir. Burada Josie, kendi bağımsız olma istekleri ile bakım-gözetim ikilemi arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır. Gilligan’a göre burada ahlaki gelişimin ikinci evresine geçiş hazırlığı söz konusudur. Anne olduğunda Josie’nin kendilik kavramı değişecektir. Dolayısıyla kendi bencil kararlarıyla içsel bir diyaloga girecek ve bakım-gözetim sorumluluğunu üstlenecektir.

Kişinin kendi isteklerinden yana tavır koyması birinci evrede, başkalarına yönelik sorumluluklarını yerine getirmesi ise ikinci evrede olduğunu gösterir.

2. Evre: Geleneksel (Fedakârlık Evresi)

Gilligan, kadının yardım edici ve koruyucu özelliğinin ortaya çıktığı dönemin, bu evre olduğunu ifade etmektedir. *Önceki evredeki bencilliğin yerini diğer kişilerin beklenti ve ihtiyaçlarına öncelik tanıyan ahlaki anlayış alır.* Bu evrede başkaları için kaygılanılır, başkalarını incitebileceği endişesi yaşanır, başkalarına yönelik sorumluluk duygusu hissedilir. Bu evrede ahlaki yargılar, sosyal normlardan çıkarılır. İkilem içeren sorunlarla karşılaşan kadınlar hiç kimsenin incinmeyeceği çözümler ararlar. Bu yüzden sık sık imkânsız olan seçim durumları ile karşı karşıya kaldıklarını fark ederler. Bu evredeki kadınlar bir çocuk sahibi olma veya kürtaj yapma ile ilgili kararlarını diğerlerinin tavsiyelerine veya seçimlerine uygun olarak alırlar. Başkalarının değerlendirmelerine önem verirler. Tüm bu duygu ve düşüncelerden hareketle başkalarına fedakârca iyilik yaparlar. 25 yaşındaki Denis bir bebek sahibi olmak istemektedir. Ancak Denis’in evli sevgilisi böyle bir durumun kendisi ve karısı için bir felaket olacağını söyleyerek Denis’i ikna eder. Denis, diğer kişilerin isteklerine öncelik vermiştir. Denis, Gilligan’ın fedakârlık evresinin henüz başındadır. Verdiği kararın adil olup olmadığı önemli değildir. Önemli olan diğerlerinin beklentileridir.

İkinci geçiş (İyilikten doğruluğa geçiş)

İkinci geçiş döneminde bireyler artık başkalarının değerlendirmelerinden çok yapılanların sonuçlarının, niyetin ve eylemin yöneltildiği durumun daha önemli olduğunu görmeye başlarlar. Bunun sonucu olarak da koruyucu ahlakın kişinin hem kendini hem de başkalarını korumaya yönelik olduğunu görmeye başlarlar.

3. Evre: Gelenek Sonrası (Pasif Direniş Ahlakı Evresi)

Son evre, gelenek sonrası, diğer adıyla pasif direniş ahlakı evresidir. Gilligan, ahlaki kararların özgünlüğünün yapılan seçimlerin sorumluluğunu alabilme isteği ve seçimlerle ilgili yapılan egzersizler olduğunu belirtmektedir. *Bencillikle sorumluluk arasındaki gerilim, yeni bir bakış açısıyla, kişinin hem kendisine hem de başkalarına karşı sorumlu olduğu anlayışının kazanılmasıyla ortadan kalkmış olur.* Kürtaja karar veren kadınlar için, karar verdikleri şey ne olursa olsun büyük bir incinmenin kaçınılmaz olduğunu kabullenmek anlamına gelir. Bu evre daha gerçekçi bir bakış açısını gerektirir. Bu evrede kadınlar, diğerlerinin isteklerinin yanında kendi isteklerini de dikkate almaya başlarlar.

Gelenek sonrası evrede kadınlar, diğerlerinin isteklerinin yanında kendi isteklerini de dikkate alırlar.

Gilligan'ın görüşleri de pek çok açıdan eleştirilmektedir. Bunların en önemlilerinden biri, Gilligan'ın çok küçük gruplarla çalıştığı ve bu grupların seçiminin yansız olmadığıdır. Diğer bir eleştiri, sadece kendi düşüncesini destekleyen vakaları dikkate aldığı, görüşünü desteklemeyen vakaları görmezden geldiği şeklindedir. Gilligan'ın, Kohlberg'in ahlaki gelişimi belirlemek için kullandığı puanlamanın yanlı olduğu iddiası ile ilgilidir. Tarafsız hakemler, Kohlberg'in puanlama sisteminin yansız olduğunu iddia etmişlerdir. Son olarak ahlak felsefecileri ve etik kuramcılar, erkek ve kadın için farklı iki ahlaki standardın olamayacağını kabul etmektedirler.

Bireysel Etkinlik

- Kohlberg ve Gilligan'ın ahlak gelişimi kuramlarını karşılaştırınız.

Özet

•FREUD'UN AHLAK GELİŞİMİ ANLAYIŞI

- Freud'a göre çocuk yaşadığı Oedipus kompleksinin bir uzantısı olarak ebeveynleriyle özdeşleşir. Bu da onun, yetişkinlerin ve dolayısıyla toplumun ahlak kurallarını içselleştirmesini doğurur. Oedipus kompleksinin sonunda çocuk istek ve arzularını bastırmayı ve istenen davranışlara uyum göstermeyi öğrenecektir. Bu da ahlak gelişiminin temelidir.
- Çocuk, anne babasının ahlaki ölçü ve değerlerini benimseyerek süperegö gelişimine başlar. Süperegönün iki kısmından biri olan vicdan, çocuğun bu özdeşleşmesinin bir sonucudur. Süperegönün bir bölümü bilinç, bir bölümü ise bilinçaltındadır. Süperegö "vicdan" ve "ideal benlik"i içerir.
- Freud'un görüşleri daha çok erkek çocuklar için geçerlidir. Ayrıca, yapılan çalışmalar, vicdan ve ahlak gelişiminin Freud'un öngördüğü altı-yedi yaşından önce başladığına yönelik bulgular sağlamaktadır.

•PIAGET'İN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI

- Piaget, çocukların ahlaki akıl yürütme yollarını anlayabilmek için çocuk oyunlarını izlemeye ve oyunların kuralları hakkında onlara sorular sormaya oldukça çok zaman ayırmıştır. Keşfettiği ilk şey çocukların altı yaşından önce benmerkezci yani kendilerine odaklı olan yapılarına uygun oyunlar oynadıklarıydı. Küçük çocukların ahlaki akıl yürütme ile ilgilenmediklerini, iş birliğine dayalı yollar kullanmaktan aciz olduklarını belirlemiştir.
- Piaget tarafından bilişsel gelişmeye paralel olarak ortaya çıktığı belirtilen ahlak gelişimi dönemleri ikiye ayrılmaktadır: Dışa bağımlı ahlak dönemi ve özerk ahlak dönemi.
- Dışa Bağımlı Ahlak Dönemi (6-12 yaş):** Piaget'ye göre dışa bağımlı ahlak dönemi 12 yaşına kadar sürer ve birey ahlaki bakımdan dışa bağımlıdır. Bir diğer adıyla ahlaki gerçekçilik dönemidir. Çocuk, otorite tarafından belirtilen kuralları mutlak olarak kabul eder. Bu dönemde çocuklar, bir hatanın ne kadar ciddi olduğunu, o hatanın yol açtığı zararlar (yani sonucuyla) ölçerler.
- Özerk Ahlak Dönemi (12 yaş ve üstü):** Bu dönemde birey daha bağımsızdır, kuralların durumsal gereksinimlere göre değiştirilebileceğini anlar. Bu dönemde çocuklar, hatayı yapan kimsenin gerçek niyetine daha çok önem verirler.

•KOHLEBERG'İN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI

- Lawrence Kohlberg, ahlaki gelişimin öncelikle ahlaki akıl yürütmeyi kapsadığını ve evreler halinde meydana geldiğini belirtmiştir. Kohlberg, çok sayıda ahlaki ikilem üzerindeki fikirlerini almak için çocuklar, ergenler ve yetişkinler (öncelikle erkekler) ile görüştüğten sonra kuramını oluşturmuştur. Kohlberg, aldığı cevaplara göre insanların ahlaki yargılama ve akıl yürütmede altı evreden geçtiğini belirlemiştir. Bu altı evreyi üç düzeyde gruplandırmıştır: Gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası. Bu üç düzey çocuk ve yetişkinlerin doğruyu veya ahlaki davranışı nasıl algıladıklarını göstermektedir. Diğer dönem kuramlarında olduğu gibi her evrenin bir öncekinden daha gelişmiş ve karmaşık olduğu ve bireylerin bu aşamaları aynı sırayla geçtikleri görülür.
- Birinci Düzey: Gelenek Öncesi Dönem:** Bu dönem Piaget'nin dışa bağımlı ahlak dönemi ile benzerlik göstermektedir. Gelenek öncesi dönem, ceza ve itaat evresi ile saf çıkarıcı eğilim evresi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.
- 1. Evre: Ceza ve itaat eğilimi:** Bu evrede ahlaki düşünme genellikle ceza ile ilişkilendirilmiştir. Çocuklar cezalandırılmaktan kaçmak için otoriteye boyun eğler.

Özet (devamı)

- **2. Evre: Saf çıkarıcı eğilim:** Bu evrede, bireyler kendi çıkarlarını gözetirler, ancak diğerlerinin de bu şekilde davranmalarına izin verirler. Bireyler, kendi istek ve ihtiyaçlarını önemli olarak görürler, aynı zamanda başkalarının ilgilerinin de farkındadırlar.
- **İkinci Düzey: Geleneksel Dönem:** Bu düzeyde bireyler belirli standartlara uyarlar, ancak bu standartlar ebeveyn ya da toplum yasası gibi unsurlardan gelen standartlardır (dışsal). Geleneksel dönem, kişiler arası ilişkiler evresi ile kanun ve düzen eğilimi evresi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.
- **3. Evre: Kişiler arası ilişkiler:** Bu evrede ahlak, Piaget'nin özerk ahlak döneminde olduğu gibi arkadaşlarla iş birliği olarak tanımlanır. Çocuklar ve ergenler ebeveynlerinin standartlarını benimserler ve ebeveynlerinin onları "iyi kız" ya da "iyi oğlan" olarak nitelendirmelerini beklerler.
- **4. Evre: Kanun ve düzen:** Bu evrede toplumun kuralları ve kanunlar, arkadaş grupları ile yer değiştirir. Ahlaki yargılamalar sosyal düzeni, yasayı, adaleti ve görevleri anlama temeline dayanmaktadır. Kanunlar sorgulanmadan izlenmeli ve asla ihlal edilmemelidir.
- **Üçüncü Düzey: Gelenek Sonrası Dönem:** Bu düzeyde ahlak daha da içselleştirilmiştir. Gelenek sonrası dönem, sosyal sözleşme evresi ile evrensel ahlak ilkeleri evresi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.
- **5. Evre: Sosyal sözleşme:** Bu evrede bireyler değerlerin, hakların ve ilkelerin yasaları desteklediğini düşünmektedirler. Kanunlar, sosyal düzeni korumak, insan yaşamı ve özgürlüklerine ait temel hakları sağlamak için gerekli olarak görülür.
- **6. Evre: Evrensel ahlak ilkeleri:** Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramının altıncı ve en üst evresidir. Bu evrede birey, evrensel insan haklarını temel alarak bir ahlaki standart geliştirmiştir.
- **GILLIGAN'IN AHLAK GELİŞİMİ KURAMI**
- Gilligan, Freud ve Kohlberg'in erkek ağırlıklı kuram geliştirdiklerini, kadınların sahip oldukları ahlak anlayışı ilişkilerin, özen göstermenin, yakınlığın ağır bastığı özen ve sorumluluk ahlakı, Kohlberg'in öne sürdüğü adalet ahlakından farklı olduğunu öne sürmüştür.
- Gilligan, araştırmaları sonucunda, kişinin a) sadece kendi ihtiyaçlarını dikkate aldığı, hayatını sürdürme ve kendi çıkarlarına yönelik birinci evre, b) Sadece başkalarına karşı sorumluluğu önemsediği ikinci evre ve c) Kendi çıkarlarıyla başkalarının ihtiyaçlarını bütünleştirdiği üçüncü evre olmak üzere üç evreden geçtiğini öne sürmektedir. Gilligan ayrıca kişilerin ahlak anlayışlarının çevrelerinin ahlak anlayışları ile karşılıklı etkileşim halinde bulunduğunu da vurgulamıştır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Ahlak gelişiminin temelini, çocukların yaşadığı Oedipus kompleksi ile açıklayan psikolog aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Erikson
 - b) Freud
 - c) Gilligan
 - d) Kohlberg
 - e) Piaget
2. Freud'a göre ahlak gelişimi büyük ölçüde hangi yaş aralığında gerçekleşir?
 - a) 0-2
 - b) 0-6
 - c) 0-10
 - d) 5-10
 - e) 5-18
3. Piaget'nin ahlak gelişimi kuramına göre aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?
 - a) Çocuklar altı yaşından önce ahlaki akıl yürütme ile ilgilenmezler.
 - b) Ahlaki gelişim bilişsel gelişime paralele ortaya çıkar.
 - c) 6-12 yaş arası ahlaki gerçekçilik dönemidir.
 - d) Özerk ahlak döneminde birey, kuralların duruma göre değiştirilebileceğini anlar.
 - e) Dışa bağımlı ahlak döneminde hata yapan kimsenin niyetine önem verilir.
4. Piaget'e göre davranışın nedenine değil, sonuçlarına bakıldığı ahlaki gelişim dönemi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Dışa bağımlı ahlak dönemi
 - b) Gelenek öncesi dönem
 - c) Geleneksel dönem
 - d) Gelenek sonrası dönem
 - e) Özerk ahlak
5. Kohlberg'e göre aşağıdakilerden hangisi geleneksel düzeyde bir ahlak gelişimi evresidir?
 - a) Ceza ve itaat
 - b) Saf çıkarıcı eğilim
 - c) Kanun ve düzen
 - d) Sosyal sözleşme
 - e) Evrensel ahlak ilkeleri

6. Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramına göre bireylerin empati kurmaya başladıkları evre aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Ceza ve itaat
 - b) Saf çıkarıcı eğilim
 - c) Kişiler arası ilişkiler
 - d) Sosyal sözleşme
 - e) Evrensel ahlak ilkeleri
7. Yasaların her zaman haklı olduğunu savunan bir kişi Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramına göre hangi evrededir?
 - a) Ceza ve itaat
 - b) Saf çıkarıcı eğilim
 - c) Kişiler arası ilişkiler
 - d) Kanun ve düzen
 - e) Sosyal sözleşme
8. "Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez." sözünü benimseyen bir kişi Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramına göre hangi evrededir?
 - a) Saf çıkarıcı eğilim
 - b) Kişiler arası ilişkiler
 - c) Kanun ve düzen
 - d) Sosyal sözleşme
 - e) Evrensel ahlak ilkeleri
9. Kadınların sahip olduğu ahlak anlayışının, Kohlberg'in ifade ettiği adalet ahlakından farklı olduğunu öne süren ve bu yönde çalışmalar yapan psikolog aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Erikson
 - b) Freud
 - c) Piaget
 - d) Adler
 - e) Gilligan
10. Carol Gilligan'a göre ahlaki gelişimin en üst evresi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Dışa bağımlı ahlak
 - b) Gelenek öncesi
 - c) Geleneksel
 - d) Geleneksel sonrası
 - e) Özerk ahlak

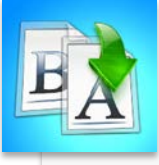
Cevap Anahtarı

1.b, 2.b, 3.e, 4.a, 5.c, 6.c, 7.d, 8.a, 9.e, 10d.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Ahmetoğlu, E. (2009). Ahlak gelişimi. N. Aral & T. Duman (Eds.), *Eğitim psikolojisi* içinde (s. 183-202). İstanbul: Kriter Yayınları.
- Akbaba, S. (2009). Ahlak ve gelişimi. Y. Özbay & S. Erkan (Eds.), *Eğitim psikolojisi* (2.baskı) içinde (s. 165-203). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Arı, R. (2008). *Eğitim psikolojisi* (4. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aypay, A. (2007). Ahlak (törel) gelişimi. M. E. Deniz (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (s. 161-193). Ankara: Maya Akademi.
- Aytar-Güngör, A. (2011). Ahlaki (törel) gelişim (3. baskı). A. Ulusoy (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (s. 109-136). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bacanlı, H. (2011). *Eğitim psikolojisi* (16. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Erden, M., & Akman, Y. (2009). *Eğitim psikolojisi: Gelişim-öğrenme-öğretme* (18. baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş* (12. baskı). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Şahin, C. (2007). Kişilik, ahlak, duygusal ve sosyal gelişim. B. Oral (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (s. 105-145). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Öztürk, A., & Akbaba, A. (2008). Ahlak gelişimi. İ. Yıldırım (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (s. 121-142). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Santrock, J. W. (2018). *Eğitim psikolojisi* (Çev.Ed. D. M. Siyez). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Slavin, R. E. (2013). *Eğitim psikolojisi: Kuram ve uygulama* (Çev.Ed. G. Yüksel). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Selçuk, Z. (2009). *Eğitim psikolojisi* (17. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yapıcı, Ş., & Yapıcı, M. (2010). *Eğitim psikolojisi* (2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yazgan-İnanç, B., Bilgin, M., & Kılıç-Atıcı, M. (2011). *Gelişim psikolojisi* (7. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

CİNSEL GELİŞİM

İÇİNDEKİLER

- Cinsel Gelişimle İlgili Kavramlar
 - Cinsiyet
 - Toplumsal Cinsiyet
 - Cinsellik
 - Cinsel Kimlik
- Gelişim Dönemlerine Göre Cinsel Gelişim
- Cinsiyet Rollerinin Gelişiminde Etkili Faktörler
- Cinsiyetler Arasında Benzerlikler ve Farklılıklar
- Sağlıklı Cinsel Gelişim İçin Eğitsel Öneriler

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Cinsellikle ilgili farklı kavramları ayırt edebilecek,
 - Gelişim dönemlerine göre cinsel gelişimdeki değişimleri öğrenebilecek,
 - Cinsel gelişimi etkileyen faktörler hakkında farkındalık kazanabilecek,
 - Cinsiyetler arasındaki benzerlikler ve farklılıkları kavrayabilecek,
 - Sağlıklı bir cinsel gelişim eğitiminde nelere dikkat edileceğini öğrenebileceksiniz.

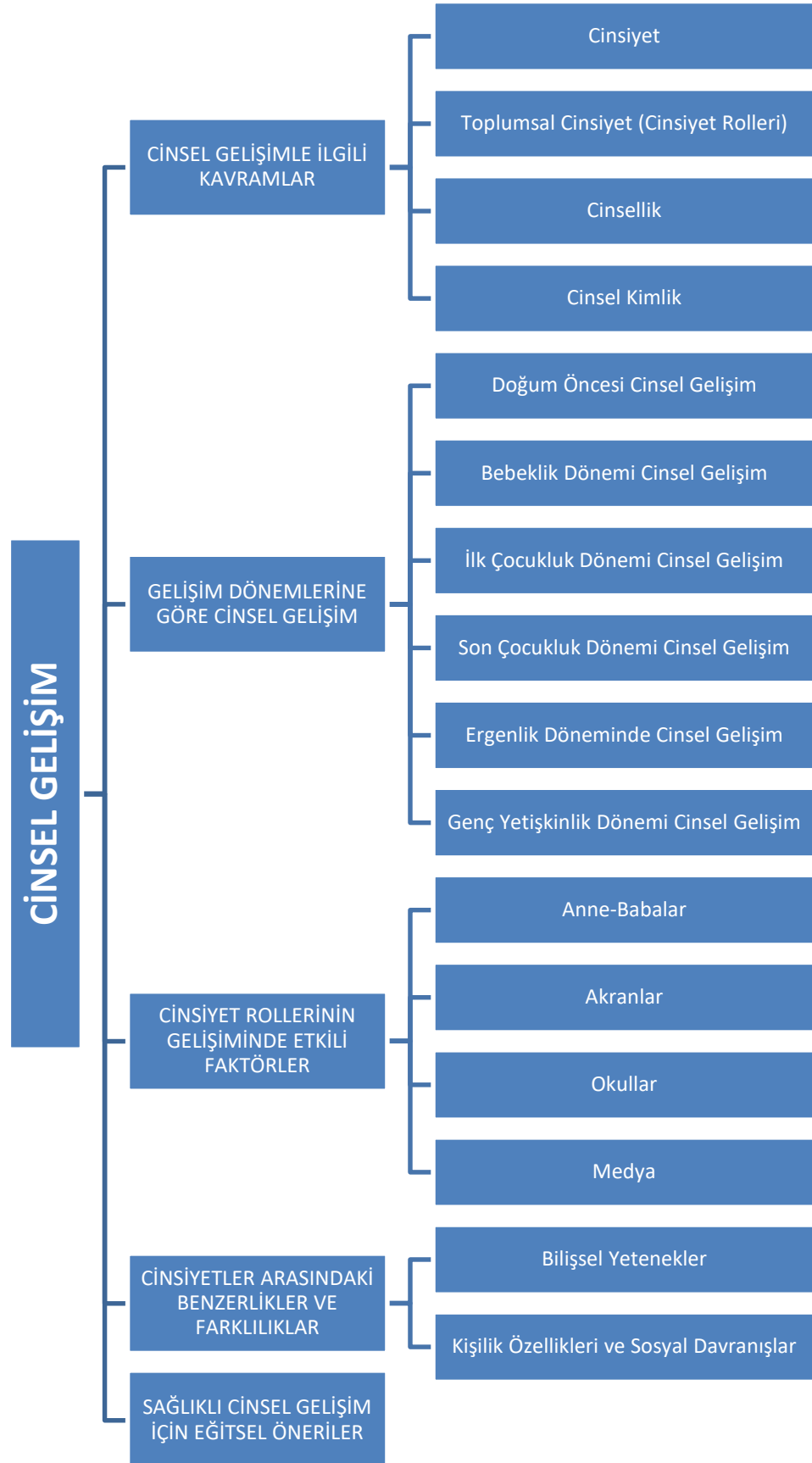

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ

Dr. Öğr. Üyesi
İsmail AY

ÜNİTE
10

GİRİŞ

Cinsellik eskiden beri üzerinde çokça tartışılan bir konu olmuştur ve tartışılmaya da devam etmektedir. Cinsellikle ilgili meselelerde üzerinde uzlaşmış pek az konu vardır. Son yıllarda cinsellik üzerine yapılan bilimsel çalışmalar cinsel konularda bilgi ve farkındalık seviyelerinin artmasına katkı sağlamıştır.

Cinsiyet her canlının varoluşunda yer alan doğal bir olgudur. Bireyler dünyaya belli cinsel donanımlarla gelirler. Özellikle insanlarda cinsiyet sadece biyolojik boyutuyla kalmayıp bireyin kendi yaşantıları ve içinde bulunduğu kültürün de etkileşimiyle çok daha karmaşık bir süreç haline gelmektedir. Bu süreç temel olarak döllenmeden başlayıp bütün bir yaşam boyu devam etmektedir. Ancak özellikle yaşamın ilk yılları –diğer gelişim alanlarında olduğu gibi cinsel gelişim açısından da- kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle gerek anne-babalar gerekse eğitimciler cinsellik ve cinsel gelişim ile ilgili doğru bilgilere sahip olmalı ve çocukların bütüncül olarak sağlıklı gelişimini sürdürebilmesi için cinsel gelişimlerini desteklemelidir.

Çocukların cinsel konulardaki merakını baskılamak onları hatalı bilgi kaynaklarına yönlendirir.

Günümüzde internet kullanımının cep telefonlarına kadar yaygınlaşması çocuklar ve gençlerin hem yazılı hem de görsel olarak daha fazla cinsellikle ilgili materyalle karşılaşmalarına neden olmaktadır. Bu durum onların merakını tetiklemekte, yine internet üzerinde ve sosyal medya olarak tabir edilen etkileşimli sanal ortamlarda bilgi arayışlarına itmektedir. Fakat gençlerin bu ortamlarda edindiği bilgiler çoğu zaman doğru bilgiler olmayıp onların kafa karışıklığını artıran ya da cinsellikle ilgili yanlış yönelimlere meydan veren nitelikte bilgilere maruz kalmaktadırlar. Çocukların ve gençlerin bu doğal merakı bastırılmaya çalışınca ortadan kalkmaz, yok olmaz. Aksine daha gizlice ve daha dolaylı yollarla bu meraklarını giderme çabaları sürecektir. *O hâlde çocukların meraklarını bastırmak yerine onların uygun bir yolla, doğru bir şekilde bilgilenmelerini sağlamak ve aileleri de bu doğrultuda eğitmek öncelikli olarak eğitimcilerin görevidir.* Ancak şu da bir gerçek ki cinsellik bütün toplumlarda üzerinde konuşulması en zor konulardan biridir.

Bu bölümde cinsellik ve cinsel gelişimle ilgili bazı kavramlar ele alınacak ve bilimsel veriler ışığında cinsellikle ilgili bazı konular tartışılacaktır.

CİNSEL GELİŞİMİLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Cinsiyet

Bir bireyin dişi veya erkek olarak belirlenmesinde temel olan biyolojik ve fizyolojik özelliklerin tamamıdır. Bu özellikler tamamen doğuştan kalıtsal olarak getirilen özelliklerdir ve bireyin yaşantılarının ya da toplumun kültürünün burada bir etkisi söz konusu değildir. Cinsiyet doğuştan getirilen bir özellik olduğu için sonradan değişime uğramaz. Ancak doğuştan bazı anormallikler cinsiyetle ilgili gelişimsel sorunlar yaşanmasına neden olabilir.

Örnek

- Penis, vajina, testisler, rahim, yumurtalık vb. gibi bedensel özelliklerin yanında, cinsiyete göre baskın olan hormonlar (erkeklerde testosteron, dişilerde östrojen) cinsiyeti belirleyen unsurlardır.

Toplumsal Cinsiyet (Cinsiyet Roller)

Doğuştan getirilen biyolojik özelliklere bağlı olarak toplumun o kişiden beklediği davranış kalıpları, beklentileri ifade eder. Bir kültürün kadınlar ve erkeklerden beklediği davranışlardır. Her toplumda kadına ve erkeğe atfedilen özellikler vardır ve biyolojik olarak dişi ya da erkek olarak dünyaya gelen bireylerden bu rollere (kadın rolü ve erkek rolü) uygun davranması beklenir. Bireyin duygu, düşünce ve davranışları bu beklentiler doğrultusunda şekillendirilir. Toplumun beklentileri cinsiyetle ilgili kalıp yargılar ortaya çıkarır. Cinsel rollere ilişkin bu kalıp yargılar “erkeksi, erkek gibi” ve “kadınsı, kadın gibi” sözcüklerle ifade edilir. Örneğin; bulaşık yıkamak kadınsı bir iş olarak görülürken, kavga etmek erkeksi bir davranış olarak kabul görmektedir. Toplum içerisinde bir cinsiyete yönelik kalıp davranışları karşı cinse atfetmek, o bireyin toplum içindeki statüsünü olumsuz etkileyebilir.

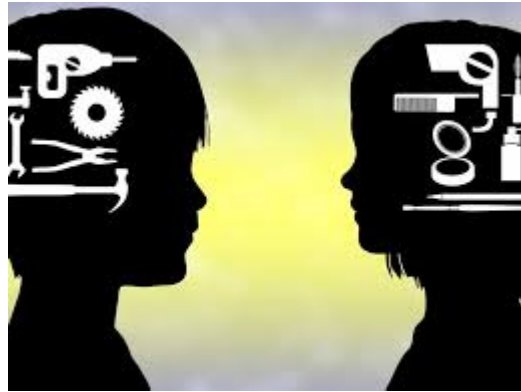

Cinsiyet kalıtsal temelli olduğu için zamanla değişime uğramaz, ancak toplumsal cinsiyet rolleri zamanla değişime uğrayabilir.

Örnek

- Toplumumuzda kadına atfedilen evde temizlik yapmak, çocuk bakmak gibi davranışlarda bulunan bir erkek, arkadaşları arasında "kılıbık" olmakla suçlanıp, alay konusu olabilmektedir.

Resim 10.1. Cinsiyet Rollerini Toplumun Kadın ve Erkeklerden Beklentilerini Gösterir

Toplumsal cinsiyet rolleri toplum içindeki pek çok kaynaktan (aile, okul, din, akranlar ve medya gibi) edinilebilir. Toplumsal cinsiyet kadın ve erkeklerin toplum içinde farklılaşan rollerini, sosyal statülerini, ekonomik ve politik güçlerini yansıtır

ve de etkiler. Toplumsal cinsiyet, toplumun erkek ya da kadın bireylerden beklentileri tarafından şekillendiği için zaman içerisinde bu roller değişikliğe uğrayabilmektedir.

Yukarıdaki iki kavramı kısaca ifade etmek gerekirse cinsiyet; “erkek ya da kadın doğmak” iken, toplumsal cinsiyet; içinde bulunulan kültürün beklentisi yönünde “erkek ya da kadın olmak”tır.

Cinsellik

Temelinde üreme ve üretme eylemini içermesine rağmen, cinsellik sadece biyolojik bir süreç değildir. Cinsellik üreme faaliyetinin yanı sıra haz alma, sevmeye, âşık olma, insanlarla ilişki kurma (gönül ilişkisi, akrabalık ilişkisi vb. gibi) pek çok karmaşık duygusal, psikolojik ve sosyal süreci de içerisinde barındırır. *Dünya Sağlık Örgütü cinselliği fiziksel, sosyal, duygusal ve bilişsel olarak bütüncül bir şekilde ele alınması gerektiği ve böylece kişiliğin, iletişimin ve sevginin zenginleşmesi ve güçlenmesi olarak ifade etmektedir.*

Cinsel Kimlik

Kimlik insan kişiliğinin önemli bir parçasıdır. İnsan gelişirken “Ben kimim?” sorusuna yönelik edindiği yanıtları bir dağarcıkta biriktirerek kendine dönük bir algı çerçevesi oluşturur. Bu algı çerçevesi onun davranışlarına yön veren önemli bir referanstır. Çocuk gelişim sürecinde benliğine yönelik bir kimlik geliştirdiği gibi, kendi cinselliğine yönelik de bir kimlik oluşturur. Kendini “erkek” ya da “kız” olarak tanımlaması onun cinsel kimliğini oluşturmaya başladığının göstergesidir.

Cinsel kimlik bireyin kendini yalnızca erkek ya da dişi olarak tanımlamasıyla sınırlı değildir. Bu tanımlamayla birlikte cinselliğe dönük bütün duygu ve davranışları bu kavram içinde şekillenmeye başlar. Örneğin; bir erkeğin kendini erkek olarak algılaması, erkekliğini kabullenmesi, duygu ve davranışlarıyla karşı cinse yönelmesi, vb. onun “normal” bir cinsel kimlik geliştirdiğinin göstergesi kabul edilir.

Kimlik insan kişiliğinin önemli bir parçasıdır.

Resim 10.2. Cinsel kimlik bireyin kadın ya da erkek olarak algılamasıdır.

Cinsel kimlik gelişiminde ailenin rolü çok büyüktür. Çocuğa verilen isim, giyim kuşam tarzı, anne-babanın çocuğa model oluşturmaları, çocuğun içinde bulunduğu sosyal ortam gibi unsurlar cinsel kimlik gelişimini etkilemektedir. Evde

baba figüründen (ya da onun yerini tutacak dede, abi, amca, dayı vb. gibi) yoksun ya da uzak kalmış, hep kadınların olduğu bir ortamda yetişen erkek çocuk muhtemelen gözlemlediği kadınsı rolleri, davranışları, giyim tarzını vb. içselleştirecek ve ilerleyen yıllarda kendini bir erkekten çok kadın gibi hissedecek ve davranacaktır. Bu da onun hem toplumla hem yakın çevresiyle sorunlar yaşamasına neden olacaktır.

Örnek

- Lise 1. sınıfta kız arkadaşlarıyla anlaşamadığını, kızların yaptığı hiçbir faaliyete ilgi duymadığını, süslenip makyaj yapmayı çok saçma bulduğunu, erkek kıyafetleriyle kendini daha rahat hissettiğini ve erkek arkadaşlarıyla kafasının daha iyi uyuştüğünü ama erkeklerle takıldığı için hakkında kötü söylentiler çıktığını söyleyerek okul rehberlik servisine başvuran bir kız çocuğunun geçmiş yaşantıları incelenmiştir. Burada ilgili öğrencinin 7 kız kardeşin en küçüğü olduğu ve babanın hep erkek çocuk istemesine rağmen sonuncu da kız olunca onu bir erkek gibi yetiştirdiği, yanından hiç ayırmadığı ve erkek çocukların faaliyetlerine katarak büyüttüğü tespit edilmiştir.

Cinsel kimlik gelişiminde ailenin rolü çok büyüktür.

Cinsel kimlikle ilgili problemlerde, kaynaklarda hormonlarla ilgili sorunlardan da bahsedilmektedir. Hormonların neden olduğu cinsel gelişimle ilgili anormallikler elbette vardır. Ancak bunların büyük çoğunluğu daha bebek doğmadan ya da doğduktan hemen sonra tespit edilebilmekte ve duruma göre çeşitli tıbbi ve psikolojik tedaviler uygulanabilmektedir. Hormonal bozukluklar cinsel organların gelişiminde anormalliklere neden olmaktadır. Doğuşta bir anormallik tespit edilmeyip çok sonraları kişinin cinsel kimliğiyle ilgili ortaya çıkan sorunların büyük çoğunluğu çocuğun yetiştirilmesiyle ilişkilidir. *Cinsel kimliğin temelleri ortalama 4-5 yaşına kadar oluştuğu için bu yaştan sonra kişinin kendi cinselliğiyle ilgili algılarını tamamen değiştirmek hemen hemen imkânsızdır. Bu nedenle çocuklarda cinsel kimliğiyle ve oyunlarında vb. cinsiyete ilişkin normal olmayan yönelimler göz ardı edilmeden mutlaka ilgili uzmanların yardımına başvurulmalıdır.*

Cinsel kimlik sapması yaşayan çocukların aileleri incelendiğinde bu ailelerde ciddi psikolojik sorunlar tespit edilmiştir. Cinsel kimlik bozukluğu yaşayan vakaların özellikle annelerde yüksek düzeyde depresyon ve sınır kişilik bozuklukları tespit edilmişken, babaların ise saldırgan, ilgisiz veya silik bir kişilik oldukları gözlenmiştir.

GELİŞİM DÖNEMLERİNE GÖRE CİNSEL GELİŞİM

Doğum Öncesi Cinsel Gelişim

Doğum öncesi dönem tüm varlığımızın temellerinin atıldığı dönemdir. Döllenme esnasında anne ve babadan gelen genler çocuğun sahip olacağı

cinsiyeti belirler. Cinsiyeti belirleyen kromozomlar “X” ve “Y” kromozomlarıdır. İki X kromozomu bir araya (XX) gelirse cinsiyet dişi, bir X ve bir Y kromozomu bir araya (XY) gelirse cinsiyet erkek olur. Bu kromozomlar o cinse özgü tüm fizyolojik değişimi ve gelişimi kontrol eder.

Anne karnında ilk iki ay kız ve erkek çocukların fiziksel gelişimleri aynı seyirde devam eder. Cinsiyet farklılaşmaları 9. haftadan itibaren başlar ve dişi ve erkek genital organları şekillenmeye başlar. Dördüncü aydan sonra çocuğun cinsiyeti ultrasonda görülebilir hale gelir.

Bebeklik Dönemi Cinsel Gelişim

Bebeklik döneminde çocuk cinsiyetin farkında değildir. Ancak bebekler kol ve bacaklarıyla çırpınıp hareket ederken cinsel organları bezine vb. sürtünüp bir uyarılma ve haz duygusu yaşayabilirler. Biraz daha büyümüş bebekler bu haz duygusunu uzatmak ya da tekrarlamak için elleriyle cinsel organlarına dokunup onunla oynayabilir. Penis bedenine dışına uzadığı için dış teması daha açık olduğundan bu davranış erkek bebeklerde daha sık gözlenir. Bu durum bazı anne-babaları kaygılandırabilmektedir; ancak gayet doğal ve zararsızdır.

Çocukların cinsellikle ilgili sorularına kısa ve basit cevaplar vermek onların merakını yatıştırır.

Resim 10.3. Çocuklar 2-3 yaşlarında cinsiyetin farkına varır.

İlk Çocukluk Dönemi Cinsel Gelişim

Çocuklar 2-3 yaş civarına geldiklerinde artık kendi cinsiyetlerinin farkına varırlar. Kendilerini erkek ve kız diye tanımlarlar ve hatta kendi cinsiyetlerini başkalarınıninkine karşılaştırırlar. Örneğin; erkek çocuk “babamla ben erkeğim, annem kız” diyebilir. Bu farkındalık merakı da beraberinde getirir. Çocuk kendi cinsel organını başkalarınıninkine karşılaştırmak, onların cinsel organlarını görmek ister. Yine bu merakla kendi cinsel organıyla oynayabilir hatta tesadüfen haz duyabilir ve bunu tekrarlayan davranışlar sergileyebilir. Özellikle evde ilgisiz bırakılan ve başkalarıyla temas kuramayan yalnız çocuklar “uyarılma ihtiyacını” (uyarılma ihtiyacı cinsellikle ilgili değil, genel bir ihtiyaçtır) bu şekilde gidermeye çalışabilirler. *Çocukların bu davranışını cezalandırarak bastırmaya çalışmak, davranışın daha yoğun ve gizlice yapılmasına neden olduğu gibi suçluluk duyguları da yaratır ve çocuğun gelişimine zarar verir.* Bunu yerine çocuğa yeterli ilgi gösterilmeli ve ilgisini çekecek oyun ve faaliyetlere yönlendirilmeli, akranlarıyla teması sağlanmalıdır.

Eğitimde okul öncesi dönemi de kapsayan bu aşamada çocuklar, zaman zaman nereden geldikleri, nasıl doğdukları ya da kardeşinin pipisi varken kendisinde niye olmadığı şeklinde sorular sorarlar. Bu tür sorular genellikle yetişkinleri endişelendirir. Oysa bunlara çok kısa, basit cevaplar vermek çocuğun merakını yatıştıracaktır. *Çocuğun anlamayacağı uzun ve detaylı açıklamalar onun aklının daha çok karışmasına neden olacağı gibi, konuyu kapatmaya çalışma da yine çocukta suçluluk duyguları oluşturur ve merakını iyice tetikler.*

Son Çocukluk Dönemi Cinsel Gelişim

Çocukların ilkokula başladıkları dönemdir. *Bu evrede çocuklardaki cinselliğe yönelik ilgi önceki döneme göre oldukça azalır. Cinsel organlarına dönük ilgileri ve öz doyum şeklindeki davranışları iyice söner.* Çocukların ilgileri cinsel konulardan daha çok akademik (okul ve ders ile ilgili) konulara ve arkadaşlıklara yönelir. Hatta bu dönemde çocuklar daha çok kendi hem cinsleri ile birlikte oynar, karşı cinsle aralarına kısmi bir mesafe koyarlar. Cinsellikle ilgili merak ettikleri konuları daha çok kendi hem cinsi arkadaşlarıyla konuşarak, onlardan bilgiler edinerek gidermeye çalışırlar. Ancak bu bilgiler hâliyle eksik ve yanlış bilgilerdir.

Bu evrede toplumsal cinsiyet rollerinin ve kalıpların çocuğun cinsel kimliğinde iyice belirginleştiği gözlenir.

Ergenlik Döneminde Cinsel Gelişim

Ergenlik cinsel gelişimde olgunlaşma aşamasıdır. Ergenlik döneminin ilk yılları (eğitimde ortaokul dönemine denk gelen yıllar) erinlik evresi olarak adlandırılır. *Erinlik dönemi birincil ve ikincil cinsiyet özelliklerinin yoğun olarak geliştiği ve belirginleştiği evredir.*

İkincil cinsiyet özellikleri kızlara ve erkeklere, ait oldukları cinsin dışarıdan gözlenen fiziksel özelliklerini kazandıran gelişmeleri ifade eder. İkincil cinsiyet özellikleri, birincil cinsiyet özelliklerinden daha önce gelişmeye başlar. Bu aşamaya kadar kızlarla erkeklerin fiziksel gelişimleri, farklı cinsel organlara sahip olmaları dışında, birbirine çok benzer biçimdedir. Hormonların devreye girmesiyle cinsiyete özel fiziksel değişimler tetiklenir. Kızlarda östrojen hormonu devreye girer ve vücutta yağlanma artar. Böylece kızların vücutları daha yuvarlak hatlar kazanır. Kalçalar genişler, göğüsler büyür. Erkeklerde ise testosteron hormonunun etkisiyle omuzlar genişler, kemik ve kas yapısı artar ve güçlenir, ses kalınlaşır. Her iki cinsde de koltuk altı ve genital bölgelerde kıllanma başlar ve cildin yağlanmasıyla sivilce oluşumu tetiklenir. Yine her iki cinsde de cinsiyet hormonlarının yanı sıra büyüme hormonlarının da devreye girmesiyle hızlı bir boy artışı olur ve ergenliğin sonlarına doğru tam bir yetişkin görünümü kazanırlar.

Ergenlik, cinsel gelişimde olgunluğa ulaşılan aşamadır.

Resim 10.4. Ergenlik döneminde birincil ve ikincil cinsiyet özellikleri belirir.

Birincil cinsiyet özellikleri ise cinsel organların, asıl amacı olan üremeyi gerçekleştirecek olgunluğa erişmesini ifade eder. Erkeklerde sperm üretimi, kızlarda ise yumurta üretimi ve buna paralel olarak aybaşı döngülerinin başlaması birincil cinsiyet özelliklerinin gelişmeye başladığının göstergesidir. Kızlarda aybaşı kanamaları başlar. Bu dönemde kızlar baş ağrısı, karın ağrısı, sırt ağrısı gibi ağrılar çekebilir ve yine bu evrelerde gergin ve sinirli bir ruh haline girebilirler. Aybaşı döngüleri başlarda çok düzensiz seyrederken gelişim ilerledikçe bu döngü belli bir düzen takip etmeye başlar. Yaşadıkları tüm bu değişimler ilk başlarda onları çok korkutup kaygılandırabilir. Bu evrede, özellikle anneler, kızlarını yaşadıkları durum hakkında uygun bir şekilde bilgilendirip onların kaygılarını yatıştırmalıdır. Erkeklerde ise birincil cinsiyet özelliklerinin gelişmeye başlamasıyla penis ve testisler büyür. Testisler sperm (döl) üretmeye başlar ve bu durum gece boşalmalarını (çoğunlukla rüyalarla birlikte) ortaya çıkarır. Bu durum erkeklerin hazla birlikte kaygı ve suçluluk gibi çelişkili duygular yaşamalarına neden olabilir. Ebeveynler, özellikle baba, çocuğunun bu durumunu fark edebilmesi ve bunun gelişiminin doğal bir sonucu olduğu ve bir süre sonra bu duyguların sakinleşip düzene bineceğini ona uygun dille ifade etmesi faydalı olur.

Ergenlik, hem kızlar hem de erkekler için kaygılı ve zor geçen bir süreçtir.

Resim 10.5. Ergenlik dönemi ruhsal açıdan zorlu bir dönemdir.

Ergenlik dönemi öz doyumun (elle doyum ya da mastürbasyon) sıkça yaşandığı dönemdir. Ancak bu dönemdeki öz doyum çocukluk evresindeki haz arayışından çok, hormonların etkisiyle ortaya çıkan uyarılma dürtüsünün verdiği gerilimi yatıştırmaya dönüktür. Öz doyumun sık olması ergenin sağlıklı gelişimi için sorun teşkil etmez; ancak bunun aşırıya kaçması ergenlerde yorgunluk, halsizlik ortaya çıkarabilir. *Ergenlerin öz doyuma fazla yönelmeleri bastırılmış cinsel duyguları, öz güven eksikliği, kendini kanıtlama arayışı vb. gibi duygulara*

kaynaklanıyor olabilir. Ergenlerin öz doyum davranışlarını fark eden ebeveynlerin bu davranışlarını cezalandırarak söndürmeye çalışmaları, hoşgörüsüz davranmaları ya da aşağılayıcı ve alaycı tavırları ergenlerde ciddi duygusal örselenmelere yol açabilir.

Ergenliğin ikinci evresinde -ki genel olarak lise yıllarına karşılık gelir- cinsel anlamda olgunlaşma kendini göstermeye başlar. Bu evrede ergenler artık yaşadıkları değişime ayak uydurmaya başlamış ve ilgileri daha çok karşı cinsle yönelmiş olur. Erinlik döneminde gözlenen karşı cinsle alaycı ve çatışmacı ilişkiler bu evrede yerini uzlaşmacı ve olumlu ilişkiler kurma şeklinde kendini gösterir. Ergen, karşı cinsin ilgisini çekmeye, onunla yakınlık kurmaya, duygusal bağlar geliştirmeye çalışır. Özellikle karşı cinsten beğendiği birine yakınlaşmak için üstün çabalara girebilir, her şeyi göze alabilir. Romantik duyguları fazladır. Aşk şarkıları ve şiirlerine yönelir hatta kendileri şiirler yazarlar. Sevdiği kişiyle evlenme, aile kurma gibi hayaller kurarlar.

Genç Yetişkinlik Dönemi Cinsel Gelişim

Bu evre ergenliğin hemen sonrasında yetişkinliğe adım atılan dönemdir. Ortalama 25 yaşına kadar bir zaman dilimini kapsar ve eğitimde yükseköğrenim dönemini kapsar. *Normal şartlar altında bu aşamada bireyler artık cinsel açıdan olgunlaşmışlardır. Cinsellik konusunda tutarlı ve nispeten yeterli bilgilere sahiptirler. Önceki dönemde yaşanan cinsel kaygılar artık yatışmıştır.* Karşı cinsle ilişkilerinde erotik duygular ikinci plandadır. Kendini evlenme ve aile kurmaya hazır hisseder ve karşı cinsteki arayışı bu yöndedir. Cinsel kimliği artık oturmuştur ve iyi bir eş ve iyi bir ebeveyn olmaya hazırdır.

Cinsiyet rollerinin gelişiminde aile, akranlar, okul ve medya oldukça etkilidir.

Resim 10.6. Genç yetişkinler uyumlu olacağı bir eş arayışındadır.

CİNSİYET ROLLERİNİN GELİŞİMİNDE ETKİLİ FAKTÖRLER

Cinsiyet rolleri bir toplum içinde şekillenir. Toplumların sahip oldukları farklı kültürler farklı cinsiyete sahip bireylere değişik roller yüklerler. Hatta aynı toplum içindeki alt kültürlerde bile bu roller oldukça farklılaşmaktadır. Yine kültürün zaman içindeki değişimine paralel olarak, cinsiyet rolleri de toplum içinde zamanla değişikliğe uğramaktadır. *Günümüzde toplumda cinsiyet rollerinin*

gelişiminde etkili olan dört temel kaynak mevcuttur; anne-babalar, akranlar, okullar ve medya.

Anne-Babalar

Çocuğun bütün gelişim alanlarında olduğu gibi, cinsel gelişiminde de en temel etken anne-babalardır. Evde ebeveynlerin birbirleriyle kurdukları ilişki biçimi, iletişim ortamı, çocuklara karşı ilgi ve tavırları, model olma açısından anne ve babanın varlığı ya da yokluğu gibi unsurlar cinsel kimlik gelişiminde ve toplumsal cinsiyet rollerinin edinilmesinde önemli faktörlerdir.

Anne ve babası ile birlikte büyüyen, onların arasındaki sevgi, yakınlık, sıcak ilişkilere tanık olan, birbirine karşı yardımını ve desteğini gözlemleyen, aynı şekilde kendisi de anne-babasından ilgi, yakınlık ve destek gören çocuklar sağlıklı ve uyumlu birer cinsel kimlik oluşturabilirler. Hem kendilerine hem de karşı cinse karşı olumlu tutumlar geliştirirler. Karşıt durumlarda ise çocuklar hem cinslerine ve/veya karşı cinse karşı olumsuz ve dışlayıcı bir tutum içine girebilirler. Bu durum onların hem cinsel kimliklerini olumsuz etkileyebilir hem de istenmeyen tarzda bir cinsiyet rolü benimseyebilirler.

Çocuklar gelişimlerini sürdürürken, cinsiyet rolleri anlamında da birer rol modele ihtiyaç duyarlar. Özellikle 3-6 yaş civarında çocuklar kendi cinsiyetlerini keşsettikten sonra hem cinsleri olan ebeveynlerin davranışlarını gözlemlemeye ve onların tutum ve davranışlarını içselleştirerek kişiliklerinin bir parçası haline getirmektedirler. Bu da cinsel kimliklerinin gelişiminde önemli bir aşamadır. Yukarıda değinildiği gibi anne-babanın olumlu ya da olumsuz davranışları burada önemlidir. Ancak bu konuda bir başka sorun ise çocukların uygun modelden yoksun kalmalarıdır. Vefat veya ayrılık gibi nedenlerle anne ya da babanın olmayışı, babanın gurbette çalışıyor olup uzun sürelerde aileden ayrı olması, anne-baba var olmasına rağmen yoğun iş temposu ya da ilgisizlik gibi nedenlerle çocuklarla yeterince ve nitelikli vakit geçirilmemesi gibi nedenler çocuğun hem cinsi olan ebeveynle özdeşleşmesine engel olur. *Gelişimsel bir ihtiyaç olduğu için çocuk hem cinsi olan ebeveyni ile özdeşleşemeyince karşı cinsten ebeveyni ile özdeşleşmeye başlar ve onun tutum ve davranışlarını kişiliğine yerleştirir.* Bu durum da kızların erkeksi, erkeklerin de kadınsı eğilimlere sahip olması anlamına gelir. Özellikle ergenlik dönemine gelindiğinde genç bu ikilemin neden olduğu cinsel kimlik karmaşasını yaşamaya ve hem kendiyle hem de toplumla uyumsuzluğa düşer.

Ebeveynlerin karşı cinse karşı tutumları da çocukların hemcinslerine ve karşı cinse yönelimlerini etkiler. Örneğin; babanın anneye karşı kaba davranışları, annenin babayı dışlayan, suçlayan tavırları vb. çocukların ileride takınacakları cinsiyet rollerinde belirleyici olur. Yine ebeveynler tarafından çocukların yönlendirildikleri oyunlar onların cinsel kimlik gelişiminde etkili olduğu gibi cinsiyet rollerinde de zaman zaman olumsuz niteliklerin yerleşmesine neden olur.

Cinsel gelişimde de çocuklar sağlıklı gelişebilmek için uygun birer rol modele ihtiyaç duyarlar.

:Örnek

- 14 yaşında olan kızlarının erkek olmak istediği, erkek gibi saç tıraşı yaptığı, erkek kıyafetlerinden hoşlandığı ve ilerde ameliyatla kendini erkek yaptırmayı düşündüğünü söyleyen ve yardım isteyen bir çift görüşmeye alınmıştır. Görüşmede dikkat çeken durum; söz konusu olan kız çocuk olmasına rağmen bütün sorulara babanın cevap vermesi, annenin hiç söze karışmaması hatta konuya ilgisiz bir tavır içinde durması, doğrudan kendisine sorulan sorularda ise bakışlarıyla eşini manipüle edip sözü onun devralmasını sağlayarak kendini aradan çıkarmasıydı.
- Nihayetinde annenin çocuk sahibi olmak istemediği, zamanını çocuğuyla geçirmek yerine günlere ve başka faaliyetlere sıkça katıldığı ve çocuğu kendine ayak bağı olarak gördüğü için de bakımı babaya bıraktığı, babanın ise işte ve iş dışında küçüklükten beri kızını sürekli yanında gezdirdiği ve bu nedenle çocuğun erkek kimliği geliştirdiği anlaşıldı.

Akranlar

Yaş grupları çocukların cinsel kimliğin yerleşmesinde ve cinsiyet rollerinin geliştirilmesinde aileden sonra en önemli faktördür. *Çocuklar arkadaş gruplarında oynarken kendi cinsiyetlerine uygun rolleri oyunda üstlenirler ve bir anlamda kendilerini test eder ve yaşayarak öğrenirler.* Çocuklar ortalama 4-6 yaş aralığındayken oyunlarda daha çok hemcinsleriyle gruplaşarak karşı cinsten ayrı gruplar oluşturmaya başlarlar. Bu durum ilkökul yıllarında daha belirgin hâl alır ve 11-12 yaşlara (ergenlik başlangıcı) kadar devam eder. 6-12 yaş aralığında cinsiyete yönelik tutum ve davranışlar ailelerden çok akran gruplarından etkilenme eğilimindedir.

Akran grupları cinsiyet rollerinin edinilmesinde önemli bir kaynaktır.

Erkeklerin ve kızların oyun biçimleri de farklılıklar göstermektedir. Erkekler daha büyük gruplar halinde, daha cesaret gerektiren, daha kavgacı bir tarzda ve genelde evden daha uzak ortamlarda oyunlar oynarken; kızlar daha küçük gruplar halinde, daha uysal ve eve yakın yerlerde oyunlar oynamaktadırlar. Akran gruplarında, cinsiyete uygun olmayan davranışlar sergileyenler genelde alay konusu edilir, gruptan dışlanır hatta zorbalığa maruz kalabilirler. Bu konuda erkeklerin kızlardan daha fazla baskı altında oldukları ifade edilmektedir.

Okullar

Okul ortamları da çocukların cinsiyet rollerinin gelişmesinde önemli ortamlardır. Burada ön plana çıkan ise ders kitaplarında yer alan cinsiyet rollerine ilişkin vurgular, öğretmenlerin kız ve erkek çocuklara karşı tutum ve davranışları, mesleki yönlendirmelerde cinsiyet ayrımları vb. gibi konular ön plana çıkmaktadır.

Okullar elbette toplumda değişen olumlu nitelikteki cinsiyet beklentilerinin çocuklara aktarılacağı ideal ortamlardan biridir. Ancak değişen toplumsal algılara

rağmen, cinsiyetlere ilişkin basmakalıp algıların ders kitapların da yer almaya devam ettiği gözlenebilmektedir. Örneğin; kitaplarda hâlâ erkekleri üreten, güçlü, koruyan, kazanan vb. gibi özelliklerle nitelerken kadınları edilgen, ev işlerinden sorumlu ve zayıf tarzda ortaya koyabilmektedir.

Mesleki yönlendirmelerde de cinsiyetlere ilişkin basmakalıp beklentiler sıkça gözlenen durumlardandır.

Örnek

- Pek çok öğretmenlik branşının kadınlar için daha uygun bir meslek olduğu düşünülür ve kızlar daha çok bu alana yönlendirilirken mühendislik, bilgisayar, matematik gibi alanlar erkeklerin daha çok yönlendirildikleri alanlardır.

Medya

Medyada cinsel açıdan eğitici yayınların az olmasına karşın olumsuz örnek teşkil edecek içerikler çok fazladır.

Medya sözcüğü geniş kitlelerle iletişim kurmayı sağlayan televizyon, radyo, gazete ve dergiler gibi basın yayın organlarını ifade eder. Günümüzde internet de yaygınlaşarak her eve hatta her cebe girmiş olması ve kitlelerin iletişiminde çok önemli bir paya sahip olması nedeniyle medya sınıfına dâhil olmuş durumdadır. İnternet, karşılıklı etkileşime de imkân vermesi nedeniyle diğerlerinden daha etkili bir medya ortamıdır.

Başta internet ve televizyon olmak üzere değişik medya ortamları çocukların ve gençlerin cinsiyet rollerine ilişkin algılarını şekillendirmede oldukça etkilidir. Bu etkiler eğitici, öğretici içerikler sunulduğunda elbette faydalı olmaktadır. Ancak medyada yer alan yayınlar, sunulan modeller (çocuklar ve gençler için rol model oluşturan karakterler, ünlüler vb.) çoğu zaman olumsuz nitelikler sergilemekte ve bu durum çocukların cinsel gelişimini olumsuz etkilemektedir.

Örnek

- Pek çok dizide genelde "erkekler"; eli silahlı, tehdit eden, çabuk öfkelenen, kadına şiddet uygulayan, korkusuz, gözü kara şekillerde sunulurken, "kadınlar"; pasif, depresif, iki gözü yaşlı, entrikacı ve kindar olarak gösterilmektedir.
- 2000'li yıllarda, televizyonda yayınlanan "Kurtlar Vadisi" isimli dizideki başrol karakterler gençler tarafından model alınmış ve okullarda çeteleşme, gruplaşma ve sonucunda kavgalarda ciddi artışlar yaşanmıştır.

Çocukların cinsel merakı anne-baba veya öğretmenler tarafından giderilirse, uygunsuz kaynaklara daha az yönelirler.

Medyada güç, para, otorite vb. gibi durumlar özellikle erkek rolü ile özdeşleştirilip özendirilirken kadınlarda güzellik, fiziksel çekicilik, erkekleri etkileme gibi özellikler kızları teşvik edici şekilde sunulmaktadır. Dizilerde, reklamlarda, video kliplerde vb. özellikle kadınlar cinsellikleri ön plana çıkarılarak lanse edilmektedir. Bu yayınlar her ne kadar kadını güçlü ve özgür kılmak adı

altında yapılsa da aslında zihinlerde kadını cinsel bir obje olarak sunmanın ötesinde bir işlev görmemektedir. Medyada sürekli bu tarz bir algıya maruz bırakılan gençler bu modelleri örnek alıp günlük hayatında onlar gibi davranmaya çalışmaktadırlar. Bu durum gençleri içinde bulundukları toplumla uyumsuzluğa ittiği gibi onları fiziksel, duygusal ve cinsel istismarlara da açık hale getirmektedir. *Yapılan araştırmalara göre, gençlerin medyada cinsel içeriklere maruz kalmaları onların cinsel merakını tetiklemekte ve cinsel açıdan riskli davranışlara yönelmelerine, erken yaşta cinsel ilişkide bulunmalarına, ergenlikte hamile kalmaya, tecavüzlere ve cinsellik ve karşı cinsle ilgili olumsuz kalıp yargılar geliştirmelerine neden olmaktadır.*

Medyanın olumsuz tesirlerini azaltmak için çocukların izledikleri programlar vb. takip edilerek sınırlamalar konabilir, internet kaynakları için içerik filtreleme yazılımlarından ya da operatörlerin sunduğu güvenli internet hizmetlerinden vb. faydalanılabilir. *Ancak en önemlisi anne-babaların cinsellik konusunda baskıcı ve çocukların bu duygularını yok sayan tutumlar sergilemek yerine onların merakını gidermek için açık ve doğru bir iletişimi tercih etmeleri olacaktır.* Yukarıda da değinildiği gibi anne-babaların çocuklarıyla cinsel konuları konuşması demek konuyu tüm çıplaklığıyla ayrıntılı ele almak anlamına gelmez. Ayrıca cinsellik yalnızca “cinsel ilişki” boyutuyla algılanmamalıdır. Bunun biyolojik, psikolojik, duygusal ve sosyal boyutları olduğu ve çocukların bunları bilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Çocuğun yaşına, gelişim aşamasına ve merak ettiği konuya göre kısa, öz, bilgilendirici konuşmalar onun merakını yatıştırır. Böylece çocuklar gizlice, güvenilir olmayan kaynaklara yönelmeye daha az ihtiyaç hisseder ve olası riskler azaltılmış olur.

Bireysel Etkinlik

- Sizce cinsiyetler arasında benzer ya da farklı yönler var mı?
- Bu benzerlikler ve farklılıklar neler olabilir? Tartışınız.
- Bahsettiğiniz bu farklılıklar doğuştan gelen özellikler mi, yoksa sonradan edinilmiş özellikler midir?

CİNSİYETLER ARASINDAKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

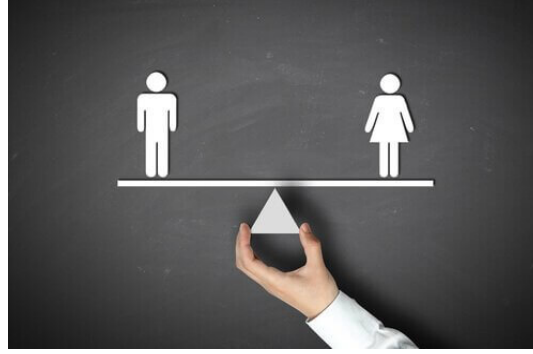

Kadınlar ile erkekler arasında farklılıklardan çok daha fazla “benzerlikler” olduğu tespit edilmiştir.

Yetenekler, duygular ya da davranışlar açısından cinsiyetler arasında farklılıklar olup olmadığı eskiden beri tartışılan bir konudur. Bu konularda bazı kalıp inanışlar toplumlarda vardır. Bilim insanları da son yıllarda bu konulara ilişkin araştırmalar yapmaktadırlar. Ancak konunun doğası gereği bilimsel anlamda da çok farklı sonuçlar elde edilmekte bu durum genel geçer bir sonuç elde etmeyi güçleştirmektedir.

Bu konudaki çalışmalar daha çok meta-analiz sonuçlarına dayalıdır. Meta-analiz, belli bir konuda yapılmış çalışmaların istatistiksel sonuçlarını bir araya getirerek genel bir kanıya varma çabasıdır.

Bu konuda yapılan çalışmalar, aslında cinsiyetler arasındaki farklılıklardan benzerliklerin çok daha fazla olduğunu göstermiştir. Farklı çıkan sonuçların ise düşük bir düzey olduğu yani çok büyük farklara işaret etmediğine değinilir. Ayrıca bu farklılıkların çoğunluğunun doğuştan getirilen özellikler olmadığı, sosyal ortamlarda bu farklılıkların geliştiğine dair itirazlar mevcuttur. Bu konuda elde edilen bilgiler henüz çok yetersiz olup araştırmalar devam etmektedir. Cinsiyetler arasındaki benzerlik ve farklılıkların belirlenmesi farklı cinsten bireylerin dünyalarını anlamamıza katkı sağlayabilir.

Resim 10.7. Cinsiyetler arasında farklılıklar oldukça azdır.

Bilişsel Yetenekler

Genel zekâ ölçümlerinde kadınlarla erkekler arasında bir farklılık gözlenmemiştir. Yani biri diğerinden daha zeki değildir. Ancak farklı yetenek alanları dikkate alınınca cinsiyetler arasında bazı farklılaşmalar tespit edilmiştir. Örneğin; sözel yetenek alanında kızların erkeklerle göre biraz daha iyi performans sergilediği tespit edilmiştir. Bu fark gelişim sürecinde de nispeten kendini göstermektedir. Kızlar erkek çocuklara oranla biraz daha erken konuşmaya başlarlar ve genel olarak kelime dağarcıkları erkeklerle göre biraz daha iyidir. Okuma ve anlama konusunda da kızlar bir adım ilerdeyken, sözel benzetmelerde erkekler nispeten daha iyi performans sergilemektedirler.

Sayısal yetenekler ve görsel-uzamsal yeteneklerde ise erkekler kızlara oranla daha iyi performans ortaya koymaktadır. Sayısal yetenekte ilköğretim yıllarında önemli farklar gözlenmezken lise yıllarına gelindiğinde erkekler lehine önemli bir fark ortaya çıkmaktadır. Görsel-uzamsal yetenek konusunda bu farklılığın biraz daha fazla olduğu ortaya konmuştur. Yine kadınların sosyal yetenek, erkeklerin ise mekanik yetenek bakımından farklılaştığı belirlenmiştir. Hatta beş aylık bebeklerde yapılan bir deneyde erkek bebekler cansız nesnelere (örneğin parlak renkli bir top gibi) daha çok ilgi gösterirken kız çocukları insan yüzüne daha ilgili davranmışlardır.

Kişilik farklılıklarında toplumun farklı cinsler üzerindeki etkisi daha belirgindir.

Kişilik Özellikleri ve Sosyal Davranışlar

Meta-analiz sonuçları öz saygı açısından erkekler lehine küçük bir farklılık göstermektedir. Ancak burada yine karmaşık durumlar mevcut olup bir genelleme yapmak zordur. *Öz saygı farklılığı cinsiyetler açısından çeşitli alanlara göre değişmektedir.* Örneğin; fiziksel görünüş ve kendinden hoşnut olma konularında erkeklerin öz saygısı yüksek bulunurken davranış kuralları ve etik gibi konularda kadınlar lehine yüksek bulunmuştur.

Resim 10.8. Kadınlar Daha Çok Dolaylı, Erkekler Doğrudan Saldırganlık Sergiler

Saldırganlık gibi kişilik özelliğinde ise durum saldırganlığın niteliğine göre değişmektedir. Erkekler doğrudan ve fiziksel tarzda saldırganlıkta açık ara önde iken kadınların, sözel (ilişkisel) saldırganlıkta daha fazla bulundukları belirlenmiştir. Sözel saldırganlık; başkalarının arkasından dedikodu yapma, onu kötüleme, ilişkiler aracılığıyla alttan alta diğer kişiye zarar verme gibi davranışları içerir. Saldırganlığın suç teşkil edecek derecede üst düzeylerde sergilenmesi konusunda erkekler açık ara kadınlara fark atmaktadırlar. *Kısaca; erkekler daha doğrudan ve fiziksel tarzda saldırganlık davranışlarına meyilli iken, kadınlar daha dolaylı ve sözel nitelikte saldırganlık davranışlarını daha sık kullanmaktadırlar.*

Duygusallık konusunda da karşılaştırmalar yapılmıştır. Toplumlarda genel kanı kadınların daha duygusal oldukları ve daha fazla duygu yaşadıkları şeklindedir. *Oysa bulgular duyguları yaşama açısından kadınlarla erkekler arasında bir fark ortaya koymamıştır.* Ancak duyguları fark etme ve duyguları ifade etme (dışa vurma) açısından kadınların daha önde olduğu belirlenmiştir.

Genel olarak özetlersek, cinsiyetler arasında bazı farklılıklar bulunmasına rağmen bu farklılıklar çok küçük oranlardadır. Yani farklılık tespit edilen alanlarda bile cinsiyetlerin ortak noktaları farklılıklarından daha fazladır. Yine bu farklılıklar bir cinsi diğerinden daha üstün ya da alçak yapmaz. Sözü edilen farklılıklar grup ortalamaları olup tek tek her bir birey için doğru değildir. Diğer deyişle bu bilgilerden hareketle bir bireyi tanımlamak mümkün değildir. Bu bilgiler cinsiyete dayalı farklılıklar olabileceğini göstermekle beraber farklılığın kaynakları da hâlâ tartışmalıdır. Bunlardan bazılarının cinsiyete dayalı genetik yatkınlıkların sonucu olduğu düşünülse de çoğunun toplumdaki cinsiyet rollerinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

SAĞLIKLI CİNSEL GELİŞİM İÇİN EĞİTSEL ÖNERİLER

Sağlıklı bir cinsel gelişim için eğitimin içeriğinin ne olması gerektiği ve bu eğitimin nasıl verilmesi gerektiğine ilişkin üzerinde uzlaşmış bir yaklaşım bulunmamaktadır. Cinsellikle ilgili diğer konularda olduğu gibi bu konu üzerine de tartışmalar devam etmektedir. *Ancak üzerinde uzlaşılan bir konu varsa o da cinsel konularda çocukların mutlaka eğitilmesi gerektiğidir. Elbette bu eğitimin amacına ulaşabilmesi için de öncelikle, eğitimi verecek olan anne-baba ve eğitimcilerin cinsellikle ilgili konularda bilgi sahibi olması ve ön yargılarından arınmış olması gerekir.* Cinsel eğitimle ilgili önerileri özet bir şekilde şöyle sıralayabiliriz:

Çocuklar cinsel konularla ilgili bilgileri güvenilir kaynaklar yerine anne-baba ve öğretmenlerden almalıdır.

- *Cinsellik diğer fizyolojik ihtiyaçlarımız gibi (Örneğin; yeme-içme, uyuma gibi.) doğuştan gelen bir dürtüdür.* Bunun doğal bir süreç olduğunu kabullenmek ve cinselliğe bir tabu, bir hastalık ya da bozuk bir düşünce şeklinde yaklaşılmalıdır. Cinselliğin yok sayılması, cezalandırılması vb. onun bastırılmasına neden olur. Bastırılan duygular ise farklı yollarla, sapkın bir şekilde dışa vurulabilir.
- *Anne-babaların çocukları ile cinsellikle ilgili konuları konuşmaları, bunları açıklamaları elbette zordur. Burada dikkat edilmesi gereken şey çocuğun yaşı ve anlama kapasitesidir.* 4-5 yaşındaki bir çocuğun sorularına yetişkin seviyesinde cevap vermek onun kafasını iyice karıştırır ve merakını artırır. Sade ve basit açıklamalar genelde yeterli olur. Ergenlerde ise çocuğun kaygı ve korkuları fark edilmeli ve kaygıları giderilmelidir. Burada eğer anne-babalar bu konuları çocuklarıyla konuşmada kendilerini yetersiz hissediyorsa uzmanlardan (örneğin, okullarda rehberlik servisinden) yardım talep edebilirler.

Resim 10.9. Sağlıklı Cinsel gelişim için çocuklarla iletişim önemlidir.

- *Çocuklar için davranışlar sözlerden daha etkilidir.* Çocukların cinsel kimliklerinin ve cinsiyet rollerinin gelişiminde ailelerin ve öğretmenlerin tavır ve davranışları önemlidir. Onlara iyi bir eğitim vermek için önce iyi bir rol model olmalıdır. Cinsel ayrımcılıktan kaçınmalı, olumsuz cinsiyet kalıplarına ilişkin söz ve davranışlardan uzak durulmalıdır.
- *Anne-babalar çocuklarını severken ya da oyun oynarken çocuklarda cinsel uyarımda bulunacak ya da cinsel çağrışım yapacak davranışlardan kaçınmalıdır.* Çocukların cinsel organlarına dokunarak uyarmak, bunu bir eğlence konusu yapmak, cinsel organını teşhir etmeye teşvik etmek vb. çocuklarda ileriki yıllarda cinsel olarak dürtüsel tepkilere ve sapkınlıklara yol açabilir.

Çocuklar cinsel tehdit ve taciz durumlarında kendilerini nasıl koruyacaklarını bilmelidir.

- **Ebeveynler kendi özel ilişkilerinin mahremiyetini sağlamalıdır.** “Nasıl da çocuktur, anlamaz” diyerek çocuğun göreceği ve duyacağı şekilde oynamak ya da cinsel ilişkide bulunmak çocuğu psikolojik olarak örseler. Elbette çocuklar bu eylemi bir yetişkin gibi algılayamaz. Anlamlandıramadığı bu eylem de çocukta merak, korku ve kaygılar doğurabilir. Yine bazı ebeveynler çocuklarıyla beraber çıplak bir şekilde banyo yapmayı normal görürler. Ancak bu durum çocuğun cinsellikle ilgili merakını iyice tetikleyeceği gibi; yetişkin vücudu, yetişkinin cinsel organlarının çocuğunkine oranları vb. gibi durumlar çocuğa itici hatta kaygı verici gelebilir. Bu durum da çocuğun cinsellik ve cinsel organlarla ilgili olumsuz tutumlar geliştirmesine ve belki cinsel kimlik sapmalarına neden olabilir.
- **Çocukların mahremiyetine de özen gösterilmelidir.** Cinsel organları, cinsel merakı ya da cinsel içerikli davranışları nedeniyle onları utandıracak söz ve davranışlardan kaçınılmalıdır. Ancak bu çocukların cinsel içerikli düşünce ya da davranışlarının görmezden gelinmesi anlamında değildir. Çocuklara ilgi gösterilmeli ancak ilgi alaycı ya da onları mahcup düşürecek tarzda olmamalıdır.
- **Çocuklar ve gençler çok fazla yalnız bırakılmamalı yani diğer deyişle başıboş ve ilgisiz kalmamalıdır.** Sosyal uyarıcılardan yoksun kalan çocuklar genelde kendi bedenlerine yönelerek uyarım sağlamaya çalışır. Bu da cinselliğe olan düşkünlüklerini artırabilir. Çocukların uygun bir biçimde sosyal ortamlara katılmaları ve sosyalleşmeleri teşvik edilmelidir.
- **Çocuklar medyanın olumsuz etkilerinden mümkün oldukça korunmalıdır.** Çocukların kontrolsüz bir şekilde televizyon ve internette videolar izlemeleri ve sosyal medya gibi ortamlarda bulunmaları engellenmelidir. Bütün bunlar ebeveynin kontrolünde olmalı; ancak bu kontroller baskıcı ve cezalandırıcı biçimde değil eğitici bir şekilde yapılmalıdır.
- **Cinsel duygular bastırılabilirdiği gibi yüceltilebilir de.** Yüceltme; toplumun hoş karşılamadığı, dışladığı duygu ve düşünceleri, toplumun daha kolay kabulleneceği ve destekleyeceği tarzda düşünce ve eylemlere yönleltmek demektir. Özellikle ergenlerde, medyanın da etkisiyle, cinsellik sadece haz arayışı olarak algılanır ve tamamen erotizme dönük olabilir. Böyle bir durumda gençlerin yüreğine, cinsel duyguların sadece bedensel hazla ilişkili olmadığı, bunun aşkın da temeli olduğu ve aşkın onurlu olması gerektiği, kendine de karşı cinsine de zarar verecek davranışlar içermemesi gerektiği gibi duygu ve düşünceler işlenebilir.
- **Bir diğer önemli husus da cinsel tehdit ve tacizlere karşı çocukların kendilerini nasıl koruyacaklarının öğretilmesidir.** Bu konuda son zamanlarda mahremiyet eğitimi adı altında çalışmalar yapılmaktadır. Çocukların tehditlerden korkmamaları, tehdit ya da taciz gibi durumları anne-baba ve öğretmenleriyle mutlaka paylaşmaları ve olası bir taciz anında sessiz kalmamaları öğretilmelidir.

Özet

• CİNSEL GELİŞİM

- Cinsellik eskiden beri tartışılmasına rağmen üzerinde uzlaşılmış pek az konu vardır. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar cinsellik üzerine bilgi birikiminin artmasını sağlamıştır.
- Bireyler dünyaya belli cinsel donanımlarla gelirler. Özellikle insanlarda cinsiyet sadece biyolojik boyutuyla kalmayıp bireyin kendi yaşantıları ve içinde bulunduğu kültürün de etkileşimiyle çok daha karmaşık bir süreç haline gelmektedir. Bu süreç temel olarak döllenmeden başlayıp bütün bir yaşam boyu devam etmektedir.

• CİNSEL GELİŞİMİLE İLGİLİ KAVRAMLAR

- **Cinsiyet:** Bir bireyin dişi veya erkek olarak belirlenmesinde temel olan biyolojik ve fizyolojik özelliklerin tamamıdır. Bu özellikler tamamen doğuştan kalıtsal olarak getirilen özelliklerdir.
- **Toplumsal Cinsiyet:** Doğuştan getirilen biyolojik özelliklere bağlı olarak toplumun o kişiden beklediği davranış kalıpları, beklentileri ifade eder. Bir kültürün kadınlar ve erkeklerden beklediği davranışlardır.
- **Cinsellik:** Cinsellik üreme faaliyetinin yanı sıra haz alma, sevmeye, âşık olma, insanlarla ilişki kurma (gönül ilişkisi, akrabalık ilişkisi vb. gibi) pek çok karmaşık duygusal, psikolojik ve sosyal süreci de içerisinde barındıran bir kavramdır.
- **Cinsel Kimlik:** Bireyin kendini “erkek” ya da “kız” olarak tanımlamasının yanı sıra cinselliğe dönük bütün duygu ve davranışlarının bu algı içinde şekillenmesini ifade eder.

• GELİŞİM DÖNEMLERİNE GÖRE CİNSEL GELİŞİM

• Bebeklik ve İlk Çocukluk Dönemi Cinsel Gelişim

- Bebekler cinsiyetin farkında değildir. Ancak çocuklar 2-3 yaş civarına geldiklerinde artık kendi cinsiyetlerinin farkına varırlar. Kendilerini erkek ve kız diye tanımlarlar ve hatta kendi cinsiyetlerini başkalarınıninkine karşılaştırırlar. Bu aşamada çocuklar nereden geldikleri, nasıl doğdukları ya da kardeşinin pipisi varken kendisinde niye olmadığı şeklinde sorular sorarlar. Bu sorulara çok kısa, basit cevaplar vermek çocuğun merakını yatıştıracaktır.

• Son Çocukluk Dönemi Cinsel Gelişim

- Bu dönemde çocukların cinselliğe karşı ilgileri söner ve ilgi daha çok akademik konulara ve arkadaş ilişkilerine kayar. Daha çok hemcinsleriyle oyunlar oynarlar. Toplumsal cinsiyet rolleri çocuklarda belirgin hale gelir.

• Ergenlik Döneminde Cinsel Gelişim

- İkincil cinsiyet özellikleri (erkek ve kızlara has bedensel değişimler) gelişmeye başlar. Artık tam bir yetişkin görünümü kazanırlar.
- Birincil cinsiyet özelliklerinin gelişimiyle erkeklerde sperm üretimi ve ıslak rüyalar başlar, kızlarda ise yumurta üretimi ile aybaşı döngüleri başlar.
- Gençlerin bu değişimlere ayak uydurmaları zordur. Ebeveynler ve eğitimciler gençleri yaşanan bu değişimler hakkında bilgilendirmelidir.

• Genç Yetişkinlik Dönemi Cinsel Gelişim

- Cinsel olgunlaşma tamamlanmıştır. Cinsel kaygılar yatışmıştır. Artık duygusal anlamda yakınlık kurabilceği biriyle evlenme gibi düşünceler ön plandadır.

Özet (devamı)

• CİNSİYET ROLLERİNİN GELİŞİMİNDE ETKİLİ FAKTÖRLER

- **Anne-Babalar:** Cinsel gelişimde en temel etkindir. Çocuklara karşı tutum ve tavırları ve onlara model olmaları açısından önemlidir.
- Ailede ilgi gören, olumlu bir aile ortamında yetişen, destek gören çocuklar sağlıklı cinsel kimlik geliştirirler.
- Ancak ailede çocuğa uygun model olacak bir ebeveyn yoksa, ya da ilgisiz kalıyorsa çocuk karşı cins ebeveyni ile özdeşleşebilir. Bu durumda da cinsel kimlik sapmalarına neden olur.
- **Akranlar:** Aileden sonra cinsiyet rollerinin edinilmesinde en etkili faktör çocuğun yaşıtları ve arkadaş çevresidir. Çocuklar merak ettikleri konuları aralarında konuşarak ve oyunlarda cinsel rolleri uygulayarak bir nevi rolleri kişiliğine yerleştirir.
- **Okullar:** Okullar gerek ders içerikleri gerekse öğretmenlerin yönlendirmesi açısından cinsiyet rollerinin gelişiminde etkili ortamlardır. Ancak burada da toplumdaki olumsuz cinsiyet rol kalıplarının çocuklara aktarıldığı gözlenmektedir.
- **Medya:** Başta televizyon ve internet olmak üzere görsel ve basılı yayınlar çocukların cinsiyet rollerine ilişkin algılarını şekillendirmede oldukça etkilidir. Medyada eğitici yayınlar da olabilir, ancak çocukların takip ettiği programlar ve internet ortamları genellikle olumsuz içeriklerle doludur. Bu durum gençlerin kimlik bunalımını artırdığı gibi, cinsel açıdan riskli davranışları da teşvik etmektedir. Aileler ve ilgili kurumlar bu tehditleri azaltmak için tedbir almalıdır.

• CİNSİYETLER ARASI BENZERLİK VE FARKLILIKLAR

- Yapılan araştırmalar karşı cinsler arasındaki benzerliklerin çok fazla olduğunu ortaya koymuştur. Arada bazı farklılıklar da bulunmasına rağmen bunlar çok küçük farklar olarak ifade edilmektedir. Yani bir cinsi diğerinden üstün ya da alçak kılabacak farklar değildir.
- Genel olarak bakılırsa kadınlar dilsellik, sosyallik ve duyguları ifade etme bakımından erkeklerden daha iyi performans ortaya koymaktadırlar. Erkekler ise matematik, uzamsal ve mekanik konularda kadınlara oranla nispeten daha iyidirler. Bu farklar grup ortalamaları olup tek tek her birey için geçerli değildir.

• SAĞLIKLI CİNSEL GELİŞİM İÇİN EĞİTSEL ÖNERİLER

- Cinsellik bir tabu olarak değil, doğal bir ihtiyaç olarak kabul görmelidir.
- Anne-babalar çocukların cinsel merakını bastırmak yerine basitçe onların merakını giderecek bir iletişim kurabilmelidir.
- Çocuk eğitiminde davranışlar sözden daha etkilidir. Yetişkinler onlara olumlu modeller sergilemelidir.
- Çocukların cinsel organları bir eğlence haline getirilmemeli, onları teşhir etmekten kaçınılmalıdır.
- Anne-babalar kendi ilişkilerinde ve bedenlerinde mahremiyeti sağlamalıdır.
- Çocuklar ve gençler başıboş ve ilgisiz bırakılmamalıdır. İlgisiz kalan çocuklar kendi bedenlerine yönelebilir. Çocuklar uygun sosyal faaliyetlere teşvik edilmelidir.
- Cinsel tehdit ve taciz durumlarından korunma yolları çocuklara öğretilmelidir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Cinselliğin hangi özelliği onu basit ve uzlaşılan bir konu olmaktan çok karmaşık ve tartışılan bir konu hâline getirmektedir?
 - a) Kalıtsal özelliklerinin olması
 - b) Gelişim dönemlerine göre farklılaşması
 - c) İçinde bulunduğu kültürden etkilenmesi
 - d) Çeşitli bilim dallarının ilgilenmesi
 - e) Biyolojik değişimler içermesi
2. Bireyin erkek ya da dişi olarak ifade edilmesinde temel biyolojik özellikleri ifade eden kavram aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Cinsel kimlik
 - b) Cinsiyet
 - c) Cinsiyet Roller
 - d) Toplumsal Cinsiyet
 - e) Cinsellik
3. Erkeklerde cinsiyet özelliklerinin ortaya çıkmasını sağlayan hormon aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Östrojen
 - b) Progesteron
 - c) Endorfin
 - d) Testosteron
 - e) Adrenalin
4. Toplumsal cinsiyet kavramının özellikleri arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
 - a) Toplumun kadın ve erkeklerden beklentilerini ifade eder.
 - b) Bireyin düşünce ve davranışlarını şekillendirir.
 - c) Dini inançlar, rollerin belirlenmesinde etkilidir.
 - d) Tamamen biyolojik cinsiyetle şekillenir.
 - e) Cinsiyetlere ilişkin kalıp yargılar ortaya koyar.
5. Cinsiyet rollerinin edinildiği kaynaklar arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
 - a) Kalıtım
 - b) Aile
 - c) Okul
 - d) Medya
 - e) Arkadaşlar

6. Cinsel kimlik gelişimindeki olumsuzlukların en önemli sebebi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Genetik faktörler
 - b) Hormonların düzensizliği
 - c) Medyanın etkisi
 - d) Arkadaşların etkisi
 - e) Ailenin yetiştirme biçimi
7. İlk çocukluk döneminde gözlenen cinsel gelişim özellikleri arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
 - a) 2-3 yaşlarında sahip oldukları cinsiyetin farkına varırlar.
 - b) Kendi cinsiyetlerini başkalarıyla karşılaştırırlar.
 - c) Başkalarının cinsel organlarını kendininkiyle kıyaslar.
 - d) Kendi cinsel organlarıyla oynamaktan haz alabilirler.
 - e) İkincil cinsiyet özellikleri bu dönemde oluşmaya başlar.
8. Cinsel gelişimin olgunlaştığı aşama aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) İlk çocukluk dönemi
 - b) Ergenlik dönemi
 - c) Genç yetişkinlik dönemi
 - d) Son çocukluk dönemi
 - e) Bebeklik dönemi
9. Sağlıklı bir cinsel gelişim için anne-babalara düşen en önemli görev aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Çocuklarına uygun ve olumlu bir model olabilmek
 - b) Çocukların davranışlarını denetlemek
 - c) Çocuklarıyla cinsel konuları konuşabilmek
 - d) Cinsel konularda bilgi sahibi olmak
 - e) Gerekğinde uzmanlardan yardım almak
10. Sağlıklı bir cinsel gelişim için sunulan öneriler arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
 - a) Cinselliğin normal olduğunun anne-babalarca kabul görmesi
 - b) Çocuklara nasihat etmek yerine örnek olunması
 - c) Çocukların cinsel davranışlarının görmezden gelinmesi
 - d) Mahremiyete özen gösterilmesi
 - e) Çocukların çeşitli medya ortamlarına erişiminin denetlenmesi

Cevap Anahtarı

1.c, 2.b, 3.d, 4.d, 5.a, 6.e, 7.e, 8.b, 9.a, 10.c.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Bakırcıoğlu, R. (2013). *Çocuk ve ergenlerde ruh sağlığı* (5. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık
- Bancroft, J. (Ed.). (2003). *Sexual development in childhood*. Indiana: Indiana University Press
- Başaran, İ. E. (2005). *Eğitim psikolojisi: Gelişim, öğrenme ve ortam* (6. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Cinsel Gelişim ve Hipospadiyas Derneği. (2011). *Çocuklarda cinsel gelişim ve cinsel gelişim kusurları: Aileler için genel bilgiler*. İstanbul. www.dsdturk.org
- Gölbaşı, Z. (2003). Sağlıklı gençlik ve toplum için bir adım: Cinsel sağlık eğitimi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 2(6), <https://dergipark.org.tr/download/article-file/198172> adresinden edinilmiştir.
- Kaynak, B. D. (2017). Cinsel içerikli yayınların ergenler üzerindeki etkileri ve bazı müdahale yöntemleri. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(10), 265-287. doi: 10.7816/nesne-05-10-04
- Özpolat, A. R. & İşgör, İ. Y. (2015). Cinsel gelişim. Şerife Işık Terzi (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (s. 226-246). Ankara: Pegem Akademi
- Pedagoji Derneği (2017). *Çocuk ve cinsel kimlik gelişimi*. Makale no: 21 <https://pedagojidernegi.com/cocuk-ve-cinsel-kimlik-gelisimi/> adresinden edinilmiştir.
- Sandfort, T. G. M. & Rademakers, J. (Eds.). (2000). *Childhood sexuality: Normal sexual behavior and development*. NY: The Haworth Press
- Santrock, J. W. (2018). *Eğitim psikolojisi*. (D. M. Siyez, çev. ed.). Ankara: Nobel (Çalışmanın orijinali 2011'de yayınlanmıştır.)
- Weiten, W., Hammer, E. Y. & Dunn, D. S. (2016). Cinsiyet ve davranış. D. E. Vural (Çev.), *Psikoloji ve çağdaş yaşam: insan uyumu* içinde (s. 338-370). Ankara: Nobel

GELİŞİMDE BİREYSEL FARKLAR

- Gelişim Sürecinde Bireysel Farklar
- Fiziksel Gelişim Alanına İlişkin Bireysel Farklar
 - Cinsiyet
- Bilişsel Gelişim Alanına İlişkin Bireysel Farklar
 - Zekâ
 - Guilford'un Küp Kuramı
 - Gardner'ın Çoklu Zekâ Kuramı
 - Duygusal Zeka
- Kişilik Gelişimi Alanına İlişkin Bireysel Farklar
 - Kişilik Özellikleri
 - Denetim Odağı
 - Öz Saygı
- Sosyal Gelişim Alanına İlişkin Bireysel Farklar
 - Sosyoekonomik Düzey
 - Kültür
 - Çocuk Bakım Uygulamaları
 - Doğum Sırası
 - Ailenin Özel Durumu

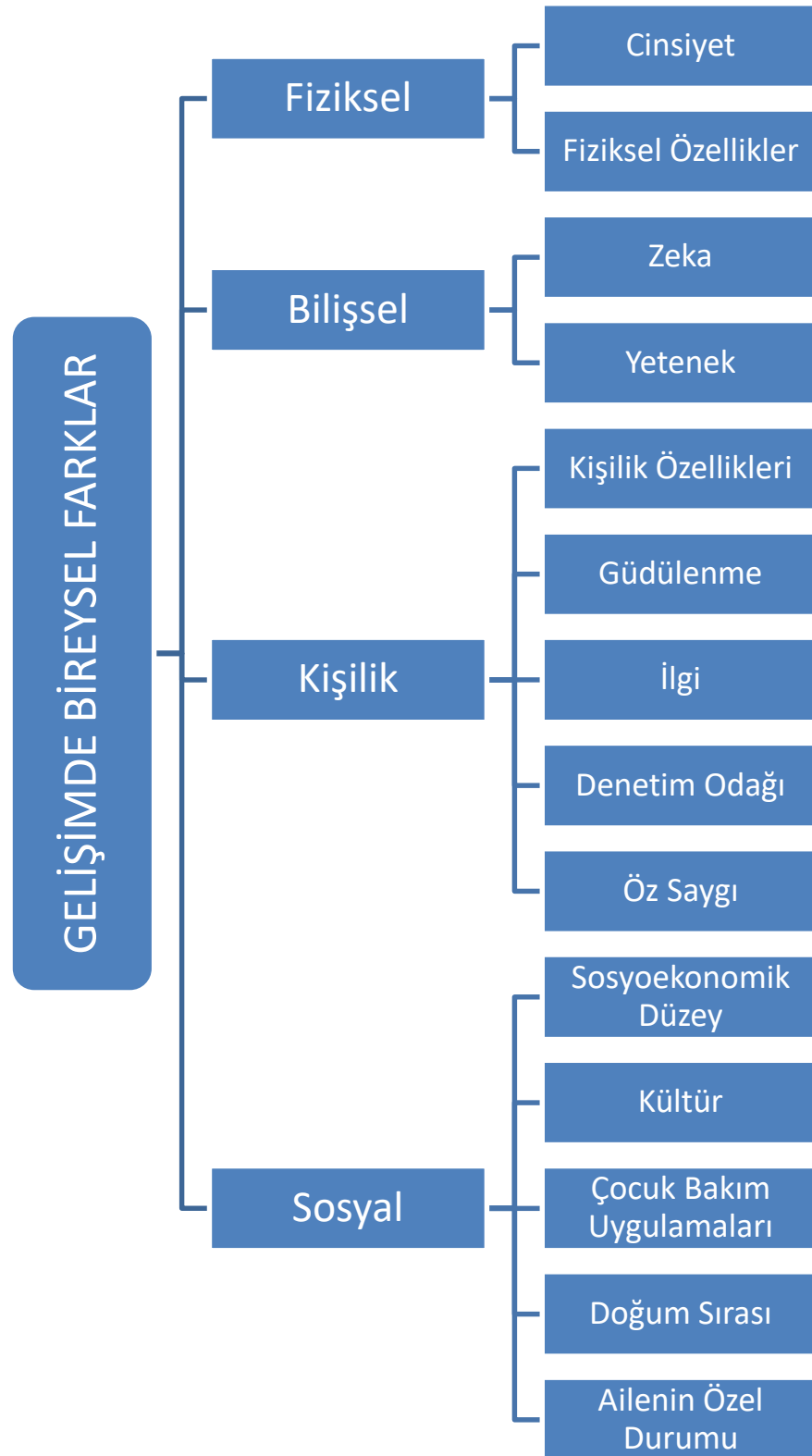
Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ
Dr. Öğr. Üyesi
Ceyhun OZAN

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
- Fiziksel gelişim alanına ilişkin farkları görebilecek,
- Bilişsel gelişim alanına ilişkin farkları kavrayabilecek,
- Kişilik gelişimi alanına ilişkin farkları öğrenebilecek,
- Sosyal gelişim alanına ilişkin farkları açıklayabileceksiniz.

ÜNİTE
11

GİRİŞ

İnsanlar pek çok bakımdan birbirlerinden farklıdırlar. Bu farklılıkların nedenleri, birey ve toplum açısından olası doğurguları her zaman ilgi çeken konuların başında gelmiştir. Birçok bilim alanı bu konunun aydınlığa kavuşturulmasına katkı sağlamıştır. Doğadaki en gelişmiş sistemlerden biri olan insanı ve onun davranışlarını çözümlemeye çalışmak oldukça zor ve karmaşık bir iştir. Bireyler arasındaki farklılıklardan çoğu zaman ilk dikkat çeken fiziksel farklılıklardır. Ancak bireyler yalnızca fiziksel açıdan değil, zihinsel, psikolojik, sosyal ve kültürel açıdan da birbirlerinden farklılık göstermektedirler.

Gelişimsel açıdan bireyler arasında farklılıklar vardır. Her çocuk aynı hızda büyüme ve gelişme göstermez, kendi hızına göre büyür ve gelişir. Fiziksel, sosyal ve kültürel çevrenin etkileşimi bireyin tüm gelişim alanlarını etkiler. Bu gelişim alanları fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal, kişilik ve cinsel gelişimdir. Bu gelişim alanlarında kimi bireyler normallik, kimileri normal dışılık, kimileri de engellilik özellikleri taşımakta ve farklılaşmaktadırlar. Bu nedenle hem genel hem de özel eğitime ihtiyaç duyulmuştur. Özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler; Görme, işitme, konuşma engelliler; bedensel yetersizliği ve süreğen hastalığı olanlar, üstün zekâlı ve yetenekliler, geri zekâlılar, öğrenme güçlüğü çeken çocuklar ve uyumsuz çocuklardır. Bireylerin bu farklılıklara göre hazırlanmış ortamlarda, özel programlar ve öğretmenlerle yetiştirilmesi gerekmektedir. Sınıf çalışması için öğretmenin her öğrencinin hazırbulunuşluğunu değerlendirmesi ve dikkate alması gerekir. Her öğrencinin gelişimsel ödevlerini yerine getirmedeki başarısının bilinmesi önemlidir. Çünkü bu ödevlerdeki güçlükler, öğrencinin sınıf etkinliklerine katılımını etkilemektedir. Örneğin bedensel engelli olmak bir öğrencinin önemini, sosyal ilişkilerini ve kendisi hakkındaki duygularını etkiler.

Bu ünite gelişimde bireysel farklar kapsamında fiziksel, bilişsel, kişilik ve sosyal gelişim alanlarına yönelik bireysel farklılıklara değinilecektir. Fiziksel gelişimde, cinsiyet; bilişsel gelişimde zekâ, küp kuramı, çoklu zekâ kuramı, duygusal zekâ; kişilik gelişiminde kişilik özellikleri, denetim odağı, öz saygı; sosyal gelişimde ise sosyoekonomik düzey, kültür, çocuk bakım uygulamaları, doğum sırası ve ailenin özel durumu konuları açıklanacaktır.

GELİŞİM SÜRECİNDE BİREYSEL FARKLAR

Bireyler arasındaki gelişimsel farkların nedeni kalıtım ve çevre ile ilgili etmenlerdir. Bu etmenleri birbirinden ayırmak son derece zordur. Genellikle her iki etmen birlikte bireyin fiziksel, bilişsel, kişilik ve sosyal gelişim alanı ile ilgili gelişim özelliklerini farklı şekillerde etkilemekte ve bireylerin arklı davranmalarına, düşünmelerine ve başarılı olmalarına neden olmaktadır. *Bireylerin gelişimsel farklılıkları dört temel gelişim alanına göre ele alınabilir:*

- Fiziksel gelişim alanına ilişkin bireysel farklar
- Bilişsel gelişim alanına ilişkin bireysel farklar
- Kişilik gelişim alanına ilişkin bireysel farklar
- Sosyal gelişim alanına ilişkin bireysel farklar

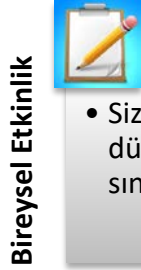
Bireyler arasındaki gelişimsel farklara kalıtım ve çevre ile ilgili etmenler neden olmaktadır.

Bireysel farklara ilişkin dört temel gelişim alanı içerisinde sayılabilecek özellikler Tablo 11.1’de gösterilmiştir.

Tablo 11.1. Gelişim Alanlarına Göre Bireysel Farklılıklar

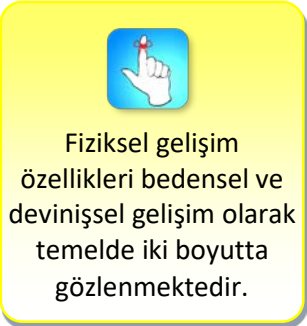
Fiziksel	Bilişsel	Kişilik	Sosyal
Cinsiyet Yaş Genel sağlık durumu Algılama kapasitesi	Zekâ Yetenek Bilişsel gelişim Öğrenme biçimi	Kişilik Özellikleri Güdülenme İlgiler Tutumlar- Önyargılar Öz Saygı Denetim Odağı Stresle Başa Çıkma	Sosyoekonomik düzey Aile yapısı ve desteği Akran ilişkileri Rol modelleri Doğum sırası

Tablo 11.1 incelendiğinde tabloya eklenecek başka bireysel farklılıklar da olduğu söylenebilir. Eğitim süreçlerinin benzerlikler temel alınarak düzenlendiği düşünülürse, karmaşık bir yapı sunan bireysel farklılıkların eğitimin en önemli ve zorlu alanlarından biri olarak ele almak yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla bireysel farklılıklarla ilgili sorumlulukları olan öğretmenlere önemli görevler düşmektedir.

- Siz de Tablo 11.1'e hangi özellikler eklenebileceğini düşünerek bireysel farklarla ilgili kendi sınıflandırmanızı oluşturunuz.

Bir öğretim etkinliği, hedef kitlesi olan öğrencilerin fiziksel, bilişsel, kişilik ve sosyal özelliklerini ve bu özelliklere dayalı ihtiyaçlarını dikkate aldığı ölçüde başarılı olabilecektir.

FİZİKSEL GELİŞİM ALANINA İLİŞKİN BİREYSEL FARKLAR

Fiziksel gelişim özellikleri bedensel ve devinişsel gelişim olarak temelde iki boyutta gözlenmektedir. *Fiziksel gelişim temelindeki bireysel farklılıklar öncelikle görünüm (uzunluk, ağırlık vb.) ve beraberinde beden işlevleri (cinsiyet özellikleri, üreme vb.) ve performans özellikleri (hızlı koşma vb.) bağlamında ele alınabilmektedir.*

Cinsiyet

Kadınla erkek davranışlarının, ilgi ve tutumlarının farklı olduğu bilinmektedir. Pek çok toplumsal yapı ve ahlaki değer de bu farklılıkları yansıtmaktadır. Bu durum tüm toplumlar için geçerli evrensel bir olgudur.

Okul öncesi eğitimden itibaren çocukların cinsiyetlerine göre, seçtikleri oyuncaklar, anne, baba ve öğretmenlerini çocuklardan beklentileri farklılaşmaktadır.

Çocuk iki yaşından itibaren kız ya da erkek olduğunun ayırdına varmaya başlamakta ve üç yaş civarında, insanların cinsel yönden erkek ve kadın olarak sınıflandırıldıklarını fark etmektedir. Cinsiyet rolü ise bireyin kendisini erkek ya da kadın olarak tanımlandıktan sonra kendi cinsiyetine uygun olduğunu düşündüğü biçimde davranması anlamına gelmektedir. Toplumda ideal erkek ve kadın davranışları ve duyguları tanımlanmıştır ve birey doğduğu andan itibaren “ideal erkek” ve “ideal kadına” yaklaşmak üzere yetiştirilir.

Okul öncesi eğitimden itibaren çocukların cinsiyetlerine göre, seçtikleri oyuncaklar, anne, baba ve öğretmenlerin çocuklardan beklentileri farklılaşmaktadır. Sınıf başkanları genellikle erkek çocuklardan seçilmekte, erkek çocuklar, iddialı branş ve derslere daha çok yönlendirilmektedir. Cinsiyete göre çocuklara farklı davranılmasının temelinde sosyokültürel anlayışlar yatmaktadır. Kız çocuklarının okumasının pek istenmediği yörelerde kızlardan başarı beklentisi de düşmektedir. Bu çocuklar küçük yaşlardan itibaren kendilerinin okumayacakları konusunda açık ya da örtük olarak baskı altında kalmaktadırlar. Günlük hayatın akışı da bu çocukların okul için zaman ayırmalarını zorlaştırmaktadır. Sosyokültürel etkiden farklı olarak bazı öğretmenler de psikolojik özelliklerinden kaynaklanan sebeplerle erkek veya kız çocuklara olumsuz davranabilmektedir.

Psikologların üzerinde anlaştıkları ve cinsiyete göre farklılık gösteren davranışlardan bazıları şunlardır:

Erkekler kızlardan daha saldırgandır. Bu farklılık iki yaşından itibaren kendini göstermeye başlar. Erkekler, mekân ilişkilerini görmede kızlardan daha iyidir. Matematiksel akıl yürütmede ergenlik çağından itibaren erkekler, kızlardan daha üstündür. İlk iki yılda kızlar daha hızlı dil gelişimi gösterirler. Sözel akıl yürütmede kızlar erkeklerden daha üstündürler ve ergenlik döneminden itibaren daha akıcı bir dile sahiptirler. Erkekler ilköğretim döneminden itibaren daha baskın kişilik özellikleri gösterirler. Öz güvenleri yüksektir, verilen görevleri doğru yapacakları konusunda kendilerine daha çok güvenirler. Kızlar daha çabuk olgunlaşır, erkeklerden doğumda altı hafta, ergenlikte iki yıl öndedirler. Okul süresince kızlar erkeklerden ortalama olarak daha yüksek notlar alırlar.

Cinsiyet rolü, kişinin içinde yaşadığı toplumda kendi cinsine atfedilen özellikleri taşıma derecesidir. Kız öğrencinin kadınsı özellikleri, erkek öğrencinin erkeksi özellikleri taşıması cinsiyet rollerini benimsemiş olmanın göstergesidir. Ancak son yıllardaki bakış açısı, erkeksi ve kadınsı özelliklerin olduğu, herkesin bir miktar kadın bir miktar erkek olduğu şeklindedir. Bu anlayışa göre dört tip insan vardır: erkeksiler (erkek rolü yüksek, kadın rolü düşük), kadınsılar (kadın rolü yüksek, erkek rolü düşük), cinsiyetsizler (her iki rolde de düşük) ve androjenler (her iki rolde de yüksek). Gelişmiş ülkelerde son yıllarda androjen olmak teşvik ediliyor ise de kişinin içinde yaşadığı toplumda uygun görülen rolü taşıması ruh sağlığı açısından çok önemlidir. Aksi hâlde, içinde yaşanılanı çevre tarafından dışlanma ve bazı davranış bozuklukları oluşabilmektedir.

BİLİŞSEL GELİŞİM ALANINA İLİŞKİN BİREYSEL FARKLAR

Bilişim gelişim temelindeki bireysel farklılıklar, bir yarıyla bilişsel kapasite diğer yarıyla bilişsel performans bağlamında ele alınabilecek özelliklerden ortaya çıkmaktadır. Örneğin; bilişsel gelişim özelliklerinin en belirgin değişkeni olan zekâ, hem zekâ düzeyi hem de zekâ türleri açısından ele alınabilmektedir.

Zekâ

Bireyler, problem çözme, öğrenme yeteneği ve soyut düşünme becerisi olarak tanımlanabilecek olan zekâ açısından oldukça farklı özellikler sergilerler.

Özellikle, ilk ve ortaokul dönemlerinde, çocuklar herhangi bir elemeye tabi olmadan okullara başlarlar. Bu sebeple, normal dağılımın her bölgesinden çocuğun aynı sınıfta bulunması mümkündür. Daha sonraki okul kademelerinde de çocuklar yetenek düzeylerine göre yönlendirilmedikleri için aynı sınıf içerisinde çok farklı zekâ düzeylerinden çocuğun bulunması söz konusu olabilir. Sonuç olarak zekâ, sınıflarda dikkate alınması gereken önemli bir bireysel farklılıktır. Ancak zekâyı sadece klasik IQ kuramında olduğu gibi matematik ve dil ağırlıklı olarak düşünmemek gerekir.

Zekânın tanımı psikologların uzun zamandır uğraştıkları ancak henüz uzlaşamadıkları bir konudur.

Zekânın tanımı psikologların uzun zamandır uğraştıkları ancak henüz uzlaşamadıkları bir konudur. Bazı uzmanlar zekâyı, problem çözme yeteneği bazıları, deneyim kazanma ve öğrenme kapasitesi olarak tanımlar. Bazıları ise zekânın yaratıcılık ve kişiler arası beceriler gibi özellikleri içerdiğini savunur. Zekânın ne olduğu konusunda ortaya atılan belli başlı kuramlar başlıca iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi zekâyı bir tek türü olan bir güç olarak açıklayan kuramlar, diğeri birden fazla türü olan bir yapı olarak gören kuramlardır.

Spearman'ın zekânın tek boyuttan oluştuğu düşüncesine zekâ ile ilgili öncü çalışmalardan biridir. Tek boyutlu zekâyı savunan psikologların çıkış noktası zekâ testlerinden elde edilen sonuçlarla çeşitli özellikler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalardır. Zekâ testleri üzerinde yapılan çeşitli araştırmalar, bireylerin çeşitli zihinsel yeterlilikleri (bilgi, kavrama, kelime bilgisi, aritmetik, vb.) ile zekâ testlerinden aldıkları puanlar arasında yüksek korelasyon olduğunu göstermiştir. Spearman, 1927'de zekânın g faktörü adını verdiği bir genel faktör ve bazı alt yeteneklerden oluştuğunu ileri sürmüştür. Spearman'a göre bir kişinin genel zekâsı yüksekse herhangi bir zihinsel etkinlikte başarılı olur. Thorndike ise 1930'lu yıllardaki çalışmalarıyla, hafıza, sözel akıcılık sözel kavrama, algısal hız, uzay ilişkilerini görselleştirme yeteneği, muhakeme ve sayısal yetenek gibi bir takım yetenekler belirlemiştir.

Guilford'un Küp Kuramı

Guilford, 1960'lı yıllarda zekânın *zihinsel işlemler* (düşünme süreçleri), *içerik* (düşündüğümüz şeyler) ve *ürün* (düşünmemiz sonucunda ortaya çıkan şey) olmak üzere üç temel kategorisinin olduğunu ileri sürmüştür.

Zihinsel işlemler, beş farklı alt kategoriye ayrılmaktadır: Biliş (eski bilgiyi tanıma ve yenisini keşfetme), iraksak düşünme (sadece bir tek çözümün

bulunduğu yerler), yakınsak düşünme (birçok cevabın uygun olabildiği yerler), değerlendirme (ne kadar iyi ne kadar doğru olduğu ile ilgili kararlar) ve hafıza.

İçerik kategorisi ise dört alt kategoriden oluşmaktadır: Görsel şekiller, kelime anlamları, semboller ve davranışlar. *Ürünler* kategorisi ise birimler, sınıflar, ilişkiler, sistemler, dönüşümler ve uygulamalar olmak altı alt kategoriye ayrılmaktadır. Altı ürünün dört nesneyi beş işleme tabi tutması (6X4X5) 120 farklı yeteneği oluşturmaktadır. Bu kuram, eni 6, boyu 4, yüksekliği 5 birim olan bir küp şeklinde gösterilir ve küp kuramı olarak adlandırılır. Guilford'un bu kuramı çok kapsamlı ve karmaşık olduğu için diğer psikologlar tarafından çok destek görmemiştir. Ancak çok boyutlu zekâ anlayışı ile ilgili araştırmalar yapılmasına öncülük etmiştir.

Gardner'ın Çoklu Zekâ Kuramı

Zihinsel engelli çocuklar üzerinde çalışan Howard Gardner, bu çalışmalar sırasında birçok zihinsel engelli çocuğun gelişmiş uzamsal, müziksel veya bedensel becerileri olduğunu gözlemlemiştir. Bu gözlemlere dayanarak toplumca tanınan kişileri inceleyerek sekiz farklı zekâ türü tanımlamıştır: *Sözel-dilsel, mantıksal-matematiksel, görsel-uzamsal, müziksel-ritmik, bedensel-kinestetik, özedönük (içsel), sosyal ve doğacı zekâ.*

Gardner'a göre zekâ, bir ya da birden fazla kültürel çerçeve içinde değerlendirilen bir sorun çözme veya ürün yaratma becerisidir. Çoklu zekâ kuramına göre zekâ türlerinden biri ya da birkaçı diğerlerinden daha önemli değildir ve tüm zekâlar eşit değerdedir. Her ne kadar 20. Yüzyıl Batı kültürü matematik ve dil becerilerine daha çok önem vermiş olsa da diğer kültürler farklı zekâ alanlarına da değer vermiştir.

Farklı zekâ alanları her zaman birlikte çalışırlar ancak bu çok karmaşık yollarla gerçekleşir. Bir zekâ, engelli bireyler ve dâhiler dışında her zaman birbirleriyle etkileşim halindedir.

Çoklu zekâ kuramına göre zekâ türlerinden biri ya da birkaçı diğerlerinden daha önemli değildir ve tüm zekâlar eşit değerdedir.

Örnek

- Bir futbol oyuncusu bedensel zekâyı, koşma, yakalama ve topa vurma eylemlerini yaparken; görsel-zamsal zekâyı, sahayı ve görevini tanıırken; dilsel ve sosyal zekâyı, oyun kurallarını öğrenirken ve takımıyla tartışırken, paylaşırken; özedönük zekâyı ise kendini değerlendirirken kullanmaktadır.

Gardner'ın sekiz zekâ alanı, zekâ alanlarının temel özellikleri ve bu zekâ alanlarına uygun meslekler Tablo 11.2'de gösterilmiştir.

Tablo 11.2. Çoklu Zekâ Alanları ve Temel Özellikleri

Zekâ Alanı	Temel Özellikler	Uygun Meslekler
Sözel-Dilsel	Bir dilin temel işlemlerini açıkça kullanabilme becerisidir. Okuma, yazma, dinleme ve konuşma ile iletişim sağlama önemlidir.	Yazar Politikacı Gazeteci
Mantıksal-Matematiksel	Tümevarım ve tümdengelim ile akıl yürütme, soyut problemleri çözme ve birbiri ile ilişkili kavramlar, düşünceler arasındaki karmaşık ilişkileri anlama becerisidir. Bilimsel hipotezleri sınıflandırma, öngörü, öncelik verme ve oluşturma, neden sonuç ilişkilerini anlama becerilerini içerir.	Araştırmacı Bilim insanı Mühendis Muhasebeci Felsefeci
Görsel-Uzamsal	Görsel dünyayı doğru olarak algılama ve kişinin kendi görsel yaşantılarını yeniden oluşturma kapasitesidir. Şekil, renk, biçim ve dokunuşu “zihnin gözü” ile görme ve bunları resim olarak somut temsillerine dönüştürme becerilerini içerir.	Mimar Denizci Sanatçı
Müziksel-Ritmik	Müzikle ilgili şemalar oluşturma, müziğin ve ritmin yapısına değer verme, melodi, ritim ve sesleri taklit etme, tanıma ve oluşturma, seslere karşı duyarlılık, ton ve ritimlerin değişik özelliklerini kullanma kapasitelerini içerir.	Müzisyen Besteci
Bedensel-Kinestetik	Önceden planlanmış vücut hareketlerini kontrol etme, planlanmamış vücut hareketlerini kontrol etme, zihin ve beden arasında bağ kurma, bedenin farkında olma, pandomim yetenekleri ve bedeni tümüyle iyi kullanma kapasitelerini içerir.	Sporcu Dansçı
Özedönük (İçsel)	Farklı duyguların farkında olma, düşünsellik, konsantrasyon, üstbiliş, özü tanıma ve değer verme, yüksek düzeyli düşünme becerileri ve akıl yürütme kapasitelerini içerir.	Psikolog Felsefeci Din görevlisi
Sosyal	Bir bireyin ruhsal durumunu, duygularını okuma, insanlarla sözsüz ya da sözlü etkili iletişim kurma, grupta iş birliği içinde çalışma, karşıdaki kişinin bakış açısıyla	Öğretmen Psikolog Pazarlamacı

	dinleme, empati kurma ve sinerji kazanma ve yaratma kapasitelerini içerir.	Politikacı
Doğacı	Doğal bitki örtüsüne duyarlılık, doğa ile bütünleşme, doğanın tepkilerine karşı duyarlılık, farkındalık, canlılar ile etkileşim kurma, koruma, bitki yetiştirme, doğadaki bitki ve hayvanları tanıma ve sınıflama kapasitelerini içerir.	Doğa bilimci Botanikçi Zoolog Çiftçi

Sosyal zekâsı yüksek bireylere, psikolog, öğretmen, pazarlamacı ve politikacı gibi meslekler daha uygundur.

Gardner, modelinin eğitim alanındaki uygulamasını onaylamasına karşın, yaklaşımın yanlış uygulamalarına da tanık olmuştur. *Aşağıda Gardner'ın kuramının kullanımı hakkında verdiği bazı öneriler yer almaktadır:*

- Her konunu sekiz zekâ alanına karşılık gelen sekiz farklı yolla etkili bir şekilde öğretilebileceğini varsaymak için hiçbir sebep yoktur ve bunu yapmaya teşebbüs etmek boşa çaba harcamaktır.
- Belirli bir zekâ tipini uygulamanın yeterli olduğunu varsaymayın. Örneğin, bedensel-kinestetik beceriler açısından, rastgele kas hareketlerinin bilişsel becerilerin geliştirilmesi ile ilgisi yoktur.
- Çocuklar farklı zekâ alanları ile ilgili bir etkinlik üzerinde çalışırken, bir zekâ türünün arka plan etkinliği olarak kullanılmasının yararlı olduğuna inanmak için hiçbir neden yoktur. Örneğin; Gardner, öğrencilerin matematik problemlerini çözdükleri sırada müziğin arka planda çalınmasının kuramının yanlış bir uygulaması olduğunu belirtmektedir.

Gardner, varoluşçu zekâ olarak dokuzuncu bir zekâ alanı düşünmüş ancak henüz kuramına eklememiştir. *Zekâ alanlarının kesin sayısı eğitimler için çok da önemli bir etken değildir.* Önemli olan bir alanda iyi ya da kötü performansın hiçbir şekilde diğer alanda benzer performansı garanti etmediği fikridir. Çocukları “akıllı” ya da “akıllı değil” olarak düşünmekten sakınılmalıdır çünkü akıllı olmak için çeşitli yollar vardır. Ne yazık ki okullar geleneksel olarak sadece çok dar bir gruba performans hakkı tanımaktadır, özellikle Gardner'ın sözel-dilsel ve mantıksal-matematiksel zekâ (sekiz zekâ alanından sadece ikisi) alanlarına göre öğrencilerin dar bir hiyerarşisini oluşturmaktadırlar. Okullar tüm öğrencilerin akıllı olmasını istiyorlarsa, farklı etkinlikler düzenlemeli ve bireysel olarak öğrencilerin geçmiştekine göre daha iyi performanslarını ödüllendirmeliler.

Duygusal Zekâ

Öğrencilerin pek çoğunun sıkıntılarıyla baş edebilecek yeterlikte olmadıkları, dürtülerini kontrol altında tutamadıkları, dinleyip odaklanamadıkları, öğrenmekle ilgilenmedikleri ya da işlerinin sorumluluğunu almadıkları bir zamanda, bu becerilerini destekleyecek herhangi bir etmen, eğitimlerine de yardımcı olur. Ayrıca, duygusal zekânın ve duygusal okuryazarlığın geliştirilmesi de öğrenme kalitesine katkı sağlar.

Okullar tüm öğrencilerin akıllı olmasını istiyorlarsa, farklı etkinlikler düzenlemeli ve bireysel olarak öğrencilerin geçmiştekine göre daha iyi performanslarını ödüllendirmeliler.

Duygusal zekâ, kendini harekete geçirebilme, aksiliklere rağmen yoluna devam edebilme, dürtüleri kontrol ederek tatmini erteleyebilme, ruh hâlini düzenleyebilme, sıkıntıların düşünmeyi engellemesine izin vermeme, kendisini başkasının yerine koyabilme ve umut besleme olarak tanımlanabilir. Duygusal zekâ aşağıdaki yetenekleri kapsamaktadır:

Özbilinç: Kişinin iç dünyasında olup bitenin sürekli farkında olmasıdır. Özbilinç, duyguların yoğunluğuyla dağılabilecek abartılı bir tepki vermeye ya da algılananı abartmaya açık bir dikkat hâli değildir. Tam aksine, fırtınalı duygular içinde bile kendine yönelik olabilmeyi sürdüren tarafsız bir haldir.

Duyguları idare edebilme: Duyguları uygun şekilde harekete geçirmektir. İnsanın kendini iyi hissetmesi için tatsız duygulardan kaçınmaları gerekli değildir, ancak fırtınalı duyguların tüm olumlu ruh hallerinin yerini alana kadar kontrolden çıkmaması gerekir. Kişinin ruh halinin bir günün sabahından ertesi güne farklılık göstermesi doğaldır; ancak ruh hâlinin haftalık ya da aylık ortalaması, onun genel olarak kendini nasıl hissettiğini gösterir.

Kendini harekete geçirebilme (motivasyon): Duyguları bir amaç doğrultusunda harekete geçirmektir. Yaptığımız işe, heves ve keyifle –hatta uygun düzeyde bir kaygıyla- motive olduğumuz ölçüde bizi başarıya ulaştırır.

Başkalarının duygularını anlayabilme (empati): Kendini başkalarının yerine koyabilmedir. Empatinin kökeni özbilinçtir, duygularımıza ne kadar açıksak, hisleri okumayı da o kadar iyi beceririz. Kendilerinin ne hissettikleri konusunda kafası karışık olanlar, başkaları hislerini onlarla paylaştığında da aynı şekilde bir karmaşa yaşarlar. Başkalarının ne hissettiğini kaydedememek duygusal zekâ bakımından büyük bir eksiklik, insan olmak anlamında da trajik bir başarısızlıktır. Çünkü ilginin, şefkatin kökü olan duygusal ahenk, empati (başkasının duygusunu paylaşabilme) yetisinden kaynaklanır.

İlişkileri yürütebilme: Kişilerarası etkili ilişki kurabilme, sosyal becerilerdir. Diğlerinin duygularını yönetebilmek, insanlarla ilişki yürütme sanatının özünü oluşturur. İnsanlar arası ilişki becerileri, özyönetim ve empatinin olgunlaşmasını gerektirir. Bu becerilerin eksikliği, en parlak zekâlı kişilerin ilişkilerini berbat ederek, ukala, itici ya da duyarsız algılanmalarıyla sonuçlanır. Önemli bir sosyal yeterlik de kişilerin duygularını ne kadar iyi ifade edebildikleridir.

KİŞİLİK GELİŞİMİ ALANINA İLİŞKİN BİREYSEL FARKLAR

Kişilik gelişimi temelindeki bireysel farklılıklar psikolojik ve duyuşsal nitelikli olarak değerlendirilse de içeriğine bakıldığında bilişsel boyuttan çok da ayrıştırılamayacağı söylenebilir. Örneğin; içedönük ya da dışadönük olma, güdülenme, denetim odağı, problem çözme vb. tüm konular psikolojik ve duyuşsal nitelikli ve kişilik özelliği bağlamında ele alınsa da her birinin içindeki bilişsel işleyişler de dikkat çekicidir. Kişilik gelişimi temelindeki tün bireysel farklılıklar kişilik özellikleri boyutunda ele alınabilecek özelliklerdir.

Kişilik Özellikleri

Eysenck, kişiliği içedönüklük ve dışadönüklük olmak üzere iki temel faktör üzerinden açıklamaktadır.

Bir kişilik tipinin diğer kişilik tipine üstünlüğü yoktur, yalnızca farklılıklar söz konusudur.

Kişilik, Cüceloğlu'nun (2005) tanımına göre *“Bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, onu diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir.”*. Günümüzde kişilik özellikleriyle ilgili önemli çalışmalardan biri de Jung'u temel alan Eysenck tarafından yapılmıştır. Eysenck, kişiliği içedönüklük ve dışadönüklük olmak üzere iki temel faktör üzerinden açıklamaktadır. İçedönük kişilik yapısı sergileyenler, tuhaf ve içine kapanık insanlar değil, yalnızca kendi öznel ilgi alanlarına odaklanan insanlardır. Bir kişilik tipinin diğer kişilik tipine üstünlüğü yoktur, yalnızca farklılıklar söz konusudur. Ayrıca insanlar tamamen içedönük ya da dışadönük olmayabilirler. Her iki özelliğe de farklı oranlarda sahip olunabilmektedir.

İçedönük bireylerin genel özellikleri: Kendi başına kalmayı tercih eden, oldukça çekingen, mahcup, sessiz, ciddi, sürekli iç gözlem yaparak kendini inceleyen, çok yakın ve özel arkadaşları dışında diğer insanlara mesafeli davranan, ketum ve ihtiyatlı, konuşmadan önce düşünen, atak olmayan, heyecanla yapılan ani hareketlerden kaçınan, günlük yaşamın olağan sorunlarını oldukça ciddiye alan, hemen her zaman duygularını sıkı kontrol altında tutan, kolay öfkelenmeyen, güvenilir ancak bir miktar kötümser, etik standartlara çok önem veren...

Dışadönük bireylerin genel özellikleri: Sosyal, çok sayıda arkadaşı olan, çevresinde sürekli konuşacak birilerine ihtiyaç duyan, kendi başına kalmayı, okumayı ve yalnızca ders çalışmayı sevmeyen, heyecan ve coşku arzulayan, tehlikeli durumlara atılmaktan çekinmeyen, planlanmamış bile olsa ani karar verip atak davranabilen, şaka yapmaktan hoşlanan, hazır cevap, kaygısız, kayıtsız, sıkıntısız, kolay iletişim kuran, iyimser, neşeli ancak hareketli, saldırgan olma eğiliminde, genellikle duygularını kontrol edip kendisini dizginleyemeyen ve tepkilerine her zaman güvenilmeyen...

Bireysel farklılıkların değerlendirilmesi açısından kişilik tiplerini, insan davranışlarını ve kişilik gelişimini açıklamaya yönelik yaklaşımlar yalnızca iki faktörden ibaret değildir. *Psikolojik anlamda sağlıklı-sağlıksız kişilik özellikleri ya da psikolojik/bedensel rahatsızlıklara yatkınlık sağlayan kişilik özellikleri bağlamında ele alınabilecek bireysel farklılıklar da söz konusudur.* Örneğin; A tipi kişilik yapısı gösteren bireyler mükemmeliyetçi, ayrıntılara önem veren, içsel denetim odaklı bireyler olarak, yüksek düzeyde stres yaşayan ve buna bağlı olarak da kalp hastalıklarına yakalanma olasılıkları yüksek olan bireylerdir. Aslında A tipi kişilik yapısına sahip bireyler çoğunlukla okul ve iş yaşamında oldukça başarılı ve lider konumunda bireylerdir. Ancak titiz, aşırı mükemmeliyetçi özellikler gösterdikleri ve kontrol edilemez yaşantıları da kontrol etme eğilimi gösterdikleri için beden ve ruh sağlığı olumsuz etkilenen bireyler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Buna karşılık B tipi kişilik yapısı gösteren bireyler ise yaşama daha esnek bakabilen bireyler olarak tanımlanmaktadır. Bu iki farklı kişilik özelliğinin eğitim etkinliklerinde de önemli yansımaları bulunmaktadır.

Örnek

- A tipi kişilik yapısı sergileyen bireyler genellikle, çalışmalarını uygun ve yeterli biçimde tamamlamış olmalarına karşın sıklıkla stres yaşayan bireylerdir.

Farklı kişilik yapısına sahip öğrencilerin örgün eğitim kurumlarında aynı öğrenme öğretme etkinliklerine katıldıkları düşünülüğünde, eğitimcilere, özellikle de öğrencilerle her gün birebir iletişime giren ve onların akademik olduğu kadar kişilik gelişimlerini de olumlu ya da olumsuz etkileme potansiyeline sahip öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. *Bu bağlamda aşağıdaki öneriler sunulabilir:*

- İçedönük ve dışadönük öğrencilerin özellikleri bilinmelidir.
- Farklı kişiliklere saygı duyulmalı, ihtiyaçlara duyarlı olunmalı, farklılıkları geliştirmenin önemi kavranmalıdır.
- İçedönük öğrencilere ilişkin yanlış inanç ve tutumlar ortadan kaldırılmalıdır.
- Dışadönük öğrenciler sınıf yönetimi bakımından bir sorun gibi algılanmamalıdır.
- Olumsuz eleştiri ve geri bildirimlerden kaçınılmalıdır.
- İçedönük öğrencilerin yalnız kalma ihtiyaçları için imkân oluşturulmalıdır.
- Öğrencilerin kişilikleriyle ilgili doğal öğrenme biçimleri dikkate alınmalı, sınıf ortamı farklı kişilik yapılarına göre düzenlenmelidir.
- İçedönüklerin sınıf içi tartışmalara katılımı sağlanmalıdır.
- İçedönüklerin yetersiz olduğu alanlarda gelişimleri için desteklenmelerine özen gösterilmelidir.
- Dışadönük öğrencilere verimli ders çalışma yöntemleri öğretilmelidir.
- Dışadönük öğrencilere etkili sorun çözme becerileri öğretilmelidir.
- Mesleki yönlendirmede içedönük ve dışadönük kişilik özellikleri dikkate alınmalıdır.
- Dil öğrenmede farklı stratejilerin kullanımı desteklenmelidir.

Dışadönük öğrenciler sınıf yönetimi bakımından bir sorun gibi algılanmamalıdır.

Denetim Odağı

Son yıllarda psikolojinin önemli araştırma konularından biri olan denetim odağı, kişinin olayların sebeplerini nerede aradığı ve görmeye çalıştığı anlamına gelir. Konu ile ilgili yapılan bilimsel araştırmalarda, dışsal denetimlilere oranla içsel denetimlilerin;

- Okul başarılarının yüksek olduğu,
- Akademik etkinliklerde daha çok zaman harcadıkları,
- Özellikle yarışma ortamlarında daha üstün başarı gösterdikleri,
- Sosyal olaylarda daha etkin oldukları,
- Sosyal olaylarda daha üstün başarı gösterdikleri,

- Olumsuz etkilere daha fazla direndikleri,
- Kendilerini daha etkili, güvenli ve bağımsız kişiler olarak algıladıkları,
- Daha fazla kişisel sorumluluk alabildikleri,
- Girişimci, atılgan, duygusal yönden daha sağlıklı ve dengeli kişiler oldukları,
- Savunma mekanizmalarına daha az başvurdukları,
- Daha özgür ve sosyal davranışlara sahip oldukları,
- Çevreyle daha iyi baş etme davranışları gösterdikleri,
- Daha nesnel oldukları ve
- Etkili iletişim kurmada daha başarılı ve etkin olduklarını sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sonuç olarak; araştırmalara dayalı olarak özetlenen bu bulgular, içsel denetimli olmanın “olumlu bir kişilik özelliği” olduğu kanısını kuvvetle vurgularken, dışsal denetimliliğin ise tersi bir durumu betimlediğini, başka bir deyişle dışsal denetimli olmanın insanlar için bir “engel” oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu yargı, araştırmacıları denetim odağının belirleyicilerine, başka bir deyişle içsel ya da dışsal denetimli oluşa yol açan ön koşulların araştırılmasına yönlendirmiştir. Böylece, elde edilen bulguların sonucunda, *insanların dışsallıktan içsellığe doğru değişimini sağlayabilme gibi pratik yararların beklenmesi bireysel açıdan olduğu kadar, toplumsal açıdan da son derece önemlidir.*

Öz Saygı

Öz saygı, kişinin kendisine karşı beslediği olumlu duyguları ifade eder. Bazı kişilerin öz saygısı yüksekken, bazı kişilerin düşük düzeydedir. Bu durum da kişinin davranışlarını, başkalarıyla olan ilişkilerini etkilemekte, derslere karşı tutumlarında da önemli rol oynamaktadır. Genel olarak kendisine saygı duyma ihtiyacı duyduğu, bir takım olumsuz çevre koşulları bu saygıyı beslememiş olsa bile, okulda öğrencilerin öz saygılarını artırmaya yönelik tutum ve davranış geliştirmek gerektiği belirtilmektedir.

SOSYAL GELİŞİM ALANINA İLİŞKİN BİREYSEL FARKLAR

Çocuklar okula başladıkları zamana kadar dil, inanç, tutum, davranış şekilleri ve gıda tercihleri gibi yaşadıkları ortamın kültüründen birçok yönden etkilenirler. Bir grubun ortak tutum, davranış ve değerleri bir bütün olarak kültürü oluşturur. Her toplumun ve milletin ortak bir kültürü vardır. Türk milletinin de kendine özgü bir kültürü vardır. Nesilden nesile aktarılan kültür, toplumdaki bireylerin benzer özelliklere sahip olmasını ve bir arada tutulmasını sağlar. Ancak, aynı toplum içinde insan toplulukları ortak geçmişleri, yaşadıkları bölge, ekonomik uğraşları ve sosyoekonomik durumlarına göre farklı kültürler geliştirirler. Ülkemizde de köy, kent, kasaba, gecekondu kültürü farklı olduğu gibi kültür, bölgelere göre de değişmektedir. Her öğrenci ailesinin ait olduğu alt kültürün özelliklerine uygun davranış ve değerlere sahip olarak okula başlar.

Her öğrenci ailesinin ait olduğu alt kültürün özelliklerine uygun davranış ve değerlere sahip olarak okula başlar.

Sosyoekonomik Düzey

Modern toplumlarda sosyoekonomik düzey, ailenin gelir düzeyi, eğitim durumu, yaşadığı yer, sahip olduğu güç ve saygınlık gibi unsurlar tarafından belirlenir. Bireyler, toplumda bu özelliklere göre düşük, orta ve yüksek olmak üzere gruplara ayrılır. Her bir gruba ait olan bireylerin yaşam tarzları, sahip oldukları değerler birbirine benzer.

Sosyoekonomik düzeyi düşük çocukların daha az olanağa sahip olduğu, sosyoekonomik düzeyi yüksek çocukların ise daha çok imkâna sahip olduğu ve bu yüzden kalıtımla gelen sınırlılıklarının en azından bir kısmını telafi edebilecekleri söylenebilir. Sosyoekonomik düzeyi düşük çocuklar ise kalıtımlar getirdikleri bir takım üstünlükleri, imkânsızlıklar nedeniyle ortaya koyamayabilirler.

Okul başarısı ile sosyoekonomik düzey arasında yüksek düzeyde bir ilişki vardır. Tüm toplumlarda yüksek sosyoekonomik düzeyli öğrencilerin büyük bir çoğunluğu düşük sosyoekonomik düzeyli öğrencilere göre eğitim kurumlarına daha uzun süre devam etmekte ve başarı durumları daha yüksek olmaktadır.

Düşük sosyoekonomik düzeyli öğrencilerin neden başarısız olduklarına yönelik yapılan araştırmalar, bu gruba giren öğrencilerin eski kıyafetleri, bakımsız görünüşleri, konuşma hataları gibi nedenlerle öğretmenler tarafından olumsuz algılandıklarını ve öğretmenlerin bu öğrenciler hakkında düşük başarı beklentisi geliştirdiklerini göstermiştir. Bu durumda akademik benliklerini olumsuz yönde etkilemekte ve gerçekten başarısız olmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte düşük sosyoekonomik düzeyli ailelerin de çocuklarından beklentileri düşüktür. Ailenin içinde bulunduğu toplumda ve yakın çevresinde akademik yönden başarılı kişiler bulunmadığı için bu aileler öğrenilmiş çaresizlik geliştirerek çocuklarının da başarılı olamayacağına inanırlar.

Düşük sosyoekonomik düzeyli öğrencilerin başarısız olmalarının diğer bir nedeni de yaşadıkları çevredir. Bu gruba giren aileler genellikle kırsal bölgelerde ya da kentlerin varoş bölgelerinde yaşamaktadırlar. Devletin bu bölgelere iyi eğitim olanakları sunması oldukça zordur. Genellikle bu bölgelere yeni mezun öğretmenler atanmakta bazı okullarda ise öğretmen bulmakta güçlük çekilmektedir. Bu durum, eğitimde fırsat eşitliği sağlanamamasına ve buralardaki öğrencilerin başarısız olmasına neden olmaktadır.

Düşük sosyoekonomik düzeyli öğrencilerin diğer bir sorunu da erken yaşta ailelerinin geçimine katkıda bulunmak için çalışmak zorunda kalmalarıdır. Bu aileler genellikle çocuklarını ekonomik yaşama çok erken katmaktadırlar. Çalışmak zorunda kalan çocuklar ya başarısız olmakta ya da eğitim kurumlarını erken yaşta terk etmek zorunda kalmaktadırlar. Öğretmenlerin öğrencilerle ilişkilerinde bu özelliklerin farkında olmaları öğrencilerin başarılarını artırmada etkili olabilir.

Kültür

Sosyoekonomik düzeyi yüksek olmasa bile, gerek olaylara yaklaşma gerekse çocuk yetiştirme açısından bazı ailelerin çocuklarına daha olumlu bir ortam

Okul başarısı ile sosyoekonomik düzey arasında yüksek düzeyde bir ilişki vardır.

sağladıkları da bir gerçektir. Çocuğun sokaktaki çevresi de bu grup içerisinde değerlendirilebilir. Kısacası *kültür çocuğun nefes aldığı ortamın kültürel düzeyini ifade etmektedir*. Bazı kaynaklar sosyoekonomik düzey yerine bu etmene yakın bir anlamda sosyokültürel düzeyden söz etmektedirler. Özetle, öğrencinin içinde bulunduğu kültürel atmosfer başarısı üzerinde oldukça etkilidir.

Kültürün en önemli öğelerinden biri de dildir. Ülkemizin birçok yöresinde Türkçe düzgün konuşulmamaktadır. Hatta ilkokula başladığında Türkçe konuşamayan on binlerce çocuk bulunmaktadır. Düşüncenin gelişimi büyük ölçüde dile bağlıdır. Dilin iyi kazanılamaması düşünce gelişimini de sekteye uğratmaktadır. Halen uygulanmaya başlama aşamasında olan, okul öncesi eğitimin bir yıl zorunlu olması, çocukların dil, düşünce ve kültür gelişimini olumlu etkilemesi açısından önemlidir. Böylece hem Türkçe'nin doğru kullanılabilmesi hem de okul ortamıyla tanışmış olma, çocukların ilkokula hazır olarak başlamalarını sağlayabilir.

Çocuk Bakım Uygulamaları

Ailenin çocuk yetiştirme tutum ve davranışları çocukların davranış özelliklerini de farklılaştırmaktadır. Çocuk uygunsuz bir davranışta bulunduğu bu davranışa nasıl karşılık verildiği çocuğun kişiliğini etkilemektedir. Bu tür durumlarda dövülen ve küfredilen çocuklar huzursuz ve hırçın olmaktadır. Buna karşılık, böyle durumlarda olumlu yaklaşım gören çocuklar daha sakin ve huzurlu ilişki kurabilmektedirler.

Çocukların kendilerine güven duymaları ve kendilerini yeterli hissetmeleri için uygun ev ortamı şu özelliklere sahip olmalıdır:

- Çocuğun, evde sınırlama ve yasaklamalardan uzak özgürce ve güvenle kendini ortaya koyabilmesi,
- Çocuğun istek ve ihtiyaçlarına duyarlı davranılması,
- Çocuğun başarılarının farkında olunması ve övülmesi
- Çocuğun merak ve azim duygularının teşvik edilmesi,
- Çocukla ilgilendiği konularda konuşulması.

Doğum Sırası

Aynı aile içinde bile olsalar çocukların yaşantıları birbirlerinden farklı olmaktadır. Araştırmalar, doğum sırasının kişiler üzerinde etkili olduğunu gösteren bulgular ortaya koymaktadır. Örneğin; ilk çocukların sonrakilere göre biraz daha yetişkin yönelimli, kendilerini kontrol eden, uyma eğiliminde olan, endişeli, başarısızlıktan korkan, çalışkan ve edilgen oldukları görülmektedir. Ayrıca, ilk doğanlar daha başarılı olma eğilimindedir.

Sonraki çocuklar konusunda ilk veya tek çocuklar kadar belirgin şeyler söylemek zordur.

Tek çocuklar da başka bir takım özelliklere sahiptirler. Tek çocuklar, daha bencil, kendini düşünen yalnız ve toplumdan uzak oldukları şeklinde bir önyargı bulunmasına rağmen, daha güvenli, uyumlu ve başarılı oldukları şeklinde araştırmalar bulunmaktadır.

Sonraki çocuklar konusunda ilk veya tek çocuklar kadar belirgin şeyler söylemek zordur. Çünkü sonraki çocukların durumu evde az veya çok çocuk olmasına göre değişmektedir. Genel olarak sonraki çocuklar üzerinde pek durulmamaktadır. Kısaca, onların daha dışadönük ama daha az başarı eğilimli oldukları söylenebilir.

Asıl üzerinde durulan çocuklar ise son çocuklardır. Onlar ailenin göz bebekleridir. Başarı yönelimleri yüksektir, iyimser ve güvenlidirler.

Ailenin Özel Durumu

Bu grupta, boşanmış ailelerin çocukları, başıboş bırakılan, suiistimal ve ihmal edilen ve çalışan çocuklar yer almaktadır. Bu çocuklarla ilgili ülkemiz şartlarında yapılan araştırmalar yetersizdir. Ancak öğretmenlerin bu çocuklarla ilgili olarak dikkatli olmaları yerinde bir davranış olur. Bu durumlar, çocuk üzerinde olumsuz sonuçlara yol açma ihtimalleri çoğu zaman yüksek olan durumlardır.

Özet

•GELİŞİMDE BİREYSEL FARKLAR

•Bireyler arasındaki gelişimsel farkların nedeni kalıtım ve çevre ile ilgili etmenlerdir. Bu etmenleri birbirinden ayırmak son derece zordur. Genellikle her iki etmen birlikte bireyin fiziksel, bilişsel, kişilik ve sosyal gelişim alanı ile ilgili gelişim özelliklerini farklı şekillerde etkilemekte ve bireylerin farklı davranmalarına, düşüncelerine ve başarılı olmalarına neden olmaktadır. Bireylerin gelişimsel farklılıkları dört temel gelişim alanına göre ele alınabilir: Fiziksel gelişim alanına ilişkin bireysel farklar, bilişsel gelişim alanına ilişkin bireysel farklar, kişilik gelişim alanına ilişkin bireysel farklar, sosyal gelişim alanına ilişkin bireysel farklar.

•Eğitim süreçlerinin benzerlikler temel alınarak düzenlendiği düşünülürse, karmaşık bir yapı sunan bireysel farklılıkların eğitimin en önemli ve zorlu alanlarından biri olarak ele almak yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla bireysel farklılıklarla ilgili sorumlulukları olan öğretmenlere önemli görevler düşmektedir.

•**Fiziksel Gelişim Alanına İlişkin Bireysel Farklar:** Fiziksel gelişim özellikleri bedensel ve devinimsel gelişim olarak temelde iki boyutta gözlenmektedir.

•**Cinsiyet:** Çocuk iki yaşından itibaren kız ya da erkek olduğunun ayırdına varmaya başlamakta ve üç yaş civarında, insanların cinsel yönden erkek ve kadın olarak sınıflandırıldıklarını fark etmektedir. Cinsiyet rolü ise bireyin kendisini erkek ya da kadın olarak tanımlandıktan sonra kendi cinsiyetine uygun olduğunu düşündüğü biçimde davranması anlamına gelmektedir. Toplumda ideal erkek ve kadın davranışları ve duyguları tanımlanmıştır ve birey doğduğu andan itibaren “ideal erkek” ve “ideal kadına” yaklaşmak üzere yetiştirilir.

•**Bilişsel Gelişim Alanına İlişkin Bireysel Farklar:** Bilişim gelişim temelindeki bireysel farklılıklar, bir yarıyla bilişsel kapasite diğer yarıyla bilişsel performans bağlamında ele alınabilecek özelliklerden ortaya çıkmaktadır.

•**Zekâ:** Spearman’ın zekânın tek boyuttan oluştuğu düşüncesine zekâ ile ilgili öncü çalışmalardan biridir. Tek boyutlu zekâyı savunan psikologların çıkış noktası zekâ testlerinden elde edilen sonuçlarla çeşitli özellikler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalardır. Zekâ testleri üzerinde yapılan çeşitli araştırmalar, bireylerin çeşitli zihinsel yeterlilikleri (bilgi, kavrama, kelime bilgisi, aritmetik, vb.) ile zekâ testlerinden aldıkları puanlar arasında yüksek korelasyon olduğunu göstermiştir.

•**Guilford’un küp kuramı:** Guilford, 1960’lı yıllarda zekânın zihinsel işlemler (düşünme süreçleri), içerik (düşündüğümüz şeyler) ve ürün (düşünmemiz sonucunda ortaya çıkan şey) olmak üzere üç temel kategorisinin olduğunu ileri sürmüştür.

•**Gardner’in çoklu zekâ kuramı:** Gardner, toplumca tanınan kişileri inceleyerek sekiz farklı zekâ türü tanımlamıştır: Sözel-dilsel, mantıksal-matematiksel, görsel-uzamsal, müziksel-ritmik, bedensel-kinestetik, özdedönük (içsel), sosyal ve doğacı zekâ. Gardner, varoluşçu zekâ olarak dokuzuncu bir zekâ alanı düşünmüş ancak henüz kuramına eklememiştir. Zekâ alanlarının kesin sayısı eğitimciler için çok da önemli bir etken değildir. Önemli olan bir alanda iyi ya da kötü performansın hiçbir şekilde diğer alanda benzer performansı garanti etmediği fikridir.

•**Duygusal zekâ:** Duygusal zekânın ve duygusal okuryazarlığın geliştirilmesi öğrenme kalitesine katkı sağlar. Duygusal zekâ, öz bilinç, duyguları idare edebilme, kendini harekete geçirebilme, başkalarının duygularını anlayabilme ve ilişkileri yürütebilme yeteneklerini kapsamaktadır.

Özet (devamı)

- **Kişilik Gelişimi Alanına İlişkin Bireysel Farklar:** Kişilik gelişimi temelindeki bireysel farklılıklar psikolojik ve duyuşsal nitelikli olarak değerlendirilse de içeriğine bakıldığında bilişsel boyuttan çok da ayrıştırılamayacağı söylenebilir.
- **Kişilik Özellikleri:** Günümüzde kişilik özellikleriyle ilgili önemli çalışmalardan biri de Jung'u temel alan Eysenck tarafından yapılmıştır. Eysenck, kişiliği içedönüklük ve dışadönüklük olmak üzere iki temel faktör üzerinden açıklamaktadır. İçedönük kişilik yapısı sergileyenler, tuhaf ve içine kapanık insanlar değil, yalnızca kendi öznel ilgi alanlarına odaklanan insanlardır. Bir kişilik tipinin diğer kişilik tipine üstünlüğü yoktur, yalnızca farklılıklar söz konusudur.
- **Denetim odağı:** Araştırmalar, dışsal denetimli olmanın insanlar için bir "engel" oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu yargı, araştırmacıları denetim odağının belirleyicilerine, başka bir deyişle içsel ya da dışsal denetimli oluşturan ön koşulların araştırılmasına yönlendirmiştir.
- **Öz saygı:** Öz saygı, kişinin kendisine karşı beslediği olumlu duyguları ifade eder.
- **Sosyal Gelişim Alanına İlişkin Bireysel Farklar:** Her öğrenci ailesinin ait olduğu alt kültürün özelliklerine uygun davranış ve değerlere sahip olarak okula başlar.
- **Sosyoekonomik düzey:** Okul başarısı ile sosyoekonomik düzey arasında yüksek düzeyde bir ilişki vardır. Düşük sosyoekonomik düzeyli öğrencilerin neden başarısız olduklarına yönelik yapılan araştırmalar, bu gruba giren öğrencilerin eski kıyafetleri, bakımsız görünüşleri, konuşma hataları gibi nedenlerle öğretmenler tarafından olumsuz algılandıklarını ve öğretmenlerin bu öğrenciler hakkında düşük başarı beklentisi geliştirdiklerini göstermiştir.
- **Kültür:** Kültür, çocuğun nefes aldığı ortamın kültürel düzeyini ifade etmektedir. Bazı kaynaklar sosyoekonomik düzey yerine bu etmene yakın bir anlamda sosyokültürel düzeyden söz etmektedirler. Özetle, öğrencinin içinde bulunduğu kültürel atmosfer başarısı üzerinde oldukça etkilidir.
- **Çocuk bakım uygulamaları:** Ailenin çocuk yetiştirme tutum ve davranışları çocukların davranış özelliklerini de farklılaştırmaktadır. Çocuk uygunsuz bir davranışta bulunduğu bu davranışa nasıl karşılık verildiği çocuğun kişiliğini etkilemektedir.
- **Doğum sırası:** Araştırmalar, doğum sırasının kişiler üzerinde etkili olduğunu gösteren bulgular ortaya koymaktadır. Örneğin; ilk çocukların sonrakilere göre biraz daha yetişkin yönelimli, kendilerini kontrol eden, uyma eğiliminde olan, endişeli, başarısızlıktan korkan, çalışkan ve edilgen oldukları görülmektedir.
- **Ailenin özel durumu:** Bu grupta, boşanmış ailelerin çocukları, başıboş bırakılan, suiistimal ve ihmal edilen ve çalışan çocuklar yer almaktadır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Bilişsel gelişim alanına yönelik olan bireysel farklılık aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Cinsiyet
 - b) Denetim odağı
 - c) Güdülenme
 - d) Kültür
 - e) Zekâ
2. Toplumsal yaşayış olarak hem erkek hem de kadın rollerine yüksek düzeyde sahip olan bireylere ne ad verilir?
 - a) Androjen
 - b) Cinsiyetsiz
 - c) Erkeksi
 - d) Kadınsı
 - e) Feminin
3. Zekânın “g faktörü” adını verdiği genel bir faktör olduğunu söyleyen ve bazı alt yeteneklerden oluştuğunu belirten psikolog aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Gardner
 - b) Guilford
 - c) Sternberg
 - d) Spearman
 - e) Thorndike
4. Gardner’ın çoklu zekâ kuramına göre mimar olmak isteyen bir kişinin hangi zekâ alanının gelişmiş olması beklenir?
 - a) Müziksel-ritmik
 - b) Sözel-dilsel
 - c) Görsel-uzamsal
 - d) Özedönük
 - e) Bedensel-kinestetik
5. Farklı duyguların farkında olma, düşünsellik, konsantrasyon, üstbilgi, özü tanıma ve değer verme, yüksek düzeyli düşünme becerileri ve akıl yürütme kapasitelerini içeren çoklu zeka alanı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Sosyal
 - b) Özedönük
 - c) Sözel-dilsel
 - d) Doğacı
 - e) Görsel-uzamsal

6. Bireylerin özbiilinç, duyguları idare edebilme, motivasyon, empati ve ilişkileri yürütebilme yeteneklerini içeren zeka türü aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Çoklu zekâ
 - b) Görsel-uzamsal zekâ
 - c) Sosyal zekâ
 - d) Duygusal zekâ
 - e) Küp kuramı
7. Kişiliği içedönük ve dışadönük olmak üzere iki faktörle açıklayan psikolog aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Cüceloğlu
 - b) Eysenck
 - c) Jung
 - d) Spearman
 - e) Guilford
8. Dışadönük bireylerin kişilik özellikleri arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
 - a) Kendi başına kalmayı seven
 - b) İyimser
 - c) Kaygısız
 - d) Sosyal
 - e) Şaka yapmaktan hoşlanan
9. Dışsal denetimlilere göre içsel denetimlilerin kişilik özellikleri arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
 - a) Okul başarıları yüksektir.
 - b) Sosyal olaylarda daha etkindirler.
 - c) Olumsuz etkilere daha fazla direnirler.
 - d) Savunma mekanizmalarına daha çok başvururlar.
 - e) Daha fazla kişisel sorumluluk alabilirler.
10. Doğum sırası ile ilgili aşağıdaki açıklamalardan hangisi yanlıştır?
 - a) İlk çocuklar daha başarılı olma eğilimindedir.
 - b) Tek çocuklar daha bencildir.
 - c) Sonraki çocuklar daha dışadönüktür.
 - d) İlk çocuklar daha yetişkin yönelimlidirler.
 - e) Son çocukların başarı yönelimi düşüktür.

Cevap Anahtarı

1.e, 2.a, 3.c, 4.c, 5.b, 6.d, 7.b, 8.a, 9.d, 10.c

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Aydın, A. (2008). *Eğitim psikolojisi: Gelişim-öğrenme-öğretim* (9. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bacanlı, H. (2011). *Eğitim psikolojisi* (16. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bümen, N. T. (2010). Çoklu zekâ kuramı ve eğitim. Ö. Demirel (Ed.), *Eğitimde yeni yönelimler* (4. baskı) içinde (s. 1-38). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Erden, M., & Akman, Y. (2009). *Eğitim psikolojisi: Gelişim-öğrenme-öğretme* (18. baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Gardner, H. (2010). *Çoklu zekâ kuramı: Zihin çerçeveleri* (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Goleman, D. (2016). *Duygusal zekâ* (41. baskı) (Çev. B. S. Yüksel). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kuzgun, Y. (2017). Zekâ ve yetenekler. Y. Kuzgun & D. Deryakulu (Eds.), *Eğitimde bireysel farklılıklar* (4. baskı) içinde (s. 13-70). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kuzgun, Y., & Deryakulu, D. (2017). Bireysel farklılıklar ve eğitime yansımaları. Y. Kuzgun & D. Deryakulu (Eds.), *Eğitimde bireysel farklılıklar* (4. baskı) içinde (s. 1-12). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Oral, E. A. (2008). Eğitim psikolojisi ve özel gereksinimleri olan öğrenciler. İ. Yıldırım (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (s. 193-292). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özben, Ş. (2007). Öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklar. S. Akbaba & Ş. Anlıak (Eds.), *Eğitim psikolojisi* içinde (s. 147-168). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Özyurt, B. E. (2017). Cinsiyet. Y. Kuzgun & D. Deryakulu (Eds.), *Eğitimde bireysel farklılıklar* (4. baskı) içinde (s. 305-334). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Pişkin, M. (2017). İçedönük ve dışadönük kişilik yapısı. Y. Kuzgun & D. Deryakulu (Eds.), *Eğitimde bireysel farklılıklar* (4. baskı) içinde (s. 195-232). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Santrock, J. W. (2018). *Eğitim psikolojisi* (Çev.Ed. D. M. Siyez). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Slavin, R. E. (2013). *Eğitim psikolojisi: Kuram ve uygulama* (Çev.Ed. G. Yüksel). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Selçuk, Z. (2009). *Eğitim psikolojisi* (17. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yeşilyaprak, B. (2017). Denetim odağı. Y. Kuzgun & D. Deryakulu (Eds.), *Eğitimde bireysel farklılıklar* (4. baskı) içinde (s. 233-252). Ankara: Nobel Yayıncılık.

AİLE VE ÇOCUK GELİŞİMİ İLİŞKİSİ

- Aile ve Çocuk Gelişimi
- Ailenin Gereksinimleri
- Ebeveyn Tutumları ve Çocuk Gelişimine Etkisi
 - Baskıcı ve Otoriter Tutum
 - Gevşek Tutum
 - Dengesiz ve Kararsız Tutum
 - Koruyucu Tutum
 - İlgisiz ve Kayıtsız Tutum
 - Demokratik Tutum (Güven Verici, Destekleyici ve Hoşgörülü Tutum)

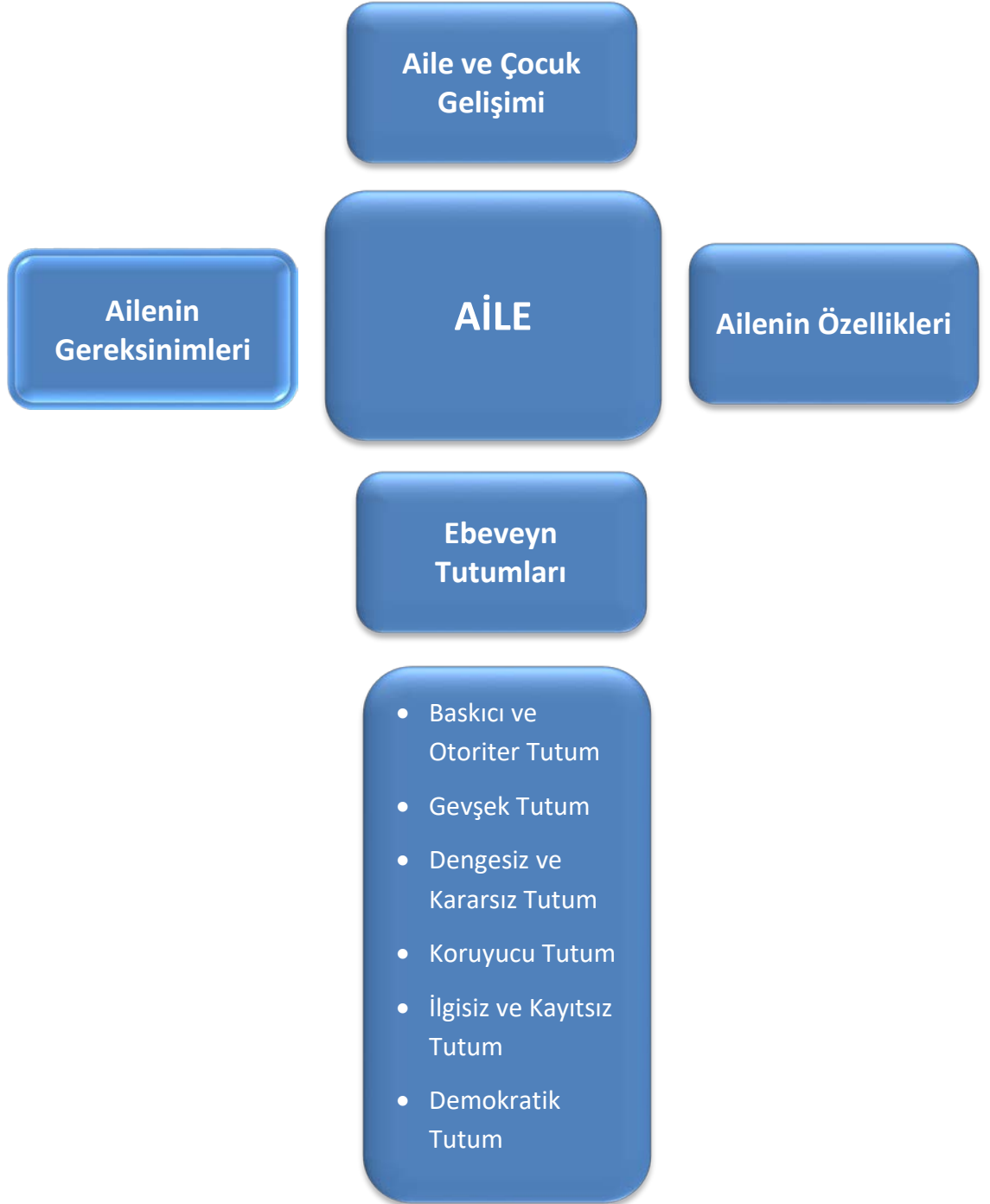
Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Fatih
VEYİS

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Aile kavramı hakkında bilgi sahibi olabilecek,
 - Aile ve çocuk gelişimi arasındaki ilişkiyi anlayabilecek,
 - Ebeveyn tutumlarını öğrenebilecek,
 - Ebeveyn tutumlarının gelişim üzerindeki etkisini açıklayabileceksiniz.

ÜNİTE
12

GİRİŞ

Aile, toplumdaki temel sosyal kurumdur. Gelecek nesillerin yetişmesini sağlayan ve çocuğun toplumsallaşma sürecini kolaylaştıran aile birimi, çocuklara sevgi ve şefkat sağlayan temel birim olarak işlev görür. Çocukların mutluluğu, büyük ölçüde ailenin toplumdaki sorumluluğunun bir parçasıdır. Bununla birlikte, ailenin toplumda oynadığı geleneksel rol, geçmiş dönemlerde birbiriyle ilişkili faktörlerin sayısı nedeniyle büyük ölçüde değişmiştir. Gerek tarihsel zaman, gerekse gelişen ve değişen dünyada bireyden beklenen rol ve davranışların değişkenlik göstermesi, aileden beklenen rollerin ve faaliyetlerin de değişmesine neden olmuştur.

Gelişim ve gelişim hızı, her gelişim aşamasında ve her çocuğa göre iniş çıkışlar ve farklılıklar gösterebilir. Her çocuğun gelişim hızı ve şekli farklı olsa da genel olarak her çocuk aynı gelişim basamaklarından geçerek büyür (Ekşi,1999). Çocuğun gelişimini etkileyen tüm çevresel faktörler arasında en önemli etkiye sahip olan ailedir. Anne babanın, mutlu bir aile oluşturabilmeleri sadece fizyolojik gereksinimleri karşılamakla değil, aile üyelerinin ruhsal ve psikolojik durumlarına da gerekli karşılığı vermeleriyle mümkün olacaktır. Aile üyeleri, küçük çocukların düzenli olarak iletişim kurduğu ilk kişilerdir ve aile birimindeki iletişim, etkileşimler ve ilişkiler geliştikçe; bir çocuğun kendisini, diğer insanları ve etrafındaki dünyayı anlama ve algılama süreci başlamış olur. Büyüme ve bağlanma için fırsatlar sunan sevgi dolu ve güzel ortamların oluşturulduğu aile, çocukların büyüdüğü ve hayatı öğrendiği yerlerdir.

Aile, var olduğu toplumun değer yargıları, kültürü, örf ve adetleri, gelenek ve görenekleri bağlamında oluşmuş; kendine özgü düzeni ve kuralları olan, önemli bir kurumdur. Aile, var olduğu toplumun değer yargıları, kültürü, örf ve adetleri, gelenek ve görenekleri bağlamında oluşmuş; kendine özgü düzeni ve kuralları olan, içinde bulunan fertleri eğitici rol üstlenen, bulunduğu toplum ile ilişkiler kuran ve nesillerin yetişmesinde en temel eğitim yeri olan önemli bir kurumdur. Aile kurumu, yetiştirdiği bireylere yol gösterici olma özelliği ile ön plana çıkar. Bu doğrultuda aile, bireylerinin eğitiminde, doğruyu ve yanlışlığı öğrenmelerinde, cinsel kimliklerini kazanmalarında, doğru davranış örüntüleri edinmelerinde ve sorumluluk almalarında oldukça önemli bir role sahiptir. Bu bağlamda aile, çocuğun gelişimde önemli sorumlulukları olan ve çocuğun dilsel, fiziksel, psikomotor, ahlaki, psikolojik gibi gelişim alanlarını etkileyen en önemli kurumdur diyebiliriz.

AİLE VE ÇOCUK GELİŞİMİ

Gelişim; bedensel, sosyal, duygusal ve zihinsel olmak üzere genel olarak dört alanda ele alınan bir süreçtir. Aile, bireyin ve toplumun fonksiyonlarında en temel öge ve gelişime etki eden önemli bir kurumdur. Aile, bireyin yaşamında çok önemli bir yer tutan beslenme, bakım, sevgi ihtiyacı, duygusal gelişim, psikolojik gelişim, eğitim, kültürel değerleri kazanma, sağlıklı zekâ gelişimini sürdürme gibi temel ihtiyaçların karşıladığı bir yer ve önemli bir çevredir. Aile üyeleri arasındaki ilişkiler ve aile ortamı, psikososyal yönden gelişen bireyin en çok etkileşime uğradığı yerdir. Bu ilişkiler, bireyin kendine güvenmesini, kendine ve diğer bireylere sevgi

Aile, var olduğu toplumun değer yargıları, kültürü, örf ve adetleri, gelenek ve görenekleri bağlamında oluşmuş; kendine özgü düzeni ve kuralları olan, önemli bir kurumdur.

duymasını, kimlik kazanmasını, kişilik gelişimini, sosyal beceriler geliştirmesini ve topluma intibak sürecini olanaklı hâle getirir (Baldık, 2005). Eğitim açısından ele aldığımızda aile, çocuklar için temel eğitimin alındığı ve hayat boyu öğrenmelerin sağlandığı bir kurumdur. Eğitim ve öğrenme faaliyetlerinin temeli ailede atılır ve okul ile devam eder. Doğumdan itibaren çocuklar hayata dair ilk deneyimlerini ailede yaşarlar. Örneğin; ilk iletişim, ilk deneyim, ilk yürüme, ilk konuşma ve hatta hayatını devam ettirecek temel kazanımları ailede öğrenir.

Ailenin ilk görevi çocuğun bakımını sağlamak ve onu korumaktır. Günün koşullarına uygun makul bir bakım çocuğun ilk gereksinimidir (Ekşi, 1990). Çocuk büyüdükçe gereksinimler ve onun gelişimine dair yapılması gerekenler de farklılık arz etmeye başlayacaktır. Aile bireyin hayata hazırlandığı en önemli sosyal ortamdır. Çocuğun gelecekte gelişecek olan davranış ve olaylara yaklaşımından, kazanacağı karaktere kadar birçok durum aile tarafından şekillendirilir. Bir toplumun iyi sıfatlarla ifade edilebilmesi, ailenin o niteliklere sahip olma derecesi ile ilişkilidir. Elbette her aile çocuklarını en güzel şekilde yetiştirmek ister, fakat bazı engeller ve durumlar bu süreci sekteye uğratabilir. Ailenin sahip olduğu veya olmadığı her türlü imkânlar çocuğun her yönüyle sağlıklı gelişimini etkileyebilir. Bu durumda önemli olan, var olan durumları iyi analiz etmek ve çocuğun gelişimine maksimum katkı sağlamak ailenin en önemli görevi arasında yer alır. Ailede önemli olan hususlardan bir de etkili iletişim ortamı sağlamak ve iletişimi olumsuz etkileyecek durumları da kontrol etmektir. Baldık (2005) aile içi iletişimi engelleyen faktörleri şöyle sıralamıştır:

- Aileyi ve bireyleri ilgilendiren konular üzerinde yüzeysel konuşma
- Aşırı soru sorma yersiz şüphe ve tereddütler
- Yapay ilgi gösterme
- Konuşma ve izah etme olmadan karşı tarafın hareketlerini düşüncelerini yorumlamaya veya tahmin etmeye çalışma
- Geçmişteki üzücü ve tatsız olayları sık sık gündeme getirme
- Sorulan soruları cevapsız bırakma
- Aile bireyleri üzerinde söz ve baskı kurmaya çalışma
- Abartılı bir şekilde onaylama veya reddetme
- Sık sık öneride bulunma veya kişisel düşünceleri kabule zorlama
- Suçlama eleştirme olumsuz değerlendirmeler yapma
- Emir verme, tehdit etme
- Samimiyetten uzak kalma
- Yalan söyleme, alay etme, küçük düşürmeye çalışma
- Fikirlerle değer vermeme ve olayların olumsuz yönlerini çıkarmaya çalışma
- Küçük hataları çok abartma
- Fedakârlığı devamlı karşı taraftan bekleme
- Ortak faaliyetlere gereken önemi vermeme
- Karşıdakine ifade imkânı tanımama

Bir süreç olarak aileyi değerlendirdiğimizde, ailede iletişimin olmadığı bir zaman diliminden bahsetmek mümkün değildir. Bu iletişim sözlü ve sözsüz olarak gerçekleşebilir. İletişim, gerek sosyal ve toplumsal alanda ve gerekse aile içinde bu

Çocukların bakımı ve korunması ailenin ilk görevi olarak kabul edilir.

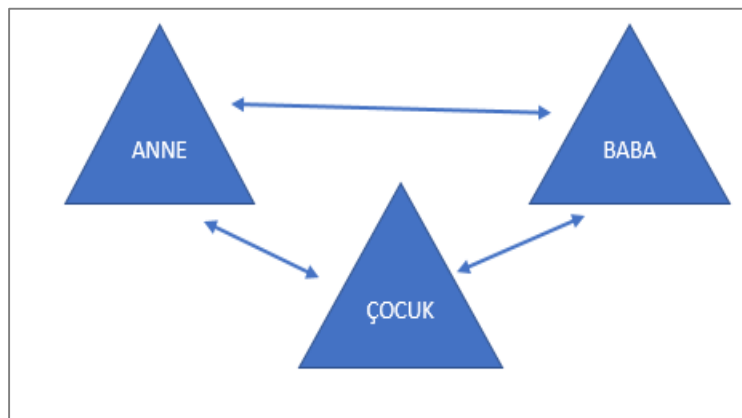

Ailenin içinde bulunduğu olumsuz faktörler çocuk yetiştirme süreçlerine de yansımaktadır.

denli önemli ise; bireyin veya çocuğun sağlıklı gelişimi açısından da oldukça önemli görülmelidir. Ailede, sağlıklı bir iletişimle başlayacak olan gelişim süreci çocuğun gelişim özellikleri bağlamında devamlılık arz etmelidir. Aileyi olumlu veya olumsuz etkileyecek birçok ortam, çocuğu da dolaylı olarak etkileyecektir.

Örneğin ailenin içinde bulunduğu stres faktörleri çocuğun eğitsel veya gelişimsel özelliklerini etkileyecektir. Anne veya babadaki depresyon, iş motivasyonundaki azalma, halsizlik, yorgunluk, madde bağımlılığı, çabuk sinirlenme vb. stres ortamları, aile yapısına ve o ailede yaşayan bireyleri de olumsuz etkileyecektir. Bu etkiler, çocuğun başarısındaki düşüş, arkadaş ilişkilerindeki bozulmalar, sosyal faaliyetlere yönelik isteksizlik, öz güvende azalma, karşı gelme, öfke, uykusuzluk, konuşmaya yönelik isteksizlik şeklinde görülebilir (Baldık, 2005). Bir arada yaşanan en küçük sosyal ortam olarak aileyi değerlendirdiğimizde, buradaki üyelerin olumlu veya olumsuz olarak maruz kaldıkları her durum çocuğun gelişimini o yönde etkileyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ebeveynler ile çocuk arasındaki ilişkinin sağlıklı olabilmesi öncelikle anne babanın kendi aralarındaki ilişkinin sağlıklı olmasına bağlıdır. Ailede anne babanın birbirleri ile iletişimi çocuğu, çocuğun anne ile iletişimi babayı, çocuğun babası ile olan iletişimi de anneyi etkileyecektir. Anne-baba arasındaki sıcak ve sağlıklı ilişkiler çocuklara ve çocuklarla olan ilişkilere de yansıyacak, anne ve babanın çocuklarına karşı olumlu tutum ve davranış geliştirmelerinde önemli rol oynayacaktır. Anne baba arasındaki uyumlu ilişkiler, çocuklarına karşı tutarlı, kabul edici ve sevecen bir tutum geliştirmelerine katkı sağlayacaktır. Ailede sevgi, şefkat ve ilginin hâkim olması, güven verici ve destekleyici demokratik bir havanın gelişmesinde önemli rol oynar. Anne babanın çocuklarına karşı tutum ve yaklaşımları sağlıklı ve etkili bir iletişim kurulmasını sağlar (Çağdaş, 2011). Aile içi iletişim Şekil 12.1’de görüldüğü gibi bir bütündür ve çocuk bu iletişim bağlamında varlığını sürdürür.

Şekil 12.1 Anne Baba Çocuk İletişimi

Çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirmesinde ve içinde bulunduğu sosyal çevreye uyum sağlamasında anne, baba ve çocuk ilişkisinin önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır. Davranış bozukluğu gösteren çocuk ve yetişkinlerin

özgeçmişleri üzerinde yapılan çalışmalar, anne-baba-çocuk ilişkilerinin bu bozuklukların oluşmasında önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır (Bilal, 1984).

Aile, çocuğun ilk ve temel sosyal davranışları öğrendiği kurumdur.

Aile, çocuğun ilk ve temel sosyal davranışları öğrendiği kurumdur. Ailenin ait olduğu kültürün özellikleri, anne babanın eğitim durumu, ailenin sosyoekonomik durumu, aile üyelerinin çocuğa verdiği değer, çocukla ilgilenme düzeyleri, ailedeki çocuk sayısı, eğitime verdiği önem gibi birçok etmen çocuğun davranışlarını ve dolayısıyla tüm hayatını etkiler (Erden, 2005). İdeal ve sağlıklı bir aile düzeninde aile bireylerinin tamamı görev ve sorumluluklarını kendiliğinden, baskı veya zorlama olmaksızın yerine getirirler; bireyler arasında olumlu duygusal bağlar vardır ve aile üyeleri bağımsız oldukları hâlde, birbirlerine isteyerek, severek ve zevkle yardım ederler. Sağlıklı aile düzeni içinde anne-baba da dâhil herkes duygusal bilinçlenme bakımından sürekli bir gelişim içindedir. Aile, kendi üyelerini değerli bulur ve aile üyeleri benlik değerlerini, benlik algılarını olumlu yönde geliştirirler. Aile toplumla ilişkide dengeyi sağlar; ne toplumdan kopar ne de toplumun her isteğine tümüyle boyun eğer. Kısacası sağlıklı bir ailede, aile üyelerinin ve dolayısıyla toplumun psikososyal yönden olgunlaşmasını temin eden temel sosyal düzen oluşur (Cüceloğlu, 2000). Bu düzenin istendik yönde sağlanması, çocuğun beklenen yönde, sağlıklı bir birey olarak yetişmesi ve geleceğe hazırlanmasında önemlidir.

Dünyaya gelen her birey belli bir gelişim aşaması içinde büyür ve yaşlanır. Bu bağlamda yeni doğan bir çocuğu ele aldığımızda bebeklik, okul öncesi, okul çağı, ergenlik, gençlik, yaşlılık gibi dönemlerden geçer. Bu gelişim evrelerine göre çocuğun bulunduğu aile de farklı isimlerle anılır. Bunlar;

- Bebek Aile: Hamilelik süreci ile başlayan ve çocuğun beş yaşına gelmesine kadar geçen zamanı yaşayan aileye denir. Bu dönem, çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılandığı, duygusal yönden bağlanmaların yaşandığı, gelişim bakımından bazı kritik dönemlerin geçirildiği önemli bir evredir.
- Okul Öncesi Dönemde Aile: Çocuğun okula başlayacağı dönemi kapsayan ve okula hazırlık zamanı olarak görülen bir süreçtir. Gelişim sürecinin her aşamasında olduğu gibi bu zaman diliminde de çocuğun kendini iyi ve güvende hissedeceği ortamların oluşturulması önemlidir.
- Okul Çağında Aile: Bu dönem, çocuğun okula başlamasından ergenliğe kadar geçen zamanı kapsar. Çocuk artık okula gider ve farklı bir sosyal çevre ile karşı karşıya kalır. Bu aşama gerek paylaşım ve gerekse birlikte yaşama bilincinin edinildiği önemli bir evre olarak karşımıza çıkar.
- Erişkin Aile: Bu dönem, çocuğun büyüdüğü, iş sahibi olduğu ve artık anne ve babadan ayrılarak kendi yuvasını kurduğu zaman dilimi olarak karşımıza çıkar. Bu dönemdeki aileler erişkin aile olarak adlandırılır.

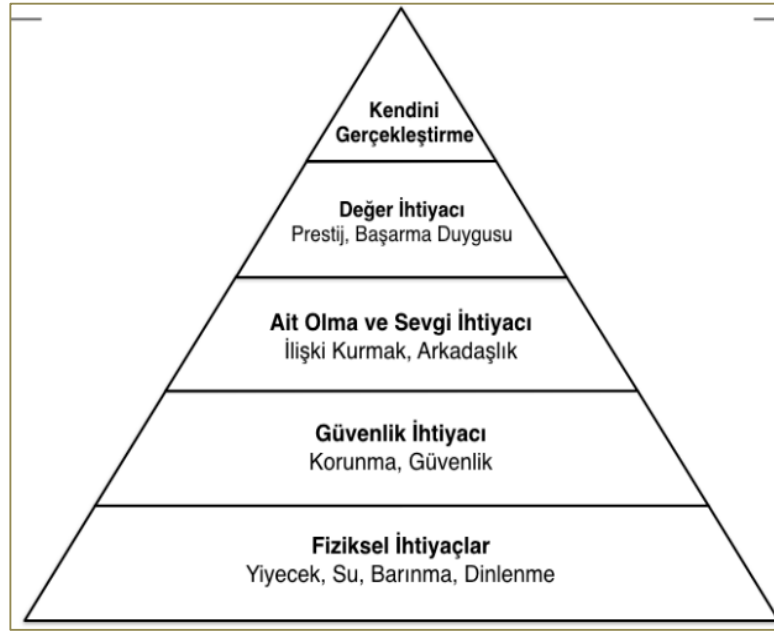

Her gelişim dönemi bir binanın inşasına benzetilebilir.

Çocuğun büyüme evreleri bağlamında ailenin şekillenmesi ve bulunulan dönemin gelişim özelliklerine uygun ortamların oluşturulması; ailenin, o evrenin ismi ile anılma sebebidir. Her gelişim dönemi bir binanın inşasına benzetilebilir. Yaşamsal döngü içerisinde düşündüğümüzde ve çocuğu binaya benzettiğimizde, bu binanın hem temelini hem de çatısını çocuk oluşturur.

AİLENİN GEREKSİNİMLERİ

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında, bireyin gereksinimlerinden hareketle ailenin ve toplumun gereksinimlerini ele alacak olursak elbette birinci ihtiyacın Şekil 12.2'de görüldüğü gibi fizyolojik ihtiyaçlar olması gerektiğini söyleyebiliriz. Aile, fizyolojik (yeme, içme, barınma vb.) ihtiyaçların karşılandığı önemli bir kurumdur. Fizyolojik ihtiyaçları ise güvenlik ihtiyacı takip etmektedir. Bireyin kendini güvende hissedebileceği ortam yine aile ortamıdır. Güvenlik ihtiyacını takip eden diğer ihtiyaçlar; ait olma, saygınlık ve kendini gerçekleştirme aşamalarının gerçekleşebilmesinde yine aile ortamı önemli bir yere sahiptir.

Şekil 12.2. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Bireysel Etkinlik

- Aile üzerine bilimsel çalışmalar yapan veya uzmanlığı bulunan kişilerle aile, aile dinamikleri, aileyi olumlu-olumsuz etkileyen faktörler vb. hususlar üzerine görüşmeler yapabilirsiniz. Bu süreç sizin aile üzerine olan farkındalığınızın artmasını sağlayacaktır.

Ailenin gerek maddî ve gerekse manevî olmak üzere mutlu, güvenli, dayanışma ve sorumluluk duygularının hâkim olduğu geniş bir yelpazede birçok ihtiyacı olabilir. Baldık (2005) bu ihtiyaçları şu şekilde değerlendirmiştir:

Değerli olma duygusu: Aile içindeki iletişim çocukları “ben değerliyim” ya da “ben değersizim” duygusuna götürür. Değerli olma duygusu aile içinde yeterli düzeyde sağlanmazsa çocuk, bu duyguyu edinene dek farklı davranışlar geliştirebilir. Bu duyguyu elde etmek için her türlü yola başvurabilir. “Ben değerliyim” duygusunu edinen birey ise kendini kanıtlamak için farklı davranışlarda bulunmaz ve buna da gerek duymaz. Çocukların içinde bulundu-

ortam onların değerli olduğunu yansıtacak ve değerli olma duygusunu tattıracak nitelikte olmalıdır.

Çocuğun bulunduğu aile ortamında güven ve dayanışma varsa, çocuk aile dışında karşılaştığı yıpratıcı ve stresli durumlardan fazla etkilenmez.

Güven ortamı: Bu gereksinimin nedeni, aile içinde bireylerin emniyette olacağı ve dışarıdaki tehlikeli olay ve durumların aile içine giremeyeceği duygusuna olan ihtiyaçtır. Çocuk kendini aile içinde güvende bulmuyorsa aile ile olan bağı kopmaya başlar ve aile dışından bir yere yönelir.

Yakınlık ve dayanışma duygusu: Bireyin bulunduğu aile ortamında güven ve dayanışma varsa çocuk aile dışında karşılaştığı yıpratıcı ve stresli durumlardan fazla etkilenmez. Güven duygusunun var olduğu ailede, dış dünyanın oluşturduğu baskı ve kaygılar fazlaca hissedilmez. Aile içinde güven ve dayanışma sağlanmamışsa, aile fertleri ve dolayısıyla bu aile içindeki çocuk yoğun gerginlik ve stres yaşar. Güven duygusunun alınamadığı bir aile ortamında ilişkilerde zedelenmeler oluşur ve yakın ilişkiler kurulamaz.

Sorumluluk duygusu: Aile büyükleri, yani anne ve babalar davranış ve sözlerle sorumluluk duygusunun temellerini atarlar. Aile içinde sadece anne ve babalar değil her birey sorumluluk duygusunu paylaşır. **Çocuklara verilecek veya yüklenecek sorumluluklar onların gelişimsel özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmelidir.**

Zorluklarla mücadele ederek onların üstesinden gelme: Çocuğa her şey hazır verilmemelidir. Sorumluluk duygusunun kazandırılması bir bakıma zorluklarla mücadele etmede önemli bir ölçüttür. İçinde bulunduğu gelişimsel özellikler göz önünde bulundurularak çocuğun zorluklarla mücadele etmesi sağlanmalı, kendi sorunları ile baş başa bırakılmalıdır. Karşılaştığı her sorunda çocuğuna yardım eden anne ve babaların çocukları, karşı karşıya kaldıkları her durumda sürekli başkalarına ihtiyaç duyarlar.

Mutluluk ve kendini gerçekleştirme ortamı: Aile bir mutluluk ortamıdır. Burada ele aldığımız ihtiyaçların karşılanması mutluluğu beraberinde getirir. Aile ortamında değerli olduğunu algılayan birey, mutlu olur, hayattan doyum alır ve kendini gerçekleştirme olanağı bulabilir.

Sağlıklı manevi yaşamın temellerini oluşturma ortamı: Katı kurallar altında yetişmiş çocuk, sürekli yargılanacağı ve cezalandırılacağı korkusunu yaşar. Kendi yaşantı ve deneyimlerini araştırarak, farkına vararak kendini gerçekleştirecek yerde, körü körüne itaat ve kendi duygu ve düşüncelerinden utanmayı öğrenir. Sağlıklı aile ortamı ve manevi yaşam, çocuğa verilebilecek en önemli kazanımdır. Sağlıklı manevi yaşama sahip bireyler, kendileriyle barışık, insan ilişkilerinde olumlu, kuvvetli ve saygılı bireyler olarak yetişirler.

Bireysel Etkinlik

- Saha uzmanları ile aile yapısının bozulması ve bunun bireysel ve toplumsal sonuçlarının neler olabileceği üzerine görüşmeler yapabilirsiniz. Bu görüşmelerden elde edeceğiniz bilgiler ailenin toplumsal yaşamdaki işlevine ilişkin farkındalığınızın gelişimine katkı sağlayacaktır.

EBEVEYN TUTUMLARI VE ÇOCUK GELİŞİMİNE ETKİSİ

Çocuğun gelişiminde ve her yönüyle sağlıklı bir birey olabilmesinde, sadece fizyolojik gereksinimler değil, duygusal gereksinimler ve yetiştirme biçimi de çok önemli bir yere sahiptir. *İnsan sosyal bir canlıdır. Yeme, içme gibi temel fizyolojik ihtiyaçların yanı sıra sevmeye, sevilme, saygı görme gibi ihtiyaçları da vardır. Sosyal bir varlık olan insanın ilk sosyal deneyimleri de aile içerisinde gerçekleşir.* Bireyin kişiliği ve davranışları içerisinde yetiştikleri ailenin etkisiyle şekillenir (Bülbül, 2014).

Bu bağlamda çocukların hayatlarında hiç kuşkusuz en önemli rolü anne babalar oynamaktadır. Çocuklar doğdukları andan itibaren ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için anne ve babalarına ihtiyaç duymaktadır. Çocuklar psikolojik açıdan anne ve babalarının tutumlarından oldukça etkilenmektedirler. Çünkü ebeveynler çocuklarına karşı davranım şekilleri pozitif veya negatif olarak çocuklarının bilişsel dünyasında karşılık bulmaktadır (Ekşi, 1990) ve çocuğun gelişimi açısından anne baba tutumları önemli bir konudur. Myers (2017: 124)'e göre tutum, bir insana ya da nesneye karşı, çoğunlukla bireyin inanışlarından doğan duygu ve davranış şeklinde ortaya çıkan eğilim şeklinde tanımlanmaktadır.

Ebeveynlerin çocuklarını yetiştirirken uyguladıkları yetiştirme tarzı bir bakıma çocuk yetiştirmede belirledikleri tutumlardır. Bu tutumların şekli ve yönü, çocuğun kişilik özelliklerini ve birçok bireysel özelliklerini doğrudan etkilemektedir. Disiplin kavramı çocuk yetiştirme açısından ele alındığında, çocuklara karşı bir ceza sistemi biçimi olmaktan çok çocukları birçok açıdan eğiten ve yaşama dair düşünce, duygu, öğrenme ve hayatı biçimlendiren ve sistemleştiren bir çeşit öğrenme şeklidir. Ebeveyn tutumları, aile yapısına ve ailenin şekline göre değişiklikler arz etmektedir ve bu tutumlar duygusal yön ile denetim yönü olmak üzere iki boyuta sahiptir. Ebeveyn tutumları birçok kaynakta farklı şekillerde ele alınmakla birlikte yaygın olan tutumlar olarak Yavuzer (1998) tarafından genel olarak şöyle sıralanmıştır:

- Baskıcı ve otoriter tutum
- Gevşek tutum
- Dengesiz ve kararsız tutum
- Koruyucu tutum
- İlgisiz ve kayıtsız tutum
- Demokratik tutum (Güven Verici, Destekleyici ve Hoşgörülü Tutum)

Çocuğun gelişiminde ve her yönüyle sağlıklı bir birey olabilmesinde, sadece fizyolojik gereksinimler değil, duygusal gereksinimler ve yetiştirme biçimi de çok önemlidir.

Baskıcı ve Otoriter Tutum

Baskıcı ve otoriter tutumla yetiştirilen çocuklar; düşük benlik algısına sahip olur, yanlış bir şey yapmaktan ürker, kendi duygu ve düşüncelerini belli edemezler.

Bu tutuma sahip ailelerde ebeveynler çocuğa söz hakkı vermezler. Çocuğun duygu düşüncelerinin önemsenmediği aile tutumudur. Bu ailelerde çocukta bütün isteklerinin yerine getirilmesi istenir. Çocuğa değer verilmeyen aile tutumudur ve çocuğa dair tüm kararlar anne ve babalar tarafından alınır. Kendi hayallerindeki çocuk profilini isteyen anne babalar bu hayallerini gerçekleştirmek için genellikle çocuklarına emredici şekilde davranır. Disiplin adına genellikle ceza yöntemini kullanırlar. Çocuğun sahip olduğu haklar yok denecek kadar azdır. *Bu tutumla yetiştirilen çocuklar; düşük benlik algısına sahip, yanlış bir şey yapmaktan ürken, kendi duygularını ve düşüncelerini belli edemeyen bireyler olurlar* (Kaya vd., 2012:210). Sevgiden yoksun ve güç kullanmanın hâkim olduğu bu tutumla yetişen çocuk nerede nasıl davranacağını kestiremez. Bundan dolayı çocuk endişe ve belirsizlik duygularıyla isyan dolu ya da aşırı itaatli şekilde davranabilir (Yavuzer, 1998).

Örnek

- Günümüzde suça meyilli veya suç işlemiş olan bireyler üzerine yapılan çalışmalar bu bireylerin çocukluk yıllarında önemli oranda baskıcı ve otoriter tutumla yetiştirildiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, şiddetin şiddeti doğrudan doğruya önemli bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Gevşek Tutum

Bu tutuma sahip aileler çocuklarına karşı oldukça sevecen bir yaklaşım sergilerler. Aşırı hoşgörü ile çocuklarına yaklaşan bu aileler çocuklarının davranışlarına sınırlama getirmezler (Yılmaz, 2000). Gevşek tutuma sahip ailede yetişen çocuklar, bütün isteklerinin aileleri tarafından yerine getirileceği düşüncesine sahip olurlar. *Çağdaş eğitim metotlarıyla çocuklarını yetiştirdiklerine inanan bu aileler, sorumluluk alamayan, benmerkezci ve umursamaz yapıya sahip çocuklar yetiştirdiklerinin farkına geç varmaktadırlar*. Gevşek aile tutumu ile yetişen çocuklar, toplum içerisinde yani sosyal hayatta da istedikleri gibi davranabilip, istedikleri gibi davranış sergileyeceklerine inanırlar. Ayrıca her istediklerin rahatça yapabileceklerine dair düşünceye sahiptirler. Kendir ve Demirli (2016), bu düşüncelerle hareket eden bireylerin toplumsal hayatta birçok olumsuzluklarla karşılaşabileceklerini dile getirmiştir. Özellikle de toplumsal uyum süreçlerinde ciddi zorluklar yaşamakta ve içinde bulundukları sosyal gruplarca kabul edilme düzeyleri genel olarak düşük kalmaktadır.

Örnek

- Günümüzde narsizm olarak bilinen ve birçok psikolojik rahatsızlığın temelini oluşturduğu kabul edilen problem önemli oranda ebeveynlerin gevşek tutumlarının bir sonucu olarak gelişmektedir.

Dengesiz ve Kararsız Tutum

Çocuk gelişimini olumsuz yönde etkileyen dengesiz ve kararsız tutuma sahip ailelerde yetişen çocuk nerede nasıl davranması gerektiğini kestiremez.

Çocuk gelişimini olumsuz yönde etkileyen bir diğer tutum da dengesiz ve kararsız tutumdur. Bu tutuma sahip ailede yetişen çocuk nerede nasıl davranması gerektiğini kestiremez. Bazen geliştirdiği herhangi bir davranış yüzünden cezalandırılabilir; fakat niçin cezalandırıldığını bilmez. İyi bir şey yaptığını zannettiği, hatta ödüllendirileceğini bile düşündüğü zamanlarda hiç beklemediği tepkilerle karşılaşabilir. *Bu çocuklar genellikle çekingen, korkak ve pasif bir kişiliğe sahiptir* (Kaya vd., 2012). Dengesiz ebeveyn tutumu, sadece anne veya sadece babanın çocuğa karşı davranışlarının kendi içinde dengesiz olmasıyla ortaya çıkabileceği gibi, anne babanın kendi aralarında farklı disiplin metotlarını uygulamasıyla da görülebilir (Yörükoğlu, 1998). Dengesiz aile tutumunu çocuk gelişimi açısından değerlendirdiğimizde, toplumun beklentilerine cevap verebilecek bireyler yetiştirilmesi açısından uygun olmayan bir aile tutumu olarak değerlendirebiliriz.

Koruyucu Tutum

Koruyucu aile tutumu, toplumda sık rastlanan anne baba tutumlarından biridir. Bu tutum, ebeveynlerin çocuğu aşırı koruma altına alması ve gereğinden fazla ihtimam göstermesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Yavuzer, 1998). Bu aile tutumunda yetişen çocuk, gelişimsel özellikleri bakımından birçok görev ve sorumluluk alabilecekken, anne ve babasının onun yerine her şeyi düşünmesi ve yapmasından dolayı çocuk pasif durumda kalır ve anne babası her şeyi onun yerine yapar. Bu tutuma sahip ailede yetişen bireyler anne ve babalarının gözünde hiç büyümmezler.

Gevşek aile tutumu ile yetişen çocuklar, toplum içerisinde yani sosyal hayatta da istedikleri gibi davranabilip, istedikleri gibi davranış sergileyeceklerine inanırlar.

Her ebeveynin çocuğunu koruyucu ve kollayıcı tutum içinde olması gayet normaldir. Fakat bu tutumun aşırı şekilde sergilenmesi sağlıklı sonuçlar doğurmaz. Anne babanın aşırı koruyucu yaklaşımı bebeklikten başlar ve aşırı fedakâr bir tutum sergilerler. Anne baba çocuğa sürekli neyi nasıl yapacağını anlatır. *Aşırı korumacı tutumla yetiştirilen çocuk kabiliyetlerinin farkına varamaz. Kendini gerçekleştirmesine ilgi ve kabiliyetleri doğrultusunda seçimler yapmasına olanak tanınmaz. Bir süre sonra çocuk düşük özgüvenli, sorumluluk alamayan bir birey olarak toplumda yerini alır* (Kulaksızoğlu, 2004). Eldeleklioğlu (1999), koruyucu tutumun, çocuğu aşırı koruma, kollama ve sürekli kontrol etme yönüyle tutarlı ve dengeli anne baba tutumundan ayrıldığını belirtmiştir. Aile içerisinde onaylanmaya alışmış olan çocukların, aşırı koruyucu yaklaşımla büyüdüğünü söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu çocuklar çekingen, bağımlı, kendine güvensiz bir kişilik geliştirirler (Ersin, 2010). Ayrıca bu şekilde yetiştirilen çocuklar ailelerinden gördükleri şekilde her davranışlarının hoş görülmesini ve onaylanmasını isterler, kuralları benimsemekte zorlanırlar, iradelerini kullanamazlar ve karar vermekte güçlük çekerler (Pekşen Akça, 2012). Bu aile tutumu, çocuğun ayakları üzerinde durmasına müsaade etmeyen, yetişkin olduğu zamanlarda bile başka insanlara bağımlı kişilik geliştirmesine neden olan bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örnek

- Aşırı koruyucu tutuma sahip ebeveynler istemeden de olsa uzun vadede çocuklarda güvensiz bağlanma ve özgüven problemlerini içeren kişilik problemlerine zemin oluşturmaktadırlar.

İlgisiz ve Kayıtsız Tutum

İlgisiz ve kayıtsız tutum, ebeveynlerin çocukların ilgi, istek ve gereksinimlerini ihmal ettiği veya önemsemediği aile tutumudur. Anne babanın çocuğa ilgi göstermediği ve onunla ilgili sorumluluklarını yerine getirmedeği aile tutumudur (Toksöz, 2010). Bu tutuma sahip anne ve babalar genellikle çocuklarını yanlarında istemez veya uzak tutmaya çalışırlar. Ebeveynler çocuğa yeterince ilgi ve sevgi göstermezler. Denetim boyutundan bakıldığında ise denetleme yok denecek kadar azdır. Çocuk kendi başına hareket etmektedir. İhtiyaçları ebeveynler tarafından önemsenmemektedir. Davranışlarına herhangi sınırlama getirilmez. Çocuğa neyin doğru neyin yanlış olduğu öğretilmez. Anne baba çocuğa karşı duyarsızlık içerisindedir (Kaya, 1997). İlgi görmeden büyüyen çocuk dışlanmışlık duygusu yaşar, bu tutuma sahip ailelerde yetişen bireylerin benlik algısı düşük olur. *Bu tutumla yetiştirilen çocukların saldırganlığa yatkın oldukları, arkadaş ilişkilerinde problem yaşadıkları ve akademik başarı düzeylerinin ise alt seviyede olduğu yapılan birçok araştırmada dile getirilmiştir* (Toksöz, 2010).

Örnek

- Günümüzde davranım bozuklukları gösteren, suça bulaşan ve madde kullanımına sahip olan çocuk ve ergenlerin önemli bir kısmında ilgisiz ve kayıtsız ebeveyn tutumu karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu tutum çocuk ihmali ve istismarına da ortam hazırlayan önemli bir etmen olarak kabul edilmektedir.

Demokratik Tutum (Güven Verici, Destekleyici ve Hoşgörülü Tutum)

Demokratik tutuma sahip ebeveynler, çocuğu bir birey olarak algılayarak, onun kendine özgü kişilik ve davranış örüntülerinin olduğunu bilirler. Çocuğuna koşulsuz sevgi duyar. Çocuğunun fikirlerini dinler ve onlara saygı gösterir. Bu tutuma sahip ebeveynler, çocuğun yaşının gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmesi için gerekli ortamı sağlarlar (Kulaksızoğlu, 2004). Bu tutumla yetişen çocuk, aile içinde söz hakkına sahiptir. Davranış ve seçimlerinde kendi kararlarını verebilir (Yavuzer, 1998). Demokratik aile tutumu ile yetişen çocuklar otokontrollü, sağlıklı ve tutarlı bir kişilik oluştururlar. Demokratik anne baba tutumu çocukların bilişsel, ruhsal duygusal anlamda gelişimlerine pozitif katkıda bulunur (Kaya, 1997). Ebeveyn tutumları ile ilgili yapılan araştırmalar neticesinde,

Ebeveyn tutumlarıyla ilgili araştırmalar, demokratik anne baba tutumu ile yetişmiş çocukların diğer çocuklara oranla daha yüksek akademik başarıya sahip olduklarını gösterir.

demokratik anne baba tutumu ile yetişmiş çocukların diğer çocuklara oranla daha yüksek akademik başarıya sahip oldukları; bağımsız kişiliğe sahip, sosyal ilişkilerinde başarılı ve birçok alanda diğer tutumlarla yetişen bireylere göre daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Örnek

- Demokratik tutumun hâkim olduğu aile ortamında yetişen bireyler; sosyal becerileri gelişmiş, duygusal anlamda yeterli, iş birliğini seven, kendine güvenen, yaratıcı, uyumlu, sorumluluk sahibi, insanlara güvenen ve toplumda sevilen bireylerdir.

Çocukların gelişiminde ailenin yadsınamaz bir yeri olduğu gerek sosyal ve gerekse bilimsel araştırmalarla ortaya konulmuştur. Çocukların gelişimde kalıtım ve çevre önemli bir husus olmakla birlikte gelişimi etkileyen en önemli çevresel faktör ailedir. Çocukların içinde bulunduğu gelişim özellikleri dikkate alınması onlar hakkında bilgi sahibi olmamıza ve onlarla yaşanacak iletişimsel problemlerin ortadan kalkmasına katkı sağlayacaktır. Kılıçcı (1990), aile ve çocuk iletişimine dair şu önerilerde bulunmuştur:

- Çocuklarınızın gerçekçi ve başarabilecekleri amaçlar edinmelerine rehberlik edin ve onlar için fırsatlar yaratın.
- Çocuklarınızın başarısızlık yaşadıklarında onlara, başarıyı tadabilecekleri alanlar oluşturun ve imkânlar sağlayın.
- Onlara ne yapacaklarını söylemek yerine, mümkün olduğunca seçenekler oluşturmaya ve seçimlerine rehberlik etmeye çalışın.
- Çocuklarınızın başarı duygusunu yaşaması için fırsatlar oluşturun.
- Çocuklarınızın kendi çabalarıyla yapmaya çalıştıkları işlerdeki küçük hatalara karşı hoşgörülü olun.
- Onları yaptıkları işlerden ve başarılarından ötürü takdir edin.
- Çocuklarınıza karşı cesaret kırıcı değil, cesaret verici olun.
- Çocuklarınızın gerçekleştirdiği etkinliklere karşı sabırlı olun.
- Çocuklarınızı kendi kararlarını almaları ve sorumluluk almaları hususunda cesaretlendirin.
- Çocuklarınızın duygularını dile getirmelerine fırsatlar verin.
- Çocuklarınızı fiziksel özellikleri ile değerlendirmeyiniz.
- İçine kapanık, kendine güvenmeyen, sessiz ve alıngan çocuklarınızın bu yönlerini değiştirmelerine fırsat verecek etkinliklere katılmaları için onlara yardımcı olun; fakat onlar adına karar vererek girişimlerde bulunmayınız.

Özet

- Aile, toplumdaki temel sosyal kurumdur. Gelecek nesillerin yetişmesini sağlayan ve çocuğun toplumsallaşma sürecini kolaylaştıran aile birimi, çocuklara sevgi ve şefkat sağlayan temel birim olarak işlev görür.
- Aile, var olduğu toplumun değer yargıları, kültürü, örf ve adetleri, gelenek ve görenekleri bağlamında oluşmuş; kendine özgü düzeni ve kuraları olan, içinde bulunan fertleri eğitici rol üstlenen, bulunduğu toplum ile ilişkiler kuran ve nesillerin yetişmesinde en temel eğitim yeri olan önemli bir kurumdur.
- Eğitim açısından ele aldığımızda aile, çocuklar için temel eğitimin alındığı ve hayat boyu öğrenmelerin sağlandığı bir kurumdur. Eğitim ve öğrenme faaliyetlerinin temeli ailede atılır ve okul ile devam eder. Doğumdan itibaren çocuklar hayata dair ilk deneyimlerini ailede yaşarlar. Örneğin; ilk iletişim, ilk deneyim, ilk yürüme, ilk konuşma ve hatta hayatını devam ettirecek temel kazanımları ailede öğrenir.
- Ebeveynler ile çocuk arasındaki ilişkinin sağlıklı olabilmesi öncelikle anne babanın kendi aralarındaki ilişkinin sağlıklı olmasına bağlıdır. Ailede anne babanın birbirleri ile iletişimi çocuğu, çocuğun anne ile iletişimi babayı, çocuğun babası ile olan iletişimi de anneyi etkileyecektir. Anne-baba arasındaki sıcak ve sağlıklı ilişkiler çocuklara ve çocuklarla olan ilişkilere de yansıtacak, anne ve babanın çocuklarına karşı olumlu tutum ve davranış geliştirmelerinde önemli rol oynayacaktır.
- Ailenin gerek maddi ve gerekse manevi olmak üzere mutlu, güvenli, dayanışma ve sorumluluk duygularının hâkim olduğu geniş bir yelpazede birçok ihtiyacı vardır.
- İnsan sosyal bir canlıdır. Yeme, içme gibi temel fizyolojik ihtiyaçların yanı sıra sevmeye, sevilme, saygı görme gibi ihtiyaçları da vardır. Sosyal bir varlık olan insanın ilk sosyal deneyimleri de aile içerisinde gerçekleşir. Bireyin kişiliği ve davranışları içerisinde yetiştikleri ailenin etkisiyle şekillenir.
- Aile, fizyolojik (yeme, içme, barınma vb.) ihtiyaçların karşılandığı önemli bir kurumdur. Fizyolojik ihtiyaçları ise güvenlik ihtiyacı takip etmektedir. Bireyin kendini güvende hissedebileceği ortam yine aile ortamıdır. Güvenlik ihtiyacını takip eden diğer ihtiyaçlar; ait olma, saygınlık ve kendini gerçekleştirme aşamalarının gerçekleşebilmesinde yine aile ortamı önemli bir yere sahiptir.
- Ebeveynlerin çocuklarını yetiştirirken uygulamış oldukları yetiştirme tarzı bir bakıma çocuk yetiştirmede belirledikleri tutumlardır. Bu tutumların şekli ve yönü, çocuğun kişilik özelliklerini ve birçok bireysel özelliklerini doğrudan etkilemektedir. Disiplin kavramı çocuk yetiştirme açısından ele alındığında, çocuklara karşı bir ceza sistemi biçimi olmaktan çok çocukları birçok açıdan eğiten ve yaşama dair düşünce, duygu, öğrenme ve hayatı biçimlendiren ve sistemleştiren bir çeşit öğrenme şeklidir. Ebeveyn tutumları, aile yapısına ve ailenin şekline göre değişiklikler arz etmektedir ve bu tutumlar duygusal yön ile denetim yönü olmak üzere iki boyuta sahiptir. Ebeveyn tutumları birçok kaynakta farklı şekillerde ele alınmakla birlikte yaygın olan tutumlar olarak Yavuzer (1998: 28) tarafından genel olarak şöyle sıralanmıştır:
 - Baskıcı ve otoriter tutum
 - Gevşek tutum
 - Dengesiz ve kararsız tutum
 - Koruyucu tutum
 - İlgisiz ve kayıtsız tutum
 - Demokratik tutum (Güven Verici, Destekleyici ve Hoşgörülü Tutum)
- Ebeveyn tutumları ile ilgili yapılan araştırmalar neticesinde, demokratik anne baba tutumu ile yetişmiş çocukların diğer çocuklara oranla daha yüksek akademik başarıya sahip oldukları görülmüştür.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. “Gelişim ve gelişim hızı, her gelişim aşamasında ve her çocuğa göre iniş çıkışlar ve farklılıklar gösterebilir.” Verilen bilgi ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?
 - a) Her çocuğun gelişim hızı farklıdır.
 - b) Her çocuğun kabiliyetleri farklı olabilir.
 - c) Her çocuğun zekâ düzeyi aynı hızla gelişir.
 - d) Her çocuğun düşünme becerisi farklı olabilir.
 - e) Her çocuğun gelişiminde bireysel farklılıklar vardır.
2. Gelişim alanları arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
 - a) Bedensel alan
 - b) Sosyal alan
 - c) Duygusal alan
 - d) Düşünsel alan
 - e) Zihinsel alan
3. Toplumun temel sosyal kurumu şeklinde tanımlanan kavram aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Akraba
 - b) Aile
 - c) Çocuk
 - d) Sosyal hayat
 - e) Arkadaş
4. Çocuğa karşı ailenin ilk görevi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Çocuğun bakımını sağlamak
 - b) Çocuğun okula gitmesini sağlamak
 - c) Çocuğun her istediğini yapmak
 - d) Çocuğa konuşmayı öğretmek
 - e) Çocuğa yazmayı öğretmek
5. Aile içi iletişimi engelleyen faktörler arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
 - a) Aşırı soru sorma yersiz şüphe ve tereddütler
 - b) Yapay ilgi gösterme
 - c) Geçmişteki üzücü ve tatsız olayları sık sık gündeme getirme
 - d) Sorulan soruları cevapsız bırakma
 - e) Aile fertleriyle fazla zaman geçirme

6. “Ebeveynler ile çocuk arasındaki ilişkinin sağlıklı olabilmesi öncelikle kendi aralarındaki ilişkinin sağlıklı olmasına bağlıdır.”
Cümlede boş bırakılan yerlere sırasıyla aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?
- Abla ve abinin
 - Anne ve babanın
 - Anne ve çocuğun
 - Baba ve çocuğun
 - Abi ve kardeşin
- I. Anne babanın eğitim durumu
II. Ailenin sosyoekonomik durumu
III. Ailenin içinde bulunduğu kültürel özellikler
IV. Ailenin çocukla ilgilenme düzeyi
7. Çocuğun davranışlarını etkileyen etmenler arasında yukarıdakilerden hangisi ya da hangileri yer alır?
- Yalnız I
 - Yalnız II
 - I ve III
 - II, III ve IV
 - I, II, III ve IV
8. Çocuğun gelişim dönemine göre aile isimlendirmeleri arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
- Bebek aile
 - Okul öncesi aile
 - Okullu aile
 - Okul çağında aile
 - Erişkin aile
9. Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi’nin ilk basamağı aşağıdakilerden hangisidir?
- Fiziksel ihtiyaçlar
 - Güvenlik ihtiyacı
 - Ait olma ihtiyacı
 - Değer ihtiyacı
 - Kendini gerçekleştirme

10. “Bu tutumla yetiştirilen çocuklar düşük benlik algısına sahip, yanlış bir şey yapmaktan ürken, kendi duygularını ve düşüncelerini belli edemeyen bireyler olurlar.” Özellikleri verilen çocuk hangi aile tutumu ile yetişmiştir?
- a) Demokratik tutum
 - b) Gevşek tutum
 - c) Dengesiz ve kararsız tutum
 - d) Baskıcı otoriter tutum
 - e) Koruyucu tutum

Cevap Anahtarı

1.c, 2.d, 3.b, 4.a, 5.e, 6.b, 7.e, 8.c, 9.a, 10d.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Baldık, Ö. (2005). Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Rehberi (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bilal, G. (1984), Demokratik ve Otoriter Olarak Algılanan Anne-Baba Tutumlarının Çocukların Uyum Düzeyine Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bülbül A. (2014). Ergenlerin Algılanan Anne Baba Tutumları ile Yakın ilişkilerindeki Psikolojik Eğilimleri Arasındaki ilişkinin incelenmesi. H.Ü. Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Cüceloğlu, D. (2000). İçimizdeki Çocuk Yaşamımıza Yön Veren Güçlü Varlık (33. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekşi, A. (1990). Çocuk, Genç, Ana-Babalar. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ekşi, A. (1999). Ben hasta değilim. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Eldeleklioğlu, J. (1999). Karar Stratejileri ile Ana - Baba Tutumları Arasındaki İlişki, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2(11), 7-13.
- Erden, M. (2005). Sınıf Yönetimi. İstanbul: Epsilon.
- Ersin, B. (2010).Lise Öğrencilerinin Suç Eğilimleri İle Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişki (Beyoğlu İlçesi Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, A., Bozaslan, H. ve Genç, G. (2012) .Üniversite Öğrencilerinin Anne-Baba Tutumlarının Problem Çözme Becerilerine, Sosyal Kaygı Düzeylerine ve Akademik Başarılarına Etkisi. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, 208-225.
- Kaya, M. (1997). Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9, 193-204.
- Kendir, M. E. ve Demirli, C. (2016). Evlilik Doyumu Üzerinde Anne Baba Tutumunun Etkisinin İncelenmesi. Education Sciences,11(3), 96-113.
- Kılıççı, Y. (1990). Okulda Ruh Sağlığı. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Kulaksızoğlu, A. (2004). Ergenlik Psikolojisi (6. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Myers, D. G.(2017). Social Psychology. (Çeviren: Serap Akfırat). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Pekşen Akça, R. (2012). Ana Babaların Çocuk Yetiştirmede Aşırı Koruyucu Olmaları. Akademik Bakış Dergisi, 29,1-13.
- Toksöz, E. (2010). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Zorbalık Eğilimleri ve Aile Tutumu Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eskişehir İli Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yavuzer, H. (1998). Ana Baba ve Çocuk (11) İstanbul: Remzi Kitapevi.

Yılmaz, A. (2000). Eşler Arasındaki Uyum ve Çocuğun Algıladığı Anne-Baba Tutumu ile Çocukların, Ergenlerin ve Gençlerin Akademik Başarıları ve Benlik Algıları Arasındaki İlişkiler, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yörükoğlu, A. (1998). Çocuk Ruh Sağlığı. (22. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ Öğr. Gör. Sümeyye ULAŞ

ÜNİTE 13

İÇİNDEKİLER

- Özel Gereksinimli Çocuklar
- Özel Eğitime İhtiyacı Olan Çocuklar
 - Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar
 - Görme Yetersizliği Olan Çocuklar
 - İşitme Yetersizliği Olan Çocuklar
 - Ortopedik Engeli Bulunan Çocuklar
 - Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklar
 - Üstün Yetenekli Çocuklar
- Risk Altındaki Çocuklar
 - Ruhsal Bozukluklar
 - Uyum ve Davranış Bozukluğu Gösteren Çocuklar
 - Risk Altında-Korunmaya Muhtaç Olanlar

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Özel gereksinimli öğrencilerin sınıflandırmasını yapabilecek,
 - Özel gereksinimli öğrencilerin özellikleri ve türleri hakkında bilgi sahibi olabilecek,
 - Risk altında-korunmaya muhtaç olan çocukların sınıflandırılmasını ve genel özelliklerini öğrenebileceksiniz.

GİRİŞ

Her birey döllenmeden başlayarak yaşamın son haddine kadar temel prensipler bakımından aynı gelişim sürecinden geçmiş olmasına karşın bazı çocuklar kalıtsal, hormonal, fiziksel veya çevresel nedenlere bağlı olarak akranlarına göre belli başlı ve sürekli arz eden farklılıklar gösterebilmektedirler. Söz konusu bu farklılık aynı zamanda gelişimin temel ilkelerinden biri olan *“Gelişimde bireysel farklar esastır.”* ilkesinin ana kaynağıdır. Çoğunlukla doğum öncesinde kalıtım ve hormonların baskın olduğu bu bireysel farklılıklar doğum sonrasında çevresel faktörlerin etkisine girmektedir. Esasen ise kalıtım, hormonlar ve çevre bireyde ortaya çıkan her türlü bireysel farklılığın ana kaynağıdır.

Gelişimde ortaya çıkan bu farklılıklar her alanda olabilir. Boy, kilo, cinsiyet özellikleri, ten rengi, zekâ düzeyi, dil becerileri ve bilişsel beceriler vb. gibi. Söz konusu bu farklılıklar belli noktalarda ve düzeyde olduğunda avantaja dönüşebilirken belli bir düzeye ulaşmadığında veya belli bir düzeyi aştığında dezavantaja dönüşebilmektedir. Bu dezavantaj çocuğu, ailesini ve okul süreçlerini bir takım ciddi problemler ile karşı karşıya getirebilmektedir. Örneğin; zekâ açısından bakılacak olursa toplumun çok önemli bir kesimi normal olarak kabul edilen (90-110 arası) zekâ düzeyine sahiptir ve bu düzey bireylerin normal bir yaşam sürmelerini önemli oranda desteklemektedir.

Çocuklar sahip oldukları bazı özellikler nedeniyle destek eğitim ve uygulamalara ihtiyaç duyabilmektedirler.

Buna karşın bu değerlerin altındaki bir zekâ puanı düşük zekâyı işaret ederken üstündeki puanlar üstün zekâyı işaret etmektedir. Bu açıdan her ikisi de önemli bir risk grubunu oluşturmaktadır ve bireysel olarak bu çocukların akranlarından ayrışmalarına ve destek eğitim uygulamalarına ihtiyaç duymalarına sebep olmaktadır. Üstün zekâyı sahip olmak genel olarak önemli bir nitelik olarak görülse de destek eğitim uygulamaları uygulanmadığında bu çocukların konumu yönetilemez hale gelebilir ve davranış anormallikleri baş gösterebilir. Düşük zekâ da aynı şekilde destek eğitim uygulanmadığında yaşam becerilerini geliştiremeyen ve akranlarına göre sosyal yaşamda ve diğer süreçlerde önemli ve telafi edilemez gerilikler gösteren bir durumu ortaya çıkarabilir. Zekâ durumuna çocukların sahip oldukları herhangi bir engel grubu, fiziksel rahatsızlık veya süreğen hastalıklarda eklenebilir.

Bu anlamda kimi çocuklar sahip oldukları özellikler nedeniyle ek eğitime, tedaviye veya uygulamalara ihtiyaç duyabilmektedirler. Sahip oldukları bu özellikler bakımından dezavantajlı konumda olan bu çocuklar “özel gereksinimli çocuklar” olarak adlandırılmaktadır. Sahip oldukları bu gereksinim nedeniyle gerek ev ortamlarının gerekse de okul ortamlarının çocukların bu gereksinimleri doğrultusunda donatılması ve olası dezavantajlı konumlarını pozitif etkileyecek süreçlerle desteklenmesi gerekmektedir. Aksi durum bu çocukların akranlarından önemli oranda ayrışmalarına ve geri kalmalarına ortam yaratmaktadır.

Örnek

- Bilim Sanat Merkezleri adıyla hizmet veren okullar Üstün yetenekli çocukların eğitim ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmış ortam ve özel yetiştirilmiş öğretmenleri bünyesinde barındırmaktadır.

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR

Özel gereksinimli çocuklar sahip oldukları özellik ve gereksinimleri doğrultusunda iki gruba ayrılmaktadırlar. Bunlar;

- Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar
- Risk altındaki çocuklar.

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar sahip oldukları işitsel, görsel, fiziksel, ortopedik engel durumu, özel öğrenme güçlüğü veya üstün yetenekli olmaları nedeniyle normal akranlarından ayrıışan ve onlara sunulan eğitimler ile yetinemecek durumda olan çocukları kapsamaktadır.

Risk altındaki çocuklar ise, engel veya zekâ özelliğinin dışında ağır ruhsal ve davranışsal problemleri bulunan ve genel itibariyle korunmaya muhtaç çocuk kategorisine giren çocukları ifade etmek için kullanılan bir terimdir.

Aşağıda özel gereksinimli çocuklar ve risk altındaki çocuklar detaylı olarak açıklanmıştır.

Özel eğitim kavramı, bireysel ve gelişim özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından belirgin düzeyde farklılık gösteren çocuklar için kullanılmaktadır.

ÖZEL EĞİTİME İHTİYACI OLAN ÇOCUKLAR

Yukarıda özel gereksinimli çocuklar ve özellikleri tanımlanmıştır. Bu bağlamda özel gereksinimi bulunan çocukların doğal olarak özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar kategorisine girdiği söylenebilir. Bu bağlamda özel eğitim, gelişim ve eğitim ihtiyaçları olağan koşullar altında karşılanamayacak kadar akranlarından farklılık gösteren çocuklara, eğitim ve gelişim ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilmiş olan örgüt, kurum, araç-gereç ve hizmetlerin ve uygulamaların tümüne verilen isimdir.

Örnek

- Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri zihinsel, ortopedik, işitsel ve görme engeli vb. bulunan çocukların eğitim ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş olan özel eğitim okullarıdır ve bu yönde önemli bir tecrübe birikimine ulaşıldığı düşünülmektedir.

Özel eğitime ihtiyacı olan birey ise, çeşitli nedenlerden dolayı bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından belirgin düzeyde farklılık gösteren ve bu nedenle destek eğitim uygulamalarına ihtiyaç duyan birey olarak tanımlanmaktadır.

Bireysel ve gelişim özellikleri denildiğinde herhangi bir engel durumu veya öğrenme güçlüğü-üstün zekâ gibi nitelikler düşünülmektedir. Özel gereksinimli çocuklara yönelik eğitim ve uygulamalar normal akranlarına göre önemli oranda çeşitlik gösterdiği için gerek bu okulların eğitsel ve öğretimsel ortamları çocukların özel gereksinimlerine göre dizayn edilmiştir gerekse de personel bu anlamda özel yetiştirilmiştir.

Türkiye’de 2000’li yılların hemen başında devlet desteği ve teşviği kapsamına alınan özel eğitim uygulaması sayesinde günümüzde hemen her ilde hatta birçok büyük ilçede çok sayıda özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi ve bu çocuklara mesleki eğitim veren uygulama okulları açılmaya başlamıştır.

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar, Milli Eğitim Bakanlığının Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile belirlenmekte ve sınıflandırılmaktadır. Bu anlamda yönetmeliğe göre zihinsel yetersizliği olanlar, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olanlar, dil ve konuşma güçlüğü olanlar, görme yetersizliği olanlar, ortopedik yetersizliği olanlar, otistik olanlar, özel öğrenme güçlüğü olanlar, serebral palsili olanlar, birden fazla yetersizliği olanlar ve üstün yetenekli olanlar özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar kategorisinde değerlendirilmektedir.

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar ve bu çocukların genel tanımlayıcı özellikleri aşağıda verilmiştir.

Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar

Standart zekâ testlerinden ortalamanın altında bir zekâ puanına sahip olan çocuklar zihinsel yetersizliği olan çocuklar olarak sınıflandırılmaktadırlar. Zihinsel yetersizliği olan çocuklar eğitim ve öğretim bakımından destek eğitime en fazla ihtiyaç duyan gruplardan birini oluşturmaktadırlar. Özellikle hafif zekâ geriliği olarak adlandırılan ve zekâ puanı normalin hemen altındaki grupta yer alanlar öğretilebilir kategoriye de oluşturdıkları için destek eğitim uygulamalarından en fazla yararlanacak kesimi oluştururlar. Kaynaştırma (bütünleştirme) eğitimine tabi tutulan bu çocuklarda özel eğitim uygulamaları hem yaşam becerilerinin hem akademik becerilerin gelişimini önemli düzeyde destekleyebilir.

Özel eğitim uygulamaları zihinsel engelli çocukların engel durumundan kaynaklanan dezavantajlarının azaltılması noktasında en etkili uygulamadır.

Zihinsel yetersizliği bulunan çocukların sahip olduğu bu engel durumu onların diğer gelişim alanlarında ve performans süreçlerinde akranlarına göre önemli farklılık göstermelerine sebep olmaktadır. Bu anlamda, fiziksel gelişimleri ve psiko-motor becerileri de akranlarının gerisinde kalabilir. Zekâ düşüklüğüne bağlı olarak daha güç öğrenirler ve daha kolay unutulurlar. Dikkat süreleri de kısıtlı olduğu için daha fazla tekrara ihtiyaç duyarlar. Soyut düşünme süreçlerinde önemli düzeyde sınırlılık gösterirler. Sosyal ilişkileri problemlidir ve yaşlıları yerine kendilerinden yaşça küçük olanlar ile iletişim kurma eğilimi gösterirler. Bu durum sosyal uyum problemleri yaşamalarına ve okulda genelde arkadaşsız kalmalarına ya da problemleri davranışları bulunan grupların içerisinde yer almalarına sebep olmaktadır. Kişilik özellikleri bakımından ise öz güvenleri düşük ve bağımsız hareket etme becerileri sınırlıdır.

Kaynaştırma eğitimi ve özel eğitim uygulamaları bu çocukların engel

durumundan kaynaklanan dezavantajlarının azaltılması noktasındaki tek yoldur.

Kaynaştırma eğitimi bu çocukların ağırlıklı olarak sosyal becerilerini geliştirmeye yönelik olarak dizayn edilirken özel eğitim uygulamaları yaşam becerileri ve akademik becerilere yönelmektedir.

Bireysel Etkinlik

- Türkiye'de ve Dünya'da zihinsel engelli çocuklara yönelik kaynaştırma eğitimi uygulamalarını araştırarak benzeşen ve farklılaşan uygulamaları karşılaştırabilirsiniz. Bu süreç sizin kaynaştırma eğitimine ilişkin bakış açınızı zenginleştirmenize yardımcı olacaktır.

Görme Yetersizliği Olan Çocuklar

Görme yetersizliği kategorisinde farklı sınıflamalar yer almaktadır ve esasen görme duyusunun tamamen ya da kısmen kaybedilmesi durumuna bağlı olarak ortaya çıkan bir özel gereksinim vardır ve bu gereksinimin yarattığı dezavantaj bu çocukları özel eğitime ihtiyaç duyar hale getirmektedir. Görme yetersizliği açısından özel gereksinimli olan çocuklar; görme engelli birey, az gören birey, eğitsel anlamda görme engelli birey şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Görme engelli birey, görme keskinliğinin 20 / 200' ine sahip olan ve görme alanı sadece merkezdekilerle sınırlı olan kişidir. Yani normal bir insan 6 metrelik bir görme keskinliğine sahipse, görme engelli birey 6 cm'lik bir görme keskinliğine sahiptir. Bu nedenle görme duyusu bakımından en ağır grubu oluşturmaktadırlar.

Az gören birey ise görme keskinliği 20/70 ile 20/200 arasında olan ve gözlük, büyüteç gibi yardımcı araçlarla veya büyük puntolu yazılar, aydınlatma, zıtlık, çevre düzenlemeleri vb. materyallere ve düzenlemelerle görme gücünden yararlanabilen kişidir. Belli araç gereçler ile özel eğitime gereksinim duymadan da eğitimlerine devam edebilmektedirler.

Eğitsel anlamda görme engelli birey ise, dokunsal ve işitsel materyallere ihtiyaç duyan kişidir. Bu birey görme duyusunu öğrenme süreçlerinde kullanmaktan yoksundur. Bu nedenle kabartma veya konuşan alfabelere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu çocuklar aynı zamanda çevrelerinde olup biten olayları ve süreçleri bütünüyle anlayabilme becerisinden de yoksundurlar.

Örnek

- Braila alfabesi görme engelli bireylere yönelik olarak kabartma esasına dayalı olarak geliştirilmiş olan bir alfabedir ve tüm Dünya'da yaygın bir kullanıma sahiptir.

Görme yetersizliği açısından özel gereksinimli olan çocuklar; görme engelli birey, az gören birey, eğitsel anlamda görme engelli birey şeklinde sınıflandırılır.

Görme engeli bulunan çocukların zekâları normal olmasına karşın yaşantı azlığı zekâ gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir.

Görme engelli çocuklar sahip oldukları bu engel durumundan kaynaklanan bazı ek özellikler de gösterebilmektedirler. Çoğunlukla bir zekâ problemleri olmamasına karşın yaşantı sınırlılığı nedeniyle zekâları yeterince gelişim göstermeyebilir. Yine yaşantı ve görsel süreçlere ilişkin sınırlılıklardan dolayı kavram gelişimlerinde akranlarına göre gerilik gösterebilirler. Ayrıca yine engel durumundan dolayı el-göz koordinasyonu bulunmaz.

Görme yetersizliği nedeniyle özel eğitim veya kaynaştırma eğitimine tabi olan çocuklar özgüven problemi gösterebilir ve bağımlı karaktere sahip olabilirler. Bu nedenle görme engelinin yaratmış olduğu durumu bakım verenlere aşırı bağlanma ve atalet gösterme (tembellik etme, çekinik davranma) şeklinde davranışlar sergileyebilmektedirler. Uygun öğrenme ortamları sağlanabilirse eğer öğrenme süreçlerini dengeleyebilir ve yaşitlarına paralel bir ilerleme gösterebilirler. Günümüzde görme engelli bireylerin çoğu aldıkları eğitimler sonucunda üniversite eğitimine kadar ilerleyebilmekte ve hatta mesleğe atılabilmekte ve buralarda kendi çabaları ile önemli başarılar gösterebilmektedirler. Görme engelli bireylerin gösterdiği bu performanslar kaynaştırma temelli eğitim uygulamalarının bir başarısı olarak da görülmelidir.

Örnek

•Çocukluğunda geçirmiş olduğu bir rahatsızlık sonucu görme yetisini kaybetmiş olan Steve Wonder kazanmış olduğu 22 Grammy ödülü ile dünyanın en önemli müzisyenlerinden birisi olmayı başarmıştır.

İşitme Yetersizliği Olan Çocuklar

Doğuştan veya sonradan olmak üzere işitme yetisini tamamen ya da kısmen kaybetmiş olması nedeniyle dili kullanmada ve iletişimi sağlamada güçlük yaşadığı için destek eğitim uygulamalarına ihtiyaç duyan çocukları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. İşitme engeli de diğer engel grupları gibi çocuklarda tüm gelişim alanlarını etkileyebilen önemli bir sınırlılıktır. Özellikle bilişsel gelişimde dili kullanma becerilerinin sınırlı kalmasına bağlı olarak dezavantajlı bir durum ortaya çıkabilmektedir.

İşitme engelinin düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan yaşantı sınırlılığı bu çocuklarda zekâ gelişimini sınırlandırabilir. Normalde zekâ geriliği bulunmasa bile uygun tedavi imkânları ve cihazlar ile işitme sağlanamadığında zekâ gelişimi bu durumdan olumsuz etkilenebilir çünkü zekâ gelişimi önemli oranda yaşantı çeşitliliği ile ilişkilendirilmektedir.

Sadece bilişsel gelişimleri değil bu çocuklar konuşamadıkları ve iletişimsel süreçleri tam olarak algılayıp tepki veremedikleri için sosyal gelişimde de dezavantajlı bir konuma sahiptirler. Okul ortamı işaret dili benzeri süreçlerle bu çocukların hem iletişim yönlerini güçlendirmeli hem de sosyal ortamlara adapte olmalarını sağlayıcı beceriler edinmelerini sağlamalıdır. Bu açıdan işitme engelli

çocuklara yönelik olarak özel eğitim sağlayan okullar akademik beceri edinmeleri hususunda önemli bir işlevi yerine getirmesine karşın bu çocukların normal akranları ile etkili iletişim kurma ve sosyal beceri geliştirme yönlerini sınırlandıran bir nitelik taşıyabilir. Bu bakımdan kaynaştırma eğitimi işitsel engeli ve yetersizliği bulunan çocukların çok yönlü gelişimlerini destekleyebilecek önemli bir eğitim uygulaması niteliği taşımaktadır.

Ortopedik Engeli Bulunan Çocuklar

Doğuştan veya sonradan olmak üzere iskelet, kas ve eklemlerdeki hastalık, bozukluk ve yetersizlikler veya organ eksikliği bulunmasından dolayı ortaya çıkan engel grubudur. Kalıtsal nedenlere dayalı olarak ortaya çıkabildiği gibi sonradan kimi hastalıklar veya kazalar vb. yaşantılar sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Ortopedik engel veya yetersizlik bireyin yaşamsal süreçlerini doğrudan sınırlandırmaktadır bu nedenle eğitim performansı ve sosyal uyum düzeyi engel düzeyine bağlı olarak etkilenebilmektedir.

Ortopedik engel veya yetersizlik bireyde psiko-motor gelişimi doğrudan etkilemekte ve sınırlandırmaktadır. Engelin olduğu vücut organına bağlı olarak konuşma ve öğrenme güçlükleri de gözlenebilmektedir. Engel durumundan kaynaklanan nedenlerle sosyal yaşama yeterince adapte olamadıkları için sosyal özgüvenleri düşük ve kendilerini değerlendirme biçimleri olumsuzdur. Zekâ ve dil becerileri açısından bakıldığında çoğunlukla normal akranları ile aralarında bir fark bulunmamaktadır. Ancak yaşantı sınırlılığının zekâ gelişimi üzerinde olumsuz etki göstermesi mümkün olabilmektedir.

Ortopedik engeli ve yetersizliği bulunan çocukların eğitim yaşantıları için en önemli problem şüphesiz eğitim ortamlarının engel grubuna hitap edecek nitelikte olmamasıdır. Bu çocukların sağlıklı bir eğitim süreci içinde bulunabilmeleri ortamsal düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. Ortamsal düzenlemeler okulun bina girişleri, koridorlar, sınıfların konumu ve lavabolar vb. ortamları kapsamaktadır ve bu ortamların ortopedik engelli çocuğun rahatlıkla kullanabileceği şekilde düzenlenmesi kaçınılmazdır.

Örnek

- Birçok kamu kurumunda ortopedik engelli bireyler için dizayn edilmiş özel lavabolar bulunmasına karşın okulların birçoğu henüz bu ihtiyaca cevap verecek nitelikte değildir.

Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklar

Özgül öğrenme güçlüğü (ÖÖG) bireysel olarak uygulanan standart testlerde, kişinin kronolojik yaşı, ölçülen zekâ düzeyi ve aldığı eğitim göz önünde bulundurulduğunda; okuma, matematik ve yazılı anlatımın, beklenenin önemli ölçüde altında olmasıdır. ÖÖG görsel, işitsel, motor duyuşsal alandaki özürlerden, zihinsel gelişim geriliğinden, yaygın gelişimsel bozukluklardan, fırsat eksikliği,

yetersiz öğrenim gibi okula ilişkin zorluklardan, kültürel etkenlerden, duygusal bozukluk ve iletişim bozukluğundan, çevresel etmenlerden ayırt edilmelidir.

Özgül Öğrenme Güçlüğü'nün üç farklı türü bulunmaktadır. Bunlar;

- Disleksi, okuma alanında güçlük
- Disgrafi, yazı alanında güçlük
- Diskalkuli, matematik alanında güçlük

Özel öğrenme güçlüğü genel itibariyle kalıtsal faktörlerin ve doğum öncesi faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan bir problem durumudur. Öğrenme güçlüğü diğer engel durumlarının aksine her çocukta farklı şekillerde gözlenebilir. Öğrenme güçlüğü, ilk bakışta tanılması oldukça güç olan bir problem alanıdır ve genel olarak okul korkusu, somatik yakınmalar, sosyal fobi, gece korkuları, konuşma bozuklukları gibi nedenlerle kliniklere başvurulmaktadır. Ancak bu problemlerin altında ki asıl neden çoğu zaman öğrenme güçlüğü olabilmektedir.

Özel öğrenme güçlüğü'nün en bilinen ve yaygın türü olan Disleksi'nin genel olarak belirtilerini açıklamakta yarar bulunmaktadır. Bunlar;

- Okumayı öğrenirken zorluk yaşama
- Okuma hızının beklenenin altında olması
- Bozuk yazma
- Yazarken harf atlama
- Okurken harf atlama
- Okurken kelimeleri değiştirerek okuma
- Renkleri karıştırma
- Sıralı ezber gerektiren konuları ezberlemekte güçlük çekme.
- Toplama ve çıkarma işaretini karıştırma
- "6-9", "3-8", "7-4" gibi rakamları birbirinden ayırt etmede zorluk
- Harfleri birbirine karıştırma (b,d,p gibi)
- Rakamları ters yazma (3-6-9... gibi)
- Okuduğunu anlama ve anlatmada zorlanma
- Sağı solu ayırt etmekte zorlanma
- Kendini, bir konu hakkında fikrini iyi ifade etmekte zorlanma
- Ayakkabılarını bağlama gibi motor becerilerde zorlanma
- Okula gitmek istememe
- Yazarken sıra, satır atlama

Öğrenme güçlüğü olan çocuklar, zihinsel yetenekleri normal sınırlar içinde yer alan, ancak öğrenme güçlüğü gösteren çocuklardır. Öğrenme güçlüğü olan çocukları, zihinsel engeli olan ve davranış bozukluğu olan çocuklardan ayırmak gerekir. Öğrenme güçlüğü gösteren çocuklar; dinleme, düşünme, konuşma, yazma veya matematik problemlerini çözmede güçlükler yaşayan, anlama ya da yazılı ve sözlü dili kullanmadaki psikolojik süreçlerden birinde ya da birkaçında yetersizliği olan çocuklardır.

Öğrenme güçlüğü terimi; algısal güçlükleri, beyin zedelemesinden etkilenmiş olanları ve gelişimsel afaziye de içermektedir. Ancak öğrenme güçlüğü

Öğrenme güçlüğü'nün disleksi, disgrafi ve diskalkuli olmak üzere üç türü bulunmaktadır ve doğuştandır.

tanımı ekonomik, kültürel, çevresel yoksunlukları, davranış bozukluklarını, zihinsel, bedensel, görme ya da işitme yetersizliği sonucunda oluşan öğrenme güçlüklerini kapsamamaktadır. Başka bir deyişle bilişsel bir anormalliğin dışında kalan ve başka bir engel ya da fiziksel yetersizliğe bağlı olarak ortaya çıkan öğrenme sorunları bu kapsamda değerlendirilmemelidir. Özel öğrenme güçlüğü gösteren bazı temel ve ayırt edici özellikleri bulunmaktadır ve bu özellikleri üç yaş civarından itibaren belirgin hâle gelebilmektedir.

Öğrenme güçlüğü gösteren çocukların ortak özellikleri arasında, çalışma becerilerini kullanma yeteneğinde yetersizlikler, algısal bozukluklar, genel eşgüdüm problemleri, devinimsel problemler; yaşlarına göre devinimsel becerilerin kullanmasını gerektiren bedensel etkinliklerde yetersizliklerin oluşu, dikkat bozukluğu ve aşırı hareketlilik, düşünme ve bellek problemleri ve sosyal uyum problemleri gösterilebilir.

Bununla birlikte özel öğrenme güçlüğü olan çocukların fark edilmesi sürecinde aşağıda verilen belirtilerin de göz önünde bulundurulmasında yarar bulunmaktadır:

- İşitsel ve görsel uyarıların anlamlandırmakta zorlanmaları
- Saati öğrenme de zorlanma ve zamanı karıştırmaları durumunda
- Dikkatini bir şey üzerinde toplamakta zorlanma
- El ve göz koordinasyonu gerektiren işlerde zorlanma
- Dil sorunları yaşama
- Bir konuda organize olmakta zorlanma
- Mantık yürütme gerektiren durumlarda zorlanma gibi belirtilerin gözlemlenmesi durumunda çocukların Rehberlik Araştırma Merkezlerinin tanıtıl ve eğitimsel olarak değerlendirmesine tabii tutulması için gerekli yönlendirme işlemlerinin yapılması gerekmektedir.

Özel öğrenme güçlüğü'nün hangi türü olursa olsun yukarıda verilen belirtileri göstermeleri durumunda kaynaştırma eğitimi uygulamasının devreye alınması gerekmektedir. Kaynaştırma eğitiminin en etkili olduğu grubun öğrenme güçlüğü gösteren çocuklar olduğu söylenebilir.

Bireysel Etkinlik

- Türkiye'de ve Dünya'da özel öğrenme güçlüğü gösteren çocuklara yönelik olarak uygulanan eğitim uygulamalarını araştırarak karşılaştırabilirsiniz. Bu süreç sizin kaynaştırma eğitimi uygulamalarına ilişkin farkındalığınızı geliştirecektir.

Üstün Yetenekli Çocuklar

Üstün yetenekli çocuklar özellikle kalıtsal faktörlerin etkisiyle yaşlarına oranla daha ileri düzeyde bir zekâ düzeyine veya belli bir alanda özel bir yeteneğe sahip olan çocuklardır. Özellikle zekâ açısından üstün olan çocuklar doğumdan itibaren göstermiş oldukları gelişim süreçleri ile akranlarından ayrılmaktadırlar. Bu

çocuklar, diğer bebeklerden daha fazla vücut ağırlığı ve boy uzunluğuna sahip olarak doğabilirler. İlerleyen gelişim süreçlerinde de diğer gelişim alanlarında önemli düzeyde farklılaşmalar gözlenir. *Genel itibariyle konuşmaya ve yürümeye akranlarına göre daha erken bir dönemde başlarlar. Konuştuklarında ise daha fazla kelime hazinesi ile konuştukları gözlenebilir. Okuma yazma becerileri ise okul öncesinde ve genelde kendi çabaları ile önemli oranda gerçekleşir.*

Bu çocukların gözlemlene ve mantık yürütme becerileri oldukça gelişmiştir. Sosyal liderlik özellikleri genelde baskındır ve grup içerisinde herhangi bir faaliyetin planlanması, yönetilmesi ve faaliyet organizasyonu gibi işlerde, belirgin olarak öne çıkarlar.

Bu çocuklar ilkökul birinci sınıfa başladığı ilk günlerden itibaren farklı öğrenme özelliklerini ortaya koymaya başlarlar ancak sınıf içinde uygun ortamsal ve eğitimsel düzenleme ve uygulamalara yer verilmemesi ve çocuğun ihtiyacı ölçüsünde cevap verilememesi durumunda bu çocuklar problemleri davranışları olan bir çocuğa dönüşebilirler. Çünkü akranlarından daha hızlı öğrenmeleri ve onlardan önce birçok süreci kendi çabaları ile öğrenmiş olmaları zamanla sınıf içi öğrenme faaliyetlerine ilgilerini kaybetmelerine neden olabilmektedir.

Bu nedenle üstün yetenekli çocuklar, hem sınıf içinde farklı bir müdahaleye ihtiyaç duymaktadırlar hem de normal okul eğitimine ek eğitim uygulamasına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyaçtan hareketle son yıllarda üstün zekâlı ve yetenekli çocukların bu destek eğitim ihtiyaçlarını karşılamak üzere “Bilim ve Sanat Merkezleri” ismiyle anılan okullar açılmış ve özel materyal ve özel yetiştirilmiş personel ile eğitim süreçleri yürütülmektedir.

Üstün zekâya sahip olan çocuklar gelişim özellikleri bakımından akranlarından önemli oranda ayrılmaktadırlar.

Bireysel Etkinlik

- Üstün zekâya sahip olan çocuklara yönelik eğitim uygulamalarını size en yakın bir Bilim-Sanat Merkezini ziyaret ederek yerinde görebilir ve bu çocuklarla uygulanan eğitimlerin çıktılarına ilişkin olarak görüşmeler yapabilirsiniz.

RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLAR

Risk ve çocuk kavramı yan yana düşünülmemesi gereken nitelikler olmasına karşın sosyal, psikolojik, çevresel, ekonomik vb. nedenlerden ötürü kaçınılmaz olarak yan yana gelen iki kavram halini almaktadır. Yetişkinler açısından da benzer riskler bulunmasına karşın çocukların sahip olduğu fiziksel ve psikolojik özelliklerin yetersizliği gibi durumlar çocukları riskli durumlar karşısında olumsuz etkiye daha açık hale getirmektedir. Çocuklara ilişkin risk faktörlerinin elimine edilmemesi veya müdahale edilememesi gibi durumlar toplumun genelini derinden etkileyebilecek problemleri gündeme getirebilir.

Risk altındaki çocuklar kavramı genel olarak istismara maruz kalmış çocuklar, sokak çocukları, suça itilmiş çocuklar, sokakta çalışan çocuklar,

korunmaya muhtaç çocuklar, ruhsal problemi olan çocuklar ve uyum ve davranış problemi olan çocuklar ve buna benzer nitelikler gösteren çok geniş bir yelpazedeki çocukları kapsamaktadır.

İlgili alan yazında yukarıda ki gibi çok çeşitli sınıflamalar bulunmasına karşın Oral (2010) risk altındaki çocukların genel itibariyle üç kategoride ele alınmasını önermektedir. Bunlar,

- Ruhsal bozukluklar
- Uyum ve davranış sorunları
- Risk altındakiler- korunmaya muhtaç çocuklardır.

Ruhsal Bozukluklar

Ruhsal bozukluklar kavramı psikolojide çok geniş bir anormallik grubunu oluşturmaktadır. *Bu anormallikler arasında, DEHB, otizm, depresyon, kaygı bozuklukları, şizofreni, tik bozukluğu, öğrenme güçlükleri ve dil ve konuşma bozuklukları gösterilebilir.* Söz konusu bozuklukların önemli bir kısmı kalıtsal nedenlerle ilişkili olmasına karşın çevresel faktörlerin etkisi ile de ortaya çıkabilmektedirler.

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) ve otizm gibi ruhsal bozukluklar doğuştan getirilmiş olmasına karşın duygu durum bozuklukları (depresyon) ve anksiyete bozuklukları sonradan gelişen anormalliklerdir. Özellikle depresyon yakın zamana kadar yetişkin yaşama özgü bozukluklar olarak düşünülür ve çocuklar için ağır nitelikte bir rahatsızlık olarak farz edilirdi. Ancak yakın zamanda yapılan birçok çalışma depresyonun bebeklerde bile gözlemlenebilen bir rahatsızlık olduğunu ortaya koymuştur. Günümüzde bebeklik, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemi için depresyon tanılamaları yapılmakta ve her biri için ayrı belirtilere odaklanılmaktadır.

Çocuklarda gözlemlenen depresyonun yetişkinlere göre daha geçici ve tedavi edilebilir bir özellik taşıması söz konusu olmakla birlikte bu yaş döneminde gözlemlenen depresif belirtilerin ergenlik dönemi intiharlarını, madde kullanımını ve yetişkinlik dönemi depresif bozukluklarını tetiklemesi kaçınılmaz bir problemdir. Bu nedenle çocukluk dönemi duygu durum bozuklukları alan uzmanlarının özellikle odaklandığı bir çalışma alanı haline gelmiş bulunmaktadır.

Çocukluk döneminde yaşanan duygu durum anormallikleri ve anksiyete bozuklukları çocuğun aynı zamanda sosyal uyum becerileri ve kişilik gelişimi üzerinde de önemli bir baskı oluşturmaktadır. Okullarda özellikle rehberlik servisleri aracılığıyla ruhsal bozukluklar olarak anılan bu kategoride ki belirtileri gösteren çocukların belirlenmesi ve gerekli psikolojik veya psikiyatrik tedavilerin uygulanması için yönlendirme süreçlerinin yapılması ve tedavi süreçlerinin okul temelli olarak psikolojik danışmanlar eliyle sürdürülmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Ruhsal bozuklukların kimileri doğuştan kimileri ise çevresel etmenlerin etkisi ile ortaya çıkmaktadır.

Bireysel Etkinlik

- Size en yakın bir okuldaki rehberlik servisini ziyaret ederek ruhsal problemleri olabilecek öğrencilere yönelik olarak yürütmüş oldukları çalışmalar hakkında bilgi alabilirsiniz. Bu sizin bu yöndeki farkındalığınızı geliştirmenize yardımcı olacaktır.

Uyum ve Davranış Bozukluğu Gösteren Çocuklar

Risk altında yer alan çocuklar açısından ikinci grubu oluşturan uyum ve davranış bozukluğu gösteren çocuklar, ağırlıklı olarak sosyal çevre ve yaşantıların etkisiyle ortaya çıkan bir takım davranış problemleri göstermekte ve bu problemlere bağlı olarak ciddi uyum sorunları yaşamaktadırlar. *Bu kategoride bulunan çocuklarda yaygın bir şekilde davranım bozukluğu ve karşıt olma-karşıt gelme bozukluğu gözlemlenmektedir.*

Buna ek olarak şiddet eğilimi, zorbalık, çalma davranışı, yalan söyleme, madde kullanımı, alt ıslatma problemleri, parmak emme ve tırnak yeme davranışı da yaygın şekilde gözlenen uyum problemleri arasındadır. *Söz konusu problemler göz önünde bulundurulduğunda uyum ve davranış bozukluklarının yaklaşık bir yaşından itibaren hemen yaş grubunda gözlemlenebilecek bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir.* Yukarıda sıralanan bozukluklar ele alınacak olduğunda davranım bozukluğu otoriter veya ilgisiz ebeveyn tutumları ile karşıt olma-karşıt gelme bozukluğu ve madde kullanımı mükemmeliyetçi, kararsız veya ilgisiz ebeveyn tutumları ile ilişkili görünmektedir. Şiddet eğilimi ve zorbalık yine şiddete başvuran ebeveynlerin tutumlarının kaçınılmaz bir sonucudur. Parmak emme ve tırnak yeme güvensiz çocukların bu durumlarının bir yansıması olarak yine ebeveyn tutumlarına işaret etmektedir.

Önemli oranda yanlış ebeveyn tutumları ve travmatik süreçler sonucunda ortaya çıkan uyum ve davranış problemleri erken yaşlarda önlenabilir bir nitelik taşımasına karşın ergenlik dönemine kadar müdahale edilememesi durumunda kronik rahatsızlıklara zemin hazırlayabilir.

Örnek

- Davranım bozukluğu eğer uygun müdahale süreçleri ile önlenmez ise 18 yaşından sonra Anti-sosyal kişilik bozukluğuna dönüşmektedir.

Risk Altında-Korunmaya Muhtaç Olanlar

Bu kategoride yer alan çocuklar sahip oldukları kimi özellikler veya sahip olmadıkları kimi özellikler nedeniyle yaşıtlarına göre önemli oranda risk altında olan ve bu özellikleri nedeniyle de korunmaya muhtaç durumda olan çocuklardır.

Şiddet eğilimi ve zorbalık yine şiddete başvuran ebeveynlerin tutumlarının kaçınılmaz bir sonucudur.

Çocuklar her geçen gün daha fazla risk faktörleri ile karşı karşıya kalmakta ve bunlarla başa çıkmada yeterli becerilere sahip değillerdir.

Bu çocuklar arasında; sokakta yaşayan çocuklar, çalıştırılan çocuklar, suça itilen çocuklar, şiddete ve istismara maruz kalmış çocuklar ve ebeveyn yokluğu veya yoksunluğu yaşayan çocuklar gösterilebilir.

Bu grupta yer alan çocukların sayısı bütün toplumlar için önemli bir problem hâline gelmeye başlamıştır. Türkiye’de de benzer şekilde bu grupta yer alan çocukların sayısı oldukça fazladır ve buna bağlı olarak yaşanan problemlerde her geçen gün artış göstermektedir. Özellikle savaş ve göç nedeniyle ebeveynlerini kaybetmiş ve mülteci konumuna gelmiş olan çocuklar ya da göçe bağlı olarak eğitim hayatından uzaklaştırılan ve çalışması için sokağa yani güvensiz ortamlara yönlendirilen çocuklar ciddi risk altında olan ve bu yönüyle de korunmaya muhtaç olan çocuklardır.

Sokağa itilen çocuklar sokağın getirdiği birçok olumsuzluk ile erken yaşta tanışmak durumunda kalabilir ve bu süreçlerin getireceği olası risklere karşı da çoğunlukla savunmasızdır. Teröre bulaşma, suç işleme yatkınlığı gösterme, madde kullanımı, istismar etme veya istismara uğrama ve çete faaliyetleri gibi istenmeyen durumlar sokakta çalışmaya zorlanan yüz yüze geldiği kaçınılmaz gerçeklerdir. Çocuklar yukarıda verilen istenmeyen durumlar ile baş edebilecek psikolojik ve fiziksel niteliklere sahip olmadıkları için önemli düzeyde risk taşırlar ve bu yönüyle korunmaları gerekir.

Özellikle sokakta yaşayan çocuklar arasında suç ve şiddet eğilimi, madde kullanımı ve istismar vakaları oldukça yaygınlaşmıştır. Kap kaç olayları, sokak çeteleri, taciz ve istismar vakaları gibi problemler özellikle sokakta yaşayan, suça itilmiş veya sokakta çalıştırılmak zorunda bırakılmış olan çocukların bir şekilde bulaştıkları bir sorun haline gelmiştir. Bu bulgunun en önemli göstergesi 18 yaşın altında cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlü çocukların sayısında son yıllarda gözlenen anormal verilerdir.

TÜİK tarafından her yıl yayınlanan veriler Türkiye’de çocuk suçluluğunun her geçen gün artış gösterdiğini ve bu çocukların özellikle eğitim düzeylerinin düşük olduğunu ve genel itibarıyla sokak ile irtibatlı olduklarını veya ebeveyn yoksunluğu yaşadıklarını göstermektedir.

Risk altında bulunan çocuklar arasında özellikle istismar mağduru çocuklara ayrı bir yer açmakta yarar bulunmaktadır. İstismar mağduru çocuklar istismar süreci ortaya çıkarıldıktan sonra genelde devlet korumasına alınmakta ve yaşam ve eğitim süreçleri devlet tarafından kontrol altında gerçekleştirilmektedir.

Bununla birlikte istismarcının aile içinden birisi olmaması durumunda ise çocuk ailenin gözetimine verilmektedir. Genelde okulu değiştirilen bu çocuklar için gizlilik önemli bir etmendir ve okul yönetimleri bu çocukları korumaya yönelik ekstra çabalar içine girmelidirler. Aksi durumda yeni ortamda yeni istismarcılar ile bu çocukların yüz yüze gelmesi istenmese de karşı karşıya kalınacak bir olumsuzluk olabilir.

Sonuç olarak risk altında bulunan çocuklar arasında olan sokakta yaşayan, çalıştırılan, ebeveyn yokluğu bulunan, şiddete ve istismara maruz kalmış olan

Korunmaya muhtaç çocuklar arasında istismar mağduru çocuklara ayrı bir özen gösterilmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir.

çocuklar önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsal yapı açısından bu çocukların taşıdığı risk göz önünde bulundurularak, ilgili bütün kurum ve kuruluşların yapacağı sosyolojik, ekonomik ve psikolojik çalışmalar ile bu çocukların kendileri ve toplum için taşıdıkları risk oranı azaltılmaya veya ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır.

Bireysel Etkinlik

- Aile bakanlığının Türkiyede risk altındaki çocuklara yönelik olarak gerçekleştirdiği koruyucu ve önleyici müdahale süreçlerini inceleyebilirsiniz. Bu süreç sizin bu yönde daha geniş bilgi edinmenizi sağlayabilir.

Özet

•ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR

•Her çocuk fiziksel, biyolojik ve psikolojik özellikleri bakımından kendine özgü niteliklere sahiptir. Bu nitelikler her çocuğu ayrıcalıklı ve farklı kılmaktadır. Bununla birlikte sahip olunan kimi nitelikler bireyleri gerek yaşam sürecinde gerekse de eğitim gibi süreçlerde dezavantajlı ya da avantajlı konuma getirebilmektedir. Farklılık zekâ ve yetenek olarak anormalin üzerinde bir düzeye işaret ettiğinde ise gerekli destek uygulamalar sunulduğunda avantaja dönüşebilmektedir. Bazı çocuklar ise sahip oldukları olumsuz özellikleri nedeniyle yaşamın her alanında önemli düzeyde risk altında olabilmektedirler ve bu çocuklar içinde ek koruma tedbirleri gibi uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Süreğen hastalıklar, ruh sağlığı bozuklukları, suça itilmiş olma, sokakta çalıştırılma gibi özellikler bu grupta yer almaktadır ve kısa ve uzun vadede çocuklar için istenmeyen sonuçları ortaya çıkarabilmektedir.

•Özel gereksinimli çocuklar özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar ve risk altına-korunmaya muhtaç çocuklar olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır.

•ÖZEL EĞİTİME İHTİYACI OLAN ÇOCUKLAR

•Çeşitli nedenlerden dolayı bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından belirgin düzeyde farklılık gösteren ve bu nedenle destek eğitim uygulamalarına ihtiyaç duyan birey olarak tanımlanmaktadır. Bireysel ve gelişim özellikleri denildiğinde herhangi bir engel durumu veya öğrenme güçlüğü-üstün zekâ gibi nitelikler düşünülmektedir.

•**Zihinsel Yetersizliği Olanlar:** Standart zekâ testlerinden ortalamanın altında bir zekâ puanına sahip olan çocuklar zihinsel yetersizliği olan çocuklar olarak sınıflandırılmaktadırlar. Zihinsel yetersizliği olan çocuklar eğitim ve öğretim bakımından destek eğitime en fazla ihtiyaç duyan gruplardan birini oluşturmaktadırlar.

•**Görme Yetersizliği Olanlar:** Görme yetersizliği kategorisinde farklı sınıflamalar yer almaktadır ve esasen görme duyusunun tamamen ya da kısmen kaybedilmesi durumuna bağlı olarak ortaya çıkan bir özel gereksinim vardır ve bu gereksinimin yarattığı dezavantaj bu çocukları özel eğitime ihtiyaç duyar hale getirmektedir. Görme yetersizliği açısından özel gereksinimli olan çocuklar; görme engelli birey, az gören birey, eğitsel anlamda görme engelli birey şeklinde sınıflandırılmaktadır.

•**İşitme Yetersizliği Olanlar:** Doğuştan veya sonradan olmak üzere işitme yetisini tamamen ya da kısmen kaybetmiş olması nedeniyle dili kullanmada ve iletişimi sağlamada güçlük yaşadığı için destek eğitim uygulamalarına ihtiyaç duyan çocukları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. İşitme engelinin düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan yaşantı sınırlılığı bu çocuklarda zekâ gelişimini sınırlandırabilir.

•**Ortopedik Engeli Olanlar:** Doğuştan veya sonradan olmak üzere iskelet, kas ve eklemlerdeki hastalık, bozukluk ve yetersizlikler veya organ eksikliği bulunmasından dolayı ortaya çıkan engel grubudur. Kalıtsal nedenlere dayalı olarak ortaya çıkabildiği gibi sonradan kimi hastalıklar veya kazalar vb. yaşantılar sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Ortopedik engel veya yetersizlik bireyde psiko-motor gelişimi doğrudan etkilemekte ve sınırlandırmaktadır.

Özet (devamı)

- Öğrenme Güçlüğü Olanlar:** Öğrenme güçlüğü (ÖÖG) bireysel olarak uygulanan standart testlerde, kişinin kronolojik yaşı, ölçülen zekâ düzeyi ve aldığı eğitim göz önünde bulundurulduğunda; okuma, matematik ve yazılı anlatımın, beklenenin önemli ölçüde altında olmasıdır. Özel öğrenme güçlüğü genel itibarıyla kalıtsal faktörlerin ve doğum öncesi faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan bir problem durumudur. Okuma alanında güçlük (disleksi), yazma alanında güçlük (disgrafi) ve matematik alanında güçlük (diskalkuli) olmak üzere üç ana türü bulunmaktadır.
- Üstün Yetenekli Çocuklar:** Özellikle kalıtsal faktörlerin etkisiyle yaşıtlarına oranla daha ileri düzeyde bir zekâ düzeyine veya belli bir alanda özel bir yeteneğe sahip olan çocuklardır. Özellikle zekâ açısından üstün olan çocuklar doğumdan itibaren göstermiş oldukları gelişim süreçleri ile akranlarından ayrılmaktadırlar.
- RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLAR**
- Risk altındaki çocuklar kavramı genel olarak istismara maruz kalmış çocuklar, sokak çocukları, suça itilmiş çocuklar, sokakta çalışan çocuklar, korunmaya muhtaç çocuklar, ruhsal problemi olan çocuklar ve uyum ve davranış problemi olan çocuklar ve buna benzer nitelikler gösteren çok geniş bir yelpazedeki çocukları kapsamaktadır.
- Ruhsal Bozukluklar:** DEHB, otizm, depresyon, kaygı bozuklukları, şizofreni, tik bozukluğu, öğrenme güçlükleri ve dil ve konuşma bozuklukları vb. kapsamaktadır. Söz konusu bozuklukların önemli bir kısmı kalıtsal nedenlerle ilişkili olmasına karşın çevresel faktörlerin etkisi ile de ortaya çıkabilmektedirler.
- Uyum ve Davranış Bozukluğu Gösteren Çocuklar:** Risk altında yer alan çocuklar açısından ikinci grubu oluşturan uyum ve davranış bozukluğu gösteren çocuklar, ağırlıklı olarak sosyal çevre ve yaşantıların etkisiyle ortaya çıkan bir takım davranış problemleri göstermekte ve bu problemlere bağlı olarak ciddi uyum sorunları yaşamaktadırlar.
- Risk Altında Korunmaya Muhtaç Olanlar**
- Bu kategoride yer alan çocuklar sahip oldukları kimi özellikler veya sahip olmadıkları kimi özellikler nedeniyle yaşıtlarına göre önemli oranda risk altında olan ve bu özellikleri nedeniyle de korunmaya muhtaç durumda olan çocuklardır. Bu çocuklar arasında; sokakta yaşayan çocuklar, çalıştırılan çocuklar, suça itilen çocuklar, şiddete ve istismara maruz kalmış çocuklar ve ebeveyn yokluğu veya yoksunluğu yaşayan çocuklar gösterilebilir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar arasında aşağıdakilerden hangisi gösterilemez?
 - a) Zihinsel engeli olanlar
 - b) Görme engeli olanlar
 - c) Özel öğrenme güçlüğü olanlar
 - d) Ruhsal rahatsızlığı olanlar
 - e) Üstün yetenekliler
2. Bireyde ortaya çıkan temel gelişimsel farklılıkların kaynakları arasında aşağıdakilerden hangisi gösterilemez?
 - a) Kalıtsal faktörler
 - b) Biyolojik faktörler
 - c) Kişisel faktörler
 - d) Çevresel faktörler
 - e) Hormonal faktörler
3. Normal zekâ puan aralığı olarak kabul edilen değerler aşağıdakilerden hangisinde doğru verilmiştir?
 - a) 80-110
 - b) 85-95
 - c) 90-100
 - d) 90-105
 - e) 90-110
4. Özel eğitime ihtiyacı olan bireyi tanımlayan doğru ifade aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Bireysel ve gelişimsel özellikleri nedeniyle akranlarından belirgin düzeyde farklılık gösteren çocuk
 - b) Öğretmen kanaatlerine göre akranlarından üstün özelliklere sahip olan çocuk
 - c) Öğretmen kanaatlerine göre akranlarının gerisinde olan çocuk
 - d) Rehber öğretmen değerlendirmesine göre akranlarından üstün özelliklere sahip olan çocuk
 - e) Rehber öğretmen değerlendirmesine göre akranlarından üstün özelliklere sahip olan çocuk
5. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların tanılama, sınıflandırma ve gerekli yasal sürecini belirleyen yönetmelik aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Özel eğitim kurumları yönetmeliği
 - b) Özel eğitim teşkilat yönetmeliği
 - c) Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği
 - d) Özel gereksinimli çocuklar yönetmeliği
 - e) Özel okullar yönetmeliği

6. Normal gören bir insanın görme keskinliğinin 20/200'ünü sahip olan bireyleri tanımlamak için kullanılan kavram aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Görme yetersizliği
 - b) Görme engelli
 - c) Görme keskinliği
 - d) Görme duyarlılığı
 - e) Az gören
7. Disleksinin genel belirtileri arasında aşağıdaki belirtilerden hangisi gösterilemez?
 - a) Yazarken harf atlama
 - b) Renkleri karıştırma
 - c) Rakamları ters yazma
 - d) Yazarken satır atlama
 - e) Okuduğunu anlama
8. Özel öğrenme güçlüğü gösteren çocukların genel özelliklerinden biri olarak aşağıdakilerden hangisi gösterilebilir?
 - a) İşitsel uyarınları algılayabilme
 - b) Akıcı dil kullanma
 - c) Gerçekçi zaman algısı oluşturma
 - d) Organize olma becerisi
 - e) El-göz koordinasyonunda zorlanma
9. Üstün yetenekleri tanımlayan doğru ifade aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Yaşıtlarına göre fiziksel gelişim olarak önde olan çocuklar
 - b) Yaşıtlarına göre devimsel gelişim olarak önde olan çocuklar
 - c) Kalıtsal olarak zekâ bakımından ileride olan çocuklar
 - d) Yaşıtlarına göre dil gelişimi olarak önde olan çocuklar
 - e) Yaşıtlarına göre sosyal gelişim olarak önde olan çocuklar
10. Risk altındaki çocuklar arasında aşağıdakilerden hangisi gösterilemez?
 - a) İstismar mağduru çocuklar
 - b) Üstün yetenekli çocuklar
 - c) Suça itilmiş çocuklar
 - d) Sokakta çalışan çocuklar
 - e) Süreğen hastalığı olan çocuklar

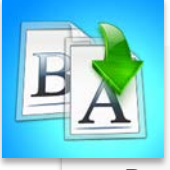
Cevap Anahtarı

1.d, 2.c, 3.e, 4.a, 5.c, 6.b, 7.e, 8.e, 9.c, 10.b

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akçamete, G. (2003). İşitme yetersizliği olan çocuklar. Ataman, A.(Edt.) Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş içinde. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık
- Austin, V., Sciarra, D.T.(2012). Children and adolescents with emotional and behavioral disorders. (1. Basım) (Çev. Özekes, M.). Ankara: Nobel Yayıncılık
- Bishop, D.V.M. and Adams, C. (1990). A prospective study of the relationship between specific language impairment, phonological disorders and reading retardation. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 31(7), 1027-1050.
- Catts, H. (1993). The relationship between speechlanguage impairments and reading disabilities.*Journal of Speech and Hearing Research*, 36(5), 948-958.
- Diken, İ. (2010). Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Fabes, R. ve Martin, C.L.(2003). Exploring child development. Boston: Pearson Education.
- Geçtan, E. (1995). Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar. İstanbul: Remzi Kitabevi,11. Basım
- İnanç, B.Y.(2007). Gelişim psikolojisi. Ankara: PegemA Yayıncılık
- Melekoğlu, M. (2013). Öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu. Diken, İ. (Edt.). İlköğretimde kaynaştırma içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Oral, E.A. (2010). Özel Gereksinimli Öğrenciler (içinde) Yıldırım, İ. (2010).Eğitim Psikolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık
- Özokçu, O. (2013). Zihinsel, görme yetersizliği, işitme yetersizliği. Diken, İ. (Edt.). İlköğretimde kaynaştırma içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Pınar, E. S. (2013). Fiziksel yetersizlik, çoklu yetersizlik ve süregelen hastalıklar. Diken, İ. (Edt.). İlköğretimde kaynaştırma içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Santrock, J.W. (2011). Life-span development (13. Basım) (Çev. Yüksel, G.) Ankara: Nobel Yayıncılık
- Senemoğlu, N. (2005). Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Stanton-Chapman, T.L, and Chapman, D.A., Kaiser, A.(2004). Cumulative Risk and Low-Income Children's Language Development. *Topics in Early Childhood Special Education*. 24,(4), 227-237
- Ulusoy, A. (2009). Gelişim ve öğrenme. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yavuzer, H.(1993). Çocuk psikolojisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ÇOCUK VE ERGENLERDE RUHSAL BOZUKLUKLAR

İÇİNDEKİLER

- Ruh Sağlığı
- Çocuk ve Ergenlerde Ruh Sağlığı Problemleri
 - Davranım Bozukluğu
 - Karşıt Olma-Karşıt Gelme (KGB)
 - Çocukluk Depresyonu
 - Kaygı Bozuklukları (Anksiyete)
 - Obsesif Kompulsif Bozukluk (OKB)
 - Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)
 - Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB)

HEDEFLER

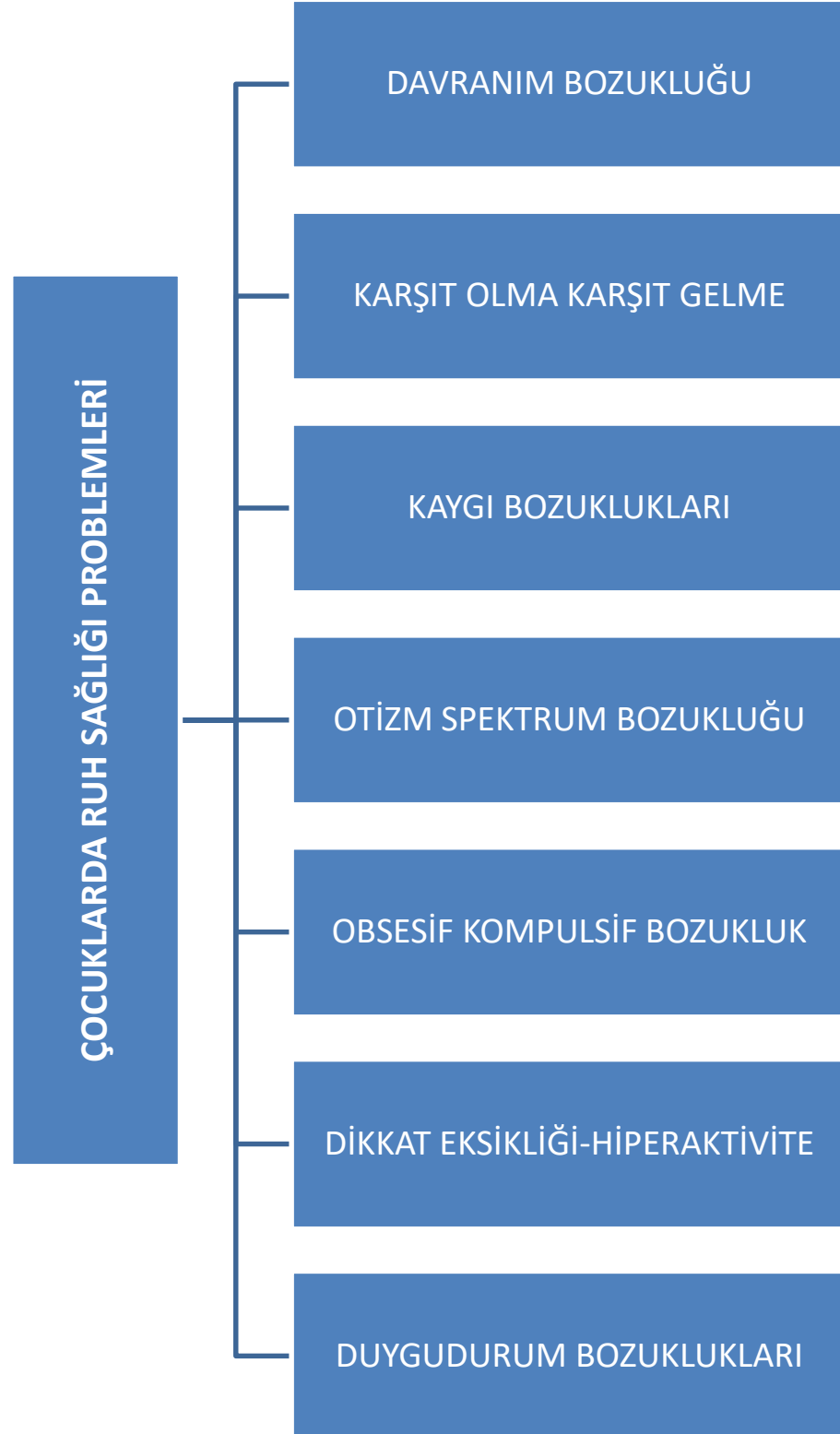
- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Ruh sağlığı kavramını ve ruh sağlığının temel ölçütlerini öğrenebilecek,
 - Ruh sağlığı yerinde olan insanın temel özelliklerini kavrayabilecek,
 - Çocuklarda görülen ruh sağlığı problemlerini, nedenlerini, yaygınlığını, tanı ölçütlerini ve tedavi süreçlerini öğrenebileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ
Doç. Dr. Bünyamin
ATEŞ

ÜNİTE
14

GİRİŞ

Ruh sağlığı, bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal yanları başta olmak üzere tüm yönleri ele alınarak tanımlanan bir alandır ve genel anlamda bireyin içinde bulunduğu tam bir iyilik hâli olarak tanımlanmaktadır. Ruh sağlığına bağlı olarak ortaya çıkan bozukluklar ise psikoloji ve psikiyatri alanında tanınması hatta çoğu zaman tedavisi en zor hastalıklar kategorisini oluşturmaktadır.

Ruhsal bozuklukların tanınmasının zorluğu belirtilerin çok iyi bir şekilde tolere edilebilmesi ve hatta gizlenebilmesinden kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak yaş faktörü de önemli bir belirleyici olarak ön plana çıkmaktadır. Çünkü çocuklarda gözlemlenen birçok davranış kalıbının aynısı belli bir yaş grubundan sonra veya yetişkinlik döneminde ruh sağlığı hastalığı işareti olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bakımdan ruh sağlığının bozukluğu noktasında temel olarak beş farklı niteliğin göz önünde bulundurulduğu söylenebilir. Bunlar; yaşa uygunluk, cinsiyet rolleri, kültürel faktörler, sıklık ve yoğunluktur.

Kısaca açıklayacak olursak bir davranışın anormal olduğunu belirlemede yaş önemli bir belirleyicidir. Örneğin 4 yaşındaki bir çocuğun hayali nesnelerle konuştuğunu gözlemlemek normal bir davranış iken aynı davranış yirmi yalındaki bir bireyde şizofreni işareti olabilir. Cinsiyet rolleri ayrı bir belirleyicidir. Bu bağlamda toplumun cinsiyet rollerine yüklediği anlam ruh sağlığı açısından önemli bir kriterdir. Kültür önemli bir diğer belirleyicidir.

Bir toplumda normal kabul edilen bir davranış başka bir toplum ve kültürde anormal olarak değerlendirilebilir. Davranışın ruh sağlığına uygunluk bakımından değerlendirilmesinde önemli diğer iki ölçüt ise davranışın ne zamandan beri gözlemlendiği ve sıklık düzeyinin ne olduğudur.

Normal dışı davranmış tanımlamasında oldukça önemli bir yere sahip olan bu iki nitelik ile sapma gösteren davranışın ne zaman ortaya çıktığı belirlenir. Çünkü problemli davranışın başlangıç zamanı tedavi süreçlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu hususu tamamlayıcı nitelikte olan kriter ise anormal davranışın belli bir zaman diliminde (günde, haftada, ayda) ne sıklıkla gözlemlendiğidir. Örneğin; uyku problemi çeken birisine tanı koymak için uyku probleminin ne zaman başladığı ve bununla ilgili şikâyetlerinin haftada ne sıklıkla tekrarlandığı sorularak bir değerlendirme yapılır. Çocuk ve ergenlerde ruh sağlığı değerlendirmesi yapılırken genel olarak bu beş kriterin göz önünde bulundurulduğunu söyleyebiliriz.

Özellikle yaş ve cinsiyet rolleri gibi kriterlerden hareketle çocuklar ile yetişkinler arasında ruh sağlığı bakımından önemli bir ayrımın söz konusu olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle çocuklar için ruh sağlığı bozukluğu için tanı kriterlerinin yetişkinler ile aynı değildir.

Ruh sağlığı, tam bir iyilik hâli olarak tanımlanmaktadır.

Bireysel Etkinlik

- Size en yakın bir kurumdaki çocuk ruh hastalıkları uzmanını ziyaret ederek çocuklarda gözlenen psikolojik rahatsızlıkları, nedenlerini, sonuçlarını ve tedavi süreçleri hakkında görüşebilirsiniz. Bu sizin bu alandaki ufkunuzun açılmasına katkı sağlayacaktır.

Çocuk ve ergenlerde genel olarak ön plana çıkan ruh sağlığı bozuklukları; davranım bozukluğu, karşıt olma-karşıt gelme bozukluğu, DEHB, duygudurum bozuklukları, kaygı (anksiyete) bozuklukları, obsesif kompulsif bozukluk (OKB) ve otizm spektrum bozukluğu (OSB) gösterilebilir. Bu bozukluklar ilişkili oldukları temel davranışlar bağlamında aşağıda ele alınmıştır.

RUH SAĞLIĞI

Ruh sağlığı kişinin kendisiyle ve çevresiyle sürekli bir denge ve uyum içerisinde olması şeklinde tanımlanabilir. Bu denge ve uyum katı ve stabil değil değişken bir niteliktedir. Bu denge her bir yaş ve gelişim evresinde de ayrıca değişkenlik göstermektedir. Bu bağlamda ruh sağlığı yerinde olan bir bireyi tanımlayan temel özellikleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- Kendini ve çevreyi gerçekçi bir biçimde algılar ve değerlendirir. Kendine saygısı ve güveni bulunmaktadır. Kısacası kendisiyle barışıktır.
- Başkaları ile güvene dayalı ilişkiler kurabilir, kişiler arası ilişkilerden doyum sağlar ve gerektiğinde sosyal sorumluluk alır.
- Yaşadığı toplumun kültürel, sosyal, ekonomik normlarına uyar ve anlaşmazlık durumlarında bunu çatışmaya dönüştürmeden çözüme kavuşturur.
- Yaşama hevesi ile hareket eder, geleceğe yönelik planları vardır ve bu planlar için güçlü bir motivasyona sahiptir.
- Başarısızlıklarını ve hayal kırıklıklarını olumlu biçimde kabul eder ve yeni çözüm ve amaçlar oluşturur.
- Değişken durumlara ayak uydurabilir, esnek yapıya sahiptir ve alternatif uygulamalara yönelebilir.
- Yeniliklere açık ve farklılıklara saygılı bir yapıya sahiptir.
- Çevresiyle sevgi ve saygıya dayalı bağları bulunur.
- Zorunlu faaliyetleri dışında yapmaktan haz duyduğu uğraşları (hobi) bulunmaktadır.
- Bir mesleğe ya da amaca yönelik planlı ve programlı hazırlık ve faaliyetler içerisinde.

Görüldüğü gibi bireyde ruh sağlığının göstergesi olarak ele alınan çok çeşitli nitelikler söz konusudur. Bu nitelikleri günlük yaşamda etkileyen ve şekillendiren birçok süreç vardır. Bu süreçler bireyin sağlıklı bir kişilik geliştirmesini ve ruh sağlığını önemli oranda etkilemektedir. Yukarıda da açıklandığı gibi hem uyum

Ruh sağlığı yerinde olan insanı tanımlamak için çok yönlü kriterler göz önünde bulundurulmaktadır.

Ruhsal bozukluk bireyin kendi iç dünyasında meydana gelir.

süreçlerinin değişken olması hem de farklı gelişim evrelerinde yerine getirilmesi gereken farklı gelişimsel görevler karşısında bireyin göstermiş olduğu performans ruh sağlığı bozukluklarının ortaya çıkmasını ve bunların tanınmasını önemli ölçüde şekillendirmektedir. Ruhsal bozuklukların tanımlanmasında ölçütleri ya da tanı kriterlerini içeren temel el kitabı olan DSM-5’de ruhsal rahatsızlıkların taşıması gereken temel özellikler şu şekilde sıralanmıştır.

- Ruhsal bozukluk bireyin kendi iç dünyasında meydana gelmektedir
- Ruhsal rahatsızlık, düşünce, davranış ve duygulanımda klinik düzeyde anlamlı güçlükler içerir
- Zihinsel işlevselliği destekleyen süreçte işlev bozukluğu içermektedir
- Ruh sağlığı bağlamında ele alınan davranış kültüre özgü davranış değildir.
- Toplumla çatışmanın ya da sosyal sapmanın birincil sonucu değildir.

ÇOCUK VE ERGENLERDE RUH SAĞLIĞI PROBLEMLERİ

Davranım Bozukluğu

Çocuk ve ergenlerde yaygın görülen ve psiko-sosyal müdahalelerle tedavi edilmesi gereken ve tedavi başarı düzeyi de oldukça düşük olan yaygın bir ruh sağlığı ve davranış problemidir. Genel olarak bireyin toplumsal kurallara ve değerlere uymakta zorlanması ve başkalarının haklarını yok saymaya yönelik davranışları içermektedir. Ciddi düzeyli yıkıcı davranış örüntülerine sahip olan davranım bozukluğunun genel anlamda uygunsuz ebeveyn tutumları (tutarsız, otoriter, baskıcı vb.), hiperaktivite, istismar edilme, şiddete maruz kalma, antisosyal davranışların yaygın olduğu bir sosyal çevre ile uzun süreli etkileşim kurma, uygunsuz modellemeler, aile de suça ve şiddete yatkınlık vb. faktörlerin etkisiyle ortaya çıktığı kabul edilmektedir.

DSM-5 Psikiyatri Tanı Ölçütleri El Kitabında Davranım bozukluğu gösteren bir çocuğun genel özellikleri dört temel kategoride ele alınmaktadır.

- İnsanlara ve hayvanlara karşı saldırganca davranışlar
 - Sık sık başkalarına kabadayılık eder, gözdağı verir ya da başkalarının gözünü korkutur.
 - Sık sık kavga, dövüş başlatır.
 - Başkalarını ağır yaralayabilecek bir gereç (örn. sopa, taş kırık şişe, bıçak, ateşli silah) kullanmıştır.
 - İnsanlara karşı acımasız davranmıştır.
- Hayvanlara karşı acımasız davranmıştır
- Kişinin gözü önünde çalmıştır (örn. saldırıp soyma, kapkaççılık, zorla para alma, silahlı soygun).
- Birini cinsel etkinlikte bulunmaya zorlamıştır.
- Eşyaları kırıp dökmeye yönelik davranışlar

Davranım bozukluğu 18 çocukluk evresinde gözlenen en yıkıcı davranış örüntülerini içermektedir.

- Ağır zarar vermek amacıyla, bile bile yangın çıkarmıştır.
- Başkalarının eşyalarına bile bile zarar vermiştir.
- Dolandırıcılık ya da Hırsızlık davranışları
 - Başkasının evine, yapısına ya da arabasına zorla girmiştir.
 - Elde etmek, çıkar sağlamak ya da yükümlülüklerinden kaçmak için sıklıkla yalan söyler.
 - Başkaları görmeden, sıradan olmayan nesneleri çalmıştır.
- Kuralları çiğnemeye yönelik davranışlar
 - Ana-babasının yasaklarına karşın, on üç yaşından önce başlayarak, sık sık geceyi dışarıda geçirmiştir.
 - Ana-babasının ya da onların yerini tutan kişilerin evinde yaşarken, en az iki kez gece evden kaçmıştır ya da aradan uzun bir süre geçmeden dönmediği bir kez evden kaçıışı olmuştur.
 - On üç yaşından önce başlayarak, sık sık okuldan kaçmaları olur.

Yukarıda verilen davranışların tamamı 18 yaşın altında meydana gelmektedir ve bu davranışlar çocuğun günlük yaşantısında, akademik süreçlerinde ve sosyal yaşamında belirgin bir bozulmaya neden olmaktadır.

Aynı zamanda bu davranışlar uygun tedavi ve müdahale süreçleri uygulanmadığında yetişkin yaşamada transfer edilmektedir ve Anti-sosyal Kişilik Bozukluğu olarak tanımlanan başka bir ruh sağlığı probleminin alt yapısını oluşturmaktadır. Dolayısıyla günümüzde suça bulaşan ve madde kullanımı gösteren bireylerin arka planları incelendiğinde bu bireylerin yoğun bir şekilde davranım bozukluğu da gösterdiği belirlenmektedir. Bu durum davranım bozukluğunun çocukların hem içinde bulundukları dönem hem de yetişkinlik dönemine transfer edilebilen anormal davranışlar geliştirmelerinde davranım bozukluğunun önemli bir rolü olabileceğini göstermektedir. Bu bakımdan davranım bozukluğu erken tanınması v müdahale edilmesi gereken bir davranış problemi olarak görülmeli ve psiko-sosyal müdahaleler ve aile rehberliği-danışmanlığı uygulamaları ile tedavi edilmeye çalışılmalıdır.

Karşıt Olma-Karşıt Gelme Bozukluğu (KGB)

Genel olarak 8 yaş altında başlayan ve davranım bozukluğundan daha fazla bir yaygınlığa sahip olan çocukluk dönemi yıkıcı davranış örüntülerinden biridir.

Özellikle Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite bozukluğu olan çocuklarda ve şiddet içerikli disiplin yöntemlerine başvuru tutumlarının sonucu olarak sıklıkla karşılaşılan bir problem alanıdır. Karşıt olma Karşıt Gelme bozukluğu gösteren çocuklar otorite ile ve otoriteyi temsil eden figürlerle yoğun ve kasıtlı bir çatışma halindedirler. Erkek çocuklarda kızlara göre daha sık gözlenmektedir. Karşıt olma-Karşıt gelme bozukluğu gösteren çocuğun genel özellikleri DSM-5'te şu şekilde özetlenebilir;

KGB davranım bozukluğu ile birlikte yetişkin yaşamda ortaya çıkan antisosyal kişilik bozukluğu için önemli bir zemin oluşturmaktadır.

- Sıklıkla ve kolayca sinirlenme, öfke patlamaları,
- Sıklıkla yetişkinlerle ve otorite konumundaki kişilerle tartışma,
- Otorite figürlerinin (yetişkinlerin) kurallarına uymama ya da onların isteklerini yerine getirmeyi bilerek reddetme,
- Kasıtlı olarak karşısındakini (yetişkin) kızdırmaya yönelik davranışlar gösterme,
- Kendi hataları için başkalarını suçlama eğilimi,
- Başkalarının davranışları ile çok kolay sinirlendirilebilme,
- Çoğunlukla sinirli ve gücenmiş olma, alınganlık gösterme,
- Kindar ve intikam peşinde olan hareketler sergileme.

Karşıt olma-Karşıt gelme bozukluğu gösteren çocukların yukarıda sıralanmış olan özellikleri göz önünde bulundurulduğunda ilerleyen yaşamları için önemli düzeyde risk içerdiği ve Anti-sosyal kişilik bozukluğu gibi ruh sağlığı problemlerine zemin hazırladığı söylenebilir. Karşıt olma-Karşıt gelme bozukluğu gösteren çocukların çoğunlukla ebeveynleri ve otorite figürleri ile ilişkileri problemlidir. Bu nedenle sosyal hayattan izole edilme, dışlanma, şiddete maruz bırakılma gibi farklı problemler ile karşılaşmaları da daha olasıdır. Bu durumlar gösterdikleri belirtileri daha şiddetli ve kalıcı hale getirebilmektedir.

KGB uygun müdahaleler ile tedavi edilebilir niteliğe sahiptir. Tedavi süreçlerinde genel olarak psiko-sosyal müdahaleler önemli yer tutmaktadır. Buna ek olarak öfke patlamaları gibi nöbet geçirenler ve Karşıt olma-Karşıt gelme bozukluğuna hiperaktivitenin de yoğun bir şekilde eşlik ettiği durumlara sahip olan çocuklarda psikiyatrik tedaviler ve ilaç tedavileri de önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle aile eğitimlerinin ve okul içi problemlerin aşılmasında öğretmenlerin etkili müdahale ve sınıf yönetimi uygulamalarını gerçekleştirebilmeleri için bilinçlendirilmelerine önemli oranda ihtiyaç bulunmaktadır.

Bireysel Etkinlik

- Karşıt olma-Karşıt Gelme bozukluğu gösteren çocukların okul yaşamlarında ki problemleri azaltmaya yönelik güncel uygulamaları araştırabilirsiniz. Bu sizin yaygın bir problem olan böylesi durumlarda nasıl bir hareket tarzı belirlenmesine yönelik farkındalığınızı geliştirecektir.

Çocukluk Depresyonu

Depresyon, günümüz insanın karşı karşıya olduğu en ağır ve en yaygın psikolojik problemler arasında gelmektedir. Öyle ki bireyin günlük yaşamından kişiler arası ilişkilerine, mesleki yaşamından biyolojik-fizyolojik sağlığına kadar çok çeşitli alanlarda olumsuz ve ağır etkileri bulunmaktadır.

Depresyon yakın zamana kadar yetişkinlere özgü bir rahatsızlık olarak kabul edilirdi ve çocuklarda bu denli ağır ruhsal rahatsızlıkların gözlenemeyeceği varsayıldı. Buna karşın son yıllarda yapılan çalışmalar bu varsayımın yersiz

olduğunu ve çocukların hatta bebeklerin bile depresif belirtiler gösterebildiğini ortaya koymuştur. Yukarıda da açıklanmış olan özellikle yaş ve gelişim özellikleri gibi faktörler nedeniyle çocuklarda depresif belirtiler önemli oranda diğer bozukluklar ile perdelenmekte veya yetişkinler ya da ruh sağlığı uzmanları tarafından diğer ruhsal rahatsızlıklardan ayırt edilememektedir. Bu durum depresyonun çocuklarda gölgede kalmasına ve uygun tedavi süreçlerinin yerine getirilmemesine sebep olmaktadır.

Çocuklarda depresyon belirtileri birçok açıdan yetişkinlere benzer de temel bir takım farklılıklarda söz konusudur.

Çocuk ve yetişkinlerde gözlenen depresyon belirtileri arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar bulunmaktadır. 7-17 yaş arasındaki çocuklar, ergenler ve yetişkinlerin depresyon açısından göstermiş oldukları belirtiler genel olarak şunlardır; depresif-çökkün ruh hali, yaptığı eylemlerden zevk alamama, bitkinlik hâli, konsantrasyon sorunu ve olası kendine zarar verme düşünceleri. Bu benzerliklere karşın çocuklar depresyon belirtileri açısından yetişkinlere göre bazı farklılıklarda gözlenmektedir. Çocuklar yetişkinlere göre daha fazla suçluluk duyguları taşımakta ancak yetişkinlere kıyasla daha az uyku, iştah ve kilo problemi göstermektedirler. Çocukluk depresyonu üzerine yapılan klinik ve boylamsal çalışmalar çocuklarda depresyonun 4 ile 8 yıl arasında belirti gösterebildiğini ortaya koymuştur. Bu durum gelişimsel açıdan oldukça tehlikeli bir duruma işaret etmektedir. Çünkü çocukluk dönemindeki uzun süreli depresyonların kişilik bozukluklarını ve kalıcı davranış bozukluklarını tetiklemesi ve yetişkin yaşamda depresyon gibi rahatsızlıklara ilişkin yatkınlığın artmasına sebep olabileceği değerlendirilmektedir.

Yapılan birçok çalışma depresyonun okul öncesi dönemde % 1 ve okul dönemi çocuklarında ise % 3 düzeyinde bir yaygınlığa sahip olduğunu göstermiştir. Bu durum okul dönemi yaşantılarının ve gelişimsel süreçlerin yedi yaşından itibaren önemli düzeyde risk faktörü barındırdığı şeklinde değerlendirilebilir. Bu durum psiko-sosyal müdahalelerin okul çağı ile birlikte önemli bir müdahale aracı haline gelmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Depresyon, cinsiyete göre önemli düzeyde farklılık gösterebilmektedir. Ergenlik döneminde ve sonrasında özelliklerde kadınlarda depresyon daha yaygın gözlenebilen bir rahatsızlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kadınların depresyona yatkın oldukları anlamına gelebilir ancak toplumsal cinsiyet rolleri vb. nedenler gereği erkeklerin psikolojik sorunlarını tanımlama ve bu yönde yardım almaya kadınlara kıyasla daha az istekli olmaları ile de açıklanabilir. Buna ek olarak ebeveynlerde veya aile üyelerinden herhangi birinde depresif bozukluk veya psikolojik bozukluk bulunması durumu da çocuklar için önemli bir risk faktörüdür. Çünkü bu ebeveyn veya aile üyelerinin çocuğa yaklaşımları ve davranış biçimleri çocuğun psikolojik sağlığı üzerinde doğrudan etkilidir ve bu durum depresyon açısından önemli riskler içerebilmektedir.

Çocukluk depresyonunun belirtileri nelerdir?

Yukarıda genel özellikleri açıklanmış olan çocukluk depresyonunun genel özellikleri olarak; yoğun ağlama davranışları, huzursuzluk gösterme, uyku düzeninde bozulma, kilo kaybı ya da kilo alamama, göz teması kurmaktan

kaçınma, uyarılar karşısında tepkisiz kalınması, sindirim sorunları, gelişimsel gerilikler, tuvalet alışkanlıklarının gecikmesi ya da gerilemesi ve motor becerilerde aksamalar şeklinde sıralanabilir. Sözü edilen bu belirtilerin depresif özellikler gösteren her çocukta gözlenmediğini ve genellikle bazı belirtilerin sıklıkla tekrarlandığı söylenebilir.

Bebeklerde özellikle yoğun ağlama nöbetleri, huzursuzluk ve kilo alamama durumları depresif bir duruma işaret edebilir.

Tedavi ve müdahale süreçlerinde çocukluk depresyonunun direnç düzeyinin yetişkin depresyonuna göre daha düşük olduğu ve tedaviye daha iyi yanıt verdiği söylenebilir. Genelde psiko-sosyal müdahalelerin ve aile danışmanlığının işe yaradığı söylenmekle birlikte ağır ve travmatik vakalarda psikiyatrik (ilaç) tedavilere de başvurulmaktadır. En ideal tedavi yaklaşımı ise gerekliyse eğer ilaç tedavisine psikoterapi yoluyla destek olunması ve aile danışmanlığı uygulamaları ile tedavinin çok yönlü olarak sürdürülmesidir.

Kaygı Bozuklukları (Anksiyete)

Hemen her çocukta gelişimin doğal bir sonucu olarak kaygı problemleri gözlenilmektedir. Yaşın ilerlemesi ve gerçeği değerlendirme yetisinin gelişmesine bağlı olarak çocukların yersiz kaygılarında azalmalar meydana gelmektedir. Bununla birlikte gelişimin bir sonucu da olsa kaygı sorunları çocuklarda hafife alınmamalıdır. Çünkü yaygınlık olarak bakıldığında çocukların yaklaşık % 5'inde kaygısal sorunlar gözlenmektedir ve yetişkinlerde kaygı bozukluklarına eşlik eden işlev bozukluklarının çocuklarda gözlenmesi içinde bulundukları yaş ve gelişim özellikleri nedeniyle beklenemez. Çocuklarda kaygısal sorunlar yaygın bir sorun olsa da ve bu sorunlar zamanla kendiliğinden geçse de yetişkinlik dönemi kaygı problemlerinin önemli oranda çocukluk dönemi kaygı sorunları ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Çocuklarda gözlenen kaygı bozukluklarının en yaygın olarak gözlenen ayrılık anksiyetesi ve sosyal anksiyetedir.

Ayrılık anksiyetesi, *çocukların ebeveynlerinden uzakta olduklarında kendilerinin veya ebeveynlerinin başına kötü bir şey geleceğine ilişkin yoğun ve yersiz endişeler taşımalarına bağlı olarak ortaya koydukları anormal davranışlardır.* Bu nedenle bu tür çocuklar ebeveynlerinden ayrılmaları gereken durumlara çok yoğun tepki gösterirler. Bu çocuklar genelde içine kapanık ve kendine güveni olmayan çocuklar olarak da tanımlanmaktadır.

Ayrılık anksiyetesi yaşayan çocuklar genelde içine kapanık ve kendine güveni olmayan çocuklar olarak da tanımlanır.

Örnek

- Ana okulu veya ilkokula yeni başlayan birçok çocuk ayrılık anksiyetesi nedeniyle annelerinden ayrılmaz ve onlar olmadan okula hatta sınıfa bir süre boyunca girmezler. Ebeveynleri onları alıştırana kadar okul içinde veya etrafında zaman geçirmek durumunda kalabilirler.

Sosyal anksiyete, sosyal ortamlara girmekten ve tanımadığı insanlarla etkileşime girmekten yoğun kaçınma tepkileri gösteren çocukları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. İlk başta utangaç ve çekingen bir yapıya sahip olan bu çocuklar ilerleyen yıllarda diğer insanların kendisini önemsemeyeceği, kabul

etmeyeceği, beğenmeyeceği ve eleştireceği şeklinde yersiz kaygılar geliştirmekte ve insanlar karşısında mahcup duruma düşme şeklinde gerçekte bağdaşmayacak türde korkular geliştirmektedirler. Bu korkular nedeniyle sosyal ortamlara girmekten ve yeni insanlarla tanışmaktan yoğun bir şekilde uzak dururlar. Aynı zamanda okulda veya sınıfta bir grubun karşısında konuşma yapmaktan veya bir şeyler sunmaktan şiddetle kaçınırlar. Sosyal fobi özellikle ergenlerde yaygın bir sorundur ve bireyin yaşam kalitesini önemli oranda düşürmektedir. Günümüzde sosyal fobi özellikle bilişsel-davranışçı psikoterapi uygulamaları yoluyla tedavi edilebilen bir problem alanı olmasına karşın bir kişilik özelliği şeklinde ki yanlış değerlendirmeler müdahale süreçlerini geciktirmekte ve olanaksız kılmaktadır. Bu bağlamda sosyal anksiyete gösteren çocukların tanınmasında ve tedavi planlamasında özellikle okullarda rehber öğretmenlere önemli bir sorumluluk düşmektedir.

Obsesif-Kompulsif Bozukluk (OKB)

Psikolojik bozukluklar arasında tıpkı depresyonda olduğu gibi yakın zamana kadar çocuklarda görülmeceği varsayılan ancak son yıllardaki çalışmalarla OKB'nin çocuklarda hem yaygın bir sorun olduğu hem de yetişkinlik dönemi OKB'si ve diğer birçok psikolojik bozukluk ile yakından ilişkili bir rahatsızlık olduğu belirlenmiş olan bir ruh sağlığı problemidir. *OKB, zihinsen uzaklaştırılmakta güçlük çekilen düşünceler (obsesyon) ve tekrarlamadan durulamayan (yineleyici) ve kendisini yapmak zorunda hissettiği çeşitli davranışlar (kompulsiyon) ile belirli bir psikolojik bozukluktur.* Obsesyonlar, kişinin isteği dışında zihnine gelir ve uzaklaştırmakta güçlük çekilir. Kişi obsesyonlarının mantık dışı olduğunun farkındadır; ancak yine de bu tür düşünceleri zihninden uzaklaştıramaz. Kompulsyon ise, obsesyonların neden olduğu sıkıntı ve huzursuzluğu gidermek için yapılan tekrarlayıcı davranışlardır.

Takıntı hastalığı olarak bilinen OKB düşünülenin aksine çocukluk döneminde yaygın gözlenen ruh sağlığı problemleri arasındadır.

OKB, çocuk ve ergenlerde % 3 civarında bir yaygınlığa sahiptir ve erkeklerde kızlara göre daha fazla görülmektedir. OKB, birçok nedenden dolayı ortaya çıkabilmektedir. Başta yetiştirme biçimleri (mükemmeliyetçi tutumlar) ve ebeveynlerin psikolojik problemleri ve kişilik özellikleri olmak üzere, travmalar vb. sosyal faktörler ve genetik faktörler gibi çok çeşitli süreçlerin OKB için bir etmen olabileceği düşünülmektedir.

OKB'yi oluşturan obsesyon ve kompulsiyonlar DSM-5 tanı ölçütleri el kitabında aşağıdaki belirtiler ile tanımlanmaktadır.

Obsesyonlar;

- Bu bozukluk sırasında kimi zaman zorla ve istenmeden gelen ve çoğu kişide anksiyete ya da sıkıntıya neden olan, yineleyici ve sürekli düşünceler, dürtüler ya da düşlemler gözlenir,
- Kişi bu düşünceleri, dürtüleri ya da düşlemlerine önem vermemeye ya da bunları baskılamaya çalışır ya da başka bir düşünce ya da eylemle etkisizleştirmeye çalışır.

Kompulsiyonlar;

- Kişinin, obsesyona bir tepki olarak ya da katı bir biçimde uygulaması gereken kurallara göre yapmaktan kendini alıkoyamadığı yineleyici davranışlar (örn. el yıkama, düzene koyma, kontrol etme) ya da zihinsel eylemler (örn. dua etme, sayı sayma, bir takım sözcükleri sessiz bir biçimde söyleyip durma) içinde olur,
- Davranışlar ya da zihinsel eylemler, sıkıntıdan kurtulmaya ya da var olan sıkıntıyı azaltmaya ya da korku yaratan olay ya da durumdan korunmaya yöneliktir; ancak bu davranışlar ya da zihinsel eylemler ya etkisizleştirilmesi ya da korunulması tasarlanan şeylerle gerçekçi bir biçimde ilişkili değildir ya da açıkça duruma göre çok aşırı bir düzeydedir.

Örnek

- Temizlik takıntısı OKB'nin en bilinen türlerinden biridir ve bu hastalığa sahip kişiler temizlenemediklerini düşündükleri için lavabonun başında gün içinde çok uzun süreler geçirebilmektedirler.

Çocukluk döneminde görülen OKB yetişkinlik döneminde gözlenen OKB için önemli bir belirleyicidir.

OKB'nin yukarıda verilen tanı ölçütleri ve belirtileri göz önünde alındığında toplumda yaygın gözlenen bir problem olduğu ve çocukluk dönemi OKB süreçlerinin hem o dönem için hem de yetişkinlik dönemi için önemli bir risk kaynağı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda OKB'nin en yaygın gözlenen türlerine bakıldığında; bulaşma obsesyonları ve temizlik kompulsiyonları, kuşku obsesyonları ve kontrol kompulsiyonları, cinsel ve dini obsesyonlar, simetri ve düzen obsesyon ve kompulsiyonları, sayma kompulsiyonları, biriktirme kompulsiyonları vb. gösterilebilir.

OKB tedavisi oldukça zorlu ve dirençli bir özelliğe sahip olsa da tedavisi mümkün olan rahatsızlıklar grubundadır. *Genelde psikiyatrik tedavilere Bilişsel Davranışçı Terapi yaklaşımları ile müdahale edilmesi genel kabul gören bir yaklaşımdır.* Bununla birlikte tedavinin başarısı önemli oranda OKB hastası olan çocuğa ya da bireye ailesi veya etrafındaki yakınları tarafından sağlanan sosyal destek süreçlerine bağlıdır. Sağlanan desteğin niteliği OKB tedavisinin başarısını doğrudan etkileyebilmektedir. Çünkü OKB bireyin çevresindeki insanların tutumlarından ve yaklaşımlarından önemli oranda etkilenmektedir.

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)

Çocuklarda yaygın görülen ruh sağlığı problemlerinin başında gelmektedir. DEHB, 2 yaş civarında kendini belli eden ve ergenlik döneminin ortalarına kadar çocuğun yaşamını ciddi bir şekilde sekteye uğratabilen ve çoğunlukla doğuştan getirilen bir rahatsızlıktır.

DEHB, Sürekli hareket hâlinde olan, parmaklarını vuran, ayaklarını sallayan, nedensiz yere başkalarını dürtten, sırası gelmeden konuşan, yerinde duramayan, uzun süre bir aktiviteye odaklanamayan veya dikkatini veremeyen çocukları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bununla birlikte birçok çocuk yukarı

sayılan ve DEHB için referans alınan davranışları göstermektedir; ancak hepsi için DEHB tanısı konulması olası değildir. Bu nedenle şiddetli ve süreklilik arz eden durumlar için tanılama sürecine gidilmesi önerilmektedir.

DEHB’li çocuklar genel itibariyle saldırganca davranışlar sergilemekte ve diğerlerinin alanına izinsiz girebilmekte ve kontrolsüz davranışlarda bulunabilmektedir. Bu durum DEHB’li çocukların sosyal yaşamlarını problemli ve çatışmalı bir hale getirebilmektedir. Zayıf sosyal beceriler ve saldırgan davranışlar DEHB’li çocukların bu anlamda ön plana çıkan özellikleri olarak gösterilebilir.

DSM-5’de DEHB’in üç ana türünden bahsedilmektedir. Bunlar;

Ağırlıklı olarak dikkatsiz tip: Dikkat eksikliğinin baskın olması ve dürtüsellik ile hiperaktivitenin ikinci planda kalması durumudur. Dikkat eksikliği gösteren çocuklar önemli oranda bu kategori de yer almaktadır.

Ağırlıklı olarak hiperaktif-dürtüsel tip: Çocukta baskın olan davranış aşırı hareketlilik ve dürtüselliktir. Bu çocuklarda dikkat eksikliği önemli bir sorun değildir ya da hiperaktivite düzeyine göre oldukça düşük bir seviyede ya da normal bir seviyededir.

Birleşik tip: Hem aşırı hareketliliğin ve dürtüsellüğün hem de aşırı dikkat dağınıklığının birlikte gözlemlendiği tiptir. Bu tip hem yönetilmesi hem de tedavi süreci en zor olan grupta yer alan çocukları kapsamaktadır.

Görüldüğü gibi DEHB’in üç farklı türü bulunmaktadır ve her birinin çocuklar arasında gözlenme düzeyi birbirinden farklıdır. Ağırlıklı olarak dikkatsiz tip ve ağırlıklı olarak hiperaktif-dürtüsel tipler en fazla yaygınlığa sahip iken birleşik tipin yaygınlığı onlara göre daha sınırlıdır.

DEHB, çocukların hem sosyal hem de akademik yaşantıları üzerinde belirgin bir bozucu etkiye sahiptir. Özellikle okul yaşamları dikkat dağınıklıkları veya aşırı hareketlilikleri nedeniyle problemlidir. Zekâ düzeyleri değişken olmakla birlikte DEHB zekâ düzeyleri ile doğrudan ilişkili değildir. Yani DEHB’li çocuklarda zekâ normal, yüksek veya düşük olabilir. Toplumda ön kabul haline gelmiş olan zekâsının yüksekliğinden kaynaklandığı inancı yanlış olduğu gibi özellikle dikkat dağınıklığının baskın olduğu tip için de zekâ seviyesinin düşüklüğünden kaynaklandığı inancı da yersizdir. Başka bir deyişle DEHB zekâ ile doğrudan ilişkili bir rahatsızlık değildir. Ancak zekânın bireyin geçirdiği yaşantılar yoluyla şekillendiği göz önünde bulundurulduğunda DEHB’in zekâ gelişimi üzerinde olumsuz bir etki oluşturacağı düşünülebilir.

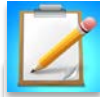
DEHB’in yakından ilişkili olduğu bozukluklara bakıldığında davranım bozukluğu, karşıt olma karşıt gelme bozukluğu ve madde kullanım bozukluğunun en yaygın gözlenen anormal davranışlar grubunu oluşturduğu söylenebilir. Bununla birlikte evden ve okuldan kaçma davranışı ve akademik başarısızlıkta DEHB ile ilişkili sonuçlar veren problemler arasında gösterilmektedir.

DEHB genel olarak genetik ve nörobiyolojik faktörlerin etkisi ile ortaya çıkmış olan bir rahatsızlık olarak düşünülmektedir. Ancak özellikle ebeveyn-çocuk

DEHB genel kabulün aksine tek tip bir rahatsızlık değildir. Baskın olan özelliğe göre ayrılmış olan üç farklı tip DEHB bulunmaktadır.

etkileşimi ile nörobiyolojik etmenlerin etkileşiminin de DEHB için önemli bir zemin oluşturduğu düşünülmektedir. Tedavi süreçlerinde ise doğrudan nörolojik etki gösteren ilaç tedavileri baskın görünmektedir ancak bu psikolojik müdahalelerin göz ardı edildiği anlamına gelmemektedir. DEHB tedavisinin başarısı önemli oranda aile rehberliği-eğitime ve alınacak psikolojik tedbirlere bağlıdır. Çocuğun özellikle sosyal yaşamının yeniden düzenlenmesi ve enerjisini boşaltabileceği aktivitelerin yaşamının doğal bir parçası haline getirilmesi tedavinin başarısında önemli rol oynamaktadır. Ayrıca okul süreçlerinde de özellikle sınıf yönetimine ilişkin olarak öğretmen eğitime yönelik uygulamalarda tedavinin başarısı için elzemdir.

Bireysel Etkinlik

- Çevrenizde DEHB gösteren çocuklara yönelik olarak uygulanan tedavileri bu çocukların ebeveynleri ile görüşerek öğrenebilir ve farklı çocuklarda uygulanan müdahalelerin etkililiğini karşılaştırabilirsiniz. Bu süreç DEHB konusundaki farkındalığınızın gelişimine katkı sağlayacaktır.

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB)

Otizm yirminci yüzyılın başında tanımlanmaya başlanmış olan ve aynı yüzyılın sonunda dört farklı türü olduğu ortaya konulmuş olan yaygın gelişimsel bir bozuktur. Otizmin genel olarak dört farklı türü olduğu kabul edilmektedir. Bunlar; *otistik bozukluk, asperger sendromu, çocukluğun dezintegratif bozukluğu ve başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk* şeklindedir.

Günümüzde ise bu sınıflamanın yerini DSM-5 kriterlerinde bu dört kategoriyi kapsayacak şekilde kullanılan Otizm Spektrum Bozukluğu tanısı kullanılmaktadır. Çünkü dört farklı kategoride ele alınan otizm grupları arasında belirgin davranışsal farklılıkları olmadığı belirlenmiş ve tek bir grupta ele alınmasının daha uygun bir tanılama olacağına karar verilmiştir. OSB'ye ilişkin olarak DSM 5 tanı ölçütleri ise aşağıda verilmiştir. OSB gösteren çocuklarda davranış kategorileri "Toplumsal iletişim ve etkileşimde gözlemlenen yetersizlikler" ve "Kasıtlı-yineleyici davranışlar" şeklinde iki kategoride ele alınmaktadır.

Toplumsal iletişim ve etkileşimde gözlenen yetersizlikler

- Olağandışı toplumsal yaklaşım ve karşılıklı konuşamama
- İlgilerini, duygularını paylaşamama
- Toplumsal etkileşimi başlatamama ya da toplumsal etkileşime girememe
- Toplumsal-duygusal karşılıklılık eksikliği
- Sözel ve sözel olmayan bütünsel iletişim yetersizliği
- Göz iletişimi ve beden dilinde olağan dışlıklar ya da el – kol hareketlerini anlama ve kullanma eksikliği
- Yüz ifadesinin ve sözel olmayan iletişimin hiç olmaması

OSB özel eğitim uygulamalarını çok erken yaşlardan itibaren gerektirmektedir. Bu uygulamalar aracılığıyla OSB'li çocuğun yaşama adapte olmasını sağlayan beceriler kazandırılmaktadır.

- Toplumsal etkileşim için kullanılan sözel olmayan iletişim davranışlarında eksiklikler
- Değişik toplumsal ortamlara göre davranışlarını ayarlama güçlükleri
- Hayali oyunu paylaşma ya da arkadaş edinme güçlükleri
- Akranlarına ilgi göstermeme
- Akranlarıyla etkileşim kurma, etkileşimlerini sürdürme ve ilişkilerini anlama eksiklikleri gösterme

Bireysel Etkinlik

- Yakınıınızda bulunan bir Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezini ziyaret ederek OSB gösteren çocukların göstermiş oldukları belirgin davranış örüntülerini ve bu davranış örüntülerindeki benzerlikleri gözlemleyebilirsiniz. Bu süreç sizin OSB hakkındaki farkındalığınızın gelişimine katkı sağlayacaktır.

Kısıtlı, yineleyici davranışlar

- Basmakalıp ya da yineleyici motor eylemler gösterme,
- Yineleyici ve basmakalıp nesne kullanımı ve konuşma (oyuncakları, nesneleri sıraya dizme, ekolali / yankılama, kendine özgü deyişler vb.),
- Aynılık konusunda direnme,
- Değişikliklere karşı esneklik göstermeme,
- Törenselleşmiş / ritüel sözel ve sözel olmayan davranışlar (örn. küçük değişiklikler karşısında aşırı sıkıntı duyma, geçişlerde güçlükler yaşama, törenselleşmiş selamlama davranışları, hep aynı yoldan gitme isteği ve aynı yemeği yemek isteme vb.),
- Yoğunluğu ve odağı olağandışı olan, ileri derecede kısıtlı, değişiklik göstermeyen ilgi alanları (Alışılmadık nesnelere aşırı bağlanma ya da bunlarla uğraşp durma, ileri derecede sınırlı ya da saplantılı ilgi alanları vb.),
- Duyusal girdilere karşı çok yüksek ya da düşük düzeyde tepki gösterme veya çevrenin duysal yanlarına olağandışı bir ilgi gösterme (Ağrı / ısıya karşı aldırma, övgü birtakım seslere ya da dokulara karşı tepki gösterme, nesnelere aşırı dokunma ve koklama vb.),
- OSB'li çocuklar sosyal yaşama adapte olmakta ve uygun tepkiler geliştirmekte büyük zorluklar yaşamaktadırlar. Nadiren başkalarına yaklaşırlar ve kalıcı ilişki kurarlar. Dil edinme becerileri de bu özelliklerinden dolayı oldukça sınırlıdır. Konuşma becerileri bulunmaktadır ancak kelime dağarcıkları sınırlıdır.

OSB'li çocuklar saplantılı ve kalıplaşmış davranışlar gösterebilirler. Törenselleşmiş hareketleri, parmak ucunda yürüme, sallanma vb. davranışları sıklıkla tekrarlayabilirler. Bu tür davranışlar bu çocukların toplumda en bilinen özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde OSB için en etkili müdahale uygulaması olarak özel eğitim uygulaması ve aile-öğretmen eğitimi gösterilmektedir.

Tedavi süreçlerinde ise ağırlıklı olarak bireysel ve grup eğitimleri yoluyla gerçekleştirilen özel eğitim ve rehabilitasyon uygulamaları önemli yer tutmaktadır. Bu bakımdan özel eğitim OSB'li çocuklar için olmazsa olmaz bir niteliğe sahiptir ve bu eğitim OSB'li çocuğun yaşam becerileri ve iletişim becerileri edinmesi noktasında büyük öneme sahiptir. OSB'li çocuğun eğitiminin başarısı ise yalnızca özel eğitim uygulamalarına bağlı değildir. Ebeveynlerin özel eğitim uygulamaları ve OSB hakkında bilinçlendirilmeleri özel eğitim uygulamalarını destekleyecek süreçleri yerine getirmeleri noktasında büyük yarar sağlamaktadır. Buna ek olarak OSB'li çocukların akranları ile sosyal etkileşim kurmaları ve akademik beceriler edinmeleri sürecinde bütünleştirme (kaynaştırma) uygulamaları da önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle okullarda öğretmenlerin bütünleştirme uygulamaları ve OSB'li çocuklara yaklaşım süreçleri hakkında bilinçlendirilmeleri bu çocukların eğitim süreçlerinin başarısı açısından gereklidir.

Bireysel Etkinlik

- Size en yakın bir okulu ziyaret ederek OSB'li çocuklara yönelik bütünleştirme uygulamalarını gözlemleyebilir ve öğretmenlerden bu süreçte karşılaştıkları sorunlar hakkında bilgi alabilirsiniz. Bu süreç sizin bütünleştirme uygulamalarına ilişkin farkındalığınızın gelişimine katkı sağlayacaktır.

Özet

•ÇOCUK VE ERGENLERDE RUHSAL BOZUKLUKLAR

•RUH SAĞLIĞI

Ruh sağlığı, bireyin içinde bulunduğu tam bir iyilik hâli olarak tanımlanmaktadır. Ve ruh sağlığı bireyin bütün yaşam süreçleri üzerinde belirleyici bir role sahiptir. Çocuk ruh sağlığı yetişkinler için yapılan tanımı önemli oranda kapsamakla birlikte çocuklara özgü bazı faktörler de bulunmaktadır. Ruh sağlığının değerlendirilmesinde temel beş kriter göz önünde bulundurulmaktadır. Bunlar; yaşa uygunluk, kültürel faktörler, cinsiyet rolleri, sapan davranışın yoğunluğu ve sapan davranışın sürekliliğidir. Sapan gösterdiği düşünülen herhangi bir davranış için bu beş temel ölçüt referans alınmaktadır denilebilir. Ruh sağlığı yerinde olan bireyin temel özelliklerine bakıldığında Kendini ve çevreyi gerçekçi bir biçimde algıladığı, kendine saygısı ve güveni bulunduğu, başkalarına güvene, saygıya ve sevgiye dayalı ilişkiler kurabildiği, içinde bulunduğu topluma ilişkin görev ve sorumluluklar üstlenebildiği, gelecek planları olduğu, değişken durumlara ayak uydurabildiği ve zorunlu uğraşların dışında yapmaktan keyif aldığı faaliyetlerinin olduğu söylenebilir.

•ÇOCUK VE ERGENLERDE RUH SAĞLIĞI PROBLEMLERİ

•Davranım Bozukluğu

Genel olarak bireyin toplumsal kurallara ve değerlere uymakta zorlanmasına ilişkin durumları ve başkalarının haklarını yok saymaya yönelik davranışları içermektedir. Ciddi düzeyli yıkıcı davranış örüntülerine sahip olan davranım bozukluğu genel anlamda uygunsuz ebeveyn tutumları (tutarsız, otoriter, baskıcı vb.) istismar edilme, şiddete maruz kalma, anti-sosyal davranışların yaygın olduğu bir sosyal çevre ile etkileşim, uygunsuz modellemeler, aile de suça ve şiddete yatkınlık vb. faktörlerin etkisiyle ortaya çıktığı kabul edilmektedir.

•Karşıt Olma-Karşıt Gelme Bozukluğu (KGB)

Genel olarak 8 yaş altında başlayan ve oldukça yaygın bir şekilde gözlemlenen yıkıcı davranışlardan biridir. KGB gösteren çocukların genel özellikleri olarak; çabuk sinirlenme, kindar bir yapıda olma, otorite figürleri ile sıkça inatlaşma ve tartışma, alınganlık gösterme, başkalarını sürekli olarak suçlayıcı davranışlar sergileme vb. davranışların ön plana çıktığı söylenebilir.

•Çocukluk Depresyonu

Çocukluk depresyonu tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi çocuğun yaşam kalitesini önemli düzeyde düşüren bir ruhsal problemdir. Belirtiler yetişkinlere hem benzemekte hem de ayrılmaktadır. Genel depresyon belirtileri aynı olmakla birlikte suçluluk hissetme, uyku ve kilo problemleri noktasında yetişkinlerden ayrılmaktadır. Çocukluk depresyonu okul öncesi dönemde % 1 düzeyinde ve okul çağı çocuklarında % 3 düzeyinde bir yaygınlığa sahiptir. Tedavi süreçlerinde özellikle psiko-sosyal müdahale biçimleri önemli yer tutar.

•Kaygı Bozuklukları (Anksiyete)

Hemen her çocukta gelişimin doğal bir sonucu olarak kaygı problemleri gözlenebilmektedir. Yaşın ilerlemesi ile önemli oranda kendiliğinden azalmaktadır. Çocuklarda yaygın olarak görülen kaygı bozuklukları arasında ayrılık anksiyetesi ve sosyal anksiyete önemli yer tutar.

Özet (devamı)

•Obsesif-Kompulsif Bozukluk (OSB)

• Takıntı hastalığı olarak da bilinen OKB zihinden uzaklaştırılmakta güçlük çekilen düşünceler (obsesyon) ve tekrarlamadan durulamayan (yineleyici) ve kendisini yapmak zorunda hissettiği çeşitli davranışlar (kompulsiyon) ile belirli bir psikolojik rahatsızlıktır. OKB, çocuk ve ergenlerde de % 3 civarında bir yaygınlığa sahiptir ve erkeklerde kızlara göre daha fazla bir yaygınlığa sahiptir.

•Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)

•Çocuklarda yaygın görülen ruh sağlığı problemlerinin başında gelmektedir. DEHB, 2 yaş civarında kendini belli eden ve ergenlik döneminin ortalarına kadar çocuğun yaşamını ciddi bir şekilde sekteye uğratabilen bir rahatsızlıktır. DEHB'in üç farklı türü bulunmaktadır. Bunlar; ağırlıklı olarak dikkatsiz tip, ağırlıklı olarak hiperaktif tip ve birleşik tipdir.

•Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB)

•Yakın zamana kadar dört farklı türü (otistik bozukluk, asperger sendromu, çocukluğun dezintegratif bozukluğu ve başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk) olduğu kabul edilen otizmin tek bir tanı altında birleştirilmesine verilmiş olan isimdir. OSB'de toplumsal iletişim ve etkileşimde gözlenen yetersizlikler ve kısıtlı-yineleyici davranışlar olmak üzere iki ana başlıkta belirtiler söz konusudur.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Çocukluk döneminde ruhsal rahatsızlıkların tanınmasını zorlaştıran ana sebepleri arasında aşağıdakilerden hangisi yer alır?
 - a) Çocuğun yaşı
 - b) Ebeveynlerin tutumları
 - c) Hastane süreçleri
 - d) Belirtilerin tolere edilebilmesi
 - e) Kültürel faktörler
2. Çocuklarda anormal davranışın belirlenmesinde kullanılan temel ölçütler arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
 - a) Yaş faktörü
 - b) Cinsiyet rolleri
 - c) Cinsel kimlik
 - d) Kültürel faktörler
 - e) Davranışın sürekliliği
3. Normal dışı davranışlar için ölçüt olarak kabul edilen süreklilik kavramını açıklayan ifade aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Sapma gösteren davranışın yaşa uygunluk göstermesi
 - b) Sapma gösteren davranışın ne zaman başladığı
 - c) Sapma gösteren davranışın ne sıklıkla gözlemlendiği
 - d) Sapma gösteren davranışın kültüre uygunluğu
 - e) Sapma gösteren davranışın cinsiyete uygunluğu
4. Ruh sağlığı yerine olan bir kişinin nitelikleri arasında aşağıdakilerden hangisi gösterilemez?
 - a) Güvene dayalı ilişkiler kurma
 - b) Sevgiye dayalı bağlar kurma
 - c) Yaşama hevesi taşıma
 - d) Değişken durumlara ayak uydurma
 - e) Yeni durumlara karşı katılık gösterme
5. Çocuklara özgü ruhsal rahatsızlıklar arasında aşağıdakilerden hangisi gösterilemez?
 - a) DEHB
 - b) Çocukluk depresyonu
 - c) Anti sosyal kişilik
 - d) Davranım bozukluğu
 - e) Karşıt olma-Karşıt gelme

6. Davranım bozukluğu tanı ölçütleri arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
- a) Başkalarına kabadayılık etme
 - b) Sıkça kavga-dövüş başlatma
 - c) Bile bile yangın çıkarma
 - d) Hataları için başkalarını sürekli suçlama
 - e) Çalma davranışı gösterme
7. Çocukluk depresyonunun genel belirtileri arasında aşağıdakilerden hangisi gösterilemez?
- a) Yoğun ağlama nöbetleri
 - b) Huzursuzluk gösterme
 - c) Uyku düzeninde bozulma
 - d) Göz teması problemleri
 - e) Kendini oyuna verme
8. Bir çocuğun güven duyduğu kişiler ve ortamlardan ayrılması durumunda yaşadığı yoğun endişe halini açıklayan kaygı bozukluğu aşağıdakilerden hangisidir?
- a) Sosyal anksiyete
 - b) Agorafobi
 - c) OKB
 - d) Ayrılık anksiyetesi
 - e) Tepkisel bağlanma
9. Kişinin isteği dışında zihnine gelen ve uzaklaştırmakta güçlük çektiği mantık dışı inançlara verilen kavramsal isim aşağıdakilerden hangisidir?
- a) Kompulsiyon
 - b) Depresyon
 - c) Anksiyete
 - d) Tepkisellik
 - e) Obsesyon
10. Aşırı hiperaktivite ve dikkat dağınıklığının bir arada olduğu ruhsal rahatsızlığı tanımlamak için kullanılan kavram aşağıdakilerden hangisidir?
- a) Ağırıklı olarak dikkatsiz DEHB tipi
 - b) Ağırıklı olarak Hiperaktif DEHB tipi
 - c) Ağırıklı olarak dürtüsel DEHB tipi
 - d) Birleşik DEHB tipi
 - e) Başka türlü adlandırılmayan DEHB tipi

Cevap Anahtarı

1.d 2.c, 3.b, 4.e, 5.c, 6.d, 7.e, 8.d, 9.e, 10.d

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Austin, v. L. & sciarra, d. T. (2012). *Çocuk ve ergenlerde duygusal ve davranışsal bozukluklar*. Ankara: Nobel akademik yayıncılık
- Benson, N.& Ginsburg, J. (2012). *The psychology book: Big Ideas simply explained*
- Gerrig, R.J., Zimbardo, P., Svartdal, F., Brennan, T., Donaldson, R. & Archer, T. (2012). *Psychology and life*. Harlow: Pearson
- Greene, R. W. (2006). Oppositional defiant disorder. in R. T. American (Ed.), *Comprehensive handbook of personality and psychopathology*. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc.
- Köroğlu, E. (2014). *DSM-5 Tanı ölçütleri başvuru el kitabı*. Ankara: HYB Yayıncılık
- Kring, A.M., Johnson, S.L., Davison, G. & Neale, J. (2013). *Abnormal psychology: New Jersey: Wiley*
- Smith, E. S., Atkinson, R.L. & Hilgard, E. R. (2003). *Atkinson & Hilgard's introduction to psychology*. Australia ; Belmont, CA : Wadworth/Thomson Learning